

Все ясно (Повна ілюмінація)

Джонатан Сафран Фоер

Джонатан Сафран Фоер

Все ясно

Перекладач: Ростислав Семків

У цьому життєствердному романі поєднано все, що тільки можливо: подорож двадцятирічного американця сучасною Україною, історію єврейського містечка, знищеного під час голокосту, листи не дуже грамотного юного одесита-перекладача про наше сучасне життя (як його собі уявляє автор-американець). З пожовклою фотографією в руках головний герой роману вирушає до далекої, незнаної України, аби знайти людину, яка врятувала його дідуса в роки другої світової війни. Його супутники — ровесник з Одеси, "сліпий" дідусь та пес Семмі Дейвіс Молодший-Молодший. Ця феєрична та непердбачувана подорож обертається на шлях до себе, на пошук відповіді на одвічні питання.

Перекладач — Ростислав Семків

ПРОСТО Й НЕМОЖЛИВО:

Присвячую своїй сім'ї

Увертюра перед початком дуже жорсткої подорожі

За паспортом я — Олександр Перцов. Але всі друзани кличуть мене просто Алекс, бо так набагато легше вимовити моє законне ім'я. Мама мене називає "Льоша-не-нервуй-мене", бо я постійно дію їй на нерви. Якщо хочете знати, чому я так її нервую — то це тому, що вічно десь лажу з друзями й сію направо-наліво грошовими знаками та роблю ще багато такого, що може її нервувати. Батя взяв собі за звичку кликати мене "Шапка" — через мою песцеву вушанку, яку я носив би навіть літом. Ну, тепер він уже мене так не називає, бо я його наполегливо попросив перестати. Таке прізвисько здавалося мені якимось дуже вже дитячим, а я звик вважати себе крутим і креативним пацаном. У мене є купа дівчат, можете мені повірити, і кожна з них називає мене якимось особливо. Одна каже "Манюня". Це не тому, що я малий, просто вона дуже про мене піклується. Інша називає мене "Ніч-без-сну". Доганяєте чому? Є ще одна дівчинка, яка кличе мене "Грошзнак". Бо я постійно сиплю перед нею фінансовими асигнаціями.

За це вона на задніх лапках бігає. Ше маю молодшого брата, який називає мене просто "Алік". Це мене не дуже вставляє, але сам брат — класний, і тому все о'кей — я дозволяю йому так на мене казати. Його самого звати Ігорчик, але Батя кличе його

"Роззява", бо той вічно у шось улізе. Пару днів тому поставив собі під оком фінгал — невдало пікірував біля стіни. Ше вам може бути цікаво, як звати мою сучку, її собаче ім'я — Семмі Дейвіс Молодший-Молодший, оскільки Семмі Дейвіс Молодший — улюблений співак мого Деда, а це сучка-поводир, і вона не моя, а Дедова — це він вважає себе сліпим, не я.

Мене привели на світ 1977 року, як і героя цієї історії. Якщо чесно, то життя моє — нормальне собі життя. Як я вже казав, викидаю багато приколів сам і з іншими; але все це стандартні фішки. Мене вставляють американські фільми. Вставляють нефи, особливо Майкл Джексон. Вставляє сипати бабками в центрових нічних клубах Одесими. Мені подобаються машини типу "ламборджині кунташ" і капучіно. Багато дівчаток хотіли б мати зі мною плотські справи в різних хороших тусовках, у "Ромашці", "Веселих горках" чи в "Бодігарді". Хочете знати, чому стільки дівчат за мною вмирають — через мою унікальну персону. Я простий і страшенно прикольний — а все це забойні речі. Але я знаю купу людей, які тащатся від швидкісних машин і нічних клубів. А тих, хто любить Легкий Ненав'язливий Флірт (який завжди закінчується липкою підстилкою) не порахуєш і на всіх пальцях рук і ніг. Багатьох сьогодні звуть

Алексами. Тільки в моєму домі таких ше троє! Тому я з таким запалом підхопив ідею поїхати в Луцьк у ролі перекладача для Джонатана Сафрана Фоера. То була суперова можливість.

Я розпрекрасно закінчив другий рік англійської філології в універі, що дивно, бо мозок мого препода був переповнений всяким лайном. Мама так пишалася мною, навіть сказала: "Льоша-не-нервуй-мене! Я така рада за тебе". Я зразу спитав її, чи не купить вона мені за це справжні шкіряні штани, але вона скривилася: "Оці колготки?! Ніколи!" Батя теж пижив-ся. Він зразу: "ШАПКА!", — а я йому, — "не називай мене так", — а він мені, — "Алекс, мама так тобою пишається".

Моя мама дуже скромна жінка. Дуже-дуже скромна. Вона паще в маленькому кафе, годину їзди від нашого дому. Подає клієнтам їсти й пити. Каже мені: "Я теліпаюся годину автобусом, щоб весь день робити те, що ненавиджу. Знаєш нашо? Заради тебе, Льоша-не-нервуй-мене! Колись і ти будеш робити для мене те, що ненавидиш. Це й називається сім'я". Єдине, що вона ше не просікла, так це те, що я вже давно роблю для неї багато того, що ненавиджу. Слухаю, як вона до мене говорить. Не нарікаю на свої мінімальні кишенькові. А я казав, що й близько не нервую її так, як би мені хотілося? Не-а. Не роблю всього цього, бо ми — одна сім'я. Стараюся дотримуватися decencies. Так казати я навчився від героя цієї книжки. Не роблю цього, бо я не big fucking asshole. Ше одна фраза, якої він мене навчив.

Мій Батя вкалує на туристичну агенцію "Дорогами предків", її створили для євреїв, таких, як наш герой, що мають палке бажання покинути благословенну країну Америку й відвідати провінційні містечка Польщі й України. Батіна агенція пропонує послуги перекладачів, гідів і водіїв тим євреям, які хочуть відвідати місця, де колись жили їхні предки. О'кей, от тільки справжнього єврея до тієї поїздки я взагалі не бачив. Але то була їхня, а не моя проблема, бо я весь час хотів і був дуже навіть не проти побачити

хоча б одного з них. Чесно кажучи, до тієї поїздки я був упевнений, що у всіх євреїв повна голова лайна. А як інакше про них думати, якщо вони пересилали моєму Баті дуже конкретні суми валюти, щоб приїхати з Америки в Україну? Та потім я зустрів Джонатана Сафрана Фоера і, правду кажучи, у його голові не помітив ніякого лайна. А він — натуральний єврей.

Ну, а щодо мого братика Роззяви (я, до речі, ніколи його так не називаю, тільки "Ігорчик"), то він — просто класний пацан. Я вже бачу, що скоро він стане крутим і креативним мужиком, і в його мозку буде багато звивин. Ми ніколи не говоримо на підвищених тонах, бо він тихоня, але я впевнений, що ми і так з ним добрі друзі; я не збрешу, коли напишу, що ми просто суперові друзі. Ігорчика я вчив бути світським чуваком. Наприклад, три дні тому показав йому один журнальчик, щоб він міг оцінити, у яких позах я займався серйозними чоловічими справами. "Оце — шістдесят дев'ять", — сказав я, розкривши перед ним порнографічний журнальчик.

Я показав на картинку двома пальцями, щоб він її не пропустив. "А чому це шістдесят дев'ять?" — запитав він, бо ще з народження був страшенною чомучкою. "Цю позу придумали в 1969 році. Мій друг Гріша навіть знає друга племінника автора цього винаходу". "А що робили до 1969 року?" "Просто брали в рот і облизували, але не одночасно". Раз я взявся за братика, то скоро він у цій справі стане справжнім пацаном.

Звідси й починається моя історія...

Але спочатку я просто не можу не описати свою привабливу зовнішність, щоб ви її оцінили. Я однозначно високий. Нема такої жінки, яка була би вищою за мене. Всі ті вищі за мене жінки, яких я знаю, — лесбіянки, і 1969 рік, звичайно, відкрив для них широкі горизонти. У мене шикарне волосся, з проділом посередині. Це тому, що Мама, як я був ще дуже маленький, завжди робила мені проділ збоку, а я, щоб її понервувати, став зачісуватися інакше. "Льоша-не-нервуй-мене! — казала вона тоді, — з такою зачіскою ти виглядаєш розумово відсталим". Це вона не спеціально, сто процентів. Мама часто говорить те, чого зовсім не має на увазі. У мене аристократична усмішка, і я люблю підколювати людей. Мій торс виглядає суперкрутим, хоча зараз йому трохи бракує м'язової активності. Мій Батя — товстий, і Мама теж огрядна. Але це мене не хвилює, бо я тільки виглядаю набитим, насправді це м'язи. Ще лишилося описати мої очі, і можна починати розповідь. Очі в мене голубі з блиском. Тепер почну розповідати.

Одного разу Баті подзвонили з американського офісу агенції "Дорогами предків", їм потрібен був водій, гід і перекладач для хлопця, який приїде в Луцьк на початку липня. Це була проблема, бо в липні [Всі фактологічні дані подано за оригіналом.] Україна готувалася святкувати першу річницю своєї ультрасучасної Конституції, що переповнювало всіх нас патріотичними почуттями, а тому багато хто планував на ці канікули рвонути за кордон. Через це гідів та інших знайти було неможливо, як і тоді, коли в 1984-му відбувалася Олімпіада. Але Батя в мене всіх тримає під каблуком і завжди домагається чого хоче. "ШАПКА! — сказав він мені по телефону, коли я сидів удома й дивився найкрутіший з усіх документальних фільмів "Зйомки тріллера", — яку

це ти мову вчив цього року в університеті?" Я відповів: "Не називай мене ШАПКА!!!" "Олександр, — сказав він, — яку мову ти вивчав цього року в університеті?" "Англійську", — відповів я. "Успішно?" — запитав він. "Розмовляю вільно", — сказав я, передбачаючи, що він буде пишатися цим і таки купить накидки на крісла із зебрової шкури, про які я так давно мріяв. "Прекрасно, ШАПКА", — сказав він. "Не називай мене так!" — ще раз сказав я. "Прекрасно, Алексє! Прекрасно! Ти мусиш скасувати всі свої плани на перший тиждень липня". "У мене немає ніяких планів", — відповів я. "Вже є", — пояснив він.

Настав момент згадати мого Деда, який теж товстий і навіть товстіший, ніж мої батьки. О'кей, розповім і про нього. У Деда золоті зуби й густа рослинність на обличчі — кожного дня з самого ранку він довго розчісує своє пишне волосся. Майже п'ятдесят років він горбатився на різних роботах, найбільше — у колгоспі, а потім став водієм. Нарешті його найняли у "Дорогами предків", де він почав пахати ще в 1950-х і працював аж донедавна. Зараз він пішов на заслужений відпочинок і живе недалеко на нашій вулиці. Моя бабка померла два роки тому від раку мозку, і Дед після того впав у депресію і парить всім, що він сліпий. Мій Батя не вірить, але все одно купив йому Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого, бо сука-поводир згодиться не тільки сліпому, а й тому, хто страждає від самотності. (Не треба було писати "купив", бо Батя не купував її, а просто взяв із притулку для неухажених псів. Це не тільки несправжня сука-поводир, а ще й розумово відстала.) Дед транжирить більшу частину дня в нас удома перед телевізором. Він часто вичитує мене. "Саша! — кричить він, — Саша, не будь таким гниляком! Не будь таким порожнім! Роби що-небудь! Роби що-небудь корисне!" Я ніколи не перечу йому й навіть ніколи спеціально його не нервую, але я не розумію, що може стати зараз таким уже корисним? Поки бабка була жива, він не мав тої страшної звички рипіти на мене чи на Ігорчика. Ми розуміємо, що це він не навмисно, і вибачаємо йому. Одного разу я з'ясував, що Дед часом плаче перед телевізором. (Ця частина розповіді про мого Деда, Джонатан, залишиться між нами, о'кей?) Якраз транслявали прогноз погоди, тож плакав він явно не через якусь депресивну передачу. Я ж ввічливий і завжди прикидаюся, що нічого не помічаю.

Мого Деда також звати Олександр. Як і мого Батю. Ми були первістками в наших сім'ях і пишаємося тим не менше, ніж бейсболом, який (всі це знають) придумали в нас, в Україні. Я теж назву свого первістка Олександром. Як-що хочете знати, що буде, якщо в мене народиться дівка, то я вам поясню. Мій первісток дівкою не буде. Мого Деда привели на світ в Одесі 1918 року. З України він не виїжджав. Найдалі він був у Києві, бо там мій дядько одружився з однією короною. Коли я ще був паца-ном, Дед, бувало, повчав мене, що Одеса — це найкраще місто на світі, бо тут дешева горілка й дешеві жінки. Він всяко приколювався з моєї бабки, коли та ще жила, і натякав, як любив інших бабів. Але бабка знала, що то були порожні приколи, і голосно реготала. Він казав: "Ганю, я планую одружити он ту, в рожевому капелюшку". А вона питала: "З ким ти плануєш її одружити?" А він відповідав: "З собою". Я в цей час тішився на задньому сидінні, а вона казала: "Але ти ж не батюшка". А він: "На сьогодні ним стану".

А вона йому: "Ти сьогодні увірував у Бога?" А він їй: "Сьогодні я вірую в любов". Батя просив ніколи не нагадувати Деду про бабку. Він говорив так: "Це загання його в депресію, ШАПКА". А я йому: "Не називай мене так". Тоді він: "Це загання його в депресію, Алекс. І зставляє його думати, що він ще більше сліпий. Хай краще все забуде". Тому я ніколи про неї йому не нагадую, бо якщо я нічого не маю проти, то роблю все так, як каже мій Батя. А ще він крутий в кулачному бою.

Подзвонивши мені, Батя набрав Деда і сказав, що фрахтує його водієм для нашої поїздки. І якщо ви хочете знати, хто буде гідом, то я вам скажу, що гіда не буде взагалі. Батя сказав, що ніякого гіда не передбачається, бо Дед наш і так дуже натасканий у краєзнавчому матеріалі за всі роки роботи у "Дорогами предків". Батя назвав його експертом. (Коли він це казав, це звучало переконливо. А зараз, Джонатан, як тобі здається, у контексті всього, що з нами сталося?)

Коли ми всі троє мужчин на ім'я Алекс зібралися в Батіному домі того вечора обговорити справу, яка на нас навалилася, Дед сказав: "Я не хочу. Я пішов на відпочинок не для того, щоб витворяти такі гімняні речі. З мене досить". "Мені все одно, що ти думаєш", — сказав йому Батя. Тоді Дед зі всьої дурі гримнув рукою по столі й закричав: "Не забувай, хто є хто!" Я подумав, що розмова на цьому обірветься. Але тут Батя мене шокірував. він сказав: "Прошу тебе", а далі ще дивніше, "Тату". Мушу зізнатися, що я в це так і не в'їхав. Дед повернувся і сказав: "Останній раз. Більше я того робити не буду".

Ми розробили план, за яким мали підібрати героя нашої повісті у Львові на вокзалі 2 липня о третій годині. Далі, за планом, два дні мали теліпатися довкола Луцька. "Луцьк? — запитав Дед. — Ти ж не казав, що то буде Луцьк". "Так, Луцьк!" — відповів Батя. Дед потону в роздумах. "Він шукає, звідки родом його дід, — пояснив Батя, — а ще якусь Августину, яка врятувала цього діда на війні. Хоче написати книжку про село свого діда". "Ага, — сказав я, — то він умний?" "Не-а, — пояснив Батя, — ум у нього

примітивний. Американський офіс сказав, що він дзвонить кожен день і ставить сотні дебільних запитань типу, чи знайде він тут нормальну їжу". "Сосиски в нас точно є", — сказав я. "Звичайно! — підтримав Батя. — Так що він не зовсім умний". І тут я повторю, що герой якраз виявився навіть дуже нетупим євреєм. "А де це місто?" спитав я. "Воно називається Трохимбрід". "Трохимбрід?" — перепитав Дед. "Це 50 кілометрів від Луцька, — пояснив Батя, — у нього є карта, і він впевнений, що він знає розташування. Все має бути чотко".

Батя пішов спати, а ми з Дедом ще пару годин дивилися телік. До нас обох все доходить дуже повільно. (Ледь не написав, що ми тащи-мося від цього, але то була б неправда.) Ми дивилися американську програму з російськими субтитрами. Показували китаця, який розбирався на гранатометах. Ще ми подивилися погоду. Дядя з екрану сказав нам, що завтра погода буде несприятлива, але потім нормалізується. Між мною і Дедом тоді запала така тиша, що можна було шаблюкою рубати. Дед заговорив до мене тільки раз, під час реклами гамбургерів з "Макдональдса"; сказав: "Я не хочу трястися десять годин у якесь галіме місто, щоб

догодити розбещеному євреєві".

Початок світу настає часто

18 березня 1791 року чотириколісний віз Трохима Б., перевернувшись, притис (а може, й не притис) його до дна річки Брід. Першими побачили уламки возотрощі, які підіймалися на поверхню ріки, малі близнючки В.: у вирі крутилися змійки білих стрічок, подерта вельветова рукавичка з розчепіреними пальцями, порожні катушки з-під ниток, пікантне пенсне, ягоди малини та агрусу, шматочки лайна, нижня білизна, черепки розтрощеного балона, кровоточні червоні літери на резолюції: "Хай буде..., хай буде..."

Ханна пхінькала. Кана ступила у холодну воду, піднявши над коліними зав'язки на холошах бриджів, і загірбала до себе уламки потопленого життя, заходячи дедалі глибше. "Гей, що ви там робите?" — волав збезчещений лихвар Янкель Д., кульгаючи до дівчаток і на бігу перечіпаючись об грудки прибережного болота. Однією рукою він схопив Кану, а другою, як завжди, притримував рахівницю, яку за вироком штетля-громади мусив носити на шиї. "Вилізьте з води! Ви поранитеся!"

Чесний торговець свіжою рибою Біцль Біцль Р. спостерігав за цим гармидером зі свого човна, прив'язаного до одного зі своїх ятерів. "І що там таке? — закричав він, обернувшись до берега. — То ти, Янкелю? Що сталося?"

"То близнючки нашого Доброчесного Рабина", — гукнув у відповідь Янкель. "Влізли у воду, ще котрась пораниться!"

"Тут випливають такі чудернацькі речі!" — Кана весело сміялася, плюскаючи водою по багатстві, що множилося довкола неї, як на городі. Вона підхоплювала ручки ляльки, і стрілки прадідівського годинника, і спиці парасольки, і ключ у вигляді скелета. Нові й нові предмети з'являлися в коронах з бульбашок, які розтріскувалися, виринаючи на поверхню. Молодша й необачніша з близнючок, загірбаючи воду, за кожним разом вихоплювала щось нове: жовте коліщатко, тьмаве дзеркальце, пелюстки утопленої квітки-незабудки, потрошені зернини чорного перцю, пакетик насіння...

Проте її трохи старша й обачніша сестра Хан-на — геть в усьому схожа на неї, крім зрощених на переніссі брів, — дивилася на все те з берега й плакала. Збезчещений лихвар Янкель Д. обійняв її і притулив головою до своїх грудей, примовляючи: "Ну-ну-ну, заспокойся... — а до Біцля Біцля крикнув, — давай греби і привези сюди Доброчесного Рабина. І ще Менашу, того, що лікар, та Ісаака-правника. Швидко!"

З— за дерева вийшов божевільний поміщик Соф'ювка Н., чиє ім'я штетль пізніше вказуватиме на картах і внесе до Мормонського перепису, вийшов із затінку дерев. "Я усе бачив, — істерично закричав він, — я можу засвідчити. Віз їхав надто швидко, як на таке болото (біда запізнитися на власне весілля, але ще більша біда — запізнитися на весілля твоєї дівчини, яка виходить заміж не за тебе), — і раптом взяв та й перекинувся, а якщо це не зовсім так, то віз не перекинувся сам, а його перекинуто вітром з Києва чи з Одеси, чи ще звідкись, а коли і це вас не переконує, тоді я вам розкажу, як воно було: клянуся своїм лілейнобілим ім'ям, що то ангел з камінними крилами зійшов з небес і забрав із собою Трохима, бо Трохим був занадто хороший

чоловік для цього світу. А хто не такий? Всі ми надто хороші одне для одного",

"Трохим? — перепитав Янкель, дозволяючи Ханні бавитися рахівницею його безчестя, — чи не той це Трохим, що був шевцем у Луцьку і помер півроку тому від запалення дегень?"

"Дивіться!" — загукала хихикаючи Кана й підняла над головою Валета Куннілінгуса з порнографічної колоди; карт"

"Ні — сказав Соф'ювка, — того звали Тро-хум, через у. А цього — через и. Трохум помер у Ніч Найдовшої Ночі. Ні, зачекай. Ні. Він помер, бо був митцем".

"Іще!" — Кана вискнула з радості, підносячи вицвілу карту зоряного, неба.

"Вилізть із води! — гавкнув на неї Янкель набагато гучніше, ніж хотів би гавкнути на дочку Доброчесного Рабина чи на будь-яку, іншу дівчинку, — ти поранишся!"

Кана побігла на берег. Зорі Зодіаку розпливалися у глибокій гзеленій воді, а карта поволі опускалася на річкове дно, щоб лягти там вуаллю на конячій морді.

Віконниці штетля розчахнулися назустріч гармидеру (цікавість була єдиною річчю, яку його мешканці поділяли між собою). Пригода ця сталася на малих водоспадах, що правили за межу між двома частинами міста — Єврейським кварталом та трьома Людськими кварталами. Всі так звані священнодійства — навчання релігії, кошерна бойня худоби, переговори і т. д. — відбувалися у Єврейському кварталі. А повсякденна рутинна — світське навчання, суддівство, торги та інше — у Людських кварталах. Розкарячена між кварталами стояла Правостійна синагога. (Сам ковчег був встановлений точно вздовж лінії поділу між Єврейським і Людським кварталами з тим розрахунком, щоб один із двох згортків Тори лежав у кожній частині.) Фіктивна лінія поділу, проведена крейдою від Радзивілового лісу до річки, час від часу зміщувалася — утім, не більш як на волосину — у той чи в інший бік, як і співвідношення між святістю та світськістю у містечку, за винятком зміни 1764 року, коли під час Погрому битих скринь все містечко секуляризувалося. Синагогу в таких випадках розбирали й переносили на нове місце. 1783 року до неї нарешті приробили колеса, і це дало змогу спростити вічну тяганину між єврейськістю та людськістю.

"Як я розумію, тут щось трапилося", — сказав, задихавшись, скромний антиквар Шлойм В., який жив на благодійні пожертви, після невчасної смерті своєї жінки ніяк не міг розпрощатися зі своїми канделябрами, античними бюстами й пісковими годинниками.

"А ти звідки знаєш?" — запитав Янкель.

"Біцль Біцль викрикнув мені з човна, як плів по Доброчесного Рабина. По дорозі сюди я стукав куди тільки міг".

"То добре, — сказав Янкель, — треба оголосити по штетлю".

"А ви певні, що він неживий?" — запитав хтось.

"Цілком, — сказав Соф'ювка, — не живіший, ніж був до зустрічі власних батьків. Або й того гірше, бо тоді він, принаймні, був краплиною в батьковій члені та пустотою в материному чреві".

"А ти пробував його рятувати?" — запитав Янкель.

"Ні".

"Прикрий їм очі", — кивнув Шлойм на дівчаток. Тоді швидко роздягся, явивши величезне пузо та спину, щедро вкриту густими чорними кучериками, і пірнув у воду. На гребенях здійснених ним хвиль застрибали віхті пір'я. Перли без намист та зуби без десен. Закривавлені віхті, "Мерло" та потрощені кришталіки канделябрів. Сміття від возотрощі стало стільки, що він не бачив власних рук: "Де ж він, де?"

"Знайшов?" — запитав правник Ісаак М., коли Шлойм нарешті випірнув на поверхню. "Чи відомо, відколи він там?"

"Він був сам чи з дружиною?" — запитала жалібниця Шанда Т., вдова покійного філософа Пінчаса Т., котрий у своїй єдиній значній праці "До праху: з людини ти вийшов і до людини' вернешся" доводив, що життя і мистецтво, бодай теоретично, можна поміняти місцями.

Зі свистом пронісся сильний вітер. Ті, хто у темних закутках вивчав темні тексти, піднесли голови. Коханці, що виправлялися та обіцялися, що ручалися й вибачалися, враз замовкли. Самотній свічкарь Мордехай Ц. поволі занурив руки в чан з теплим блакитним воском.

"О, дружина в нього була", — втрутився Соф'ювка, запхнувши руку глибоко в кишеню щганів. "Я добре й пам'ятаю. Такі пишні цицьки. О Боже, які то були пишні цицьку! Як таке можна забути? Просто розкіш! Я б віддав усе, що маю, щоби знову стати молодим, о так, о так, і припасти губами до таких цицьок. О так!"

"А ти звідки все це знаєш?" — запитав хтось.

"Колись, ще дитиною, я їздив у Рівне, батько мене посилав. І був у домі цього Трохима. Його прізвище не тримається голови, проте пам'ятаю, що його звали Трохимом, через и, іщо в нього була молода дружина з пишними цицьками, невеличке помешкання, повне прибамбасів, а ще шрам від ока до рота, чи то від рота до ока. Так або так".

"А ТИ БАЧИВ ЙОГО ЛИЦЕ, КОЛИ ВІН ЇХАВ МИМО?" — зарепетував Доброчесний Рабда, а малі близнючки побігли ховатися під краями його молільного балахону. "ШРАМ БУВ?"

"А далі, ай-яй-яй, я бачив його знову, коли ще молодим крутився у Львові. Трохим тоді постачав персики, а може, сливи, у дівочий пансіон. А він не був поштарем? О, звісно, носив любовні листи".

"Живим він бути вже, вочевидь, не може", — запевнив лікар Менаша, розкриваючи свою, медичну валізку. Він відірвав кілька чистих бланків свідоцтва про смерть, котрі у нього одразу ж вихопив вітер, щоби розкидати їх на гіллі найближчих дерев. Декотрі опадуть з листям у вересні, а інші — разом з деревами кількома поколіннями пізніше.

"Та навіть, як він і живий, ми не зможемо визволити його", — проказав Шлойм, обтрушуючись від води на великому камені. "Доки не спливе все, що в ньому є, добратись до воза неможливо".

"УХВАЛИТИ ПОВИННА ГРОМАДА", — вигукнув Доброчесний Рабин, виробляючи ще авторитетніший тон.

"То як його звати?" — допитувався Менаша, слинячи олівця.

"В нього точно була жінка?" — непокоїлася жалібниця Шанда Т., притискаючи руки до грудей.

"А дівчатка щось бачили?" — раптом запитав золотих справ майстер Аврум Р., котрий сам жодних обручків не носив (хоча Доброчесний Рабин вже й натякав йому на одну дівчину в Лодзі, котра могла б його ошчасливити).

"Дівчатка не бачили нічого", — відповів Соф'ювка. "Я бачив, що вони не бачили нічого".

І тоді близнючки, тепер обидві, почали плакати.

"Але ми не можемо покладатися тільки на його слово", — зазначив Шлойм, показуючи на Соф'ювку, який і собі не забарився показати на нього пальцем.

"Не чіпайте дівчаток", — попросив Янкель. "Облиште. З них досить і так".

До того часу майже всі триста з лишком мешканців штетля зібралися навколо, щоб обговорити те, про що нічого не знали. Чим менше знали, тим затятіше сперечалися. Нічого нового у цьому немає. Місяць тому виникла така сама суперечка, про те, чи стане це корисним для дітей — завершилося все діркою від бублика. А ще два місяці до того затято й кумедно сперечалися про вживання латинського або кириличного шрифтів, а ще перед тим — про польську ідентичність, і ця розмова багатьох довела до сліз, декого — до сміху, і породила ще більше запитань. Тим часом, попереду вимальовувалися нові приводи до суперечок. Вічне питання всіх часів — від початку (хай коли б він настав) і до кінця. З праху і в прах?

"А МОЖЕ, — сказав Доброчесний Рабин ще голосніше, піднімаючи вище руки, — МИ НЕ ПОВИННІ ВИРІШУВАТИ ЦЮ СПРАВУ. А ЯКЩО МИ НЕ ЗАПОВНИМО СВИДОЦТВО ПРО СМЕРТЬ? ПОХОВАЄМО ТІЛО, ЯК ГОДИТЬСЯ, СПАЛИМО ВСЕ, ЩО ПРИБ'Є ДО БЕРЕГА, І ХАЙ ЖИТТЯ ТРИВАЄ ДАЛІ ПЕРЕД ЛИЦЕМ ЩЕЇСМЕРТІ?"

"Але ж нам потрібна якась ухвала", — здивувалася цукерниця Фройда Й.

"Не потрібна, якщо громада ухвалить без ухвали", — виправив Ісаак.

"Може, спробувати повідомити його дружину?" — тихо сказала жалібниця Шанда.

"А може, почати збирати всі ці речі?" — перепитав дантист Еліезар З.

У розпалі суперечки старші заледве почули голос юної Ханни, коли вона висунула голову з-під країв батькового молільного покриву.

"Я щось бачу".

"ЩО? — гукнув батько, втишуючи інших, — ЩО ТИ БАЧИШ, ДОЧКО?"

"Отам", — показала вона рукою на шумливу воду.

Посеред білих стрічок і пір'їн, в оточенні свічок та мокрих сірників, пішаків, креветок і шовкових серветок, що колихалися у воді, як медузи, лежала дівчинка-немовля, ще окутана слизом і рожева, мов серцевина сливи.

Близнючки зникли під краями батькового балахону, немов привиди. Кінь на дні ріки, сповитий у саван перекинутого у воду нічного неба, назавжди заплющив обважнілі очі. Доісторична мураха в персні Янкеля, що пролежала нерухомо в медвяного кольору бурштині ще від часів, коли Ной прибав першу дошку, сіпнулася і

сховала від сорому голову між своїх численних лапок.

Лотерея, рік 1791

Біцль Біцль Р. зумів підняти воза з дна ріки через кілька днів з допомогою кількох міцних чоловіків із сусідніх Колок, і в його ятери тоді, набилося риби більше, ніж будь-коли. Але розбираючи зігліле шмаття, вони не знайшли жодного натяку на тіло. З того часу впродовж наступних 150 років громада штетля влаштовувала щорічне змагання, під час якого охочі могли пошукати Трохима, хоча нагороду за таку знахідку було відмінено ще 1793 року — після того, як Менаша повідомив, що будь-яке тіло через два роки у воді починає розпадатися, а тому пошуки стануть не лише безплідними, але й можуть обернутися новими небезпечними знахідками чи, ще гірше, надто багато учасників стануть вимагати нагороди за знайдене — тож змагання стало чимось на зразок невеличкого фестивалю, на якому темпераментні пекарі з родини П. частували охочих неабиякими тістечками, а дівчатка одягалися, як малі близнючки у той доленосний день: у вовняні шнуровані бриджі та полотнині блузки з блакитними комірцями, схожими Ш метеликів. З найдальших куточків приходили чоловіки, і щоби пірнати за повними землі мішечками, що їх Королева Плаву кидатиме у Брід, — лише в одному було золото.

Дехто вірив, що Трохима вже ніколи не знайдуть, мовляв, вода за стільки часу нанесла достатньо мулу й надійно поховала його тіло. Такі розставляли наїдки на каменях обабіч берегів і поминали Трохима, примовляючи щось на кшталт:

"О; бідний Трохим, його не знав я добре, а знати б міг"

або

"Сумую за тобою, Трохиме. Тебе не знав, та сум із дум не йде"

або

"Спочинь, спочинь, Трохиме, з миром. І бережи наш млин".

Дехто вірив, що Трохима віз не притис і його винесло в море разом з усіма таємницями його життя, як пляшку з любовним посланням, котру молода пара романтиків, прогулюючись замріяно берегом, може знайти одного ранку. Можливо Трохима, чи бодай якусь його частину, викине хвилями десь на узбережжі Чорного моря чи у самому Ріо, а може, навіть донесе до острова Елліс.

Його могла б узяти в прийми якась смутна вдовиця: поставить йому найвигідніший стілець, щоранку подаватиме свіжу білизну, голитиме обличчя, доки на ньому зовсім не перестане рости волосся, щоночі вестиме до ліжка й шепотітиме всілякі милі нісенітниці у те, що залишилося від його вух, сміятиметься разом з ним, попиваючи вранці каву, плакатиме з ним, читаючи сентиментальні історії, м'яко натякатиме йому на своє бажання мати дітей, нудьгуватиме з ним, захворівши, відпише йому все в заповіті й думатиме про нього, коли помиратиме, знаючи, що він лише вигадка, а тому повірить у нього ще більше.

Дехто твердив, що ніякого тіла взагалі не було. Мовляв, Трохим просто хотів, щоби всі довкола вважали його мертвим, — ото комік. Напакував на віз усе майно, приїхав на околицю безіменного штетля — котрий за якийсь час стане відомим по всій Східній

Польщі своїм щорічним фестивалем на честь Дня Трохима, і нестиме своє ім'я, як немовля-сирітка (лише на картах і в Мормонському переписі штетль фігурував як Соф'ювка/Софіївка), — поплескав востаннє свого коня по крупі і спрямував його з возом на урвище над рікою. Можливо, він утікав від боргів? Хотів позбутися невідгідного шлюбу? А може, його спіймали на брехні? Чи впливала ця смерть зі способу його життя?

Звісно, дехто наголошував на божевіллі поміщика Соф'ювки, згадуючи, як він сидів голим у фонтані на розпростертій русалці, гладячи її лускатий тухес, гладив і свою кращу половину, так ніби не допускався при цьому жодної помилки, ніби це норма завжди і всюди. Як його колись знайшли на моріжку перед домом Доброчесного Рабина, обплутаного білими нитками, а він при цьому казав, що зав'язав нитку довкола вказівного пальця, щоб не забути чогось надзвичайно важливого, проте боявся, що забуде, де в нього вказівний палець, і тому обв'язав нитками свій пучок, а далі натягнув ще одну від талії до шиї, бо переживав, що і про те забуде, а щоби не забути про цю нитку, протягнув іншу від вуха до зуба й далі — до мошонки і до п'яти; так він користав зі свого тіла, щоби пам'ятати про своє тіло, але врешті міг згадати хіба про нитку. І словам отакого чоловіка ми повинні вірити?

А немовля? Моя пра-пра-пра-пра-прабабця? З нею було ще складніше, бо легко пояснити, як можна загубити в ріці життя, але як воно може з неї постати? Гаррі В., котрий вважався в громаді майстром логіки та штатним збочен-цем — і який уже багато років, настільки безуспішно, наскільки навіть неможливо собі уявити, працював над великою працею "Сила піднебесна", де, як він стверджував, містився найпереконливіший доказ того, що Господь неперебірливо любить навіть неперебірливого коханця —розпочав довжелезну полеміку з приводу присутності на злощасному возі Іншого: там мала бути ще й Трохимова дружина. Напевне, будував здогади Гаррі, її води відійшли саме тоді, коли вони жували перчені яйця в лузі між селами, і тоді, можливо, Трохим погнав воза на небезпечній швидкості, бажаючи довести дружину до лікаря раніше, ніж дитина вискочить на світ, немов рибина з чіпких рук ловця. А коли хвилі пологового болю накопилися на жінку, можливо, він тоді поклав свою мозолясту руку на її м'яке обличчя, можливо, відірвав на мить свої очі від тряскої дороги і ненавмисне спрямував воза просто в річку. Напевне віз перевернуло, а тіла придушило його вагою, і тоді, десь між останнім подихом матері й останньою спробою батька визволитися, немовля таки народилося. Можливо. Але навіть Гаррі не міг пояснити, де ж тоді поділася пуповина.

Ардиштські віспи — клан ремісників-курців з Рівного, які палили стільки, що палили, навіть коли не палили, а тому були приречені, за рішенням громади, довіку бути покрівельниками та сажотрусами — вірили, що моя пра-пра-пра-пра-прабабуся то, насправді, був сам перероджений Трохим. Коли настав час великого суду і його розм'якле тіло поклали перед Охоронцем славних і непідступних Воріт, щось пішло не так. Він, певне, лишив на землі якісь незакінчені справи. Тому його душа ще не готова була перейти межу того світу, і їй дали шанс направити те, що попсувало попереднє

покоління. Все це, звісно, видається безглуздим. Але буває щось більш правдоподібне?

Доброчесний Рабин, котрого більше хвилювало майбутнє дівчинки, ніж її минуле, не зробив жодних спроб пояснити походження немовляти ні для громади, ні на сторінках "Книги предків"; він забрав малу на час, поки не вирішиться її доля. Рабин заніс її до Правостійної Синагоги — тому що навіть дитина, клявся він, не ступить і ногою за поріг Синагоги Приземленої (що б не трапилося того дня) — і владнав їй тимчасове кубельце у ковчезі зі згортком Тори, поки чоловіки у довгих чорних клобуках на повні груди голосили молитву. "СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ ГОСПОДЬ НА НЕБЕСАХ! ПОВНЕ НЕБО І ЗЕМЛЯ СЛАВИ ТВОЄЇ!"

Вірні Правостійної Синагоги вигукували ці молитви вже дві сотні літ, з того часу, як Преподобний Рабин прозрів, що ми, насправді, постійно потопаємо, а наші голосіння — не що інше, як крик про допомогу із безодні духовних вод. "ІЯКЩО НАШЕ СТАНОВИЩЕ Є НАСТІЛЬКИ БЕЗНАДІЙНИМ, — казав він (завжди починаючи речення з "і", так ніби те, що він говорив, було продовженням якоїсь його внутрішньої думки), — ТО ХІБА НАМ НЕ ВАРТО ВІДПОВІДНО ПОВОДИТИСЯ? КРИЧАТИ, ЯК КРИЧАТЬ ЛЮДИ В РОЗПАЧІ?" Тому вони голосили так уже понад дві сотні років.

Вони голосили й тепер, не даючи дитині й хвилини перепочинку, підвішені за пояс до стелі, однією рукою притримуючи шнур, а другою — молитовну книгу, а вершечки їхніх чорних капелюхів обтирали склепіння синагоги, ІЯКЩО МИ НАМАГАТИМЕМОСЯ БУТИ БЛИЖЧИМИ ДО БОГА, — провадив своє одкровення Преподобний Рабин, — ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ ПОВОДИТИСЯ НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ? ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ НАБЛИЖАТИСЯ ДО НЬОГО? Все це, звісно, мало глибокий сенс; Діялося це напередодні Йома Кіппура, найсвятішого зі свят, саме тоді під дверима синагоги пролетіла муха й узялася докучати похнюпленим молільникам. Вона літала від обличчя до обличчя, дзижчала, сідаючи на довгі носи, залітаючи у волохаті вуха. ІЯКЩО ВСЕ ЦЕ ВЕЛИКЕ ВИЦРОБУВАННЯ, — прозрівав далі Преподобний Рабин, намагаючись заволодіти увагою своєї пастви, — ЧИ НЕ ПОВИННІ МИ ЗУСТРІТИ ЙОГО? КАЖУ ВАМ: ПОКЛОНІТЬСЯ ПЕРЕД НАЙБІЛЬШОЮ З КНИГ!

Якою ж набридливою була та муха, куди вона тільки не залітала. ІЯК БОГ НАКАЗАВ АВРА-АМУ ПІДНЯТИ НА ІСААКА НІЖ, ТО ХІБА Ж ВІН ЗАБОРОНИВ НАМ ЧУХА ТИ ЗАДКИ!? А РАЗ ТАК, ТО Ж НУМО, БРАТІЄ, ЩОСИЛИ, ЛІВОЮ РУКОЮ! Половина вірних вчинила так, як заповів Преподобний Рабин, і відпустила шнур, а не Велику Книгу. Це були предки вірних Правостійної Синагоги, які упродовж двох сотень років ходили навмисно кульгаючи, щоб не забувати — і, що важливіше, нагадувати іншим — про їхню реакцію на Випробування: що Святе Слово перебуде ввіки. (ПЕРЕПРОШУЮ, РАБИНЕ, А ПРО ЯКЕ САМЕ СЛОВО ЙДЕТЬСЯ? По такій мові Преподобний Рабин огрів послухника скіпетром Тори: / ЯК МОЖНА НЕ ЗНАТИ!...) Деякі Правостійні взагалі відмовлялися ходити, що свідчило про ще драматичніше падіння. Що, звісно, означало, що вони й до синагоги не могли завітати. МИ МОЛИМОСЯ БЕЗ МОЛИТВИ, — казали вони. — МИ ДОТРИМУЄМОСЯ ЗАКОНУ, ПЕРЕСТУПАЮ ЧИ ЙОГО.

Ті, хто впустив молитовну книгу, щоб не впасти, стали прародичами пастви Приземленої Синагоги — так її називали Правостійні. Вони стріпували торочками, нашитими на рукави їхніх балахонів, щоб не забувати — і, що важливіше, нагадувати іншим — про свою реакцію на Випробування: що шнури ти завжди носиш із собою і що дух Святого Слова перебуде вівіки. (Перепрошую, хтось усе-таки пояснить мені, що означає вся ця історія зі Святим Словом? Але й інші вірні лише знизували плечима й відверталися, аби продовжити суперечку про те, як найкращим чином розділити тринадцять книшів серед сорока трьох осіб.) У Приземлених змінилися тільки обряди: замість підвішування з'явилися подушки, замість гебрейських молитовних книг — простіші тексти ідишем, а місце рабинів заступила група, яка правила молитвою, а також обговоренням, після яких, але зазвичай, упродовж яких, прихожани їли, пили та пліткували. Правостійні згори і згорда поглядали на Приземлених, котрі, здавалося, по жертвували всіма правилами Єврейського закону задля того, що вони називали великим та невідворотнім примиренням релігії й життя. Правостійні кликали Приземлених образливими словами й пророчили їм вічну муку на тому світі за надто велику любов до комфорту. Натомість Приземлені мали це там, де молочник Шмуль С. свої вічні шмарклі — у носі. Окрім тих рідкісних okazій, коли обидва конклави вірних намагалися пересунути синагогу туди або сюди, бажаючи зробити штетль більш святим чи більш світським, і Правостійні, і Приземлені навчилися ігнорувати одне одного.

Упродовж шести днів весь штетль — Правостійні та Приземлені впереміш — стояв при вході до Синагоги, намагаючись хоча б одним оком поглянути на мою далеку прабабцю. Багато хто йшов і знову повертався. Чоловікам дозволялося обдивитися дитинча зблизька, торкнути його, звернутися до нього, і навіть потримати на руках. Жінок всередину Правостійної Синагоги, звісно ж, не допускали, оскільки, як уже давно просвітив свій народ Доброчесний Рабин: **І ЯК МИ МОЖЕМО СПОДІВАТИСЯ СПРЯМУВАТИ СВОЇ СЕРЦЯ ТА ПО МИСЛИ ДО БОГА, ЯКЩО ДЕЯКІ ЧЛЕНИ НАШІ ВІДВЕРТАЮТЬ НАС НА НЕЧИСТІ ДУМКИ ПРО САМІ ЗНАЄТЕ ЩО?**

Якогось компромісу вдалося досягнути 1763 року, коли жінкам дозволили молитися у вогкій та тісній комірчині під спеціально постеленою скляною підлогою Синагоги. Втім, пройшло зовсім небагато часу, а підвішені до стелі молільники вже відвертали очі, від Великої Книги на хор розкольників унизу. Чорні штани молільників зненацька робилися затісними, поважні мужі сильніше розкачувалися на своїх шнурах, зіштовхувалися в повітрі, а деякі члени видавалися у фантазіях про самі знаєте що, аж зайві слова виникали у найсвятішій з молитов: **"СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ СПЛЯТЬ ГОСПОДЬ НА НЕБЕСАХ! ПОВНЕ НЕБО І ЗЕМЛЯ СЛАВИ ТВОЄЇ!"**

Преподобний Рабин приурочив цій дезорганізуючій темі одну зі своїх післяобідніх проповідей. **ІМИ ПОВИННІ ПОСТІЙНО НОСИТИ В ПАМ'ЯТІ ОДНУ З НАЙДИВОВИЖНІШИХ БІБЛІЙНИХ ПРИТЧ ПРО ДОВЕРШЕННЯ РАЮ І ПЕКЛА. ЯК МИ ВСІ ЗНАЄМО АБО МАЛИ БИ ЗНАТИ, НА ДРУГИЙ ДЕНЬ СВОЄЇ ПРАЦІ ГОСПОДЬ СТОРИВ ПРОТИЛЕЖНІ БОКИ ВСЕСВІТУ — РАЙ І ПЕКЛО, КУДИ ВСІ,МИ І ВСІ**

ПРИЗЕМЛЕНІ, ТІ ВЖЕ МОЖУТЬ ГОТУВАТИСЯ СПУСТИТИ СІМ ПОТІВ, ПОТРАПИМО КОЖЕН НА СВОЄ МІСЦЕ. І АЛЕ Ж МИ НЕ ПОВИННІ ЗАБУВАТИ, ЩО НА ТРЕТІЙ ДЕНЬ ГОСПОДЬ-БОГПОБАЧИВ, ЩО І РАЙ, І ПЕКЛО СТАЛИ НЕ ЗОВСІМ ТАКІ, ПРО ЯКІ ВІН МОЛИВСЯ. І ОТОЖ, ЯК ВКАЗУЮТЬ НАМ МЕНШ ВАЖЛИВІ Й БІЛЬШ РІДКІСНІ ТЕКСТИ, ВІН, ОТЕЦЬ ОТЦЯ ОТЦІВ, ВИРІШИВ ПІДНЯТИ ЗАВІСУ МІЖ ОБОМА ПОТОЙБІЧНИМИ СТОРОНАМИ, ЩОБИ ВСІ БЛАГОСЛОВЕННІ ТА ПРОКЛЯТІ МОГЛИ БАЧИТИ ОДНІ ОДНИХ. ВІН СПОДІВАВСЯ, ЩО БЛАГОСЛОВЕННІ ВОЗРАДУЮТЬСЯ, СПОГЛЯДАЮЧИ МУКИ ПРОКЛЯТИХ, І ЩО ЇХНЯ РАДІСТЬ ЗРОСТЕ, БО СТАНУТЬ ВОНИ СВІДКАМИ СМУТКУ. А ПРОКЛЯТІ МАЛИ ПОБАЧИТИ БЛАГОСЛОВЕННИХ, ЯК ВОНИ СПОЖИВАЮТЬ ЛОБ-СТЕРІВ ЗІСПАГЕТТІ, ЯК ДОПАДАЮТЬСЯ ДО ТУХЕСІВ ПЛОДОВИТИХ ГУРІЙ, І ВІД ЦЬОГО СПОГЛЯДАННЯ В ПЕКЛІ МАЛО СТАТИ ЩЕ ГІРШЕ. І ПОБАЧИВ БОГ, ЩО ТАК КРАЩЕ. ОДНАЧЕ ПРИВАБЛИВІСТЬ ВІКНА В ІНШІЙ СВІТСТАВАЛА ВСЕ БІЛЬШОЮ. І ЗАМІСТЬ ТОГО, ЩОБИ НАСОЛОДЖУВАТИСЯ ПРИНАДАМИ ГАК), БЛАГОСЛОВЕННІ ВСЕ БІЛЬШЕ ЗАДІ ШЛЯЛИСЯ НА МУКИ ПЕКЛА. А ПРОКЛЯТІ, ЗАМІСТЬ СТРАЖДАТИ, ТІШИЛИСЯ ВИДИВОМ ДАЛЕКОГО РАЮ. ВРЕШТІ ОБИДВА СВІТИ ЗРІВНОВАЖИЛИСЯ: ОДНІ ДИВИЛИСЯ НА ІНШИХ, ДИВИЛИСЯ НА САМИХ СЕБЕ. ТОДІ ВІКНО ПЕРЕТВОРИЛОСЯ НА ДЗЕРКАЛО, ВІД ЯКОГО НІ БЛАГОСЛОВЕННІ, НІ ПРОКЛЯТІ НЕ МОГЛИ Й НЕ ХОТІЛИ ВІДХОДИТИ. І ТОДІ БОГ ЗНОВУ ОПУСТИВ ЗАВІСУ МІЖ СВІТАМИ, І ТОМУ МИ ТАК САМО МУСИМО ЗАЧИНИТИ ВІКНО, ЯКЕ СПОКУШАЄ НАС, ОПУСТИТИ ЗАВІСУ МІЖ СВІТАМИ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК.

Підвал було залито намулом з Броду, а в задній стіні Синагоги вирізали невелику діру розміром як яйце, крізь яку жінки, по одній за раз, могли бачити хіба один з ковчегів та ноги розгойданих молільників, причому деякі з них — це мало більше ображати — були заляпані лайном.

Саме через цю дірку жінки громади по черзі озирали мою пра-пра-пра-прабабусю. Оскільки дитинча мало досконало дорослі риси, між них ширилася думка, що воно — знак від самого диявола. Втім, більш вірогідно, що їх злостила сама діра. З такої відстані, упершись руками об стіну, заглядаючи крізь відсутнє яйце, вони не могли вдовольнити жоден зі своїх материнських інстинктів. Не могли навіть бачити дитинча цілком, мусили складати в умі колаж з побачених усіма деталей: ось пальчики збираються в долоньку, а вона виростає із зап'ястя, а те кріпиться до руки, а та вставлена в плече... Так вони вчилися ненавидіти її невідомість, її недоторканність, її мозаїчний образ.

Сьомого дня Доброчесний Рабин заплатив Шимону Т. чотири чвертки курчати та пригорщу блакитних мармурових крем'яшків, розміром у котяче око, за оголошення в його щотижневій газеті: з невідомих нікому причин у штетлі з'явилося дитинча, дівчинка досить красива, добре поводитьсь і зовсім не смердить, і що ним, Рабином, вирішено, задля добра цієї дитини, віддати її якомусь добропорядному мешканцю штетля, котрий готовий назвати її дочкою.

Наступного ранку він побачив п'ятдесят дві записки, що тріпотіли перед дверима

Правостійної Синагоги, неначе павичів хвіст.

Під майстра мідних дрібничок Пешеля С., котрий щойно два місяці, як втратив жінку и під час Погрому битих скринь: Якщо не заради дівчинки, то заради мене самого. Я цілком благовірна людина і є речі, на які я заслуговую.

Від самотнього свічкаря Мордехая Ц., руки котрого були вкриті тонкими рукавицями з воску, який годі було відмити: Я такий самотній цілий день у своїй майстерні. Свічкарів після мене незалишиться. Задумайтесь над цим.

Від безробітного Приземленого Люмпля В., котрий не визнавав Пасхальної Ночі не тому, що вона була релігійним святом, а тому, що не розумів, чим ця ніч відрізнялася від інших: Я не найкраща людина з-поміж тих, що коли-небудь жили, але я буду добрим батьком, і ви це знаєте.

Від смертельно хворого філософа Пінчаса Т., котрого на млині вдарила в голову балка: Киньте її назад у воду й дозвольте бути зі мною.

Доброчесний Рабин знав усе, що стосувалося складних, дуже складних і дуже-дуже складних справ єврейської віри, і міг пояснити найбільш заплутані релігійні суперечності, тлумачачи найнезрозуміліші, важкі для розшифрування тексти, але про саме життя знав він не так уже й багато; з цієї причини, а також тому, що поява дитини не мала жодного текстуального пояснення, і ні в кого було запитати поради — бо як питати порад тому, хто сам уособлює псі поради? — а насамперед тому, що дитинча належало до сфери життя і саме було життям, Рабин опинився у вельми скрутному становищі. **ВОНИ ВСІ ДОСТОЙНІ ЛЮДИ, — думав він. — СТАТКИ У ВСІХ ТРОХИ НИЖЧІ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ, НЕХАЙ ТАК, АЛЕ ВСІ МАЮТЬ ЧУЙНЕ СЕРЦЕ. ХТО Ж ІЗ НИХ ЗАСЛУГОВУЄ НА ТАКУ НАГОРОДУ НАЙБІЛЬШЕ?**

НАЙКРАЩЕ РІШЕННЯ — ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ БУДЬ-ЯКОГО РІШЕННЯ, — вирішив нарешті Рабин і висипав усі листи в кубельце до моєї пра-пра-пра-пра-прабабусі, постановивши віддати її — а в певному сенсі й мене — тому, до чієї писанини вона потягнеться найперше. Але вона не тягнулася до жодного. Взагалі не звертала на них уваги. Упродовж двох днів вона навіть не поворухнулася, не кричала і навіть не відкривала ротика, щоб поїсти. Чоловіки в чорних капелюхах продовжували голосити молитви (СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ...), гойдаючись на своїх шнурах над залитими Бродом підвалами Синагоги, тримаючись міцніше за Велику Книгу, ніж за шнури, думаючи, що хтось дослухається до їхніх вигуків, аж доки нарешті, посередині ранньої вечірньої служби, добрий торговець свіжою рибою Біцль Біцль Р. не витерпів і не прорік те, що у всіх давно крутилося на язичку: **ЗАПАХ СТАЄ НЕСТЕРПНИМ! ЯК МОЖУ Я НАБЛИЖАТИСЯ ДО ГОСПОДА, ЯКЩО ПОЧУВАЮСЯ ТАК БЛИЗЬКО ДО КЛОЗЕТУ!?**

Доброчесний Рабин не міг не погодитися й перервав службу. Він опустився на скляну підлогу й відчинив ковчег. Кімната одразу ж сповнилася всепроникним, неохопним, нелюдським, непростим смородом нечуваної байдужості. Він лився з ковчега, стелився Синагогою, заповнив кожну вулицю, кожен закапелок штетля, пробрався під кожну подушку в кожній

спальні — забився у ніздрі тих, котрі спали, і встиг зіпсувати їм сні, перш ніж

вихлюпнутися з черговим храпом — і врешті влився у Брід.

Немовля, як і раніше, тихесенько собі лежало без жодного руху. Доброчесний Рабин поставив ковчег на землю, взяв перший-ліпший наскрізь промоклий папірець і проголосив: ДИТИНА ОБРАЛА СОБІ ЗА БАТЬКА ЯНКЕЛЯ!

Схоже, ми потрапили в добрі руки.

20 липня 1997

Дорогий Джонатан,

Палко жадаю, щоб цей лист вдався мені добре. Як ти вже зрозумів, я не є суперзнавцем англійської мови. Українською всі мої думки виглядають дуже навіть нічо, але моя друга мова не настільки досконала. Я вирішив використовувати ті речі, яких ти мене вчив, експлуатуючи подарований тобою словник, як ти і радив робити, коли мої слова будуть надто витонченими чи недоречними. Якщо ж тебе не задовільняє моя робота, то я дуже наполягаю мені її повернути. Я буду щосили трудитися над нею, доки вона тобі не почне подобатися.

Докладаю до конверта речі, про які ти просив, зокрема листівки з Луцька, перелік прізвищ на надгробних плитах часів війни в шести селах і фотографії, які ти дав мені на всякий пожарний. Все-таки краще, ніж нічого, правда? Я був справді сам не свій від хвилювань, через твої пригоди в поїзді. Знаю, яким важливим був для тебе, для нас обох, той ящик і що його інгредієнти нічим замінити не вдасться. Крадіжка — штука неприємна, але вона постійно стається з тими, хто вертається поїздом з України. Оскільки ти не маєш інформації, хто з прикордонників викрав ящик, навряд чи вдасться його знайти, напевно то вже з кінцями, він зник назавжди. Але, будь ласка, не дозволяй цьому переживанню зіпсувати тобі враження про всю Україну, яка, напевно, є жахливим радянським пережитком.

Саме в цьому місці бажаю подякувати тобі за те, що ти був таким терплячим і навіть стоїчним зі мною під час нашої подорожі. Ти, напевне, розраховував мати більш просунутого перекладача, але я думаю, що все зробив па тверду трійку. Я дуже винен у тому, що ми не знайшли Августини, але ж ти сам знаєш, яка це була непідйомна мета. Якби в нас було більше часу, ми б обов'язково її запеленгували. Ми обшарили б усі шість сіл і опитали всіх. Під кожен камінь заглянули б. Але ми вже багато про це говорили.

Дякую тобі за репродукцію фотографії Августини з її сім'єю. Я без кінця думав про те, що ти казав про своє кохання до неї. Щиро кажучи, я не все зрозумів, коли ти говорив про це тут. Хоча тепер цілком собі все уявляю. Я досліджував фотокартку двічі — вранці, а потім перед тим, як завалитися спати — і кожен раз бачив щось нове, наприклад, як від її волосся падає тінь, а губи зводяться в кутиках.

Я дуже возрадувався твоїм спокоєм після прочитання моєї першої частини. Тобі тяжко буде уявити, що я вніс всі поправки, на які ти вказав. Вибач, що в останньому рядку назвав тебе дуже розбещеним євреєм. Я це змінив і тепер там написано: "Я не хочу трястися десять годин в якесь галіме місто, щоб догодити розбещеному євреєві". Я

трохи розтягнув першу частину про себе, викреслив слово "нігери", як ти наказав, хоча це правда, у мене від них дах їде. Приємно, що тобі сподобалось речення: "Колись і ти будеш робити для мене те, що ненавидиш. Це й називається сім'я". Правда, мушу тебе спитати: що таке трюїзм?

Я дуже довго розмірковував над тим, щоб зробити, як ти казав, розділ про мою бабку довшим. Оскільки для тебе це так важливо, я вирішив, о'кей, я вставляю туди те, що ти мені надіслав. Не те щоб я над цим довго думав, але я б хотів бути людиною, яка сама це придумала. Те, що ти написав, Джонатан, дуже красиво, і я відчув, що все це правда.

І ще дякую, хоч мені й соромно, що ти не зробив зауваження про брехню щодо мого зросту. Я просто подумав, що було би суперово, якби я був високий.

Я докладав зусиль, щоб сотворити наступну частину, як ти мене вчив, вкладаючи у свої думки найперше те, про що ти мені казав. Я також: намагався не бути таким, як ти казав, дуже зрозумілим і невинувато чуттєвим. А ще про ту національну валюту, яку ти додав до листа, клянуся, що я писав би і без неї. Я просто от чую в собі гігантську гордість, що пишу для письменника, особливо якщо він американський письменник, ну як Ернест Хемінгуей чи ти.

Твоя частина "Початок світу настає часто" видалася мені дуже вже екзальтованою. Там є місця, яких я взагалі не вкурив, але припускаю, що це шось просто дуже єврейське, що може доглупати тільки справжній єврей. Ви, певно, тому й думаєте, що Бог вас вибрав, бо тільки ви розумієте свої власні приколи про вас же самих? У мене є ще одне маленьке питання про цю частину: чи знаєш ти, що більшість імен, які ти використовуєш, в Україні не зустрічаються? Ну, Трохим — цеяше чув, і Ханна теж, але всі решта — дуже чудні. Ти їх сам видумав? І таких ляпсусів у тебе повно. Буду тебе про них інформувати. А ти взагалі гумористичний письменник чи нормальний?

Більше прозрінь у мене поки нема, для лицезріння нових речей мені треба глибше познайомитися з твоїм романом. Май на увазі, що наразі я в екстазі. Повідомляю, що навіть коли ти мені покажеш більше, я навряд чи пораджу шось розумне, але зможу стати в пригоді по-іншому. Якщо побачу шось не зовсім гумористичне, то так тобі і скажу, і ти зробиш це смішнішим. Ти мені так багато про все це нарозказував, що я б дуже хотів прочитати решту твоєї книги і буду думати про тебе ще краще, якщо вийде. До речі, що таке Куннілінгус?

А тепер про справи приватні. (Можеш вирішити не читати цю частину, якщо для тебе це занудно. Я зрозумію, але прошу мені про це не повідомляти.) Деду не здоровиться. Він перебрався до нас назавжди. Тепер він дислокується разом із Семмі Дейвісом Молодшим-Молодшим на ліжку Ігорчика. А сам Ігорчик перекочував на диван. Ігорчика це не дістає, бо він добрий хлопець і розуміє набагато більше, ніж усі довкола думають. Я вважаю, що причиною Дедового нездоров'я стала його меланхолія, і сліпота в нього теж: від того, хоча насправді він же не сліпий. З того часу, як ми повернулися з Луцька, йому стало конкретно гірше. Ти ж знаєш, його дуже зачепила історія з Августиною, набагато більше, ніж нас із тобою. З Батьою про Дедову

меланхолію говорити взагалі неможливо, бо ми обоє бачили, як він плаче. Вчора ввечері ми сіли за стіл на кухні, їли чорний хліб і говорили про легку атлетику. І тут зверху почули звуки. А над нами якраз кімната Ігорчика. Я зрозумів, що то Дед плаче; і Батя теж це зрозумів. Іше був такий звук, ніби там хтось на стелі реп витанцьовує. (Взагалі-то реп — це потряс-на штука, наприклад, у виконанні дніпропетровської групи, там усі глухі на два вуха, але я не по етім делам.) Ми прикинулися, що нічого не чули. На звуки до кухні прийшов Ігорчик. "Здоров, Роззява", — сказав йому Батя, бо Ігор знову пережив невдале пікірування й знову підбив собі око, але цього разу — ліве. "Я теж хочу чорного хліба", — сказав Ігорчик, не дивлячись на Батю. Йому виповнилося тринадцять, скоро буде чотирнадцять, а він уже такий розумний. (Я тільки тобі це кажу. І не говори цього нікому.)

Сподіваюся, що ти щасливий і що всі твої родичі здорові, цвітуть і пахнуть. Ми вже встигли стати друзями, коли ти був на Україні, правда? У наступному житті ми могли б бути справжніми друзями. Мене буде турбувати відсутність твого наступного листа, і я чекатиму на продовження твого роману. Відчуваю потребу перетравити ще один свій новий розділ (шлунок у мене вже битком набитий) і надіслати його тобі. Зрозумій, я намагаюся краще всього, тобто найкращим способом, настільки краще, як можу. Мені це дається важко. Будь ласка, будь чесним, але й надто не засуджуй.

З відкритим серцем, Олександр.

Увертюра до зустрічі з Героєм, а потім зустріч з Героєм

Як я і передбачав, моїх дівчаток дуже засмутило те, що я не святкуватиму з ними першу річницю нашої Конституції. "Ніч-без-сну, — сказала одна з них, — і як же я, по-твоєму, маю задовольнятися, коли тебе не буде?" Я порадив їй зробити кілька речей. "Манюня, — сказала друга з моїх дівчаток, — так робити негарно". Тоді я сказав їм усім: "Якби я тільки міг, то був би тільки з тобою назавжди. Але я мужчина, я вкакую, і тому у мене є обов'язок бути там, де я маю бути. Нам же треба побільше грошових знаків, щоб витрачати їх у модних клубах, чи не так? Я роблю для тебе шось таке, чого ненавиджу робити. Це й означає бути закоханим. Так що не діставай мене". Але якщо чесно, то мені не було ні каплі сумно їхати до Луцька й перекладати там для Джонатана Сафрана Фоера. Як я вже пригадував, моє життя було ну дуже вже звичайним. Я ніколи не бував ні в Луцьку, ні в тих численних малих селах, які там ще існували після війни. Я хотів побачити всякого різного. Жадав набратися масу досвіду. І тому мене просто струмом било по шкірі, коли я думав, що зустрінуся з американцем.

"Тобі треба взяти з собою їдло на дорогу, ШАПКА", — сказав мій Батя. "Не називай мене так", — відповів йому я. "А ще треба прихопити шось пити й географічні карти", — вів далі він. "Спочатку вам прийдеться їхати десять годин до Львова, де ви заберете єврея на залізничному вокзалі". "А скільки грошей я буду мати за те, що буду пахати?" — я спитав про це, бо для мене ця сторона питання була дуже привабливою. "Менше, ніж ти думаєш, що заслуговуєш, — сказав Батя, — і більше, ніж ти заслуговуєш". Це наганяло на мене меланхолію, і я сказав Баті: "Ну, тоді я, очевидно, і не захочу це робити". "А мене не цікавить, чи хочеш ти це робити", — відповів він і потягнувся, щоб

покласти мені на плече руку. У нашій родині Батя просто чемпіон світу з обривання діалогів.

Ми вирішили, що я з Дедом виїдемо опівночі першого липня. Так у нас буде п'ятнадцять годин до зустрічі. Так само всі, крім мене і Деда, зійшлися на тому, що ми повинні відразу прибути на вокзал, як тільки приїдемо до Львова. Батя вирішив, що Дед почекає в машині, а я чекатиму на вокзалі біля колій. Я не знав, як єврей буде виглядати ззовні, і він теж не знав, з яким високим та інтелігентним мужчиною йому належить зіткнутися. Над цим моментом ми потім досить довго сміялися. Він казав, що дуже переживав. Що він мало що рака не вродив. Я сказав, що і я мало рака не родив, але не тому, що боявся його не пізнати. Американця в Україні дуже легко впізнати за його витонченою недолугістю. Я родив рака, бо він був американець, а я йому прагнув продемонструвати, що і я міг би бути американцем.

Я постійно багато розмірковував про те, щоб змінити місце проживання на Америку, коли стану трохи старшим. Я знаю, в них там багато першокласних бухгалтерських шкіл. Я це знаю, бо мені розказав про це мій друг Гриня, який постійно спілкується з другом племінника того мужика, який вигадав позу 69, і от він переказував, що там у них в Америці багато класних бухгалтерських шкіл — а цей мужик знає все. Мої друзі цілком задоволені життям в Одесі і не проти прожити тут весь час. Вони хочуть постарітися, як їхні батьки, і стати батьками, як їхні ж батьки. Вони не хочуть нічого більшого від того, що і так знають. Так, але це не для мене і не для Ігорчика.

За декілька днів до приїзду героя я спитав Батю, чи зможу поїхати в Америку, коли закінчу універ. "Не", — сказав він. "Але ж я хочу", — доводив я до його відомо. "А мене не гребе, що ти хочеш", — відказав він, що завжди було сигналом закінчення розмови. Але не тепер. "А чого?" — знову спитав я. "Тому що то, чого ти хочеш, ШАПКА, для мене не важно". "Ну, не — сказав я, — чого це я не зможу поїхати в Америку після університету?" "Хочеш знати, чого ти не поїдеш в Америку? — перепитав він, відкриваючи холодильник у пошуках їдла, — а це тому, що твій Прадед був з Одеси, і твій Дед з Одеси, і твій Батя — тобто я — з Одеси, і ви теж, хлопчики, з Одеси. А ще після університету ти будеш працювати в агенції "Дорогами предків". І це суперкласне місце роботи і для Деда, і для мене, а значить — і для тебе". "А що, як я цього не бажаю? — знову спитав я, — що, як я не хочу працювати в "Дорогами предків", а хочу працювати в якомусь іншому місці, де я буду займатися чимось незвичним і зароблятиму багато грошей, а не мізерні суми? Шо, якщо я не бажаю, щоб мої пацани вирости тут, а щоб вони вирости в іншому, ліпшому місці, де в них будуть ліпші речі і взагалі більше речей? Шо, як я хочу мати дівчат?" Тут Батя вийняв з холодильника три кубики льоду, закрив холодильник і простягнув їх мені. "На, — сказав він, даючи мені лід, — поклади на фейс — не будеш так страшно виглядати й не наробиш помилок у Львові". І це був кінець розмови. Мені треба було бути мудрішим.

А я ще не сказав, що Дед наполягав, щоб ми взяли з собою Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого. Це була ще одна річ. "Та ти просто дурень", — виголосив йому

тоді Батя. "Мені вона треба, щоб я бачив дорогу", — сказав на це Дед, вказуючи пальцем на свої очі. "Я ж сліпий". "Ти ніякий не сліпий і ця псина з вами не поїде". "Не, я-сліпий і моя сучка поїде зі мною!". "Не-а, сказав Батя, псина буде виглядати непрофесійне". Я було сунувся шось сказати на захист Деда, але цього разу я вже був мудрішим. "Я або їду зі своєю сучкою, або не їду взагалі". Батя опинився в ситуації. Це, звичайно, не була "до-олгая есто-онская пауза", але він чув себе між молотом і ще більш жорстким місцем, що виглядало на те саме що і "до-олгая есто-онская пауза". Між Дедом і Батьою світилися блискавиці. Я вже раз це колись бачив і нічого в світі не лякало мене більше. Нарешті Батя здався, хоча вони домовилися, що Семмі Дейвіс Молодший-Молодший буде носити спеціальну сконструйовану Батьою сорочку з написом "Офіційна Псина-Поводир Агенції "Дорогами предків". Так вона виглядала досить навіть професійно.

Навіть якщо не враховувати цієї дурнуватої суки, яка постійно намагалася рванути через вікно машини, їхати було дуже важко, бо саме авто було абсолютним лайном і рухалося не швидше, ніж я біжу, тобто десь шістдесят кілометрів за годину. Нас обганяло багато машин і цей факт змушував мене почуватися другосортним, особливо якщо це були машини, напакзовані сім'ями або велосипедами. Ні Дед, ні я не перекинулися навіть словом, коли їхали, і це нормально, бо ми взагалі неговіркі. Я намагався не нервувати його, хоча раз таки зробив це. В одному випадку я забув вивчити карту і ми пропустили виїзд на головну дорогу. "Ти тільки мене не бий, — сказав я Деду, — бо я припустився малюсінької помилки в користуванні картою. Дед натиснув на педаль гальмів, і моє обличчя точно відтворило конфігурацію лобового скла. Більшу частину хвилини він нічого не казав. "Я тебе просив водити машину?" — запитав Дед. "У мене нема прав, щоб вести машину", — відповів я. (Хай це буде нашим секретом, Джонатан.) "А може, я просив тебе готувати жратву, коли ти там собі дрихнув?" — знову сказав Дед. "Не-а", — відказав я. "Так, може, я вимагав, щоб ти видумав велосипед?" — питав він. "Не, — сказав я, — в мене би це й так не вийшло". "Скільки речей я попросив тебе зробити?" — не переставав Дед. "Тільки одну", — відповів я, добре знаючи, що він ледве стримується, хоча тримає все в собі, і що за якийсь час його прорве і він на мене визвіриться, а може, і вдасться до заслуженого мною насилля — нічого нового в тому не було. Але він цього всього не зробив. (Тепер ти знаєш, Джонатан, що він не вдався до насилля ні до мене, ні до Ігорчика.) Хочеш знати, що він зробив? Він розвернув машину, і ми поїхали до того місця, де я помилився. Минуло двадцять хвилин. Коли ми туди під'їхали, я сповістив Деда, що це тут. "Шо, клянешся своїм дрином?" — запитав Дед. І я сказав йому, що клянуся дрином. Тоді він скерував машину на узбіччя. "Тут ми зупинимся і з'їмо наш сніданок", — сказав Дед. "Шо, прямо тут?!" — здивувався я, бо місце було дуже непривабливим, якихось кілька метрів від болота посеред дороги і біля якоїсь бетонної стіни, що відділяла дорогу від колгоспних полів. "Так, я думаю, що це найкраще місце", — запечатав Дед, і я зрозумів, що краще не возбухати. Ми вляглися на травичку й почали їсти, у той момент Семмі Дейвіс Молодший-Молодший намагався злизати жовту розмітку з дороги шосе. "Як ти

ше раз помилишся, — сказав Дед, вдумливо пережовуючи сосиску, — то ти вилетиш із машини з відбитком кеда на сраці. Це буде відбиток мого кеда. І він буде на твоїй сраці. Ти усвідомлюєш цю річ?"

Коли ми приїхали до Львова, була тільки одинадцята година, але ми зразу подалися на залізничний вокзал, як наказував нам Батя. Вокзал було дуже тяжко знайти, і ми ставали багато разів втраченими людьми. Це доводило Деда до сказу, він усе повторював "Я ненавиджу Львів!" Так ми блукали хвилин із десять. Львів — це велике і вражаюче місто, але воно не таке, як Одеса.

Одеса дуже красива, там є багато відомих пляжів, де дівчата лежать на спинах і репрезентують свої суперові цицьки. А Львів нагадує американський Нью-Йорк. Мені здається навіть, що Нью-Йорк, фактично, будували на зразок Львова. Тут високі будівлі (деякі навіть мають по шість поверхів), широкі вулиці (де є місце для трьох автомобілів в ряд) і всі люди з мо-білками. У Львові є багато статуй і багато місць, де вони колись стояли. Я ще не бачив міста, в якому було би стільки бетону. Та тут всюди бетон, я вам скажу, що навіть міське сіре небо подібне на бетон. Це щось таке, про що ми з героєм будемо багато говорити потім, коли в нас буде бракувати слів. Він мене питає: "Ти пам'ятаєш щось конструктивне про Львів?". І я скажу: "Я — так, там багато конструкцій". І тоді він теж скаже: "І я пам'ятаю". Львів узагалі в українській історії місто дуже важливе. Запитаєте чому? Та я не знаю чому, але я впевнений, що мій друган Гриня це точно знає.

Але збоку вокзалу Львів не дуже вставляє. Саме тут я протинявся більше чотирьох годин, підстерігаючи нашого героя. Але оскільки його потяг ще й спізнювався, то мені прийшлося прочекати його п'ять годин. Мені було дуже нудно блукати вокзалом навіть без плеєра, але попускало від усвідомлення, що я не в машині разом з Дедом, який помалу сходить з розуму, і Семмі Дейвісом Молодшим-Молодшим, який уже давно здурів. Вокзал був не звичайним, а оздобленим блакитними і жовтими клаптями паперу, які звисали зі стелі, їх помістили тут, щоб відзначити першу річницю нашої Конституції. Мене вони пишатися цим не змушували, але мені здавалося, що вони повинні сподобатися герою, коли він висадиться зі свого празького поїзда. Так він відразу відчує дух нашої країни. Можливо, він подумає, що клапті паперу тут для нього, бо я ж знаю, що блакитний і жовтий — це кольори євреїв.

Коли його поїзд прийшов, мої ноги від довгого стояння набрякли і я йшов, як по битому склу. Я би десь тут і присів, але підлога вокзалу була такою брудною, а я надягнув свої непере-вершені блакитні джинси, оскільки хотів справити на героя незабутнє враження. Я знав, у якому вагоні приїде герой, бо мене про це поінформував Батя, тому я намагався добігти до нього, коли поїзд зупинився. Це було важко, бо ж мої ноги рухалися, як по битому склу. Наперед себе я ніс спеціальний знак з іменем, постійно відчуваючи дрижаки в ногах, я також заглядав ув очі кожному зустрічному.

Коли ми таки зустрілися, я був приголомшений його зовнішністю. "І це американець?!" — подумав я. А потім зразу ще подумав: "Оце-от єврей?!" Він був на диво маленьким. Він носив окуляри, а своє ріденьке волосся не розчісував на проділ, а

так і носив, як шапку.

(От кого на місці Баті я би називав ШАПКА.) Він абсолютно не нагадував тих американців, яких я бачив у журналах. У них було жовте волосся й купа м'язів. Так само він не був схожим на євреїв з історичних книг, де вони взагалі були безволосими і красувалися своїми лисинами. На ньому не було ні джинсів, ні уніформи. Правду сказати, він узагалі не тягнув на щось особливе. Я був фрустрований по-максимуму.

Напевно, він помітив знак в моїх руках, тому що схопив мене за плече і спитав: "Алекс?" І я сказав так. "Ви ж будете моїм перекладачем, правильно?" Тут я попросив його трохи стриматися, бо я нічого не міг второпати. Правду кажучи, я майже наклав у штани, але зі всіх сил намагався бути спокійним. Урок перший: "Добрий день. Як ваші справи?" "Що, перепрошую?" Урок два: "Хіба ж сьогодні не прекрасна погода?" "Ви мій перекладач? — сказав він, роблячи додаткові жести, — правда?" "Так, — відповів я, випроставши руку йому назустріч, — мене звати Олександр Перцов і я ваш скромний перекладач". "Це просто клас, що я на вас наткнувся", — сказав він. "Ш-шо?" — перепитав я. "Я скачав, — повторив герой, — що радий з вами зіткнутися". "Ага, — розсміявся я, — а от я би вас нікуди натикати не хотів. Звиняйте, за мою англійську, я в ній не такий вже супер-пупер". "Джонатан Сафран Фоер", — відповів герой і простягнув мені свою руку. "Ш-шо?" "Мене звуть Джонатан Сафран Фоер". "Шафран-Бойлер?" "Сафран Фоер". "Ага, а я навпаки — Алекс", — сказав я. "Я знаю", — нагадав він. "Вас хтось ударив?" — запитав герой, вказуючи на моє праве око. "Мій батько був таким добрим і вдарив мене", — відповів я, взявши його валізи й рушивши до нашої машини.

"Залізнична мандрівка вам сподобалася?" — запитав я його. "О, Боже, — вигукнув він, — двадцять шість годин, затрахала незносно!" Ця дівчина — Незносна — напевне все зробила су-пер, подумав я про себе. Потім я спитав: "Ви хоч би трохи перекимарили?" "Що?" "Ну, кимарнули ви?" "Не розумію". "Упокоїлися?" "Як?" "Ви упокоїлися в поїзді?" "Та ні, — сказав він, — нічого я не упокоювався". "Ш-шо?" "Я... не... у... по... ко... ю... вав... ся". "А, прикордонники?" "Вони нас не затримали, — відповів він, я багато чув про них, обіцяли, що вони ну, знаєте, зададуть нам жару. Але вони тільки зайшли, звірили паспорти й більше нас не чіпали взагалі". "Ш-шо?" "Мені казали, що будуть проблеми, але жодних проблем не було". "А, так ви про них чули?!" "Ну, так. Мені казали, що вони добрячі скурві сраки". Добрячі скурві сраки. Я закарбую це у своєму мозку.

Правду сказати, мені було аж якось не по собі, що у героя не сталося жодних пригод чи ока-зій з прикордонниками. У них була брутальна звичка забирати в людей з потягів різні речі без дозволу. Коли мій Батя одного разу поїхав до Праги у відрядження від "Доріг предків" і коли він заснув, то прикордонники витягли з його валізи багато класних речей, що викликає законне обурення, бо у мого Баті класних речей не так вже й багато. (Це так нетипово думати, що хтось колись образив Батю. Я звик думати,

то ролі в світі не міняються.) Я також чув різні Історії про вояжерів, які змушені були поділилися з прикордонниками частиною валюти, щоб ті повернули їхні

документи. Американцям від всього того могло бути або краще, або гірше. Ліпше, якщо прикордонник любив Америку й хотів справити на американця враження доблесного сторожа кордону. Цей прикордонник думав, що колись-то зустріне цього американця вже в Америці, і що американець візьме його з собою на гру "Чикаго Булз", і купить йому блакитні джинси і білий хліб, і тонкий туалетний папір. Цей прикордонник мріє говорити англійською без акценту і в один день одружитися з дівчиною з великими м'якими цицьками. І цей прикордонник зізнається вам, що йому не подобається місце, де він живе.

Другий вид сторожів — це ті, які теж люблять Америку, але ненавидять американців, зате, що вони американці. Такі найгірші за все. Такий прикордонник знає, що він ніколи не потрапить до Америки й більше ніколи не побачить американця. І він буде красти в американця й залякувати його, щоб продемонструвати, що він може це зробити. Річ у тім, що це єдиний випадок у його житті показати, що Україна вища за Америку, а він сам — вищий за американця. Про це мені розказав Батя, і я впевнений, що він теж впевнений, що так справедливо.

Коли ми дісталися до машини, Дед терпляче очікував нас там, як йому наказував Батя. Він був дуже терплячий і мило похрапував. Він похрапував з такою гучністю, що я і герой могли чути його, хоча вікна в машині були зачинені. Здавалося, що машина працює. "Це наш шофер, — сказав я, — це шофер-експерт". На фізіономії героя я став спостерігати чудернацьки здивовану усмішку, її я бачив уже вдруге. Це тривало хвилин з чотири. "З ним усе в порядку?" — запитав герой. "Ш-шо? — перепитав я. — Я вас не зрозумів. Говоріть, будь ласка, повільніше". Здається, герой подумав, що я некомпетентний в мовних питаннях. "З... на... шим... во... ді... єм... все... в... по... ряд... ку?" "Ну, мови нема! — відповідав я. — Я вам скажу, що я його дуже навіть добре знаю. Це мій Дед". У цей момент про себе нагадав Семмі Дейвіс Молодший-Молодший, бо він вистрибнув із заднього сидіння на вікно й загавкав зі всієї дури.

"О, Господи Ісусе!" — блискавично відреагував герой і відскочив від машини. "Не лякайтеся, — заспокоїв я героя, коли сучка притиснулася мордою до скла. — Це всього лише сучка-поводир нашого шофера". Далі я показав на її сорочину, але вона була настільки витерта, що видно було тільки "ОФІЦІЙНА ПСИНА". "Вона скажена, — сказав я, — але дуже грайлива".

"Дед, — сказав я, простягаючи руку, щоб його розбудити, — Дед, він уже тут". Дед покрутив головою. "Він так завжди упокоюється", — сказав я герою в надії, що він буде менше нервувати. "Може, це і на руку", — сказав герой. "Ш-шо?" — перепитав я. "Я сказав, може, це і на руку". "А що значить на руку?" "Ну, що це нам допоможе. А що ж ми робитимемо з цією собакою?" З того часу я часто користуюся цією американською ідіомою. У тусовочних нічних клубах (нічниках) я кажу дівчатам: "Мені це на руку, коли я розглядаю твої безподобні цицьки". І тоді я усвідомлюю, що вона вкурила, що я супер-класний чоловік. Потім ми переходимо до плотських утіх і наші коліна переплітаються.

Мені таки вдалося вивести Деда із його спокою. Хочете знати як? Я заткнув йому ніс пальцями так, щоб він не міг дихати. Він ще не розумів, де перебуває. "Анна?" —

спитав Дед. Це було ім'я моєї бабки, яка вмерла два роки тому. "Не, Деда, — відказав я, — це я, Саша". Він був дуже знічений, я втямив це по тому, як він відвернувся. "Я привіщ Шафран-Бойлера", — відрапортував я. "Ага, але я Джо-на-тан", — підказав герой, спостерігаючи, як Семмі Дейвіс Молодший-Молодший лиже вікна. "Я привів його. Потяг уже прийшов". "А-а", — відповів Дед, і я зрозумів що він усе ще уві сні. "Нам треба їхати прямісінько до Луцька", — нагадав я, як і наказував Батя. "Що?" — перепитав герой. "Я пояснив йому, що ми зараз їдемо прямо до Луцька". "Так, — сказав герой, — саме туди нам і потрібно. А звідти подамося до Трохимброда". "Ш-шо?" — спитав я. "Луцьк, а потім Трохимброд". "Правильно", — підтакнув я. Дед поклав руки на руль. Тривалий час він дивився перед себе. Він глибоко дихав, а його руки дрижали. "Правильно?" — звернувся я до нього. "Заткнися", — видав Дед. "А де перебуватиме собака?" — запитав герой. "Ш-шо?" "Де... пе... ре... бу... ва... ти... ме... ваш... пес?" "Не розумію". "Я боюся собак, — сказав він, — у мене вже були погані трафунки з ними". Я переклав це Деду, який все ще подрімував. "Ніхто у світі не боїться псин", — сказав Дед. "Він каже, що ніхто у всьому світі собак не боїться". Тоді герой підняв сорочку й показав мені залишки рани. "Це залишилося від укусу собаки", — попередив він. "Що залишилося?" "Оце". "Що?" "Оця-от річ". "Що за річ?" "Отут. Оцей шрам, подібний на дві перехрещені лінії". "Не бачу нічого". "Тут", — сказав герой. "Де?" "Ну от же", — сказав він знову, і тоді я теж сказав: "Ага, так", — хоча насправді я нічорта не побачив. "І моя мама боїться собак". "То й що?" "Ну, от і я боюся собак, і нічого не можу з цим вдіяти". Тепер я розумів ситуацію. "Семмі Дейвіс Молодший-Молодший повинен їхати з нами на передньому сидінні", — сказав я Деду. "Та лізьте ж нарешті в цю довбану машину!" — крикнув Дед, втрачаючи увесь свій сонний спокій. "Сучка і єврей поїдуть на задньому сидінні, хіба там мало місця для них обох?" Чесно кажучи, там було мало місця і для одного. "Що ж робити?" — спитав герой, боячись наблизитися до машини, доки Семмі Дейвіс Молодший-Молодший гриз до крові свого хвоста на задньому сидінні.

Книга повторюваних снів, 1791

Янкель Д. дізнався про щасливу звістку, коли Приземлені якраз провадили свою недільну службу.

Найважливіше пам'ятати, — звертався фермер-нарколептик Дідль С. до громади, котра розташувалася тут-таки на подушках у його вітальні. (Вірні Приземленої Синагоги мандрували від одного конгреганта до іншого, змінюючи місце молитви кожної Суботи).

Пам'ятати що? — перепитав шкільний учитель Цадик П., з кожним словом збиваючи довкола себе хмари жовтого крейдяного пилу.

Це не має значення, — провадив Дідль, — зовсім не має. Головне взагалі пам'ятати. Це просто акт пам'ятання, процес пам'ятання, визнання нашого минулого... Спогади — то малі молитви до Бога, якщо лиш ми віримо в такі речі... Десь щось про це вже сказано, здається, сказано... Щойно я тримав пальця на цих рядках... Клянусь, щойно я бачив цей вислів. Хтось бачив десь нашу Книгу Минулого? Хвилину тому я мав у руках попередній том... От же ж лайно яке!... Хтось підкаже мені, на чому я спинився? Ну от,

я вже зовсім заплутався і збився, у своїй хаті я вічно все зіпсую —

Пам'ять, — підказала вічна жалібниця Шанда, однак Дідль зненацька глибоко заснув. Вона поторсала його і прошепотіла: Пам'ять.

Ага, ось де ми, — продовжив він, ретельно перетасовуючи купу паперів на кришці своєї кафедри, котра насправді була колись кліткою для курчаток. Пам'ять. Пам'ять і відтворення. І сни, звісно. Хіба наше неспання не є інтерпретацією наших снів? І хіба сни не є інтерпретацією нашого неспання? Коло з кіл! Сни, так? Ні? Так. Так, адже це перша Субота. Перша в цьому місяці. А якщо це перша Субота місяця, то ми повинні внести доповнення у нашу Книгу Повторюваних Снів. Так? Хто наважиться сказати, що я все знову зіпсував?

У мене був сон, цікавіший, ніж: усі решта за ці два останніх тижні, — сказала Лілла Ф., спадкоємиця найпершого Приземленого, котрий зрікся Великої Книги.

Чудово, — промовив Дідль, дістаючи Четвертий Том Книги Повторюваних Снів із саморобного ковчега, котрий насправді був дров'яною піччю.

Я також бачив сни, — докинув Шлойм, — І навіть кілька.

І до мене приходить той самий сон, — підхопив Янкель.

Чудово, — знову сказав Дідль, — мене зовсім мало часу, і ми закінчимо цей том!

Але спершу, — нагадала пошепки Шанда, — ми повинні пригадати записи останнього місяця.

Але спершу, — промовив Дідль, входячи в роль рабина, — ми повинні пригадати записи останнього місяця. Треба повернутися назад, щоби рухатися вперед.

Але швидко, — сказав Шлойм. — А то я забуду. Взагалі дивно, що я пам'ятаю все це так довго.

Воно триватиме якраз стільки, скільки й повинно тривати, — відповіла Лілла.

Воно триватиме якраз стільки, скільки й повинно тривати, — повторив Дідль і стер рукою порошок з обкладинки важкого манускрипту у шкіряній оправі. Він розгорнув книгу ближче до кінця і, взявши до рук срібну указку, котра насправді була олов'яним ножом, заходився читати речитативом, торкаючись кінчиком леза самого серця приземлених мрій та снів своїх слухачів:

4:512 — Сон про секс без болю. Чотири ночі тому мені снилося, що стрілки годинника падають, немов дощ із центру всесвіту; я бачила місяць, подібний до зеленого ока, снила про дзеркала і комах, і про кохання, котре ніколи не закінчиться. Це було відчуття не повноти, якої я так потребую, а відсутності пустоти. І сон цей закінчився, коли мій муж увійшов у мене. 4:513 — Сон про те, як ангели снять про людину. Це сталося, коли я дрімав по обіді, і мені наснилась драбина. По її східцях уві сні вгору і вниз лазили ангели. Очі в них були заплющені, вони важко й уривчасто дихали, а їхні крила безсило звисали донизу. Проходячи, я наштотхнувся на одного старого ангела і сполохав його. Він нагадував мого діда, котрий помер минулого року, молячись щовечора, щоби померти уві сні. О, — сказав мені ангел, — ти ж мені щойно снівся. 4:514 — Сон про політ, настільки ж дурний, як і сам політ. 5:515 — Сон про вальс на забаві, злидні й забаву. 4:516 — Сон про безтілесних птахів (46). Я не знаю, чи

ви назвете це сном, чи спогадом, тому що це справді сталося, але я тоді спав і бачив кімнату, в якій я оплакував смерть свого сина. Ті з вас, хто був там, пам'ятають, як ми сиділи мовчки і їли лише стільки, скільки належалося. Згадайте, як пташка тоді пробила вікно й упала на долівку кімнати. Згадайте, ті, хто там був, як вона тріпала крильцями, перед смертю, і як залишила на долівці калюжку крові, коли її забрали геть. Але хто з вас першим помітив відсутній образ пташки, який залишився за вікном? Хто першим побачив тінь пташки, котру вона залишила тут, тінь, що клювала до крові пальці, які на неї вказували, тінь, котра була кращим доказом існування пташки, ніж сама пташка? Хто був тоді зі мною, коли я оплакував смерть свого сина, коли я дозволив собі поховати пташку власними руками? 4:517 — Сон про закоханість, шлюб, смерть і любов. Здавалося, що цей сон триває годинами. Хоча він щодня займає усього лише п'ять хвилин — відтоді, як я приходжу з поля, і поки мене не розбудять обідати. Мені сниться перша зустріч із дружиною п'ятдесят років тому, і все відбувається так, як тоді. Далі мені мариться наше весілля, і я навіть помічаю сльози гордості на обличчі свого батька. Все точно так, як тоді. Але потім мені сниться моя власна смерть — багато хто каже, що її побачити неможливо, але ви повинні мені повірити. Мені сниться, що я лежу на своєму смертному ложі, а моя дружина каже, що любить мене, хоча думає, що я не можу її чути. Але я все чую і чую, як вона каже, що нічого не хотіла б змінити у своєму житті. У той момент мені здається, що я жив уже тисячі разів, що все довкола знайоме аж до миті моєї смерті, і що все це траплятиметься ще раз і ще раз до безконечності: ми зустрінемося, одружимося, народимо наших дітей, досягнемо, чого досягли, зазнаємо поразки, у чому зазнали поразки, — повторюється все те саме, і завжди без жодної зміни. Я знову відчуваю себе внизу невпинного колеса, а коли відчуваю, що мої очі закриває смерть, як те й повинно бути, як те й було вже тисячі разів, то прокидаюсь. 4:518 — Сон про вічний рух. 4:519 — Сон про низькі вікна. 4:520 — Сон про безпеку та мир. Мені снилося, що я вийшов із тіла чужинки. Вона дала мені життя у потаємній місцині, далеко від усього, що мені довелося, підростаючи, бачити. Одразу ж після мого народження вона, щоб зберегти пристойність, передала мене моїй матері, а моя мати сказала їй: Дякую. Ти даруєш мені сина — дарунок життя. І через те, що я вийшов із тіла чужинки, я не відчував тіла матері, я обіймав її без сорому, а тільки з любов'ю. Їй оскільки я не походив з тіла моєї матері, моє бажання повертатися додому не було бажанням повертатися до неї, і я завжди говорив їй "мамо" і мав на увазі тільки "мамо". 4:521 — Сон про безтілесних птахів (47). У цьому сні, який я бачу кожної ночі, надворі западають сутінки, а я кохаюся зі своєю жінкою, тобто, зі своєю справжньою жінкою, з котрою я одружений от уже тридцять років — ви всі знаєте, як я люблю її, я страшенно її люблю. Масажую їй стегна, тягнуся руками вище — до талії, живота, торкаю її груди. Моя жінка надзвичайно красива, ви всі це знаєте, і уві сні вона така ж красива. І тоді я опускаю погляд на свої руки на її грудях — зношені, нечутливі чоловічі руки, помережані венами, слабкі й тремтливі — й у ту мить я пригадую, не знаю чому, але це трапляється щоночі, я пригадую двох білих птахів, яких моя мати привезла мені з Варшави, коли я був іще дитиною. Ми дозволили їм

літати по всьому будинку й сідати, де вони лише забажають. Я пригадую, як дивився на мамину спину, коли вона готувала мені яєчню, і як птахи сідали їй на плечі, а їхні дзьобики були так близько біля її вух, наче мали розповісти їй таємницю. Мати потягнулася правою рукою до шафки, навпомацки шукаючи на верхній полиці якусь зі спецій, ледь тремтячи й переживаючи, щоби їжа для мене не пригоріла. 4:522 — Сон про те, як я зустрів себе молодим. 4:523 — Сон про тварин, всіх по парі. 5:524 — Сон, якого я ніколи не соромитимусь. 4:525 — Сон про те, що ми є своїми ж батьками. Я пішов до Броду, не знаючи навіщо це роблю, і поглянув на своє відображення у воді. Відвести погляду я не міг. Що ж то був за образ, який так мене притягував? Що я так полюбив? Нараз я упізнав його. Все так просто. У воді я побачив обличчя свого батька, а те обличчя дивилося на відображення свого батька, і так далі, і так далі аж до початку часів, до обличчя Господа-Бога, на чию подобу всі ми створені. І запалилися ми любов'ю одне до одного, до всіх нас, самі запалили вогонь, від якого страждали — наша любов була болістю, від якої тільки любов була ліками...

Речитатив перервало гупання у двері. Двоє чоловіків у чорних капелюхах ввалилися до кімнати, перш ніж хтось із присутніх встиг схопитися на рівні. МИ ПРИЙШЛИ ВІД ІМЕНІ ПРА-ВОСТІЙНОЇ КОНГРЕГАЦІЇ! — виголосив той, котрий був вищим.

ПРАВOSTІЙНОЇ КОНГРЕГАЦІЇ! — луною відгукнувся менший і кряжистіший.

Ш— ш! — зашикала Шанда.

ЧИ Є СЕРЕД ВАС ЯНКЕЛЬ? — відповів на її нагадування той, який був вищим.

ТАК, ЧИ Є ТУТ ЯНКЕЛЬ? — луною вторив йому менший, кряжистіший.

Тут. Я тут, — відповів Янкель, підіймаючись зі своєї подушки. Він вирішив, що Доброчесному Рабинові забаглося скористатися його фінансовими послугами, як то траплялося не раз у минулому, коли богоугодні справи обходилися ой як недешево. Чим можу допомогти?

ТИ БУДЕШ БАТЬКОМ НЕМОВЛЯТИ З РІЧКИ! — виголосив вищий.

ТИ БУДЕШ БАТЬКОМ! — повторив менший, кряжистіший.

Чудово! — промовив Дідль, закривши Четвертий Том Книги Повторюваних Снів і здійнявши при цьому хмару пилу його палітурками. Це просто чудово! Янкель буде батьком!

Мазелтов! — хором відгукнулись конгреган-ти. — Хай буде так!

Зненацька Янкеля оповив страх смерті, сильніший, ніж тоді, коли безболісно упокоїлися його батьки, ніж коли на млині забили його єдиного брата чи коли повмирали його діти, сильніший навіть від того страху, який діткнув його у дитинстві, коли він уперше зрозумів, що то значить не жити — не перебувати у темряві, не залишитися без відчуттів — просто не існувати, не бути.

Приземлені вітали його, не помічаючи, поки Янкеля плескали по плечах, він плавав. Дякую тобі, — щоразу говорив він, проте не було ясно, до кого він це каже. Дуже тобі дякую. Отак Янкель отримав дитя, а я — пра-пра-пра-пра-пра-прадіда.

Закоханість, 1791 — 1796

Збезчещений лихвар Янкель Д. забрав дитинча до себе того ж дня увечері. Отак, отак, — сказав він, — підіймаємося на першу сходинку. От ми і прийшли. Це твої двері. А це наша дверна клямка і ми її відкриваємо. А отут ми скидаємо черевики, коли заходимо. А тут вішаємо свій ка-бат. Він говорив так, наче вона могла його розуміти, не підвищував голосу, не промовляв надто коротких і беззмістовних слів. Оце молоко, яким я буду тебе годувати. Його приносить молочник Мордехай, з яким ти одного дня познайомишся. Він бере молоко в корови, яка, коли ти про неї подумаєш, виявиться доволі незвичайною і неспокійною істотою, отож краще не думай про неї... Це моя рука торкається твого личка. Одні люди ліворукі, а інші — більше роблять правою рукою. А от яка ти, ми ще не знаємо, адже ти поки лише сидиш і чекаєш, щоби я тебе перепеленав... Це я поцілував тебе. Так завжди буває, коли губами притискаєшся до чогось і цмокаєш — можуть бути інші губи, чиясь щока або ще щось. То залежить... Оце моє серце. Ти торкаєшся до моїх грудей своєю лівою рукою, але не тому, що ти ліворука, хоч і те може бути, а просто тому, що я тримаю тебе біля свого серця. Воно робить мене живим.

Він зробив малій колиску з великої сковорідки, напхавши її доверху старими зіжмаканими газетами, і поставив її в розтулку печі, щоби немовляті не заважали звуки ззовні. Засувку печі він залишив відкритою і сидів годинами, дивлячись на малу так, як міг би дивитися на хліб, що помалу підходить. Він спостерігав, як дихання у швидкому ритмі підіймає й опускає її груди, як стискаються і розтискаються кулачки, а очка перекочуються в різні боки без жодної видимої причини. Можливо, вона бачить сон? — дивувався тихо Янкель. А якщо так, тоді про що може бути сон немовляти? Напевне, вона снить про своє попереднє життя, так само, як я бачу сни про життя після життя. Коли ж він витягував її, щоби погодувати або просто погойдати на руках, на тільці малої чудернацькими татуюваннями проступали відбитки газетного шрифту: КАМΠΑНИЯ "ЗА ЧИСТІ РУКИ" РОЗПОЧАЛАСЯ! МИШУ БУДЕ ПОВІШЕНО! Або: ЗВИНУВАЧЕНИЙ У ЗГВАЛТУВАННІ СОФ'ЮВКА ПРОСИТЬ УЗЯТИ ДО УВАГИ, ЩО ЙОГО ПЕНІС "ВИЙШОВ З-ПІД КОН-ТРОЛЮ", ТРАГІЧНО ЗАГИБЛИЙ НА МЛИНІ АВРУМ Р. ЗОСТАВИВ ПО СОБІ ЗАГУБЛЕНОГО 48-РІЧНОГО КОТА, МАСТЬ РУДА, МОРДА КРУГЛА, ОДНАК КІТ НЕ ТОВСТИЙ, ХОРОШОЇ СТАТУРИ, МОЖЛИВО, ТРОХИ СХИЛЬНИЙ ДО ПОВНОТИ, ВІДГУКУЄТЬСЯ НА ІМ'Я "МЕТУСЕЛАХ", НУ, ДОБРЕ — ВІН ЖИРНИЙ, ЯК СВИНЯ. ХТО ЗНАЙДЕ — МОЖЕТЕ ЛИШИТИ СОБІ. Час від часу він колисав її, щоби вона знову заснула, і читав по ній зліва направо, і так дізнавався про все, що повинен був знати про цей світ. Якщо ж щось не відбивалося на ній, то і для нього не мало жодного значення.

Янкель уже втратив двох дітей: одне забрала лихоманка, а інше — механічний млин, котрий, відтоді, як його запустили, щороку забирав у громади одне життя. А ще Янкель втратив жінку, тільки забрала її не смерть, а інший чоловік. Одного вечора, просидівши півдня у бібліотеці, він застав на вітальному килимку перед своєю хатою, на самому ШАЛОМ, записку: Я мусила зробити це заради самої себе.

Лілла Ф. порпалася в землі біля маргариток. Біцль Біцль за вікном своєї кухні

намагався відшкрябати дочиста рибний прилавок. Шлойм В. дивився на світ крізь верхню колбу пісового годинника, з яким так і не знайшов у собі сили розлучитися. Ніхто не обізвався жодним словом, коли Янкель прочитав записку, і пізніше ніхто нічого не сказав, начебто зникнення його дружини нікого анітрохи не здивувало чи всі зовсім забули, що він взагалі був колись одруженим.

Чому вона не підсунула цидулку під двері? — дивувався Янкель. Чому вона бодай не згорнула її? Записка виглядала так, як і кожна інша, яку вона коли-небудь залишала для свого чоловіка. Так, ніби там писало: Ти б не міг полагодити дверний молоток? Або: Я незабаром повернуся, не хвилюйся. Йому здавалося невимовне дивним, що оця коротенька записка — Я мусила

зробити це заради самої себе — виглядає точнісінько так само: банально, звичайно, ніяк. Він міг ненавидіти ту, яка пішла, бо вона залишила записку на видному місці, а ще міг ненавидіти її за очевидну простоту написаного, за неприкрашеність цього малого клаптика паперу, на якому не проступало найменшої вказівки на те, що це важливо, що це найбільш болюча звістка, яку я написала у своєму житті, так, я швидше помру, ніж зможу написати ці слова знову. А де ж плями від засохлих сліз? Де кривизна почерку від тремтіння рук?

Але колишня дружина була його найпершим і єдиним коханням, а мешканці тієї вбогої громади зазвичай прощали тих, кого любили, тому він змусив себе зрозуміти її або, принаймні, зробив вигляд, що розуміє. Більше ніколи він не осудив її за цю втечу до Києва, за від'їзд із прибулим вусатим бюрократом, котрого прислали розслідувати його ж, Янкеля, судову справу; той чиновник напевне пообіцяв їй краще майбутнє, сказав, що забере її від усіх цих клопотів, кудись, де затишніше, де не потрібно думати, де ніхто не вимагатиме зізнань, де судова тяганина закінчиться. Ні, не те. Справа була в самому Янкелі. Вона хотіла бути без Янкеля. Наступні тижні він змагався з собою, викидаючи з голови думки про те, як чиновник тра-хає його жінку. Це могло бути на підлозі кухні, серед розкиданого начиння. Або навстоячки, коли вона в самих лише панчохах. Або просто на траві перед їхнім новим великим будинком. Він уявляв, як вона стогне від задоволення так, як вона ніколи не стогнала для нього, відчував ті ласки, які вона йому ніколи не дарувала, бо чиновник був мужчиною, а він, Янкель, ним не був. Чи вона смоче його пеніс? — запитував він у себе. Я знаю, що все це тільки дурні думки, уявні образи, які можуть лише завдавати болю, проте я не можу звільнити себе від них. А коли вона смоче його пеніс, бо мусить так робити, що тоді робить він? Чи він забирає їй волосся з обличчя, щоби краще її бачити? Напевне, торкається її грудей. А може, він при цьому думає ще про когось? Якщо так, то я вб'ю його за це.

Вся громада продовжувала спостерігати за ним — Лілла далі порпалася в землі, Біцль Біцль тер прилавок, Шлойм намагався піском виміряти час — тоді Янкель згорнув цидулку у формі сльози, заховав її у своєму піджаку й зайшов досередини. Я не знаю, що робити, — подумав він. Напевне, варто вбити себе.

Він більше не міг витримати це життя, але так само не зміг би витримати й смерть. Він не міг погодитися з думкою, що його жінка кохатиметься з іншим, але так само не

погоджувався на повну відсутність думки. А щодо цидулки, то він не мав сил зберігати її, але й не мав сил знищити. Він спробував її загубити. Він залишав записку біля свічників, котрі плакали воском, вкидав поміж мацу кожної Паски, залишав серед розкиданих паперів на своєму столі, сподіваючись, що по його поверненні вона зникне — даремно. Вона завжди знаходилася. Тоді він зробив спробу витрусити її зі своєї кишені, сидячи на лавочці перед фонтаном з розпростертою русалкою, однак коли він знову сягнув у кишеню по хустинку, цидулка все ще була там. Тоді він закрив нею сторінки найбільш ненависного йому роману в бібліотеці, проте за кілька днів записка виринула між сторінок однієї західної книжки, яку крім нього ніхто зі всієї громади не читав — після цього і та книжка стала Янкелю назавжди огидною. Як він не міг стратити своє життя, так і не міг втратити заради свого життя ту записку. Вона продовжувала повертатися до нього. Вона залишалася з ним, як його частина, як його карб, його рука або нога, вона була з ним, у ньому, ним самим, його заклинанням: Я мусила зробити це, заради себе самої.

За своє життя Янкель стільки всього загубив: дрібні цидулки, ключі, ручки, окуляри, годинники і навіть сорочки та кілька срібних ножів і виделок. Він утратив черевик, свої улюблені опалові запонки (рукави його молитовного балахону Приземлених завжди теліпалися незастібнутими), ті три роки, які він провів поза Трохимбродом, мільйони ідей, які він мав намір записати (деякі з них були всуціль оригінальні, а інші — повністю беззмістовні), втратив волосся, достаток, обох батьків, обох дітей, жінку, щастя в грі на гроші — більше всього, ніж міг би перерахувати. Він навіть загубив своє ім'я: адже до його втечі з громади він був Сафраном, тільки Сафраном від самого народження і до його першої смерті. Здавалося б, немає німого такого, що б він міг іще загубити. Але та злочасна цидулка не зникала, так само, як не полишали його образ розпростертої перед іншим жінки й думка, що найкраще для його життя було б з ним покінчити.

До суду Янкеля-тоді-Сафрана всі любили. Він був президентом (скарбником, секретарем та єдиним пайовиком) Комітету Добрих та Красних Мистецтв, а також засновником, багаторазовим головою та єдиним вчителем Школи Високих Вчень, котра відбувала засідання в його хаті і єдиним учнем котрої був він сам. Сім'я вже звикла до пишних обідів на його честь (якщо тільки не за його присутності) й до того, що хтось із багатших членів Комітету запрошував мандрівного художника виконати пензлем його, Янкеля, портрет. Всі портрети були на диво підлабузницькими. Він усім подобався, всі його обожнювали, проте майже ніхто не знав. Він нагадував книжку, яку кожен хотів би мати, про яку баглося говорити, проте яку ніхто не читав, навіть рекомендуючи прочитати її іншим.

На пораду свого адвоката Ісаака М., котрий креслив руками у повітрі знаки оклику з кожним складом, який вилітав з його вуст, Янкель визнав себе винним в усіх навішаних на нього випадках зловживань, сподіваючись, що це якось полегшить приготовану йому кару. Врешті, його позбавили лихварської ліцензії. А також дечого більшого, ніж ліцензія. Він утратив своє добре ім'я, що, як кажуть, ще гірше, ніж

втратити добре здоров'я. Перехожі презирливо скалилися йому вслід, шиплячи щось на зразок ото негідник, брехун, здирця, розпутник. Його б ненавиділи куди менше, якби перед тим так не любили. Але поруч з Багатоликим Рабином та Соф'ювкою він був одним зі стовпів громади — невидимою опорою — а тому поруч з його поганьбленням усі відчували непевність, пустку.

Сафран вештався околицею від села до села, пробавляючись випадковими заробітками як вчитель теорії та практики гри на арфікорді, парфумний консультант (при цьому доводилося прикидатися глухим і сліпим, щоби компенсувати брак добрих рекомендацій), він навіть спробував видавати себе за народжену під нещасливою зорею гадалку: Я не буду брехати вам, кажучи, що майбутнє обіцяє багато доброго... Він прокидався щоранку з твердим наміром робити все правильно, стати хорошою і цілеспрямованою особою, врешті, хоч як просто це не звучало і яким неможливо важким могло здатися, стати щасливим. Однак кожного дня його серце поступово опускалося з грудей до шлунка. Перед обідом Янкелю починало здаватися, що все йде не так або що все проти нього, і тоді його затоплювало бажання залишитися насамоті. До вечора так і траплялося: він залишався сам на сам зі своїм горем, зі своєю безпричинною виною, сам на сам з самою самотою. Я не сумую, — говорив він собі, — Я не сумую. Так, наче він вірив, що одного дня переконає себе. Або обдурить себе. Або переконає інших — бо єдиною річчю, котра гірша, ніж бути сумним, є усвідомлення того, що інші знають, як тобі сумно. Я не сумую. Я не сумую. Його життя тоді могло стати просто неймовірно щасливим, адже він почувався досконало білою пустою кімнатою. Він засинав, а його серце лежало біля ніжок ліжка, немов чудернацька домашня тварина, котра не мала з ним нічого спільного. А кожного ранку він знову знаходив його у шафі своєї грудної клітки й воно ставало трошки важчим, трошки слабшим, проте все ще продовжувало битися. А до обіду його знову змагало бажання стати кимось іншим, кимось іншим, кимось іншим і деінде. Я не сумую.

Через три роки блукань він повернувся в громаду — врешті, я є живим доказом, що всі, хто колись пішов, рано чи пізно повертаються — жив собі тихенько, як приземлена оторочка правовірного трохимбрідського рукава, і носив оту страхітливу рахівницю на знак своєї великої вини. Він став Янкелем, бо то було ім'я чиновника, з яким утекла його жінка, і просив усіх, щоби його більше ніколи не кликали Саф-раном (хоч і чув, як це ім'я то тут то там злітає з вуст за його спиною). Багато старих клієнтів знову потребували його послуг і хоча вони відмовилися сплачувати свої колишні борги, незабаром він зміг цілком пристойно влаштуватися на тому ж місці, де й народився, — як це намагаються зробити всі вигнанці.

Коли люди в чорних капелюхах дали йому дитину, він відчув, що також подібний до немовляти, також має шанс прожити без сорому, без того щоби шкодувати за недобре прожитий шмат життя, шанс відчувати себе невинним, просто й неможливо щасливим. Він дав малій ім'я Брід, як називали річку її дивовижного народження, і почепив їй на шию тонку стрічечку з манесенькою рахівничкою, щоби вона ніколи не почувалася чужою у своїй сім'ї.

Моя пра— пра-пра-пра-прабабуся підростала, нічого, звісно ж, не пам'ятаючи. Ніхто нічого їй не розповідав. Янкель придумав історію про ранню смерть її матері — безболісну кончину при пологах — і відповідав на численні питання малої так, щоби завдавати їй якомога менше болю. Це ж її мама дала їй ці красиві великі вушка. Це ж успадкованим від матері почуттям гумору так захоплювалися в ній усі хлопці довкола. Він розповідав Брід про літні подорожі, в які пускалися колись він і його дружина (про скалку, яка забилася в колесо її велосипеда у Венеції, про її портрет, який він намалював червоним олівцем біля високого фонтана в Парижі), показував малій любовні листи, які вони посиляли одне одному (ті, котрі були від матері Брід, він сам писав перед тим лівою рукою), і вкладав дівчинку спати різноманітними історіями про їхнє давнє кохання.

То була любов з першого погляду, Янкель?

Я закохався у твою маму ще до того, як побачив її — лиш почув її запах!

Розкажи мені ще раз, як вона виглядала.

Отак, як ти. Красива, з різними, як і в тебе, очима. Одне було блакитне, а інше — каре, в тебе такі самі. У неї були твої міцні вилиці і твоя м'яка шкіра.

А яку книжку вона найбільше любила?

Книгу Буття, звісно ж.

Вона вірила в Бога?

Про це вона б мені ніколи не сказала.

А в неї були довгі пальці?

Отакої— от довжини.

А ноги?

Аж отакі.

Розкажи мені, як вона дмухала на твоє обличчя, перш ніж поцілувати.

Саме так і було. Вона дмухала на мої губи, коли збиралася мене цілувати, наче я якась дуже гаряча страва, яку вона збирається з'їсти! То вона була кумедна? Кумедніша, ніж я? Вона була найкумеднішою людиною на світі. Точно такою, як оце ти. Вона була красивою?

Це було неминуче: Янкель закохався у свою жінку, котрої ніколи не бачив. Він прокидався вночі, щоби відчутти вагу її тіла, котре не лежало на ліжку поруч із ним, до найменших деталей пам'ятав звичні жести, котрі вона ніколи не робила, сумував за відсутньою вагою її відсутньої руки на його надто справжніх грудях, що робило його удівецькі спогади ще більш переконливими, а його біль ще сильнішим. Він відчував, що втратив її. Він таки її втратив. Уночі він перечитував листи, котрі вона йому ніколи не писала.

Найдорожчий Янкелю,

Я незабаром повернуся додому, тож тобі не варто так за мною нудьгувати, хоч мені й приємно знати, як ти на мене чекаєш. Ти такий дурненький. Ти це знаєш? Ти знаєш, який ти дурненький? Може, я тебе за це й люблю, бо сама така ж дурненька.

Тут довкола прекрасно. Настільки прекрасно, наскільки ти й пообіцяв, що воно так

буде. Люди добрі до мене й харчуюсь я також незле, про що згадую лише, бо знаю, як ти завжди хвилюєшся, аби я дбала про себе. Мені ведеться добре, не турбуйся.

Тебе тут справді бракує. Я нудьгую за тобою майже неймовірно. Кожну хвилину кожного дня я думаю, що тебе тут немає, —це майже вбиває мене. Втім, вже скоро ми будемо разом, і мені вже не треба буде нудьгувати й думати, що те, що все, чого тут бракує, це лише те, чого тут немає. Кожного вечора перед сном я цілую свою подушку й уявляю, що то ти. Я знаю, що ти напевне робиш щось подібне. Тому і я роблю це, згадуючи про тебе.

Йому майже вдавалося. Він повторював деталі стільки разів, що їх було майже неможливо відрізнити від фактів. Проте злощасна цидулка поверталася до нього знову і знову й він був переконаний, що саме вона не дає йому досягнути такої простої й неможливої річ, як щастя. Я мусила зробити це заради себе самої. Коли Брід було лише кілька рочків, вона знайшла цю записку. Вона потрапила до малої в праву кишеню, неначе мала власний розум, неначе ці сім нашкрябаних слів могли й хотіли повернути його до дійсності. Я мусила зробити це заради себе самої. Мала або вважала цидулку страшенно важливою, або навпаки вирішила, що листок ніякої ваги не має, тому що вона нічого не сказала Янкелю, а поклала цидулку на свій нічний столик, де він і закріпив її того ж вечора, прочитавши дівчинці ще одного листа не від її матері, не від його жінки. Я мусила зробити це заради себе самої.

Я не сумую.

Ще одна лотерея, рік 1791

Доброчесний Рабин заплатив півдюжини пекаревих яєць і пригорщу чорниць за оголошення, яке Шимон Т. надрукував у щотижневому листку новин: понад всяку міру енергійний і нестримний магістрат міста Львова постановив нашому безіменному поселенню обрати собі ім'я, яке б надалі можна було вживати на картах та в переписах, яке б не дратувало місцеву українську та польську шляхту, яке б не було надто складним до вимови і яке слід придумати до кінця цього тижня.

ГОЛОСУВАННЯ! — урочисто мовив Доброчесний Рабин, — МИ ПОВИННІ ВИРІШИТИ ЦЕ ГОЛОСУВАННЯМ. Адже ж сказав колись Превелебний Рабин: І ЯКЩО МИ ВІРИМО, ЩО КОЖЕН ДОРΟΣЛИЙ, ДОБРОПОРЯДНИЙ ТА БЛАГОНАДІЙНИЙ ЧОЛОВІК-ЄВРЕЙ, ПРИ ПОВНОМУ РОЗУМІ Й НЕРУХОМОМУ МАЙНІ, НАРОДЖУЄТЬСЯ З ВЛАСНИМ ГОЛОСОМ, КОТРИЙ МИ МАЄМО ПОЧУТИ, ТО ЧОМУ Б НЕ ПРИСЛУХАТИСЯ ДО ВСІХ НИХ?

Наступного ранку перед Правостійною Синагогою виставили урну для голосування, а всі

визнані достойними чоловіки вишикувалися уздовж лінії, котра ділила світ на єврейське та людське. Біцль Біцль Р. пропонував голосувати за "Достаткополь"; філософ-декадент Пін-час Т. — за назву "Капсула Часу, Повна Пилу і Струн". Доброчесний Рабин віддав свій голос за "ПОСЕЛЕННЯ БЛАГОЧЕСТИВИХ ПРИ-ХОЖАН ПРАВОСТІЙНОЇ СИНАГОГИ ТА БЕЗІМЕННИХ ПРИЗЕМЛЕНИХ, З КОТРИМИ ЖОДЕН ДОБРОЧИННИЙ ЄВРЕЙ НЕ ПОВИНЕН МАТИ НІЧОГО СПІЛЬНОГО, ЯКЩО ТІЛЬКИ НЕ

ОБЕРЕ ГАРЯЧУ ТОЧКУ ЗА МІСЦЕ СВОГО ЛІТНЬОГО ВІДПОЧИНКУ".

Божевільний поміщик Соф'ювка, котрий мав досить вільного часу й не мав чого робити, викликався охороняти урну впродовж усього пополудня, а ввечері мусив завести її до Львова. До ранку все було вирішено: за двадцять три кілометри на південний схід від Львова і за чотири кілометри на північ від містечка Кілки, випнувшись на польсько-українському кордоні, як тафля на паркані, на картах виник населений пункт Соф'ювка. Нова назва, хоч як це не сумно звучало для всіх зацікавлених у громаді, була оголошена офіційною і незмінною. Поселення мало називатися так аж до кінця свого існування.

Звісно ж, у самій Соф'ювці ніхто свого містечка Соф'ювкою не називав. До появи цієї безчесною назви цей населений пункт узагалі ніхто ніяк не називав. А тепер, коли трапилася така халепа — і містечко назвали іменем того тупоголового невігласа — мешканці ніяк не називали своє поселення навмисно. Деякі навіть називали його Не-Соф'ювка і продовжували так робити й тоді, коли містечко пізніше отримало нову назву.

Доброчесний Рабин скликав людей для ще одного волевиявлення. МИ НЕ МОЖЕМО ЗМІНИТИ ОФІЦІЙНУ НАЗВУ, — сказав він, — ПРОТЕ МИ ПОВИННІ МАТИ ЩЕ ОДНУ ДЛЯ ВЛАСНИХ ПОТРЕБ. Оскільки ніхто, окрім нього, не був певен, що таке ці потреби — А раніше в нас були власні потреби? А якою є моя потреба серед наших потреб? — ще один тур голосування видавався просто необхідним. Урну для бюлетенів знову виставили біля Правостійної Синагоги і цього разу її стерегли близнючки Доброчесного Рабина.

Хворий на артрит слюсар Їтцак В. голосував за "Прикордонне". Адвокат Ісаак М. за "Громадоправ'я". Лілла Ф., спадкоємиця найпершого Приземленого, котрий зрікся книги, переконала близнючок дозволити їй вкинути до урни листок з написом "Пінчас". (Близнючки також голосували: Ханна за "Кана", а Кана за "Хан-на".)

Того ж вечора Доброчесний Рабин перерахував бюлетені. Становище ускладнилося, оскільки кожна назва отримала по одному голосу: Малий Луцьк, ПРАВОСТІЙНЕ, Нова Обіцянка, Лінія Помилок, Джошуа, Замок-і-Ключ... Розуміючи, що все зайшло надто далеко, Рабин вирішив, розважаючи при цьому, як би вчинив у такій ситуації Бог, вибрати один із папірців навмання й найменувати містечко так, як буде на ньому написано.

Прочитавши цидулку, він кивнув, бо упізнав знайомий почерк. ЯНКЕЛЬ ЗНОВУ ПЕРЕМІГ, — промовив Рабин, — ЯНКЕЛЬ НАЗВАВ НАШЕ ПОСЕЛЕННЯ ТРОХИМБРОДОМ.

23 вересня 1997

Дорогий Джонатан,

Мене почервонів, прочитавши твого листа, у якому ти сповіщаєш про своє поновлення в універсі в останній рік. Мені ще, між іншим, треба буде провчитися 2 роки. Шо я буду робити далі, я ще не надумав. Багато речей, про які ти мені писав у

липні, залишаються для мене важливими, наприклад, те що ти казав про пошуки снів, тобто, коли ти бачиш класний і повний змісту сон, то потім обов'язково метаєшся, щоб його знайти. Напевно, ти говорив це переконливо.

Я довго не зважувався про це писати, але таки напишу. За якийсь час у мене вже буде досить "зелені", щоб назбирати на квиток на літак до Америки. Батя про це не знає. Він думає, що я всі гроші витрачаю на "скачках", але я замість них часто вештаюся пустими пляжами й так економлю собі валюту. Коли я валандаюсь по пляжі, то думаю, який ти щасливий.

Вчора Ігорчикові стукнуло чотирнадцять. За день до того він поламав собі руку, перелізаючи через паркан, якщо ти можеш собі це уявити. Всі ми сьак-так пробували його ошчасливити, а Мама навіть спекла слайоний торт, коротше в нас був невеликий сабантуй. Дед, звичайно, теж прийшов. Він запитав, як у тебе справи, і я сказав йому, що ти повертаєшся в універ у вересні, деє уже зараз. Я не розповідав йому, що на кордоні вкрали коробку Августини, бо йому було б соромно, а так він зрадів звістці про тебе, бо він так рідко буває щасливий. Ше він питав мене, чи не міг би я попросити в тебе про ше одну репродукцію фотки Августини. Він сказав, що оплатить твої витрати на її копіювання. Я дуже переживаю за, нього. Як я тобі вже писав у останньому листі, його здоров'я вже неважнецьке. Вже нема тієї енергії, а ше часто на нього нападає меланхолія і тоді він годинами мовчить, мов німий. Вже би краще накричав на мене чи навіть ударив.

Батя подарував Ігорчику на "день варення" новий велік, а я знаю, що це класний подарунок, бо в Баті нема грошей на подарунки типу велосипедів. "Так от, бідолашний Мурзілка, — сказав він, поклавши руку на Ігорчикове плече, — ти маєш бути щасливим у свій день народження". У конверт я вклав тобі фото Ігорового веліка. Напиши, як він тобі. Але давай чесно. Я не розсерджуся, якщо й тобі він не сподобається.

Вчора ввечері я вирішив ні по яких зланих місцях не гуляти. Замість того я вештався пляжем. Але я не лазив сам, як завжди, я взяв з собою фото Августини. Мушу зізнатися, що я не раз вглядувався в це фото і постійно думав про твою закоханість у цей об'єкт. Вона класна. Тут ти підмітив вірно.

Ну, от і мій короткий монолог підходить до кінця. Я вже роблю тебе нудним чоловіком. Але тепер я перехожу до самої суті своєї історії. Я і не сподіваюся, що ти зможеш сприйняти її другу частину. Я поки писав її — те саме, що пуд солі з'їв. Але твої зауваження були дуже елементарні. Дякую за роз'яснення, в чому різниця між ідіомами "обісрати справу" від "срана річ", і так само "стати у пригоді". Для мене дуже важливо користуватися правильними зворотами мови. Це треба. Я згадав, що ти просив мене не виправляти помилок, бо вони прикольно звучать, а прикол — це єдиний спосіб розказати сумну історію, але я їх таки виправляю. Не ображайся на мене за це.

Я так само вніс усі ті корективи, про які ти писав. Я вставив у ту частину, де я вперше тебе зустрів, все, що ти казав вставити. (Ти справді думаєш, що нас із тобою можна порівнювати?) Як ти і дуже хотів, я викинув речення "Він був на диво маленьким" і вставив на його місце "Як і я, він був невисокий". Після речення: "'А-а ",

— відповів Дед, — і я зрозумів, що йому все ще сниться сон" я вставив, як ти і казав, "...про нашу бабку?"

З такими правками, я впевнений, що друга частина моєї історії ну просто ідеальна. Не можу змовчати на те, що ти знову надіслав мені трохи доларів. І знову я тобі дуже вдячний. Але я, як папуга, повторюю те саме, що й казав раніше: якщо тобі не подобається те, що я пишу, і ти захочеш отримати свої долари назад, я відішлю їх тобі зразу. Навпроти, я не буду відчувати себе гордим.

Наступна частина далася мені ще з більшою напругою. Вона вже майже написана. Я уявив, які речі ти можеш попросити змінити, і я їх сам змінив. Ну, наприклад, я більше не вживаю слова "хандра", бо можу собі уявити, що воно тебе нервує, як ти сам колись написав "Не вживай слова "хандра", воно мені капає на мізки". Я ще понавигадував пару фішок, які мають тобі сподобатися — це всякі такі прикольні і трохи сумні речі. Я певен, що ти мене стримаєш, якщо мене трохи задалеко занесе.

Щодо твоєї писанини, яку ти мені надсилав у численних листах, то я мушу сказати, що прочитав її всю. Особливо мене вразила частина про "Книгу Повторюваних Снів", а сон про те, що ми всі є нашими батьками, навіть увігнав мене в меланхолію. Ти так і хотів, правда? Ну, очевидно, що я не Батя, і взагалі у твоїй частині роману я не частий гість. Коли я дивлюся на своє відображення, то бачу там не Батю, а абсолютний його антипод.

Янкель, здається, позитивний герой, так же? З чого ти взяв, що він наколов того пацана так багато років тому? Може, йому просто були потрібні гроші. Я сам знаю, що таке буває, хоча, щоб розвести когось, я нікого ще, звичайно, не розводив. Мені здається, що це дуже навіть підтримує оповідь, що ти вигадав другу лотарею, як назвати населений пункт. Я все думав, як би я назвав Одесу, якби мені дали таке право? Може, я би назвав її Алекс, бо я ж сам Алекс, а якби ще й місто називалося Алекс, то всі би розуміли, що я тут найголовніший! Можна ще було би назвати місто "Ігорчик", тоді би всі знали, що авторитетом є мій братан, а він цілком на це заслуговує, і було би класно, якби люди теж: так думали. (Хоча, досить дивно, що я своєму братікові бажаю того ж, чого й собі, тільки набагато очевидніше.) А може, Одесу треба було перейменувати у Трохимбрід, тоді би й таке місто реально з'явилося, а твою книжку всі би розкупили і ти би тоді прокинувся знаменитим.

Мені так не хочеться закінчувати цей лист. Це ж все одно, що ми би з тобою поговорили. Сподіваюся, що ти будеш задоволений моєю третьою частиною, і, як завжди, прошу твоєї милості. Я намагався писати чесно й гарно, за твоїми інструкціями.

Ага, так. Є ще один момент. Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого з нашої історії я викинути не можу, хоча ти і просиш її вирізати. Ти пишеш, що без неї історія буде більш рафінірованою, і я знаю, що "рафінірований" означає "очищений", "відполірований" чи "добряче вичищений", але я скажу тобі, що Семмі Дейвіс Молодший-Молодший — це персонаж дуже навіть повчальний, вона розігріває читацький апетит і запалює нас пристрастю. Давай подивимося, як вона буде

еволюціонувати, а потім подумаємо, що з нею зробити.

Зі щирим серцем, Олександр

У сторону Луцька

Семмі Дейвіс Молодший-Молодший перестав гризти свій хвіст і намагався лизнути окуляри героя, а вони, я вам скажу, справді вимагали фундаментальної чистки. Я пишу, що псина тільки намагалася лизнути, бо герой весь цей час був поза соціумом, він ухилився і скручувався в пружину на сидінні, і лише час від часу казав: "Перепрошую, чи не могли б ви забрати від мене свого пса. Будь ласка, я зовсім не люблю собак". — "Та вона ж тільки заграє з вами, — відповів я в той момент, коли псина скочила йому на груди й ляпнула героя своїми задніми лапами, — так вона дає сигнал, що любить вас. "Ну, будь ласка, — сказав він знов, коли псина сіла йому на обличчя, — мені вона справді не подобається. Що це за ігри?! Вона розіб'є мої окуляри!"

Мушу сказати, що Семмі Дейвіс Молодший-Молодший — це дуже активна псина, яка інтенсивно соціалізується зі всіма нашими новими друзями, але такого, що було тоді, я ще ніколи не бачив. Я зрозумів, що вона просто закохалася у героя. "Ви користуєтеся одеколоном?" — запитав я. "Що?" — "Ви користуєтеся одеколоном?" Він зробив круговий маневр тілом, щоб ухилитися від приставань Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого. "Хіба трошки", — сказав герой, активно захищаючи долонями зад своєї голови від приставучої псини. "Вона любить одеколон. Він її сексуально надихає". — "О, Ісусе!" — "От вона й намагається зайнятися з вами сексом. Добрий знак. Дає зрозуміти, що вона вас не вкусить". — "Рятуйте!" — надрирався герой, бо в той момент псина вже розвернулася у позу 69. Увесь цей час Дед потрохи відходив від відпочинку. "Він її не любить", — сказав я Деду. "Так полюбить", — відповів старий і обірвав діалог. "Ей, Семмі Дейвіс Молодший-Молодший, — гаркнув я, — Сідеть!" І знаєте що? Вона дійсно сіла. Прямо на героя. В позі 69. "Семмі Дейвіс Молодший-Молодший! Ану пішла на своє заднє місце! Злізай з героя!" — я подумав, що вона мене розуміє, бо псина дійсно зіскочила з героя і прилипла до вікна на другому боці машини. Можливо, що вона вже злизала з героя весь одеколон і сексуально він її вже не цікавив, а тільки просто як друг... "Перепрошую, ви не чуєте, як смердить?" — спитав герой, намагаючись позбутися вологості на шиї. "Не-а", — моментально збрехав я. "Тут щось надзвичайно смердить. Так, начеб-то хтось здох у цій машині. Що ж це може бути?!" — "Поняття не маю", — відповів я, хоча підозрював, що це може смердіти.

Ніхто не здивувався, що ми загубили дорогу на половині шляху між львівським залізничним вокзалом і виїздом на Луцьк. "Ненавижу Львів", — сказав Дед, обертаючись до героя. "Перепрошую, що він сказав?" — спитав герой. "Він сказав, що вже скоро", — знову відверто збрехав я. "Вже скоро що?" — наполягав герой. Я обернувся до Деда: "Можеш на мене рипіти, але не чіпай єврея". Дед сказав: "Я буду говорити йому всьо, що захочу, бо він все одно не пойме". Я повернув голову, щоб герою було зручніше: "Він сказав, що вже скоро ми виїдемо на магістраль до Луцька". — "А звідти? — поцікавився герой. — Звідти ще далеко до Луцька?" Після цього питання

він обережно повернув голову, але Семмі Дейвіс Молодший-Молодший так і сидів, втупившись у вікно. (Я вам скажу, що то була добра сука, бо вона ж дивилася у своє вікно, хоча в машині чи ти сука, чи не сука, а можеш все робити тільки на своїй стороні. Та й пу-кала вона зовсім небагато.) "Скажи йому, щоб заткнувся, — сказав Дед, — я не можу вести машину, коли хтось збирається теревені розводити". — "Наш шофер каже, що в Луцьку багато гарних будинків", — бовкнув я герою. "Нам дали багато бабок, — нагадав я Деду, — і тому він може балакати". — "Мені ніхто бабок не давав", — буркнув Дед. "І мені теж, — сказав я, — але комусь вони вже заплатили". — "Прошу?" — "Він говорить, що звідси до Луцька дві години їзди. А там ми знайдемо ужасний готель, щоб переночувати. "Що ви маєте на увазі, коли кажете "ужасний"? — "Ш-шо?" — "Я... кажу... що... значить... що... готель... буде... ужасний?" — "Скажи йому, хай заткнеться". — "Дед каже, щоб ви дивилися у вікно, якщо хочете щось побачити". — "Але що ж то за такий ужас-ний готель?" — "Та забудьте, що я це сказав". — "Я ненавижу Львів! Я ненавижу Луцьк! Я нена-вижу єврея на задньому сидінні машини, яку я тоже ненавижу!" — "Здається, ви не надто упевнені в маршруті". — "Я сліпий, мені давно вже пора на пенсію". — "Та про що ж ви там говорите? І що це за довбаний запах?" — "Ш-шо?" — "Скажи, хай він заткнеться, бо я зараз викину вас на дорогу". — "Про... що... викажете?" — "Або єврей закриє рот, або я зараз всіх нас покалічу!" — "Ми говоримо, що наш автопробіг буде трохи довшим, ніж ми думали".

Все це тягнулося довгих п'ять годин. І знаєте чому? Бо мій Дед — це спочатку Дед, а вже потім шофер. Він сам блудив, а потім і сам же сердився. Я намагався трансформувати його гнів на корисну для героя інформацію. "От хрен!" — казав Дед. А я перекладав: "Він каже, що, як ви спостерігаєте, багатьох статуй тут нема. Бо то все стояли комуністичні ідоли". — "Хренов хрен!" — викрикував Дед. "О, — відповідав я, — він хоче, щоб ви знали, що та, і та, і он та споруди насправді є дуже важливими". — "А чому?" — вставляв питання герой. "Хрен!" — кричав у цей момент Дед. "Він не пам'ятає", — переклав я.

"Ви би не могли увімкнути кондиціонер?" — запитав герой за якийсь час. Я ментально відчув сильне приниження. "У цій машині немає кондиціонера, — буркнув я, і продовжував пекти сотнями раків на обличчі". — "А вікна ми можемо опустити? Тут справді душно, та ще й до того смердить, неначе що здохло". — "Але тоді вистрибне Семмі Дейвіс Молодший-Молодший". — "Хто?!" — "Наша псина, її звати Семмі Дейвіс Молодший-Молодший". — "Це такий жарт?!" — "Не-а, вона точно рване з машини". — "Ні, я мав на увазі його ім'я". — "Я ім'я", — виправив я його, демонструючи своє бездоганне знання англійських займенників. "Скажи йому, хай зашнурує собі писок", — втрутився Дед. "Він говорить, що псину назвали на згадку про його улюбленого співака Семмі Дейвіса Молодшого". — "Єврея", — додав герой. "Ш-шо?" — "Семмі Дейвіс Молодший був євреєм". — "Та ви що, це неможливо?!" — здивувався я. "Новонаверненим. Він навернувся до єврейського Бога. Кумедно". Я перевів його слова Деду. "Семмі Дейвіс Молодший ніколи не був жидом! — заверещав Дед, — він був негром з групи "Рет пек"! — "Але наш єврей у цьому впевнений на сто відсотків". —

"Музикант і єврей?! Це якась фігня!" — "Він мені видав таку інформацію". — "Дін Мартін, Молодший! — взревів Дед, обертаючись на заднє сидіння, — іди сюда, скоро сюда, моя дівочка!" — "Чи можемо ми відчинити, врешті, вікно? — ніяк не заспокоювався герой, — я не можу більше витримувати цей сморід?!" Мені довелося спекти ще одного, останнього, рака на мармизі: "Ну це ж тільки Семмі Дейвіс Молодший-Молодший. Ця псина починає дико пукати в машині, бо вона ж не їсть ні транквілізаторів, ні антишокерів, але якщо ми опустимо вікно, то вона точно вистрибне, а нам без неї не можна, бо вона ж сука-поводир нашого шофера, а він же мій Дед. Ну як ви не розумієте?!"

Всі п'ять годин нашої їзди від львівського вокзалу до Луцька герой пояснював мені, нашо він приїхав в Україну. Він витягнув зі своєї валізи декілька речей. Спочатку він показав мені фото. Воно було жовте, пом'яте і трималося купи тільки завдяки скотчу. "Поглянь, — сказав герой, — це мій дід Сафран". Він тицьнув на молодого чоловіка, який, правду сказати, був дуже схожим на героя, так що можна було подумати, що це і є він сам. "Цю фотографію одібрали в часи війни". — "В кого відібрали?" — "Ні, не в цей спосіб, вона була тоді зроблена". — "А, розумію". — "Ці люди, з якими він сфотографований, врятували його від нацистів". — "Ш-шо?" — "Вони... врятували... його... від... на... цис... тів". — "Це було в Трохимброді?" — "Ні, десь поза Трохимбродом. Він якраз уникнув нацистського рейду на Трохимбрід. Там всіх було винищено. Він втратив там своїх жінку й дитину". — "Втратив?" — "Їх убили нацисти". — "Ну, а якщо то було не в Трохимброді, то нашо нам їхати в той Трохимбрід? І як нам знайти цю сім'ю?" Він пояснив, що ми не шукаємо сім'ї, а тільки от цю дівчину з фото. Може, вона ще тут живе.

Коли він говорив про дівчину, то ніжно гладив пальцем по її обличчі на фото. Вона стояла коло його діда справа. Далі стояв мужчина, що, як на мене, був її батьком, а жінка, що, напевне, була її матір'ю, стала позаду, її батьки нагадували руских, а вона — ні. Вона була схожа на американку, їй було, певно, роки з п'ятнадцять. Але цілком може бути, що вона і старша, їй могло бути і стільки, по скільки було нам з героєм, чи скільки було тоді героєвому дідові. Я довгенько роздивлявся дівчину. Вона була дуже-дуже симпатина. Її каштанове волосся вільно спадало на плечі. В її очах просвічували печаль і глибокий розум.

"Я хочу побачити Трохимбрід, — сказав герой, — побачити, який він, де виростав мій дідусь і де б я був зараз, якби не війна". — "Ти би зараз був українцем". — "Саме так". — "Як от я". — "Напевне, що так". — "Неа, ти би не був як я, ти би був зараз фермером у цьому малопримітному райцентрі, а я ж із Одеси, а вона, брат, дуже нагадує Маямі". — "Так, але я хочу побачити, яким є це містечко тепер. Не думаю, що там залишилося бодай кілька євреїв, але, може, ще хтось і живе. У штетлі й колись жили не лише євреї, то, можливо, хтось щось пам'ятає?" — "Де жили?" — "Штетль — це громада, поселення". — "То чого ж просто не назвати його селом?" — "Я вживаю єврейське слово". — "Єврейське слово?" — "Так, це ідиш. Наприклад, ще шмук". — "Що за шмук?" — "Якщо хтось робить щось таке, з чим ти не погоджуєшся, то він і є шмук".

— "Ну, О'К, а скажи ще щось". — "Пуц". — "А це що означає?" — "То хтось такий самий, як і шмук". — "Давай ще". — "Шмендрик". — "А це що таке?" — "Це також такий, як шмук". — "А ти не знаєш слів, що не як шмук?" Герой на момент задумався. "Шалом, — накінець сказав він, — тільки це три слова, і це не ідиш, а справжня гебрейська мова. Але все, що я можу ще пригадати — то шмук. В ескімоському краю є чотири сотні слів на позначення снігу, а у євреїв стільки ж, щоби сказати шмук". Я був шокований, до чого тут ескімо?!

"Отже, ми проведемо екскурсію у штетль?" — запитав я героя. "Так, я вважаю, що це оптимальна точка, аби розпочати наші пошуки". — "Пошуки?!" — "Шукатимемо Августину". — "А хто така Августина?" — "Ця дівчинка з фотографії. Вона єдина, хто ще, може, живе тут". — "А, зрозумів, ми будемо шукати Августину, що, як ви думаєте, врятувала вашого діда від нацистів?". — "Так". На момент зависла тиша. "Я би теж хотів її знайти", — видавив я з себе.

Я прикинув, що це може сподобатися герою, але сказав це не для того, щоб йому сподобатися. Я висловився чистосердечно. "А далі? — спитав я, — якщо ми її знайдемо?" Герой впав у роздуми: "Я не знаю, що далі, я би хотів їй якось подякувати". — "За спасіння свого діда?" — "Звичайно". — "Це буде офігенно, правда?" — "Прошу?" — "Ну, коли ми її знайдемо". — "Якщо ми її знайдемо". — "Та знайдемо ми її!" — "Навряд чи", — сказав герой. "Так нашо ж тоді шукати?" — знову спитав я, але він не встиг відповісти, бо я знову запитав, — а як ви знаєте, що її звати Августина?" — "Я так думаю, хоча напевне не знаю. Отут на звороті, бачите, є кілька слів, написаних рукою мого діда, так мені здається. А можливо, й ні. Це на ідиш. Тут написано: ми з Августиною, 21 лютого 1943 року". — "Майже неможливо розібрати". — "Так і є". — "А звідки ви знаєте, що це про дівчинку, а не про двох других на цьому фото?" — "Я не знаю напевне". — "Це дивно, так? Дивно, що він згадує тільки про неї. Ви думаєте, він закохався в неї?" — "Прошу?" — "Ну, він же згадує тільки її". — "Ну то й що?" — "Так, він же, певно, закохався у неї?!" — "Дивно, що ви про це подумали. Напевно, ми думаємо подібно". (От, дякую, Джонатан!) "Я також доволі багато думав про це, хоча жодних підстав думати так у мене не було. Йому було вісімнадцять, а їй, напевне, з п'ятнадцять. І він щойно втратив жінку й доньку, коли нацисти прочісували штетль". — "Трохимбрід?" — "Так. До того ж, я не знаю, чи напис стосується саме цієї фотографії. Це може бути якась чернетка". — "Чернетка?" — "Ну так, непотрібний шматок паперу, на якому пишуть будь-що". — "Ага". — "Тобто я насправді не маю жодних підстав так думати. Це настільки неправдоподібно, що він міг бути в неї закоханим. Але хіба на цій фотокартці немає нічого дивного? Хіба між ними не проглядає жодної близькості, попри те, що вони не дивляться одне на одного? Вся справа в тому, як вони намагаються не дивитися одне на одного. Тримаються на відстані. Це справляє враження, хіба ж ні? А його слова на звороті фото". — "Та-аа". — "І те, що ми обоє подумали, що він міг бути в неї закоханий, це також дивно". — "Та-аа", — знов сказав я. "Якась частина мого ества прагне, щоби він кохав її, а інша — ненавидить саму думку про це". — "А що це у вас за частина така, що ненавидить, щоб він її любив?" — "Ну що

ж, про деякі речі краще думати, як про щось таке, чого не можна змінити". — "Я не можу доглупати. Він же оженився на твоїй бабці, — отже, щось мало змінитися?" — "Але це зовсім інше. Тому, що це моя бабця". — "Але твоєю бабкою могла би бути й Августина". — "Ні, але вона могла би бути бабцею когось іншого. І, наскільки я знаю, вона таки нею стала. Вона могла мати дітей і від нього". — "Не говори так про свого діда". — "Ну, але ж я знаю, що в нього й раніше були діти, то чому я не можу цього припустити?" — "А що, як ми знайдемо твого брата?" — "Ні, не знайдемо". — "А як ти взагалі отримав це фото?" — спитав я, притискаючи картку до скла машини. "Моя бабуся передала її моїй мамі два роки тому і сказала, що це сім'я, яка врятувала діда від нацистів". — "А чого тільки два роки тому?" — "Що ви маєте на увазі?" — "Що таке сталося, що вона вирішила віддати її мамі?" — "А, тепер розумію, про що ви. На те у неї були власні причини". — "І що за причини?" — "Я не знаю". — "А про помітку на звороті ти її питав?" — "Ні, ми нічого не могли її про це розпитати". — "А чого?" — "Вона зберігала це фото більше п'ятдесяти років і якби хотіла нам щось про це сказати, то вже би давно сказала". — "Ясно". — "Я навіть не сказав їй, що їду в Україну. Вона думає, що я все ще в Празі". — "А це нашо?" — "Її спогади про Україну не найкращі, її штетль, Колки, знаходиться всього за кілька кілометрів від Трохимброда. Думаю, що ми й туди повинні поїхати. Але вся її родина була винищена, всі — мати, батько, сестри, дід і бабця". — "А її так само українці врятували?" — "Ні, вона виїхала ще перед війною. Вона була молода і залишила сім'ю". Вона залишила сім'ю. Я записав це в своєму мозку. "Дивно, — сказав я, — що ніхто не врятував її сім'ю". — "Нічого дивного в цьому немає. Українці на той час до євреїв ставилися дуже зле. Майже так само, як і нацисти. То був зовсім інший світ. На початку війни багато євреїв хотіли стати нацистами, щоб порятункуватися від українців". — "Та ну, це неправда". — "Ні, це правда". — "Я не можу повірити в те, що ти говориш". — "Почитай книжки по історії". — "Про це не пишуть". — "Ну звісно, але так все й було. Українці завжди ставилися до євреїв жахливо. Так само, як і поляки. Послухай, я не бажаю тебе образити. Тебе всі ці речі зовсім не стосуються. Ми говоримо про події п'ятидесятирічної давнини". — "Я все-таки думаю, — сказав я герою, — що ти помиляєшся". — "Ну, я тоді просто не знаю, що сказати". — "Скажи, що ти помиляєшся". — "Не можу". — "Ти мусиш".

"От мої карти", — сказав він, дістаючи з портфеля якісь листи. Він вказав на один з них, намочений Семмі Дейвісом Молодшим-Молодший. Я маю надію, що псина зробила це язиком. "Оце Трохимбрід, сказав герой, — на деяких інших картах він ще називається Соф'ювка. А це Луцьк. Це от — Колки. Це стара карта. Більшість населених пунктів, за якими ми шукаємо, на нових картах не позначено". "От, — сказав він, передаючи мені карту, — тепер ви маєте уявлення, куди нам треба їхати. Це все, що у мене є, — оці карти і світлина. Це, звісно ж, небагато". — "Можу тобі пообіцяти, що Августина ми знайдемо", — сказав я. Я помислив, що такий поворот трохи вгамує героя. Мене це теж заспокоювало. "Дед", — я знову перевів увагу на переднє сидіння і пояснив Деду все, що почув від героя. Розказав йому про Августина, карти і героєву бабку. "Колки?" — перепитав Дед. "Да, Колки", — сказав я. Я дуже точно переказав всі

подробиці, а ще вигадав пару від себе, щоб Дед краще просік усю цю історію. Я міг собі уявити, що вся вона затягне Деда у глибоку меланхолію. "Августина", — промимрив Дед, перекинувши Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого на моє місце. Він дуже зосереджено вдивлявся у фото поки я притримував руль. Дед притулив фотку до самого обличчя, ніби хотів її понюхати чи помацати очима. "Августина". — "Це дама, яку ми шукаємо", — вставив я. Він похитав головою туди-сюди і сказав: "Ми її знайдемо". — "Та я знаю", — сказав я. Але не знали ні Дед, ні я.

Коли ми підкотили до готелю, вже стало темно. "Ти мусиш лишитися в машині", — сказав я герою, бо власник готелю зразу збагне, що гість американець. А Батя казав, що вони деруть з іноземців з надбавкою. "Чому?" — спитав герой. Я пояснив йому чому. "Але ж як вони дізнаються, що я американець?" — "Скажи йому, хай сидить у машині, — вставив Дед, — а то вони вирахують з нього вдвоє". — "Та я от намагаюся йому втовкмачити це", — відповів я Деду. "Я би хотів вийти разом з вами, — знову вставив своїх п'ять копійок герой, — щоби оглянути це місце". — "Це ще нашо?" — "Просто, щоби побачити, що до чого і як воно все тут". — "Давай ви зробите це після того, як ми вселимося в номери". — "Ні, я би хотів зробити це зараз", — ніяк не міг заспокоїтися герой, і якщо чесно, то мене це вже починало діставати. "Шо за херню він весь час поре?!" — вибухнув Дед. "Та він хоче йти зі мною". — "Нафіга?!" — "Бо він американець". — "Так мені можна увійти туди?" — знову вставив герой. Дед обернувся до нього і сказав: "Він дає бабки. Якщо він хоче платити більше — хай платить більше". Тоді я взяв його з собою, щоб він заплатив за два номери. Якщо ви хочете знати, нашо дві кімнати, то я поясню — одна для мене і для Деда, а друга — для героя. Батя говорив, що так буде.

Як тільки ми зайшли до готелю, я сказав герою, щоб він мовчав. "Помовч трохи", — попросив я його. "Чому?" — запитав він. "Ну, не говори", — повторив я йому вже пошепки. "Чому?" — знову спитав він. "Я проінструктую тебе пізніше... Тесе!" Але він все допитувався, чого він не може говорити і, як я зрозумів, власник готелю його почув. "Покажіть ваші документи", — сказав він. "Йому треба твої документи", — перевів я герою. "Навіщо?" — "Дайте їх мені". "Навіщо це?" — "Якщо ми хочемо отримати кімнати, він має подивитися твої документи". — "Я цього не розумію". — "А тут нема що розуміти". — "Шо у вас за проблеми? — спитав мене господар готелю, — у цю пору це єдиний готель, де ще є вільні кімнати. Чи ви збираєтеся спати на вулиці?"

Нарешті я переконав героя і він дав власнику документи. Він ховав їх у спеціальній штуці собі на поясі. Пізніше він сказав, що ця штуковина називається сідалищна сумка і що в Америці ці сідалищниці вже не модні, а взяв він її тільки тому, що його путівник пише, що це треба мати, щоб документи були ближче до тіла. Я був впевнений на сто відсотків, що господар готелю обрахував героя за спеціальним тарифом для іноземців. Я не просвіщав героя у цій проблемі, бо знав, що він буде допитуватися, доки з нього не здеруть у чотири рази більше, а не удвічі, або нам узагалі доведеться спати в машині, як до того пристрастився мій Дед.

Коли ми повернулися до машини, Семмі Дейвіс Молодший-Молодший гриз свій

хвіст на задньому сидінні, а Дед знову дрихнув. "Дед, — сказав я, смикаючи його за руку, — ми маємо номер". Мені довелося трохи поморочитися, щоб розбудити його. Коли він розплющив очі, то не розумів, де він є. "Анна?" — спитав Дед. "Не-а, Дед, — сказав я, — то я, Саша". Він знітився і сховав від мене своє обличчя. "Ми маємо номер", — повторив я. "З ним все нормально?" — спитав герой. "Та, він просто змучений". — "А до завтра йому стане краще?" — "Та мови нема!" — Хоча, правду сказати, Дед не був схожий на себе. А може, якраз і був. Я не міг точно сказати, яким Дед був у нормальній формі. Я пам'ятаю один жарт, який мені розповідав Батя. Коли я був ще малим пацаном, то Дед говорив, що я — це комбінація Баті, Мами, Брежнєва і себе самого. Я постійно думав, що це прикольна історія, аж до цього моменту, коли в Луцьку ми зупинилися перед готелем.

Я сказав герою, що ліпше сумок у машині не залишати. В Україні у людей є така погана звичка брати речі без дозволу. Я читав, що Нью-Йорк — це дуже небезпечне місто, але думаю, що в Україні небезпечніше. Якщо хочете знати, хто вас береже від людей, які беруть речі без дозволу, то це, звичайно, поліція. А якщо хочете знати, хто вас захищає від поліції, то це якраз люди, які беруть усе без дозволу. І дуже часто — це одні й ті самі люди.

"Давайте поїмо", — сказав Дед, порпаючись десь у районі руля. "Ви голодні?" — спитав я героя, який знову став сексуальним об'єктом для Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого. "Заберіть її від мене!" — просив він. "Ви голодні?" — "Будь ласка!" — наполягав він. Я покликав псину, а коли вона не послухалася, то я ляпнув її по морді. Тоді вона кинулася на свою частину заднього сидіння, бо розуміла, що по-дурному поводитися, і почала скавуліти. Чи було мені її жаль? "Я просто помираю від голоду", — сказав герой, відриваючи голову від колін. "Ш-шо?" — "Так, я голодний". — "Ага, значить ви голодні". — "Так". — "Супер. Наш шофер..." — "Ви можете називати його своїм дідом, це мене не зачіпає". — "Хто вас щипає?" — "Не зачіпає. Я сказав — не зачіпає". — "Що значить зачіпати?" — "Ну, іритувати". — "Що таке іритувати?" — "Дратувати, засмучувати". — "А... так... засмучувати, я розумію". — "Тобто, я хотів сказати, що ви можете називати його своїм дідом". Ми дуже захопилися розмовою. Коли я повернув голову до Деда, то побачив, що він знову кинувся вивчати фото Августина. Між ним і фотокарткою відчувалася така туга, що мене в цьому світі щось більше за це вже не могло налякати. "Зараз будемо їсти", — сказав я. "Нормально", — відповів Дед, який в цей момент тримав фото дуже близько до обличчя. Псина наполегливо скавуліла. Я б хотів тільки зауважити..." — почав герой. — "Ш-шо?" — "Вам варто дізнатися..." — "Так?" — "Я... як би це сказати?..." — "Ш-шо?" — "Я..." — "Ви дуже голодні, так?" — "Я вегетаріанець". — "Я не розумію!"

"Я не їм м'яса". — "А чого так?" — "Просто не їм". — "Як можна не їсти м'яса?!" — "Ну, просто не їм". — "Він м'яса не їсть", — сповістив я Деду. "А певно, що їсть", — відповів Дед. "Та будете ви їсти м'ясо", — обернувся я до героя. "Ні, не буду!" — "Ну, а чого?" — знову спитав я його. "Зрозумійте, я просто його не їм. Ніякого м'яса". — "Що і свинину не?" — "Ні". — "Ніякого м'яса?" — "Ні". — "А біфштекс?" — "У жодному разі". —

"А курку?" — "Ні". — "Так, може, яловичину?" — "О, Боже! Ні! Ніякої телятини!" — "Так ковбасу чи сардельку?" — "Ні, ковбасу також ні". Я переказав усе це Деду, і він глянув на мене тривожно. "З ним щось не так?" — поцікавився Дед. "Що з вами не так?" — спитав я в героя. "Нічого. Просто я так звик", — відповів той. "А може, гамбургер?" — "Ні". — "А язык?" — "Що він там сказав, що з ним сталося?" — встряв Дед. "Сказав, що просто так звик". — "А ковбасу він їсть?" — "Не-а". — "Не їсть ковбаси?!" — "Не, ні ковбаси, ні сардельок". — "Що, правда?!" — "Ну, він так сказав". — "Так, але ковбаса..." — "Я знаю". — "Ви справді зовсім не їсте ковбаси?" — "Без ковбаси". — "Він не їсть ковбаси", — знов обернувся я до Деда. Дед закрив очі і спробував скласти руки на животі, що йому не вдалося, бо заважав руль. Було схоже, що Деду стало погано, бо герой не хотів їсти ковбаси. "Добре, тоді давай питай його, що він їсть узагалі, щоб ми могли найти підходящий ресторан". — "Та ви просто шмук!" — сказав я герою. "Ви неправильно вживаєте це слово". — "Правильно-правильно", — відповів я.

"То єсть, як він не їсть м'яса?!" — спитала офіціантка з таким виглядом, що Дед аж схопився за голову. "Що з ним?" — допитувалася вона. "З ким? З тим, хто м'яса не їсть, хто за голову тримається чи з псиною, яка кусає собі хвоста?" — "З тим, що не їсть м'яса". — "Він просто так звик". Герой запитав, що вона хоче. "У них без м'яса нічого нема", — проінформував я героя. "І що, він дійсно не їсть м'яса?" — бідкалася офіціантка. "Ага, він такий". — "А ковбасу?" — "Ніякої ковбаси", — сказав до офіціантки Дед, хитаючи головою справа наліво. "А може, ви з'їсте трошки м'яска? — перепитав я героя. — Бо в них же без м'яса нічого нема". — "А в них немає картоплі або чогось подібного?" — запитав він. "У вас бараболя є? — спитав я офіціантку, — чи що-небудь подібне?" — "У нас бараболя тільки до м'яса". Я переклав її слова герою. "А хіба я не можу замовити просто картоплю?" — "Що?" — "Можна нам дві або три порції картоплі без м'яса?" — запитав я офіціантку. Тоді вона сказала, що піде й запитає в директора. "Спитай його, може, він буде їсти печінку", — сказав Дед.

Офіціантка повернулася й оголосила: "Ну, що я вам скажу, ми можемо йому запропонувати подвійну порцію картоплі, але ми подаємо її на одній тарілці з м'ясом. Директор сказав, що тут ніяких переговорів бути не може. Він має його з'їсти". — "Подвійна картопля — нормально?" — спитав я героя. "О, це було би просто супер!" Дед і я заказали по свинячій відбивній, а ще одну заказали для Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого. Псина якраз взялася знову до знайомства з ногою героя.

Коли принесли їсти, герой змусив мене забрати м'ясо з його тарілки. Сказав, що навіть не хоче до нього доторкатися. Це вже доводило мене до білої гарячки. Хочете знати чому, тому що я почав розуміти, що він вважає наше їдло надто поганим для себе.

Я вибрав м'ясо з його тарілки, бо знав, що Батя в такому випадку наказав би мені це зробити, і я навіть нічого йому не сказав. "Скажи йому, що завтра ми рушимо дуже рано", — відізався Дед. "Рано?" — "Так ми зможемо довше шукати. Вночі шукати погано". — "Ми виїдемо дуже рано завтра", — переклав я для героя. "Це добре", — відповів він, відсмикнувши свою ногу. Я просто страшенно здивувався, коли Дед заявив,

що виїдемо рано. Він ненавидів, якщо не міг довго перекимарити. Він узагалі ненавидів бути невиспаним. Так само він ще ненавидів Луцьк, машину, героя і мене на додачу. А якщо ми виїдемо рано, то він всього того буде мати на цілий день більше. "Я хочу глянути на карти", — сказав Дед. Я попросив героя дати йому карти для більш ретельної інспекції. Коли герой поліз по папери у свою сідалищну сумку, він знову смикнув ногою, що дуже вразило Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого. Псина почала товктися під столом, що на ньому аж задрижали тарілки. Одна героєва бараболя викотилася на підлогу. Вона гепнула зі звуком — ПЛОМП — на підлогу, пробігла якусь дистанцію і завмерла. Дед і я подивилися одне на одного. Я не знав, що робити. "Ну, торба", — сказав Дед. Герой продовжував дивитися на картоплю на підлозі. То була дуже брудна підлога. І це була одна з двох картоплин героя. "Просто ужас, — сказав тихо Дед і відіпхнув свою тарілку, — ужас". І він не помилився.

Офіціантка повернулася до нашого столика з Cola'ми, які ми замовили. "От ваша..." — почала вона, але помітила на підлозі картоплю, кинулася геть з великим прискоренням. Герой все ще п'явився на картоплю на підлозі. Я зметикував, що він про себе мислить, що робити: чи то підняти картоплю з підлоги, покласти її собі на тарілку і з'їсти, чи то проігнорувати це падіння, буцім нічого не сталося, чи з'їсти ту бараболю, що лишилася, і переконати себе, що він уже ситий нею по горло, чи відкопнути картоплину Семмі Дейвісу Молодшому-Молодшому, хоча псина через свій аристократичний характер, навряд чи їла би шось із брудної підлоги, чи, може, попросити офіціантку принести йому ще одну порцію, що означало би, що мені довелося б знову витягувати йому з тарілки м'ясо, бо він вважає його огидним, чи, може, — на що я сподівався найбільше — він просто візьме і зжує, нарешті, свій шматок м'яса. Але він нічого того не зробив. Якщо хочете знати, що він зробив, то я вам скажу, що абсолютно нічого. Він просто сидів і вилупився на картоплю.

Дед підняв картоплину, переклав її на свою тарілку, порізав на чотири шматочки, один подав Семмі Дейвісу Молодшому-Молодшому, один мені, а один — герою. Далі він відрізав шматочок від свого і заковтнув його. Потім він подивився на мене, я не бажав їсти бараболю, хоча знав, що мушу то зробити. Сказати, що вона була недобра, це певно було би супер м'яко. Після того ми глянули на героя. Він подивився на підлогу й на свою тарілку. Потім відрізав шматочок від свого шматка, наколов його на виделку й почав на нього дивитися. "Раді вас бачити в Україні", — сказав Дед і гепнув мене по спині, що мені, мушу сказати, не дуже сподобалося. Далі Дед засміявся. "Раді вас бачити в Україні!" — переклав я і також засміявся. Тоді й герой почав сміятися. Довгий час ми дружно і голосно реготали. Ми привертали до себе увагу абсолютно всіх, хто був у тому ресторані. Наш регіт був дуже потужним, а потім ще сильнішим. Я бачив, що у кожного з нас на обличчі з'явилися сльози. Незадовго я зрозумів, що кожен з нас сміявся із зовсім іншої причини, кожен зі своєї, і кожна причина не залежала від картоплі.

Є один прикол, про який я раніше не згадував, але зараз саме той момент, щоб розповісти. (Будь ласка, Джонатан, ніколи нікому цього не показуй. Я навіть не знаю,

нашо я це тут пишу.) Одного разу я прийшов додому після дискотеки в одному з тусовочних нічників Одеси і мені захотілося переглянути телебачення. Я був у шоці, коли почув, що телевізор уже був включеним, бо було досить пізно. Я докумекав, що це міг бути тільки Дед. Я вже розвивав цю тему раніше, коли писав, що Дед часто приходив до нас уночі, коли не міг заснути. Так було ще до того, як він почав жити у нас. У таких випадках він вічно засинав перед телевізором, а за пару годин прокидався і йшов досинати додому. Якщо я тільки не спав, я тоді б не почув, як Дед дивиться телевізор, то я міг і не знати, чи він приходив до нас, чи ні. Може, він і приходив кожної ночі. Але раз я цього не знав, то думав про нього як про привида.

Коли Дед дивився телевізор, я не зважувався з ним вітатися, бо не хотів йому заважати. Так і тієї ночі я пройшов тихо, намагався не шуміти. Я вже був на четвертій сходинці, коли почув шось дивне. Це в принципі не був плач. То було шось трохи легше за плач. Я помалу опустився на чотири сходинки назад. На самих тільки пальцях я пройшов на кухню і з-за кута виглянув у кімнату з телевізором. Спочатку я побачив телек. Показували футбол. (Не пам'ятаю хто грав, але знаю, що наші вигравали.) Потім я побачив руку на бильці крісла, в якому Дед любив сидіти. Але то була не Дедова рука. Я ще більше визирнув і мало не впав. Я зрозумів, що мав би впізнати звук, який нагадував плач. Це був Ігорчик. (Я почував себе повним ідіотом.)

Побачене викликало в мені страждання. І я поясню від чого. Я зрозумів, чого він мало не плакав. Я все це дуже добре розумів і думав підійти до нього і сказати, що я колись-то теж майже плакав, як і він, бо мені здавалося, що я ніколи не буду якоюсь величиною з багатьма і різними дівчатами і місцями, куди можна буде піти. Але це було не так. І він теж потім стане таким, як і я. А тепер глянь на мене, Ігор, синяки пропали і це лайнове відчуття теж, а з'явилася впевненість, що ти заслужив на все, що маєш від життя.

Але тоді я нічого не міг йому сказати. Я опустився на підлогу на кухні, за пару метрів від нього й почав ржати. Я не розумів, чого я ржу, але стриматися не міг. Я затиснув рукою свій писок, щоб не видавати ніяких звуків. Але мій сміх наростав і наростав аж у мене заболіло в шлунку. Я спробував підвестися і сховатися в себе в кімнаті, але боявся порухатися і не розреготатися ще сильніше. Я пробув там довго. Мій брат продовжував невпинно майже ревіти, що робило мій сміх ще потужнішим. Тепер я розумію, що то був той самий сміх, такий самий, як тоді в ресторані в Луцьку, як і сміх мого Де-да, як і сміх героя, які загубилися в такий же темряві. (Прошу милості за цей пасаж. Може, я потім витру його звідси, перед тим, як відправляти його поштою.) Шо ж до Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого, то псина так і не зжерла свою картоплю.

Ми з героєм за вечерею багато говорили, найбільше про Америку. "Розкажи мені про речі, які у вас там є в Америці", — попросив я. "А про що саме ви б хотіли дізнатися?" — "Мій друг Гриня повідомив мені, що в Америці є багато класних бухгалтерських шкіл. Це не брехня?" — "Думаю, що так. Щоправда, точно я не знаю, але зможу дізнатися для вас, коли повернуся додому". — "Дякую, — сказав я і зрозумів,

шо тепер у мене є контакти в Америці і шо я вже не сам, а потім я запитав, — а шо ви хочете робити?" — "Що я хочу робити?" — "Ну, ким ви будете?" — "Я ще не знаю". — "Та як же, знаєте?!" — "Тим або іншим". — "Як це тим або іншим?" — "Ну, я ще не вирішив". — "Батя казав мені, шо ви пишете книжку про цю поїздку". — "Я люблю писати". — Я поплескав його по спині: "Так ви письменник?!" — "Тссс". — "А чого, класна кар'єра!" — "Перепрошую?" — "Ну письменник — це ж дуже благородно". — "Благородно? Я про це не думав". — "А якісь книжки ти вже видав?" — "Ні, але я все ще дуже молодий". — "Ну, а оповідання твої вже видавали?" — "Ні, хіба одне або два". — "А як вони називалися?" — "Забудьте". — "Суперова назва!" — "Та ні, я маю на увазі, що про це варто забути". — "Я би дуже хотів прочитати твої оповідання". — "Вони вам навряд чи сподобаються". — "Чого ти так думаєш?" — "Вони навіть мені не подобаються". — "Ну?" — "Це все гідне хіба підмайстра". — "Шо значить гідне підмайстра?" — "Ну, це ще не справжні оповідання, я лише вчуся, як писати". — "Але одного разу ти ж таки навчишся?!" — "Маю надію". — "Це ж усе одно, шо стати бухгалтером". — "Можливо". — "А нашо тобі писати?" — "Не знаю, я звик думати, що я для цього народився. Ні, насправді я так ніколи не думав. Це слова інших людей". — "Та кинь ти, я от чую, шо народився для того, щоб стати бухгалтером". — "Вам пощастило". — "А ти може народився, щоб писати". — "Не знаю. Може, й так. Насправді це звучить жахливо. Якось банально". — "І не жахливо, і не банально". — "Виразити те, що хочеш сказати, буває іноді так важко". — "Це я розумію". — "Я хочу самовиразитися". — "У мене та ж сама проблема". — "Я шукаю власний голос". — "Так він у тебе в роті". — "Я б хотів робити щось таке, чого потім не соромитимуся". — "Щось типу того, чим можна потім пишатися, так?" — "Не обов'язково. Я лише хочу не соромитися зробленого". — "Знаєш, як багато є класних руских письменників?" — "О, звичайно. Маса". — "Толстой, наприклад. Він написав "Війну", а потім "Мир", дві просто класні книжки, і взяв за своє письменство Нобелівську Премію, якщо я тільки не помиляюся". — "Дійсно, Толстой, Бєлий, Тургєнєв". — "Можна питання?" — "Прошу". — "Ти пишеш, бо тобі є шо сказати?" — "Та ні". — "Добре, я переметнуся на другу тему: скільки валюти отримує в Америці бухгалтер?" — "Я не знаю, напевне... Думаю, доволі багато, якщо тільки він або вона добре виконують свою роботу". — "Вона!" — "Або він". — "А негри бувають бухгалтерами?" — "Ви говорите про афро-американських бухгалтерів. А те слово, Алексе, більше не вживайте". — "А бухгалтери-гомосексуалісти?" — "Гомосексуальність може виявлятися в усіх сферах. Хіба немає гомосексуалістів-сміття-рів?" — "Скільки валюти буде отримувати бухгалтер-гомосексуаліст та ще й неф?" — "Будь ласка, не вживайте цього слова". — "Якого слова?" — "Того, шо було вкінці речення". — "Ш-шо?" — "Ну оте слово на "н". Ну, таке, шо з "н" починається, і...". — "Це шо слово негр?" — "Шшш!" — "Та люблю я негрів!" — "Вам справді не варто так висловлюватися". — "Та я просто волочуся від них. Вони класні мужики". — "Це стосувалося самого слова. Говорити так — негарно". — "Негри?" — "Будь ласка". — "А шо такого з неграми?" — "Шшш". — "Скільки в Америці коштує горнятко кави?" — "О, це залежить. Може коштувати один долар". — "Один долар! Та це ж майже задарма! Та в Україні одне

горнятко кави коштує п'ять баксів!" — "Ну, я не мав на увазі, скажімо, капучино. Вони можуть вартувати і п'ять, і шість доларів". — "Капучіно?! — викрикнув я, хапаючи руками голову, — та за них ціни просто скажені!" — "А лат-те у вас в Україні продають?" — "Шо таке лат-те?" — "В Америці цей напій зараз на піку популярності. Його продають на кожному кроці". — "А мока у вас там є?" — "Та звісно ж, проте її п'ють лише діти. Вона не вважається стильним напоєм". — "Ага, тут так само. А ше в нас є мокачіно". — "О так, і в Америці це є. Вони вартують десь із сім доларів". — "І як воно, поширене?" — "Мокачіно?" — "Ну так". — "Вочевидь, це п'ють ті люди, котрі хочуть кави, але так само люблять гарячий шоколад". — "Це я розумію. А як в Америці з дівчатами?" — "А що з ними?" — "Вони часто вступають у серйозні неформальні відносини, га?" — "Про це частіше чуєш, ніж із таким стикаєшся". — "А ти сам вдаєшся до плотських утіх?" — "А ви?" — "Я тебе спитав першим. То як, вдаєшся?" — "А ви?" — "Я перший спитав. Вдаєшся?" — "Не зовсім". — "Шо значить не зовсім?" — "Ну, я не святенник, але я і не Джон Холмс". — "Я чув про цього Джона Холмса, — я виставив руки на ширину плечей, — прекрасний член". — "От, саме такий, — сказав герой і засміявся". Ага, от так-то мені вдалося його розсмішити. "В Україні у всіх такі члени". Він знов засміявся і спитав: "Навіть у жінок?" — "Це шо, прикол?" — спитав я. "Так", — сказав він. І тоді я теж зареготав. "А в тебе коли-небудь була дівчина?" — спитав я героя. "А в тебе?" — "Ну, це ж я спитав". — "Щось подібно до того", — сказав він. "Шо значить подібно?" — "Нічого серйозного. Ненасправжки. Ми зустрічалися, здається раз чи двічі. Я не хотів, щоб це було серйозно". — "Таке саме і в мене, — сказав я, — так само нічого серйозного. Я просто не хочу все життя сидіти під каблуком одної жінки". — "Точно! — сказав герой, — я лише час від часу з ними забавлявся". — "Ну, так". — "Трохи орального сексу". — "Ну, так". — "Але коли у тебе вже постійна подружка, тоді, ну, ти знаєш...". — "Так, я знаю дуже добре".

"Таке питання, — сказав я, — як ти думаєш, в Україні класні дівчата?" — "Ну, я не так вже й багато їх бачив, з того часу поки я тут". — "А такі дамочки, як ця в Америці є?" — "Щонайменше такі". — "Та, я про це чув. А мотоциклів в Америці багато?" — "Ну, звісно ж". — "А факси є?" — "Та всюди". — "А у тебе факс є?" — "Ні, це минуца техніка". — "Шо таке минуца?" — "Застаріла. Бавитись із папером — це виснажує". — "Виснажує?" — "Ну, набридає". — "Я розумію, що ти хочеш сказати. Треба бути сучаснішим. Я більше не буду користуватися папером. Він мене робить занудним". — "З папером стільки клопоту". — "Ага, багато клаптів і шматків, і спати хочеться весь час". — "Ше одне питання. Чи дійсно більшість молодих людей в Америці можуть їздити на таких грандіозних машинах як "Лотус Еспрі V8 Твін Турбо?" — "Ні, не зовсім так. Наприклад, у мене тільки гімняна "Тойота". — "Вона шо коричнева?" — "Ні, це лише такий зворот". — "Як машина може бути зворотом?" — "Просто в мене не машина, а кавалок лайна. Вона смердить, як лайно, і виглядає, як лайно". — "А якщо стати класним бухгалтером, то можна купити собі суперову машину?" — "Звісно, вочевидь тоді можна купити, фактично, все чого забажаєш". — "А яка тоді жінка потрібна класному бухгалтеру?" — "Та хто його знає". — "У неї мають бути потужні цицьки?" —

"Ні, точно сказати я не можу". — "Ну, все-таки напевно так". — "Цілком". — "Я це обожнюю. Я обожнюю великі цицьки". — "Але ж є багато бухгалтерів, і при тому багато справді добрих, у яких жінки просто потвори. Це, власне, від того не залежить". — "Якби Джон Холмс був першорядним бухгалтером, то він міг би оженитися на будь-якій жінці, яку би захотів, так же?" — "Цілком можливо". — "Мій член дуже великий". — "Це о'кей".

Після вечері в ресторані, ми повернулися назад до готелю. Наскільки я знаю, це був досить навіть такий собі готель. Без басейна і без дискотеки. Коли ми відкрили двері в номер героя, я думав, він засмутиться. "Гарна кімната", — сказав герой, бо він припустив, що я передбачу його реакцію. "Так, це готель для самого лише снання". — "В Америці таких просто нема!" — приколосся я. "Нема", — відповів він і ми зареготали. Ми чули себе друзями. Вперше навіть не пам'ятаю за скільки часу мені стало зовсім класно. "Коли ми підемо у свій номер, ти не забудь потарбати, чи двері добре закриті, — сказав я, — не хочу тебе зробити замороженим від страху, але тут є повно несимпатичних людей, які не проти взяти в американця що-небудь без дозволу або й викрасти його самого. На добраніч". Герой знову засміявся, але на цей раз він сміявся, бо не знав, що я не приколюся. "К ногє, Семмі Дейвіс Молодший-Молодший", — скомандував Дед, але псина не бажала відставати від дверей. "К ногє!" Ноль реакції. "К ногє!" — знов закричав Дед, але псина не змінила своєї дислокації. Я робив спроби їй заспівати, бо вона завжди на це відгукується, особливо коли я співаю "Біллі Джин" Майкла Джексона: "вона просто дівчинка, яка вірить, що я єдиний". Ніякого руху. Псина тільки притисла морду до героєвих дверей. Дед спробував забрати її силою, але вона почала плакати. Я постукав, і на порозі з'явився герой із зубною щіткою в роті. Я сказав йому: "Семмі Дейвіс Молодший-Молодший-буде спати сьогодні з тобою", — хоча знав що така операція від початку приречена на провал. "Ні", — відповів герой і більше нічого. "Але вона не відійде від твоїх дверей", — сказав я. "Тоді нехай спить у холі". — "Це було б дуже добре з твого боку". — "Мене це не цікавить". — "Тільки на одну ніч". — "Однієї буде забагато. Ця собака мене загризе". — "Ну, це навряд". — "Вона у вас просто божевільна". — "Так, я не можу заперечувати цей факт — вона скажена. Але вона й вірна". Правда, я знав, що це не допоможе. "Послухай, — сказав герой, — якщо ця собака хоче спати в кімнаті, то я із задоволенням переночую в холі. Але якщо вже я в кімнаті, то в кімнаті тільки я". — "А може, б ви з нею спали і холі удвох?" — запропонував я.

Після того, як ми з Дедом залишили героя і нашу псину відпочивати: героя в номері, а псину в холі — ми спустилися в бар, щоб випити горілки. Дед запропонував це сам. Чесно кажучи, сам на сам із ним я чув себе некомфортно. "Він хороший хлопака", — сказав Дед, а я не міг вкурити, чи він мене допитує, чи повчає. "Ага, ніби непоганий", — відповів я. Дед провів рукою по своєму обличчі, що за день вкрилося щетиною. І тільки тоді я помітив, як дрижать у нього руки — вони дрижали цілий день. "Нам треба дуже оперативно допомогти йому". — "Та, було б непогано", — сказав я у відповідь. "Мені б дуже хотілося знайти ту Августину", — сказав Дед. "І мені", —

підтакнув я.

Це все, що ми сказали за весь вечір. Кожен з нас випив по три склянки горілки, а ще ми дивилися прогноз погоди по телевізору над баром. Наступного дня погоду обіцяли нормальну. Це мене заспокоїло. Так наші пошуки мали стати більш наполегливими. Після горілки ми пішли до себе в номер, який був через стіну до номера героя. "Я лягаю на ліжко, — заявив Дед, — а ти — на підлогу". — "Ну, так, звичайно", — сказав йому я. "Будильник ставлю на шосту ранку". — "На шість?" — перепитав я. Якщо хочете знати чого я перепитав, то я вам поясню, що просто не вважаю, що шоста година — це ранній ранок, я вважаю, що це ще глупа ніч. "Шість", — повторив Дед, і я зрозумів, що це кінець діалогу.

Поки Дед чистив зуби, я вийшов подивитися, чи все нормально в номері героя. Я прислухався, щоб уловити похрапування, але не почув нічого ненормального, тільки шум вітру у віконних рамах і гудіння комах. Добре, — сказав я своїм мізкам, — заснув він нормально. Зранку не буде втомленим. Я спробував відкрити двері, щоб переконатися, чи надійно вони зачинені. Вони трохи привідкрилися і Семмі Дейвіс Молодший-Молодший забіг всередину, бо псина ще не спала. Я дивився, як вона прилягла біля ліжка, на якому мирно дрихнув герой. Це нормально, — подумав я і тихо причинив двері. Я пішов до нашого з Дедом номера. Світло Дед уже погасив, але я відчував, що він ще не спить. Він постійно крутився. Простирадла шелестіли об подушку, а Дед усе перевертався й перевертався з боку на бік. Я чув, як він голосно дихає. Я чув, як совається його тіло. І так було цілу ніч. Я розумів, чого він не спить. Він не спав з тієї ж причини, що і я. Ми обоє роздумували над одним і тим же питанням: що Дед робив під час війни?

Закоханість, 1791 — 1803

Трохимбрід дещо відрізнявся від безіменного штетля, котрий існував на його місці до того. Бізнесові справи тривали, як і раніше. Прихожани Правостійної Синагоги, як і раніше, голосили, підвішувалися й кульгали, а також зверхньо поглядали на Приземлених, котрі, як і раніше, дерли на френзелі рукави своїх балахонів та споживали тістечка й книші після, однак часто й під час, святкової служби. Жалібниця Шанда все ще побивалася за своїм болящим філософом Пінчасом, котрий і далі грав неабияку роль у політичному житті містечка. Янкель, як і колись, намагався зробити все правильно, переконував себе, що він не сумує, і закінчував кожен день у смутку. А синагога, як і колись, їздила туди-сюди вздовж межі, котра ділила єврейське та людське, намагаючись відчутти під собою надійний ґрунт. Соф'ювка був так само божевільний, так само мастурбував усією п'ятірнею, так само перев'язував себе ниткою, використовуючи своє тіло, щоби пам'ятати про тіло, проте врешті пам'ятав лише про нитку. Втім, з появою назви в мешканців містечка з явилася й нова самосвідомість, яка, між Іншим, іноді давалася знаки в дуже прикрі й ганебні способи.

Жінки штетлю вернули свої здоровецькі носи від моєї пра-пра-пра-пра-прабабусі. Пошепки вони називали її брудним річковим дівчиськом та водяниковою дитиною. Попри свою забобонність, котра не дозволяла їм розказати дівчинці справжню історію

її появи в містечку, вони зробили все, аби вона була позбавлена друзів її віку (дітям селища казали, що вона не стільки весела, скільки прагне веселощів, і не настільки добра, наскільки добрі її вчинки), і що вона знається тільки з Янкелем та ще з деким із громади, хто мав хоробрість із нею бачитися. А таких насправді було всього кілька. Адже навіть найбільш певні себе джентльмени селища тратили мову в її присутності. На десятому році життя вона вже була найбільш бажаним сотворінням містечка, слава про неї облетіла навіть найдальші з сіл тієї околиці.

Я багато разів уявляв собі її. Вона була трохи замала ростом навіть для свого віку — щоправда, не така маленька, якими бувають чарівні малі дітки, а якраз така невеличка, якими бувають діти, котрі зле харчуються. Те саме стосувалося і її шкіри. Кожного вечора, перед тим, коли вона вкладалася спати, Янкель рахував їй реберця, так начебто якесь одне з них могло за день загубитися або ж його міг поцупити хтось злий, щоби потім викрасти від нього, Янкеля, і всю дівчинку. Вона харчувалася доволі добре й була здоровою, принаймні ніколи не хворіла, однак її тіло виглядало як у хронічно хворої дівчинки чи дитини, підточеної якоюсь біологічною вадою, чи вкрай зголоднілої дівчинки, дівчинки, в якої лише шкіра-та-кості, яка не є повністю вільною, її волосся було чорним і пишним, в губи — тонкими й блискучими, і блідими водночас. Якою ж іще вона могла бути?

На превеликий жаль Янкеля, громада наполягала, щоби вона сама обрізала свої довгі коси.

Але ж це не по-дівчачому, — наполягав Янкель, — якщо воно буде коротким, ти виглядатимеш як хлопчик.

Не говори дурниць, — відказувала вона.

Але хіба тобі все-одно?

Звичайно, мені не все-одно, коли ти говориш дурниці.

Ні, твоє волосся, — поправляв він.

Я думаю, що воно дуже красиве.

Яке ж воно красиве, коли всі решта так не гадають?

Але я вважаю, що воно красиве.

І тільки ти так вважаєш?

Але мені цього досить.

А як щодо хлопців? Ти ж хочеш, аби й вони вважали тебе гарною?

Я б не хотіла, щоби хлопець думав, що я гарна, якщо то тільки не той хлопець, який вважає мене гарною.

А я вважаю, що воно гарне, — сказав Янкель, — я думаю, що воно просто прекрасне.

Скажи це ще раз, і я знову запусу довге волосся для тебе.

Та я знаю, — сміявся Янкель, цілуючи її в чоло і лоскочучи її вухка своїми пальцями.

Її бажання вчитися шити (вона вчилася за книжкою, котру Янкель привіз їй зі Львова) співпало з її небажанням носити будь-який одяг, котрий не був би

виготовлений нею самою, а коли він купив їй книжечку про фізіологію тварин, вона піднесла картинки до самого його обличчя й запитала: Янкель, а тобі не здається дивним, що ми їх їмо?

Але ж я ніколи не їм картинки. Я про тварин. Невже це тебе не дивує? Не можу повірити, що це не дивувало мене раніше. Це подібно до твого імені, котре довго не помічаєш, проте коли вже помітив, то не можеш втриматися й повторюєш його знову і знову, і дивуєшся, чому ніколи не звертав уваги, що у тебе саме таке ім'я і що всі кличуть тебе саме так все твоє життя. Янкель. Янкель. Янкель. Для мене в цьому нічого дивного немає.

Я не їстиму їх. Принаймні доти, доки мені це здаватиметься дивним.

Чи кидали їй виклик, чи ні, Брід опиралася, не даруючи нікому.

Я не думаю, що ти вперта, — сказав одного надвечір'я Янкель, після того, як вона відмовилася з'їсти обід перед десертом.

Але я таки вперта! — відповіла вона. За це її і любили. Любили всі, навіть ті, хто її ненавидів. Дивовижні обставини її появи в містечку запалювали цікавість чоловіків, проте насправді інтригували їх її спритність, її стримані рухи та дотепна мова, її відмова помічати чи ігнорувати їхню присутність — і це спонукало їх повертатися за нею на вулицях, стежити, як вона проходить повз вікна їхніх будинків, і мріяти про неї — а не про своїх жінок чи навіть про самих себе — вночі.

Так, Йошко. Чоловіки з млина такі сильні та відважні.

Так, Файвелю. Так, я хороша дівчинка.

Так, Савле. Так, так, я люблю цукерки.

Так, о так, Іцику. О так.

Янкель не мав сміливості признатися їй, що він не є її батьком і що вона завжди стає Річковою Королевою на Трохимів День не лише тому, що вона без жодних сумнівів є загальною улюбленицею містечка, а тому, що це її батько лежить на дні ріки з її іменем і що це за тілом її татка пірнають найміцніші чоловіки. Він міг лише придумувати нові й нові історії — дикі історії, сповнені небачених образів та безрозсудних персонажів. Його історії були настільки фантастичними, що дівчинці залишалося в них хіба що вірити. Звісно ж, вона була лише дитиною, котра все ще звільнялася від праху своєї першої смерті. А що ж іще вона могла робити? А він, тим часом, вже збирав порох для своєї другої смерті. А що ж іще міг робити він?

За допомогою закоханих у неї чоловіків громади та їхніх, злих на неї, жінок, моя пра-скільки-то-разів-бабуся розвинула в собі багато корисних умінь: вона навчилася плести, доглядати за садом, а також читати все, що могло потрапити їй до рук, — тобто все, що було у величезній бібліотеці Янкеля, у кімнаті, від підлоги до стелі заставленій книжковими полицями, якій судилося колись перетворитися на першу публічну бібліотеку Трохимброда. Вона була не лише найрозумнішою мешканкою містечка, котру кликали допомогти вирішити найскладніші завдання з математики чи логіки — СКАЖИ МЕНІ, БРІД, — озвався до неї одного разу з темряви Доброчесний Рабин, — А ЯКЕ ВОНО — СВЯТЕ СЛОВО? — але й була вона найбільш самотньою і найбільш

сумовитою з-поміж співгромадян. Вона була генієм смутку, поринала в нього повністю, виявляла його численні варіації, поціновувала його найдрібніші нюанси. Вона була призмою, пройшовши через яку, смуток розгортався у всій нескінченності свого спектру.

Ти сумуєш, Янкелю? — запитала вона одного дня за сніданком.

А звісно, — відповів той, тремтячими руками подаючи їй на ложечці маленькі шматочки диньки.

Чому?

Тому що замість їсти свій сніданок, ти намагаєшся розмовляти.

А раніше ти сумував?

А звісно.

Чому?

Тому що ти лише їла, але не говорила, а мені сумно, коли я не чую твого голосу.

Коли ти дивишся на людей, котрі танцюють, це тебе засмучує?

А звісно.

Це засмучує і мене. Як думаєш, чому так трапляється?

Тоді він поцілував її в чоло і взяв за підборіддя: Тобі справді варто не говорити, а їсти. Вже доволі пізно.

А тобі не здається, що Біцль Біцль — то винятково сумна людина?

Я не знаю.

А як щодо жалібниці Шанди?

О так, вона дуже сумує.

Але це очевидний випадок, хіба ні? А от Шлойм, той сумний?

Хто зна?

А близнючки?

Можливо. Але то не наша справа.

А Бог су му є?

Щоби бути сумним, він мав би існувати, хіба ні?

Я знаю, — сказала вона, злегка поплескавши його по плечу, — тому й запитую, щоби знати, чи ти віриш!

Що ж, давай я відповім так: якщо Бог справді існує, то є багато речей, котрі Його мають засмучувати. А якщо Він не існує, то це, як я уявляю, також повинно навіювати на Нього смуток. Тоді можна відповісти й на твоє запитання: Бог, вочевидь, сумує.

Янкелю! — вона обвила руками його шию так, начебто намагалася втиснути себе в нього або його у себе.

Брід дослідила існування 613 видів смутку, кожен з яких був абсолютно неповторним, окремою емоцією, подібною до іншого виду смутку не більше, ніж до гніву, екстазу, вини чи розчарування. Смуток Дзеркала. Смуток Приручених Птахів. Смуток Засмученості перед Чиймись Батьками. Смуток, Сповнений Гумору. Смуток Нерозділеної Любові.

Вона нагадувала людину, котра потопає, котра відчайдушне кидається у воді,

хапаючись за все, що могло би її втримати. Життя цієї дівчинки було безперервною розпачливою боротьбою за те, щоби виправдати власне життя. Вона розучувала неможливо важкі мелодії на своїй скрипці, то були пісні поза межами думок, які вона могла б зрозуміти, тому й приходила вона щоразу до Янкеля, плачучи: Я вивчила ще й оцю! Вона просто жахлива! Я мушу написати щось таке, чого навіть я не зможу зіграти! Вона проводила вечори над книгами з мистецтва, котрі Янкель купував для неї в Луцьку, а щоранку, снідаючи, нарікала: То були добрі й милі книжки, але вони нічого не говорять про красу. Нічого, якщо лише я сама собі здаю про це чесний звіт. Вони кажуть лише про те найкраще, що існує. А кожного дня пообіді вона проводила час, споглядаючи їхні вхідні двері.

Ти на когось чекаєш? — запитував Янкель.

Що це за колір? — питала тоді вона.

Тоді він ставав дуже близько до дверей, так близько, що кінчик його носа торкався щілини замка. Далі він лизнув двері й розсміявся: На смак вони червоні.

Точно, червоні, хіба не так?

Здається, що так.

Тоді вона схиляла свою голівку йому на руки й питала: Але чи не могли б вони стати ще хоч трішки червонішими?

Все життя Брід було поступовим зрозумінням того, що цей світ не для неї і що із незрозумілих їй причин вона ніколи не зможе бути щасливою і чесною водночас. Вона почувалася, неначе була сповнена по вінця любов'ю, так, наче та любов постійно народжувалася в ній і відкладалася про запас. Але її нікуди було подіти. Стіл, амулет зі слонової кості, райдуга, цибулина, нова зачіска, молюск, Шабот, насильство, квіти кутикули, мелодрами, канава, мед, мила серветочка... Ніщо з цього її не зворушувало. Вона чесно досліджувала світ, шукаючи щось, що могло б заслуговувати на ту безмежну любов, яка, як вона те знала, містилася в ній, проте кожному предметові в цьому світі вона могла сказати: Я не люблю тебе. Гей, поштова скринько кольору дерева на паркані: Я не люблю тебе. І ти, надто довгий вірше: Я не люблю тебе. Мій сніданку в черпачку: Я не люблю тебе. І ти, фізико, з твоїми ідеями та законами: Я не люблю тебе. Ніщо не було більшим за те, чим воно було насправді. Всі речі були просто речами, повністю зануреними у свою речовинність.

Якби ми відкрили її щоденник на випадковій сторінці — а вона носила його з собою постійно, переживаючи не так за те, що він може десь загубитись або потрапити комусь на очі, як за те, що коли вона нарешті знайде вартісну річ, то про неї не буде де написати, — ми б натрапили на постійне повторення однієї й тієї ж фрази: Я все ще не люблю.

Тому вона мусила вдовольнятися самою ідеєю любові — любові до улюблених речей, про можливість існування яких вона нітрохи не турбувалася. Вона любила закохану себе, любила любов, повну кохання, так, як сама любов любить закоханих, і у той спосіб вона могла погодити своє існування зі світом, у якому було так мало того, про що вона мріяла так довго, її світ то не був світ великої брехні заради порятунку, то

було її бажання зробити його красивим та чесним, бажання жити іншим життям у світі іншому, ніж той, у якому, здавалося, жили всі решта довкола неї.

Малі хлопчаки, молоді чоловіки, зрілі мужчини та навіть старійшини штетля могли годинами непорушне сидіти перед її вікном і вдень, і вночі, запитуючи, чи не потрібна їй допомога у навчанні (у якому вона, звісно, жодної допомоги не потребувала або в якому вони й так їй не змогли б допомогти, навіть якби вона їм це дозволила), чи в садку (котрий ріс, як зачарований, і з невтомною пристрасстю квітував червоними тюльпанами, трояндами та помаранчами), чи, можливо, Брід схотіла би прогулятися з ними до річки (до якої вона запросто могла дійти і на своїх двох, щиро дякую). Вона ніколи не казала ні їй ніколи так, просто то натягувала, то попускала, то знову посмикувала за ниточки свого контролю над ними.

Натягнути: Було б просто чудово, — могла сказати вона, — якби я могла зараз випити велику чашку охолодженого чаю. Що відбувалося далі? Чоловіки навперебій кидалися принести їй напій. Хто повертався першим, міг заробити легенький поцілунок у чоло (послабити), або (натягнути) — обіцянку вийти на прогулянку (котра мала відбутися хіба коли-небудь пізніше), або (знову послабити) — дістати просте: Дякую, до побачення. Вона обережно збалансовувала те, що відбувалося побіля її вікна, не дозволяючи чоловікам підходити надто близько, але й не відпускаючи їх задалеко. Вона розпачливо потребувала їх не лише тому, що чоловіки могли їй прислужитися або дістати речі, потрібні Янкелю, чи щось для неї самої, чого Янкель придбати їй не міг, а ще й тому, що всі вони були додатковими палями в дамбі, зведених, аби стримати відому їй правду: вона не любила життя. Вона не бачила жодної причини, яка б переконувала її далі жити.

Коли сумнозвісний віз перекинувся в річку, Янкелю було вже сімдесят два і його дім чекав швидше похорону, а не народження. Брід читала при слабкому миготливому світлі газової лампи, запнувшись мережаною накидкою, а купалася у ванночці, вкритій на дні дрібним наждачним папером — щоб не посковзнутися. Янкель навчав її літературі та основам математики, доки вона не залишила його знання далеко позаду, сміявся разом з нею, навіть коли не було нічого смішного, читав їй увечері, спостерігаючи, як її долає перший сон, і був єдиним, кого вона могла вважати своїм другом. Вона перейняла його непевну ходу, говорила з його старечими інтонаціями і навіть, як і він, непокоїлася через ранні сутінки о п'ятій, хоча так рано сонце не заходило жодного дня у її житті.

Я привіз тобі декілька книг із Луцька, — говорив Янкель і зачиняв двері у надвечір'я та до решти світу.

Ми не можемо цього собі дозволити, — відповідала вона, беручи в нього важкого портфеля, — завтра я поверну їх назад.

Але ж ми так само не можемо дозволити собі їх не мати. Чого ми не можемо дозволити собі більше — мати їх чи не мати? Мені здається, ми в програші в обох випадках. Тоді давай уже залишимося в програші разом з книжками.

Ти просто з глузду

Я знаю, — відповідав він, — тому що я привіз тобі ще й компас від мого друга-архітектора та кілька томиків французької поезії.

Але ж я не знаю французької.

То маєш чудову нагоду її вивчити.

А хіба в мене є підручник?

О, я знав, що купив його даремно! — казав Янкель, дістаючи товсту коричневу книгу з самого дна портфеля.

Янкелю, ти неможливий!

Я можливий, можливий.

Дякую, — говорила вона й цілувала його в чоло, тобто в єдине місце, куди вона коли-небудь цілувала й куди її цілували; вона би й надалі думала, що це єдине місце для поцілунку, якби не романи, які їй ще трапиться прочитати.

Дуже багато з тих речей, які Янкель купував їй, вона таємно від нього повертала назад. Він цього ніколи не помічав, бо не запам'ятовував, що саме купив. Власне, ідея перетворити їхню приватну бібліотеку на публічну і брати за користування книжками невеличку плату належала саме Блід. На ці гроші, а також на кошти, які їй передавали закохані в неї чоловіки, їм вдавалося якось зводити кінці з кінцями.

Янкель всіляко намагався чинити так, щоби Блід не почувалася в його домі чужою, не відчувала різниці в їхньому віці чи статі. Він залишав двері відкритими, коли пісав (при цьому завжди сідав і завжди витирався), час від часу навмисне проливав собі воду на білизну, щоби сказати, — Дивись, таке і в мене трапляється, — не знаючи, що вона також виливає на себе воду, аби йому не було незручно. Коли Блід упала з гойдалки в парку, Янкель також подряпав собі коліна об наждак на дні ванни, щоби показати їй зі словами: Я також був упав. А коли в неї почали рости груди, він підіймав сорочку й демонстрував їй свої, старечі й запалі, зі словами: Та і в мене так само.

Таким був світ, у якому вона росла, а він старівся. Вони жили окремо від Трохимброда, неначе у святилищі, у якому все було не так, як у решті світу. Тут не вимовляли слів, повних ненависті, і ні на кого не піднімали руки. Більше того, тут не говорили сердитих слів і нічого не забороняли. І ще більше, тут не говорили слів, не проникнутих любов'ю, і кожен рух був покликаний стати маленьким доказом того, що можливо жити саме так і не обов'язково жити інакше; якщо у світі немає любові, то ми витворимо новий світ, ми оточимо його міцними стінами, зсередини застелимо м'якими червоними килимами, а назовні повісимо дверний молоточок, звук котрого відлунюватиме, як падіння діаманта, котре почує тільки золотих справ майстер, а ми — ні. Люби мене, тому що насправді любов не існує, але я надбав для тебе всього, що таки є. Однак моя пра-пра-самотня-бабуся не любила Янкеля, не любила у найпростішому й найнеможливішому сенсі цього слова. У дійсності вона заледве знала його. А він так само погано знав її. Вони бачили одне в одному власні риси, але не риси іншого. Чи міг Янкель уявити собі, про що Блід мріє? Чи могла Блід уявляти, чи взагалі хотілося їй уявляти собі, куди Янкель мандрує ночами? Вони були чужими одне одному, як моя бабуся і я.

Але...

Але кожен з них був найбільшою подобою тієї особи, котрій вони могли б подарувати свою справжню любов. Тому вони й віддавали одне одному сповна. Тому він тер собі коліно й казав: Я також упав. А вона проливала воду на білизну, щоби він не почувався незручно. Він подарував їй намисто. І вона носила його. А коли Янкель казав, що помре за Брід, то звісно ж саме це й мав на увазі, проте помирав би він не за саму Брід, а за свою любов до неї. Так само й вона, коли говорила, — Батьку, я люблю тебе, — то не була ні наївною, ні нечесною, а якраз навпаки: вона була достатньо мудрою і щирою, щоби змогти збрехати. Вони обмінювалися великою рятівною брехнею — що наша любов до різних речей є більшою, ніж наше замилювання нашою любов'ю до цих речей, — добровільно розігруючи ролі, які самі ж для себе й написали, добровільно створюючи й нав'язуючи собі вигадки, без яких жити неможливо.

Їй було дванадцять, а йому щонайменше вісімдесят чотири. Тож, розважав сам собі Янкель, навіть якщо йому судилося дожити до дев'яноста, їй тоді буде всього лиш вісімнадцять. А він добре знав, що до дев'яноста йому не дожити. Вже довгий час він приховував свої слабості й болі. Хто ж буде піклуватися про неї, коли він помре? Хто співатиме для неї і лоскотатиме її спину саме так, як вона те любить, коли засинає? Як вона дізнається про її справжнього батька? Як можна бути впевненим, що її омине щоденне насильство, ненавмисне і навмисне насильство? Як йому впевнитися, що вона ніколи не зміниться?

Він зробив усе можливе, щоби запобігти своєму передчасному відходу. Він намагався добре їсти навіть тоді, коли не був голодним, випивав між стравами чарку горілки, навіть якщо відчував, що від цього його шлунок зав'яжеться у вузол. Кожного дня по обіді він пускався в довгі прогулянки, переконуючи себе, що біль у його ногах — то добрий біль, а кожного ранку розрубав бодай одне поліно, кажучи собі, що в його руках струмує не хвороба, а здоров'я.

Побоюючись частих напливів забудькуватості, він почав записувати уривки історії свого життя на стелі своєї спальні, використовуючи для цього письма одну з губних помад Брід, котру одного разу знайшов замотаною в панчішку дівчини в її комоді. Тому найперше, що він бачив кожного ранку, коли прокидався, і кожного вечора, коли лягав до сну, — було його власне життя. Над бюро писало: Ти колись був одруженим, але вона покинула тебе. А в дальньому кутку кімнати: Ти ненавидиш зелені овочі. Там, де стеля нависала над дверима, виднілося: Ти Приземлений. А довкола лампи кружком писало: Ти не віриш у потойбічне життя. Він повсякчас намагався приховати від Брід, що його розум перетворився на подобу мутного скельця, і що він часто просто закипає від плутанини всередині нього, і що думки постійно перескакують з місця на місце, і що він не може зрозуміти багато з того, що вона йому розказує, а інколи навіть забуває своє ім'я чи навіть її ім'я, і тоді йому здається, що ще одна якась частинка його вже померла.

4:812 — Сон про вічне життя з Брід. Цей сон приходить до мене кожна ніч. Я знаю, що він наснився мені, навіть тоді, коли на ранок нічого не можу згадати, адже він

залишає в мені слід, як залишає відбиток голова коханки на подушці коло тебе, навіть коли вона сама вже пішла. Це сон не про те, як я разом з нею старію, а про те, як не старіє жоден з нас. Вона ніколи не покидає мене, а я ніколи не залишаю її. Це правда: я просто боюся смерті. Я боюся, що світ рухатиметься далі без мене, що моя відсутність залишиться непоміченою або, ще гірше, що якась природна сила й далі творитиме життя довкола. Хіба це егоїстично? Хіба можна мене назвати лихим, якщо я б хотів, аби світ закінчився разом зі мною? Ні, я не маю на увазі, щоби світ припинив існувати для мене самого, я б хотів, аби всі очі закрилися одночасно з моїми навіки. Інколи мій сон про вічне життя з Брід перетворюється на сон про смерть разом із нею. Я знаю, що потойбічного світу не існує. Я не дурень. І я знаю, що немає Бога. Це не мені потрібна Брід, це я їй колись стану непотрібен або не потрібен. Я уявляю, як вона житиме без мене, і страшенно ревную. Вона одружиться, і в неї буде багато дітей — все це залишиться недосяжним для мене, всі ці речі й події, які могли б зробити мене щасливим. Я, звісно ж, не можу розповісти їй про цей сон, але я так відчайдушне мрію, щоби він став дійсністю. Вона і тільки вона має значення для мене.

Він читав їй на ніч оповідання і слухав, що вона про них думає, ніколи не перебиваючи її навіть для того, щоби сказати їй, як він гордиться, що вона така розумна й красива. Поцілувавши її, побажавши їй на добраніч і поблагословивши, Янкель пішов на кухню, випив кілька ковтків горілки — стільки, скільки міг витримати його шлунок, — і задув лампу. Далі він повільно пішов через темряву коридору, прямуючи па м'яке світло, котре пробивалося з-під дверей його кімнати. Він перечепився раз через купку книжок перед кімнатою Брід і вдруге — через її портфель. Увійшовши до своєї кімнати, він уявив, що цієї ночі йому судилося померти в цьому ліжку. Він уявив, як Брід знайде його вранці. Він уявив, у якій позі він лежатиме і який вираз буде в нього на обличчі. Він уявив, що він буде відчувати або ж відчувати не буде. Вже пізно, —нараз подумав він, — я мушу піднятися завтра вранці, щоби приготувати Брід попоїсти, перед тим, як вона сяде до свого навчання. Тоді він опустився на підлогу і тричі відтиснувся від неї — на більше його не вистачало. Вже пізно, — знову подумав він, — і я повинен бути вдячним за все, що маю, і змиритися з усім, що втратив або не втратив. Сьогодні я дуже старався бути хорошою людиною, я робив лише ті речі, які б хотів від мене Бог, якби Він існував. Дякую тобі за дарунок життя і за Брід, — подумав він, — і дякую тобі, Брід, бо заради тебе варто жити. Я більше не сумую. Він пірнув під червону вовняну ковдру й підняв очі просто над собою: Тебе звати Янкель. Ти любиш Брід.

Повторювані таємниці, 1791 — 1943

Перша таємниця народилася тоді, коли Янкель запнув годинника чорним. Інша таємниця постала, коли Доброчесний Рабин прокинувся вранці, а з його язика ледве не злетіли слова: А ЩО ЯК? І коли найщиріша приземлена Ракель Ф. прокинулася, роздумуючи: А що як? Не було таємницею те, що Брід і не подумала сказати Янкелю про червоні плямки, котрі з'явилися на її спідній білизні, і що вона через те була впевнена, що вже помирає, і що вона вирішила, що померти так було б дуже поетично.

Однак таємниця постала тоді, коли вона спершу вирішила йому про це сказати, а потім передумала. Таємницями залишалися бодай деякі з тих випадків, коли Соф'ювка мастурбував, через те й був він найбільш таємничим на увесь Грохимбрід, а можливо, і на увесь світ. Таємницею було, коли жалібниця Шанда не сумувала. А ще більшою — коли близнючки Рабина наполягали, що вони нічого не бачили того вікопомного дня, 18 березня 1791 року, коли віз Трохима Б. придавив або й не придавив його тіло на дні річки Брід.

Янкель ходив по хаті, зодягнувшись у чорне. Він покрит чорним великий годинник у вітальні й затягнув у чорну облямівку свій срібний кишеньковий хронометр. Він перестав зважати на Шабот, котрий позначав прихід наступного тижня, й уникав сонця, адже тіні — це також Годинники. Я б хотів, коли трапиться нагода, налупцювати Брід, — думав він сам до себе, — і не тому, що вона чинить щось погане, а тому, що я так сильно люблю її. І це також було таємницею. Він запнув вікно своєї спальні чорною тканиною. Він загорнув календар у чорний папір, неначе то був якийсь подарунок. І він читав щоденник Брід, доки вона купалася, що також було таємницею, що було, як він розумів, жахливою річчю, проте є деякі жахливі речі, котрі дозволені батькові, навіть якщо батько не справжній.

18 березня 1803 року

...Почуваюся переповненою. До завтра мушу закінчити читати перший том біографії Коперні-ка, бо книжку треба повернути чоловікові, в якого Янкель її придбав. Далі спробую навести у своїй голові лад з грецькими та римськими героями і пошукати сенсу в Біблійних оповіданнях, а ще потім — от якби мати кілька зайвих годин на день — залишається математика. Сама ж і винна...

20 червня 1803 року

..."Глибоко всередині молоді є набагато самотнішими, ніж старі". Я прочитала цю фразу в одній із книг, і вона мене дуже вразила. Можливо, це правда. А можливо, й неправда. Більш схоже, що і молоді, і старі кожне самотнє по-своєму, у власний спосіб...

23 вересня 1803 року

...Сьогодні по обіді я зрозуміла, що ніщо у світі я так не люблю, як писати свій щоденник. Він ніколи не зрозуміє мене помилково, і я ніколи не обмануся щодо нього. Ми схожі на досконалих коханців, які удвох — неначе одне. Інколи я беру його з собою до ліжка і пригортаю до себе аж поки не засну. Інколи я одна за одною цілую його сторінки. Принаймні, відтепер я робитиму це частіше...

Все це, звісно, також було таємницею, адже Брід ховала від себе власне життя. Подібно до Янкеля вона говорила собі про щось, поки воно не ставало правдою або поки вона не втрачала гадки про те правда це чи ні. Вона стала просто майстром зі сплутування того, що є і що було, того, що мало б статися і що могло б статися. Вона уникала дзеркал, а себе досліджувала у надпотужний телескоп. Дивлячись у небо, вона бачила або думала, що бачить крізь синяву й чорноту, та навіть крізь суцвіття зірок, прозирає інші чорноту та синяву, а далі — арку, котра починається її оком і

закінчується невеличким будиночком. Вона ретельно вивчала його фасад, підмічала, що дерево дверей покоровилося й вицвіло там, де вода від старих ринв вибила на них білі рівчачки, а потім — по черзі заглядала в кожне з вікон. Через нижнє вікно зліва вона могла бачити жінку, яка вичищає тарілку ганчіркою. Здавалося, що жінка тихенько співає сама до себе так, як це в уяві Брід могла б робити її матір, коли вкладала б її спати, якби вона тільки не померла при народженні, як запевняв Янкель, безболісно. Якусь мить жінка звіряє, чи тарілка вимита досконало, а потім кладе її зверху на гірку посуду. Вона відгортає рукою волосся з чола, щоби Брід, як вона собі те уявляє, могла бачити її обличчя. Здається, що обличчя жінки має забагато складок, як на її тендітні вилиці, і забагато зморщок, як на її роки, так, начебто її обличчя — це якась чудернацька тварина, котра існує сама по собі і щодня поволі сповзає з черепа, щоби котрогось ранку, перечепившись об виступ щелепи, впасти жінці на руки — і тоді вона скаже: Це обличчя, яке я зношувала впродовж усього життя. У правому нижньому вікні не видно нічого, окрім широкого бюро, захаращеного книжками, паперами та мініатюрними портретами — зображеннями чоловіка та жінки, їхніх дітей та дітей їх дітей. Які гарні портрети, — думає Брід, — такі маленькі і так майстерно виконані! Вона звертає увагу на один з портретів, котрий майже нагадує фотографію. На картинці дівчинка, яка тримає за руку свою маму. Вони на морському узбережжі, або так, принаймні, здається з далекої відстані. Дівчинка, гарнесенька маленька дівчинка, дивиться кудись убік, неначе там хтось кривляється до неї, намагаючись її розсмішити, а мати — адже можна припустити, що це мати дівчинки, — дивиться на свою малу. Брід ще різкіше фокусує телескоп на очі матері. Вона бачить, що вони зелені, зовсім такі, як вода в річці, котра носить її ім'я. Хіба ця жінка плаче? Брід спирається щокою на підвіконня, щоби розгледіти її якомога краще. А можливо, художник просто намагався зобразити її більш привабливою? Брід вона здавалася надзвичайно красивою, адже виглядала так, як Брід звикла уявляти свою матір.

А тепер вгору... вгору...

Вона наводить телескоп на вікно спальні на верхньому поверсі і застає там пусте ліжко. Подушка лежить у вигляді досконалого прямокутника. Покривало без жодної зморшки, як вода у штиль. О, в тому ліжку напевне ніхто ніколи не спав, — думає Брід. А можливо, навпаки, йому довелося послужити для якогось негідного вчинку й тому потім, щоби приховати очевидне, довелося витворити нову досконалу очевидність. Але ж навіть якщо леді Макбет і вдалося позбутися отих проклятих плям, то хіба її руки не всотали червоний колір від усього того прання? Зліва, на столику біля ліжка, стоїть горнятко з водою. Здається, Брід бачить, як її поверхнею пішли брижі.

А тепер вліво... вліво...

Вона бачить ще одне вікно. Це кабінет? Чи, може, кімната для дітей? Точно сказати неможливо. Вона відвертає погляд геть, а тоді знову повертається, неначе намагаючись знайти новий фокус, однак ця кімната так і залишається загадкою. Брід намагається звести побачене до купи. Ось недопалена цигарка, яка балансує на краєчку попільниці. Вогка губка на підвіконні. І шмат паперу, на якому, неначе її рукою, написано: Ми з

Августиною, 21 лютого 1943 року.

А тепер ще вгору... вгору...

Але на горищі вікна немає. Брід мусить дивитися просто крізь стіну, до того ж це не важко, бо стіни тонкі, а її телескоп надзвичайно потужний. На підлозі горища лежать хлопець і дівчина й дивляться на схил даху. Брід фокусує телескоп на обличчя молодого хлопця: з такої відстані здається, що він майже її віку. І навіть з такої відстані видно, що хлопець читає дівчині уривки з Книги Минулого.

О, — думає тоді вона, — та це ж я бачу Трохимбрід!

Його рот, його вуха. Його очі, його рот, його вуха. Його рука, вишколена для письма, хлопцеві очі, його рот, вуха дівчини. Тоді Брід починає простежувати нитку причин і наслідків назад: до обличчя, яке викликало натхнення у того, хто писав, до губ коханця, до долонь батьків його натхненниці, до губ їхніх коханців та долонь їхніх батьків, до колін їхніх сусідів та їхніх ворогів, до коханців їхніх коханців, батьків їхніх батьків, сусідів їхніх сусідів, ворогів їхніх ворогів, Брід робить це доти, доки не переконується, що це не лише хлопець читає щось дівчині на горищі, а що кожен з усіх них читає для неї самої, кожен, хто коли-небудь жив. Вона читає слідом за ними:

Перше згвалтування Брід Д.

Вперше Брід Д. згвалтували посеред святкувань, приурочених до тринадцятого фестивалю на Трохимів День, 18 березня 1804 року. Брід саме поверталася додому після змагання пірнальників — де вона мусила провести не одну годину, виступаючи у всій своїй стриманій красі, коли потрібно, помахуючи русалчиним хвостом, а коли казав Доброчесний Рабин, кидаючи в річку свого імені важкі мішки — отож після цього її наздогнав божевільний поміщик Соф'ювка Н., ім'я котрого штетль використовує зараз, щоби позначити себе на мормонських картах.

Хлопець заснув, і дівчина схилила свою голову йому на груди. Брід хотіла, щоби вони читали далі — вона хотіла крикнути ПРОЧИТАЙ ЦЕ ДЛЯ МЕНЕ! МЕНІ Ж ПОТРІБНО ЦЕ ЗНАТИ! — але з такої відстані вони все одно б її не почули і з такої відстані вона не могла перегорнути сторінку. З цієї відстані сторінка — тонка паперова сторінка — видавалася безконечно важкою.

Парад, смерть, пропозиція, 1804 — 1969

До часу, коли моїй пра-пра-пра-пра-праба-бусі виповнилося дванадцять років, вона отримала принаймні одну пропозицію одружитися з нею від кожного мешканця Трохимброда: від чоловіків, котрі вже мали дружин, від зруйнованих часом дідів, котрі, сидячи на ґанках, знай товкли про події, що сталися чи й не сталися десятиліття тому, від хлопчаків, у яких ще не було волосся під пахвами, від жінок, у яких те волосся вже було, і навіть від болящого філософа Пінчаса Т., котрий у своїй єдиній значній праці "До землі: з людини ти вийшла і в людину увійдеш" доводив, що життя і мистецтво, бодай у теорії, можна поміняти місцями. Дівчина червоніла, рясно кліпала своїми довгими віями й казала кожному: Напевне, ні. Янкель вважає, що я все ще надто юна. Хоча ваша пропозиція дуже принадна.

Які ж вони дурненькі, — коментувала вона, повернувшись до Янкеля.

Почекай, поки мене не стане, — відповідав він, закриваючи свою книжку, — тоді вибереш, кого захочеш. Але поки що я ще живий.

Нікого з них я не виберу, — казала вона, цілючи його в чоло, — всі вони мені не підходять. До того ж, — вона заходилася сміхом, — мені й так належить найпривабливіший чоловік у всьому Трохимброді.

Хто то такий? — запитував Янкель, садовлячи її собі на коліна, — скажи мені, і я вб'ю його.

То ти, дурнику, — відповідала Брід, легко пацаючи його по носі.

О, ні, — стогнав Янкель, — хіба ти хочеш, аби я забив сам себе?

Виходить, що так.

А може, мені тоді бути трохи менш привабливим? Якщо мені загрожує смерть від власної руки, то, може, мені стати трішки потворним?

Ну добре, — відповідала вона, сміючись, — думаю, у тебе надто гачкуватий ніс, та й усмішка, якщо приглянутися пильніше, не така вже й приваблива.

Ні, ти просто вбиваєш мене, — казав він, також сміючись.

Але ж це краще, ніж якби ти убив себе сам.

Оце вже точно. А в цей спосіб у мене хоча б не буде потім почуття вини.

Бачиш, яку послугу я тобі роблю?

Дякую тобі, дорогенька. Чи зможу я тобі коли-небудь чимось віддячити?

Але ж ти будеш мертвим. Не зможеш зробити нічого.

Ні, я повернуся спеціально, щоби виконати саме цю річ. Лиш назви.

Ну що ж, тоді, напевне, я попрошу, щоб ти убив мене. Розділиш мою вину.

Вважай, що це вже зроблено.

Хіба ж нам не пощастило безумно, що ми маємо одне одного?

Саме після пропозиції сина сина [Так в оригіналі.] Біцля Біцля — Пробачте, однак Янкель вважає, що мені краще трохи з цим зачекати — вона надягнула костюм Річкової Королеви, щоби взяти участь у тринадцятому святкуванні Трохимового Дня. Янкель чув, як жінки пліткують про його дочку (він не був глухим), і бачив, як чоловіки витріщаються на неї (він не був сліпим), проте він сам допомагав їй зодягнути костюм русалки, зав'язуючи стрічечки на її по-дитячому гострих плечах і роблячи все інше, що здавалося таким легким спершу (адже він був лише людиною).

Ти не повинна це одягати, якщо ти цього не бажаєш, — сказав він, коли вона всовувала свої тендітні ручки в довгі русалчині рукави, кожен з яких вона сама не раз перешивала за останні вісім років. Ти не повинна бути Річковою Королевою, якщо цього не хочеш.

Але ж, звісно, я хочу, — відповідала вона, — я ж найкрасивіша дівчина Трохимброда.

А я думав, що ти не хочеш бути красивою.

Я й не хочу, — відповіла вона, одягаючи низку намиста поверх шії русалчиного костюма, — це надзвичайно важко. Але що я можу з цим зробити? Я просто проклята красою.

Але ти не зобов'язана робити це, — казав він, ховаючи намисто назад під костюм, — цього року вони можуть вибрати іншу дівчину. Дай можливість побути королевою кому-небудь ще.

На мене це не схоже.

Але ти можеш так вчинити.

В жодному разі.

Але ж ми вже говорили з тобою, якими дурнуватими виглядають всі ці ритуали і святкування.

Але ж ми так само погодилися, що вони виглядають дурнуватими лише для тих, хто в них не бере участі. А я є центром всього святкування.

Але моє слово важить більше, німе твоє.

Це ж чому?

Тому що я старший.

То не дуже мудро сказано.

Ну, тоді тому, що я сказав першим.

То сказано таким самим дурнем.

Але ж тобі самій все це зовсім не подобається, — сказав Янкель, — ти потім завжди нарікаєш.

Я знаю, — відповіла вона, приладжуючи собі хвоста, розшитого блакитними блискітками.

Ну тоді чому ж?

Ти любиш згадувати про маму?

Ні.

Тобі після цього боляче?

Так.

Тоді чому ти продовжуєш це робити? — запитала вона. І чому, завагалася вона подумки, згадавши опис свого згвалтування, навіщо ми шукаємо цього?

Янкель багато разів підряд губив думку, намагаючись розпочати нове речення.

Коли ти придумаєш прийнятну відповідь, — сказала йому Брід, поцілувавши в чоло, — я покину свій трон. Далі вона вийшла з дому і рушила до річки, котра називалася її ім'ям.

Він стояв біля вікна і чекав.

Після обіду того весняного дня 1804 року, як і кожного Трохимового Дня упродовж останніх тринадцяти років, вздовж і впоперек брудних вуличок Трохимброда було натягнуто численні тонкі білі стрічки. У такий спосіб Біцль Біцль запропонував колись увіковічнити падіння воза в річку. Один край першої зі стрічок був прив'язаний до напівпорожньої пляшки старого вермуту на підлозі перекошеної хатини містечкового пияка Омелера С, а другий тягнувся через усю Шелістерську вулицю до потьмянілого срібного підсвічника на столі у їдальні Все-терпимого Рабина, у його цегляному домі на чотири спальні; тонка біла стрічка, як вибагливе мереживо, бігла від заднього лівого стовпчика на ліжку шльондри з третього поверху до прохолодного мідного дверного

молоточка на влаштованій у підвалі магазину льодовні Відступника Кермана К.; біла стрічка з'єднувала будинки різника та сірникаря з тихою (бо ж вона затамувала подих від нетерпіння) вербою на березі річки Брі́д; ще однабіла стрічка снувалася від майстерень містечкових столяра та свічкаря до закутку повитухи, оточивши неправильним трикутником фонтан із розпростертою русалкою на цетральній площі містечка.

Найпривабливіші чоловіки з усіх усюд зібралися на березі ріки, щоби зустрічати парад колісних платформ, котрі рухалися від малих водоспадів аж туди, де були облаштовані ятки з солодощами та іграшками й височів пам'ятний знак на місці, на якому колись перекинувся або ж не перекинувся віз:

ЦЕЙ ЗНАК ПОЗНАЧАЄ МІСЦЕ (АБО МІСЦЕ, НАБЛИЖЕНЕ ДО МІСЦЯ) У ЯКОМУ ПОТОНУВ (ЯК МИ ВВАЖАЄМО) ВІЗ ТРОХИМА Б.

Іменем Громади, 1791 р.

Першою попри вікно Всетерпимого Рабина, котрий дарував учасникам обов'язковий кивок згоди, проїхала платформа з Колок. її прикрашали тисячі жовтогарячих та червоних метеликів, приваблених специфічним ароматом спеціально підібраних кісток тварин, котрі були поприв'язувані до платформи знизу. На цій рухомій дерев'яній конструкції непорушно, як статуя, завмер хлопець із червоним волоссям, зодягнутий у жовтогарячі широченні штани та довжелезну сорочку. Над ним на здоровенному транспаранті писало: НАСЕЛЕННЯ КОЛОК СВЯТКУЄ РАЗОМ ЗІ СВОЇМИ ТРОХИМБРІДСЬКИМИ СУСІДАМИ! Пізніше того хлопця зображатимуть на багатьох малярських полотнах; це станеться, коли діти, які дивилися на той парад, підروуть, візьмуть до рук акварельні фарби й розсядуться малювати на своїх ветхих верандах. Але тоді він ще про це не знав, та й вони не знали, як і не знали вони всі, що я колись писатиму ці рядки.

Наступною рухалася платформа з Рівного, вкрита від краю до краю зграями зеленкуватих метеликів. Далі просувалися декоровані конструкції з Луцька, Сарн, Ківерців, Сокирців та Ковеля. Всі вони були розфарбовані на різні кольори й обплутані тисячами метеликів, котрих вабили закривавлені тваринні остови під возами: зліталися сюди бурі метелики, пурпурові метелики, помаранчеві метелики, рожеві метелики, білі. Натовп, згромаджений уздовж руху параду вигукував так схвильовано і так не полюдськи, що, здавалося, його відгороджувала від решти світу непробивна стіна суцільного шуму, голосіння було настільки монотонним і постійним, що можна було подумати, що натовп насправді мовчить.

Трохимбрідську платформу звідусіль вкривали блакитні метелики. На підвищенні в центрі сиділа Брі́д, оточена молодими річковими принцесами, також зодягнутими в блакитні мережива, — вони плавно рухали руками, зображаючи річкові хвилі. На передку платформи розташувався квартет скрипалів, котрі затинали польських народних пісень, а по другий бік інший квартет вигравав українську музику; таке поєднання витворювало мішану дисонансну мелодію, котру, втім, чули тільки принцеси і Брі́д посередині платформи. Янкель спостерігав за всім тим зі свого вікна,

підтримуючи рахівницю на своїй шиї, котра, здавалося, увібрала в себе всю ту вагу, яку він поступово втратив за останні шістдесят років.

Коли трохимбрідська платформа докотилася до яток із солодошами та іграшками, Всетерпимий Рабин подав знак Брід, щоби та скидала мішечки у воду. Вгору їх, вгору... Арка поглядів — від долонь Брід до ріки — більше у всесвіті на той момент нічого не існувало: лише ця єдина райдуга рухів. Вниз, вниз... Всетерпимий Рабин трохи зачекав, щоби мішечки досягнули дна, і аж тоді подав знак — ще одним зі своїх драматичних жестів — дозволив пірнати за ними.

За мить через бризки неможливо було розібрати, що робиться у ріці. Жінки та діти шалено гукали, аби підбадьорити своїх, а чоловіки не менш шалено бовталися в ріці, хапаючи одне одного за руки й ноги й штовхаючись, щоби запевнити собі вигідніше місце. Вони з'являлися на поверхні з мішечками в ротах і в руках, а далі пірнали знову з усім завзяттям, на яке тільки вони були здатні. Вода кипіла, дерева хитали головами у чеканні, небо повільно скидало із себе блакитну сукню дня, щоби оголити безодню ночі.

І тоді нараз:

Я дістав його! — закричав якийсь чоловік з дальшого закута річки, — він у мене! Решта чоловіків розчаровано зітхнули й потрохи потягнулися на берег або ж іще продовжували плавати там, де пірнали, проклинаючи удачу сьогоднішнього переможця. Мій пра-пра-пра-пра-прадід поплив до берега, тримаючи мішечок із золотом над головою. Величезний натовп, затамувавши подих, чекав, поки він вибрався на берег, упав на коліна і висипав вміст мішечка на землю перед собою. Вісімнадцять золотих монет. Стільки можна було заробити хіба за півроку праці.

ЯК ТВОЄ ІМ'Я? — запитав Всетерпимий Рабин.

Я Шалом, — відповів той, — я з Колок.

СЬОГОДНІ ПЕРЕМІГ ЧОЛОВІК ІЗ КОЛОК! — виголосив Рабі, від хвилювання зронивши з голови ярмулку. Поки сюркотання цвіркунів поволі накликала темряву, Брід все ще залишалася на платформі, спостерігаючи за початком святкувань, — чоловіки їй не докучали. І учасники змагань, і мешканці штетлю вже понапивалися — рука об руку, рука в руці, дотики пальців, тертя стегон, всі думки лише про неї. Стрічки на вулицях Трохимброда почали провисати (на них сідали птахи, вітер хилитав їх з боку на бік, наче хвилі), принцеси порозбігалися по березі, щоби поглянути на золото переможця і позалицятися до прибулих чоловіків.

Спершу наліг туман, потім пішов дощ, так мляво, що можна було стежити, як падають окремі краплі. Чоловіки та жінки продовжували танок, притискаючись одне до одного все щільніше, кілька гуртів музик заливали вулиці шпаркими звуками. Молоді дівчата ловили крилатих світляків павутинястими торбинками з-під сиру. З-під крилець комах вони досягали фосфоричний пилочок і накладали собі його на повіки. Хлопчики душили мурах міжліальця-ми — без жодної мети.

Дощ тривав, а учасники свята все більше напивалися самогонкою та домашнім пивом. По двоє забивалися вони в закутки між хатами чи під навіси верб над водою

річки й похапцем, дико кохалися. Камінці та галуззя, нанесені тихими хвилями Броду, кололи спина коханцям. Вони кидали одне одного на траву: міцні молоді чоловіки, переповнені жагою, зів'ялі жінки, не більш вологі, ніж випадковий подих на склі, незаймані хлопці, котрі рухалися, немов сліпці, вдовиці, що підіймали подолки й розставляли ноги, молили — кому?

Астронавти з космосу можуть розгледіти довкола коханців невелику оболонку зі світла. Це, власне, й не світло, а лише легеньке сяйво, котре можна сплутати зі світлом — коїтальне випромінювання, витворене багатьма поколіннями пар, воно, як мед, струмує через чорноту і вливається в очі космонавтам.

Через сто чи півтори сотні років, коли коханці, які витворили сяйво, надійно й непорушно лежатимуть на спині, великі міста все одно можна буде побачити з космосу. Вони сяятимуть цілий рік. Менші міста також світлитимуться, але побачити їх буде важче. Зовсім маленькі селища ми майже не зможемо помітити. Окремі пари залишаться невидимими.

Сяйво зроджується з тисячі кохань: щойно одружені й підлітки спалахуватимуть, немов бутанові маяки, пари чоловіків горітимуть швидко і яскраво, жіночі пари довго освітлюватимуть простір довкола себе м'яким мерехтінням, оргії іскритимуть, як кременеві іграшки, котрі про-дають на карнавалах, а пари, які марно намагаються мати дітей, скидатимуться на плями, котрі плавають перед очима, якщо довго дивитися на надто яскраве світло.

Деякі ночі і деякі місця завжди трохи більш яскраві. Дуже важко дивитися на Нью-Йорк на День Святого Валентина або на Дублін у День Святого Патрика. Старий, обнесений мурами Єрусалим нагадуватиме свічку всі вісім ночей Хануки. Трохимів День — це єдиний відтинок часу в році, коли крихітний Трохимбрід можна побачити з космосу, тільки тоді енергії від злягання численних пар достатньо, щоби наситити польсько-українські небеса сексуальною електрикою. Ми тут, — свідчитиме вироблене в 1804 році сяйво через півтора сторіччя, — ми тут і ми живі.

Але Брід тоді цим світлом не сяяла, вона не долучалася до витворення тієї колективної електрики. Вона зіслзла з платформи, струсила воду, котра набралася в заглибини її костюма, і поволі пішла геть від єврейсько-людської межі до свого дому, звідки на шумну пиятику можна було подивитися здаля. Жінки глузували їй услід, чоловіки користали зі свого сп'яніння і насмілювалися, ніби ненавмисне, підштовхувати її, зачіпати її і торкатися її обличчя своїми, щоби вдихнути її запах або поцілувати.

Гей, Брід, ти брудне річкове дівчисько!

Не хочеш мене потримати за руку, Брід?

Твій батько безстидник, Брід!

А йди-но сюди, ти також можеш це зробити.

Трошки постогнеш від задоволення.

Вона всіма ними нехтувала. Нехтувала ними, коли вони ляскали її по ногах чи підштовхували у спину. Нехтувала ними, коли вони паплюжили її і цілували її, і

паплюжили її своїми поцілунками. Нехтувала ними, навіть коли вони зробили її жінкою, нехтувала ними так, як навчилася нехтувати всім у світі, що не почувала собі рідним.

Янкелю! — сказала вона, відчинивши двері. Янкелю, я повернулася. Давай заліземо на дах, дивитимемося на танці і їстимемо ананас руками! Вона пройшла передpokій із гідністю у шість разів старшої людини, пройшла кухню, скидаючи свій русалчин костюм, пройшла спальню, шукаючи свого батька. Будинок сповнював запах вогкості та гниття, так наче вікно було залишене відчиненим, аби привабити всіх привидів сходу Європи. Але це смерділа дощова вода, котра сочилася між дошками покрівлі, мов подих вилітає крізь зуби прикритого рота. І ще це був запах смерті.

Янкель! — знову покликала вона, вивільняючи свої худі ноги з русалчиного хвоста й оголюючи пругкі кілечка лобкового волосся, ще надто юного, щоби оформитися в правильний трикутник.

Зовні: губи впивалися в губи на сіні у повітках, пальці шукали стегон, шукали губ, торкалися вух, торкалися колін на ковдрах і на траві чужих садків, однак всі вони думали про Бріда, кожен думав лише про Бріда.

Янкель? Ти дома? — кликала вона, ходячи гола з кімнати до кімнати, з набубнявілими й рожевими від холоду сосками, вкрита гусячою шкірою і з дощовими краплинами на кінчиках повік.

Зовні: грубі руки м'яли жіночі груди, гудзики порскали навсібіч. Речення ставали словами, ставали зітханнями, ставали стогонами, ставали хрипами, ставали світлом.

Янкелю? Ти ж казав, що ми зможемо подивитися з даху.

Вона знайшла його в бібліотеці. Але він не заснув, як вона думала, у своєму улюбленому кріслі з недочитаною книгою, сторінки котрої крилами вкривали йому груди. Він лежав на підлозі, скулившись, як дитина, стискаючи в руках зіжмакану в кульку цидулку. Крім цього, в кімнаті панував досконалий порядок. Коли він відчув перший спалах жару в мозку, то доклав зусиль, щоби нічого не зачепити. Його спантеличило, що ноги відмовилися його тримати, і йому стало соромно, коли він зрозумів, що помре на підлозі, самотою у всій вазі свого горя, помре, так і не сказавши Бріда, якою гарною вона була того дня, і що вона має добре серце (а це набагато краще, ніж мати добрий розум), і що він не є її рідним батьком, хоча з кожним своїм благословенням, кожен день і кожну ніч мріяв ним бути; він не зможе розказати їй свій сон про вічне життя з нею, про їхню спільну смерть або безсмертя. Він помер із зіжмаканою цидулкою в одній руці і з рахівницею в іншій.

Вода сочилася з-поміж дощок даху так, наче будинок насправді був печерою. Написана помадою автобіографія Янкеля поступово спливала зі стелі його спальні, опадаючи на ліжко й на підлогу пластівцями, подібними до кривавого снігу. Тебе звати Янкель... Ти любиш Бріда... Ти Приземлений... Ти колись був одруженим, але вона покинула тебе... Ти не віриш у потойбічне життя... Бріда здалося, що як вона заплаче сама, то її сльози підточать стіни й будинок рухне, тому вона втримала їх під повіками, заховала їх кудись далі, у якесь глибше і безпечніше місце.

Вона взяла з рук Янкеля папірець, котрий був вологий від дощу, страху смерті й смерті. Тремтливим дитячим почерком на ньому було виведено: Все для Брід.

Спалах блискавки освітив за вікном чоловіка з Колок. Він був сильним, з важкими бровами над очима кольору кленової кори. Брід бачила, як він вплив з монетами, як він висипав, немов виблював, золото з мішка на берег, але не звернула на нього уваги.

Йди геть! — закричала вона чоловікові, прикриваючи рукою свої оголені груди й заступаючи від його погляду тіло Янкеля. Але чоловік із Колок не пішов.

Йди геть!

Без тебе я не піду, — озвався він до неї через вікно.

Йди геть! Йди геть!

Дош скрапував з його верхньої губи. Тільки з тобою.

Я швидше вб'ю себе! — заволала вона.

Тоді я заберу з собою твоє тіло, — сказав чоловік, притуливши долоні до шиби.

Йди геть!

Не піду!

Янкель сіпнувся в останній смертній судомі і скинув на підлогу гасову лампу, котра, падаючи, погасла, і в кімнаті стало зовсім темно. Його губи розтяглися й заціпеніли в посмішці, перетворившись у сутінках на гримасу вдовolenості. Брід опустила руки й повернулася лицем до мого пра-пра-пра-пра-прадіда.

Тоді ти повинен для мене дещо зробити, — сказала вона.

Її живіт саяв, неначе черевце летючого світлячка, — яскравіше, ніж у ста тисяч незайманиць, котрі кохаються вперше.

Дафай шфитко! — гукнула моя бабуса до мамі, — поспішай! Мамі було двадцять один. Саме стільки, скільки мені зараз, коли я пишу ці слова. Вона живе вдома, ходить у вечірню школу, працює на трьох роботах, хоче знайти мого батька й одружитися з ним, хоче створити й любити мене, співати мені колискових і помирати за мене багато-багато разів на день. Потифись сюти, — знову вигукує моя бабуса, вказуючи на екран телевізора, — хлянь! Вона кладе свою руку на руку моєї мамі й відчуває, як у жилах тої струмує її власна кров, а також кров мого діда (він помер всього лише через п'ять тижнів по приїзді до Штатів, якраз через півроку після маминого народження), а також кров моєї мамі, і моя кров, і кров моїх дітей, і моїх внуків. Тріск е телевізорі: Людство здійснило ще один малий крок уперед... Вони уважно спостерігають за малою синьою кулькою, яка обертається в пустоті — поворот додому з далекої мандрівки. Бабуса, намагаючись говорити не так голосно каже: Тфому патьку фарто було пожит-ти, апи попатшити все тее. Замість блакитної кульки на екрані з'являється астронавт, він скидає окуляри й потирає очі. Пані та панове, сьогодні Сполучені Штати здійснили висадку людини на Місяць. Моя бабуса схоплюється на ноги — попри всю їхню немічність — і з тисячею сльозинок у голосі вигукує: Тсе прекрасно! Вона цілує мою маму, запускає свої руки їй у волосся, гладить його й повторює: Тсе прекрасно! Моя мати також плаче, і кожна її сльозинка неповторна й неподібна до інших. Так вони й

плачуть разом: шока до шоки. І тому жодна з них не чує, як астронавт шепоче: Я щось бачу... Він вдивляється десь понад місячний горизонт на мале містечко Трохимбрід: Там дійсно коїться щось незвичайне.

28 жовтня 1997

Дорогий Джонатан,

Я мав насолоду отримати твого розкішного листа. Ти завжди так оперативно мені відписуєш. Це, напевне, тобі знадобиться, коли ти станеш справжнім письменником, а не початківцем. Мазелтов!

Дед наказував мені віддячити тобі за дублікат фото, яке ти надіслав. Це так благородно з твого боку надіслати картку і не вимагати за неї ніяких грошей, їх, правду сказати, у Деда зовсім не багато. Я впевнений, що Батя взагалі не заплатив Деду за нашу мандрівку, оскільки Дед постійно жаліється, що у нього нема грошей, а на Батю то дуже схоже. Мене такий поворот зробив гнівним (бачиш, я не вживаю більше слів на зразок "нудним" чи "нервовим", тому що ти висловився про них критично), так що я пішов до Баті й виказав йому. Він на мене заревів: "Я СТАРАВСЯ ДАТИ ДЕДОВІ ВАЛЮТУ, АЛЕ ВІН НЕ ЗАХОТІВ ЇЇ БРАТИ!" Тоді я сказав йому: не вірю! А він відштовхнув мене й велів піти до Деда і спитати його самого, ну, я, звичайно ж, не пішов. Поки я лежав на підлозі, Батя сказав мені, що я ще всього не знаю, коли думаю, що знаю. (Але ж, Джонатане, я ж і не думаю, що я все знаю.) Я чую себе якимсь шмуком, коли отримую валюту. Але ж я мушу її отримувати, тому що як я тебе вже інформував, одного разу я забажав змінити громадянство на Америку. А в Деда таких мрій нема, тому і валюти йому не треба. Тоді я почав ображатися на Деда, бо він же міг брати ті зелені в Баті і віддавати їх мені, ну так же?

Не повідомляй про це жодній душі, але знай, що всю свою валюту я ховаю в контейнері з-під печива на кухні. Туди ніхто не рипається, бо Мама не виробляє печива вже з десятків років. Я подумав собі, що коли контейнер наповниться доверху, от тоді цього буде досить, щоб отримати право на резиденцію в Америці. Я дуже завбачливий, бо ж валюти має бути море, щоб вистачило й на шикарну хату на Тайме Сквер, досить велику, щоб там могли жити і я, й Ігорчик. У нас буде телевізор з великим екраном, щоб дивитися баскетбол, джакузі, а ще стереосистема хі-фі, щоб мати про що писати додому, хоча ми ж і там будемо, як вдома. Ігорчик має поїхати зі мною чого б це не коштувало.

Бачу, що в тебе не було багато дебатів з моєю колишньою частиною. Прошу милості, якщо і я тебе розсердив своїм стилем, але я ж бажав бути правдивим і гумористичним, як і ти того бажав. Як ти вважаєш, я досить гумористичний? Я от думаю, що бути гумористичним спеціально — це зовсім не смішно, бо тоді ж я продукую зовсім дурні речі. Один раз Мама сказала, що я з гумором, але це було, як я запропонував їй купити за мій рахунок Ферарі Тестароса. Я не хотів, щоби наді мною потішалися й обмежив свою частку ковпаками для коліс.

Я звернув увагу на ті незначні зміни, про які ти просиш, щоб я зробив. Я змінив

частину про готель в Луцьку. Так що, зараз ти в ній платиш тільки раз. Тепер у частині ти кричиш до власника готелю: "Не дозволю ставитися до мене як до громадянина другого ґатунку!", а я повинен (дякую, Джонатан) тобі сказати, що ти зрозуміло не громадянин ні другого, ні третього, ні четвертого ґатунку, і що звучить все це дуже навіть потентно. І тоді власник тобі відповідає: "Ти виграв. Ти виграв. Я намагався нажухати тебе" (правда, до чого тут жахи, я не розумію), а далі — "...ти все-таки переміг. Добре, платитимеш тільки раз". Тепер це ціпком пристойний епізод. Я навіть хотів написати, що ти почав говорити українською мовою, тоді би таких епізодів можна було б оформити ще більше, але тоді з історії випадаю я, оскільки якщо ти розумієш українську, то шофер тобі ще потрібен, а перекладач вже не. Потім я думав забрати з оповіді Деда, а себе зробити ще і шофером, але я подумав, що якщо Дед колись про це дізнається, то дуже засмутиться, а цього ні тобі, ні мені не хочеться, так же? Та й прав у мене ще нема.

Врешті, я поміняв ту частину оповіді, де Семмі Дейвіс Молодший-Молодший захоплюється тобою. Я знову ж таки не думаю, що варто псину взагалі забрати з історії або що вона повинна, як ти пропонуєш "загинуту у трагікомічний спосіб, перетинаючи вулицю в напрямку до готелю". Щоб вдовольнити тебе, я змінив частину, і ви зараз у ній виглядаєте як друзі, а не коханці чи месники. Так от, тепер псина вже не падає на тебе в позі шістдесят дев'ять, а просто лиже тебе між ногами.

Мені так само важко писати про свого Деда, як і ти пишеш, що тобі важко писати про свою бабку. Я би прагнув дізнатися про неї якнайбільше, якщо це не обернеться для тебе фізичним болем. А може, від того мене так не нудитиме у висвітлюванні свого Деда?

А ти ж свою бабку так і не просвітив про нашу подорож, хіба ні? Я впевнений, що якщо ти їй розкажеш, то імені про це розповіси. Ти ж знаєш, що я доглупаю в цьому напрямку.

Щодо Деда, то йому все гіршає. Навіть коли я думаю, що гірше вже нема куди, йому все одно стає ще гірше. Шось має статися. Зі своєю меланхолією він уже не може справитися так майстерно, як раніше. Цього тижня він тричі ридав, щоразу дуже пізно вночі, коли я повертався з прогулянок пляжем. Я скажу тобі (ти взагалі єдина людина, якій я можу в цьому зізнатися), що я ка-дебешничав за Дедом з-за кута між кухнею і телекімнатою. У першу ніч, коли він плакав, я побачив, що він схилився над потертим шкіряним портфелем, якому було багато фотокарток і різних паперів, як у коробці Августина. І фото, і папери були зовсім жовті. Я зрозумів, що на Деда налізли спомини про ті часи, коли він був ще хлопчиком, а не старим чоловіком. А в другу ніч, коли він плакав, він стискав у руках фото Августина. Якраз показували прогноз погоди, але було вже так пізно, що на телеекрані була лише карта планети Земля, а погоди на ній не спостерігалось. І я почув, як Дед плаче і промовляє "Августина, Августина". А на третю ніч Дед плакав, роздивляючись твоє фото, Джонатан. Можливо, він потягнув картку з мого столу, де я зберігаю все, що ти мені надіслав. І знову він кликав "Августина", хоча тепер я вже не розумію чому.

Ігорчик забажав, щоб я подарував тобі від нього привіт. Він, звісно, тебе не знає, але я йому видав багато інформації про тебе. Я розповідав йому, який ти смішний, який ти розумний і про те, що з тобою можна говорити і про серйозні речі, і про те, хто від чого пукає. Я навіть інформував його, як ти заліз по вуха в bagno у Трохимброді. Я розповів йому все, що пам'ятав про тебе, тому що я бажаю, щоб він усе про тебе знав, і ще тому, що так мені здається, ти десь тут близько і нікуди не поїхав. Ти будеш сміятися, але я подарував йому одну із тих наших фоток, які ти надіслав поштою. Ігор дуже класний хлопець, навіть кращий за мене, і в нього все ще є шанс стати дуже поважним чоловіком. Я думаю, що ти би ним замилювався.

Батя і Мама такі ж, як завжди, тільки ще більше нещасні. Мама перестала варити обіди, щоб покарати Батю, що він ніколи не приходить обідати. Так вона бажала його вколоти, але йому все це виявилось до дупи (правильно, до дупи?), оскільки він все одно не приходив на обід. Він часто їсть зі своїми друзями в ресторанах, а ще п'є горілку в різних клубах, хоча, правда, не в таких відомих. Думаю, що від цього у мого Баті друзів більше, ніж у всієї нашої сім'ї разом взятої. Коли він повертається додому пізно вночі, то постійно все перевертає вверх дном. Потім я й Ігорчик розставляємо речі на місця їх попередньої дислокації. (У таких випадках я завжди з собою беру Ігорчика.) От лампа мала стояти тут. А картина висіла там. А тарілка — отут. Телефонний апарат стояв он там. (Коли в нас із Ігорчиком буде своя квартира, ми будемо тримати її в ідеальній чистоті. Навіть пилиночки не буде.) Правду кажучи, коли Баті нема вдома, я не так вже й скучаю за ним. Навіть якби він постійно був зі своїми друзями, я б і то не шкодував. Я тобі скажу, що він розбудив Ігорчика минулої ночі, коли прийшов під мухою. Це, звичайно, мій промах, бо я не наполягав, щоб Ігор ішов дрихнути до моєї кімнати, як він це робить зараз. Може, мені треба було придуритися сплячим? Мама, здається, так і зробила. У той момент я лежав у своєму ліжку і, що найсмішніше, читав розділ про смерть Янкеля. Той писав: "Все для Брід", а я подумав: "Все для Ігорчика".

Повертаюся до твоєї повісті — Брід мене просто заганняє в депресію. Вона хороша дівчинка в поганому світі. Кожен її обманює. Навіть її Батя, який їй зовсім не Батя. І вони ховаються зі своєю таємницею один перед одним. Я подумав про це, коли ти написав, що Брід "...ніколи не буде щасливою та чесною водночас". Ти що так дійсно думаєш?

Я зрозумів, про що ти пишеш, коли ти кажеш, що Брід не закохана в Янкеля. Це зовсім не означає, що вона не має до нього ніжних почуттів або що вона не відчуватиме себе закинутою, коли він згасне. Але це щось друге. Любов у твоєму викладі — це зворотній бік правди. А Брід нещира ні з ким. Ні з Янкелем, ні з собою. Весь світ далекий від реальності. Це зрозуміло?... Якщо я деколи виглядаю на мислителя, то це завдяки твоєму письму.

Твоя остання частина про Трохимів День, звісно, аж ніяк не остання за якістю. Нічого поганого з приводу неї сказати так і не можу. Коли Брід питає у Янкеля, чому він думає про її матір навіть коли йому боляче, а він відповідає, що не знає, — то це

дуже навіть вагома думка. Чому ми дійсно так робимо? Чого болючі речі нас так примагнічують? А от про частину з сексуальним світінням, то я мушу сказати, що я таке вже бачив. Колись-то я займався розпустою з однією дівчиною і вгледів маленьке світло між дольками її попи. Я собі уявляю, як же треба старатися, щоб все це діло було видно з космосу. Між іншим, в останній частині я тобі пропоную замінити вашого Армстронга на руского космонавта. Краще би вже там був Юрій Олексійович Гагарін — перша людина, яка потрапила в космос.

І нарешті таке: якщо у тебе є якісь журнали чи статті, які тобі особисто подобаються, то чи не міг би ти їх надіслати мені? Я тотально компенсую всі твої поштові витрати. Зрозуміло, що я говорю про статті про Америку. Про американські види спорту, американські фільми, американських дівчат, звичайно, американські бухгалтерські школи, так. Більше про це нагадувати не буду. Не знаю, скільки частин своєї історії ти вже написав, але я наполягаю, щоб ти всі їх мені надіслав. Я так хочу знати, що там сталося з Брід і тим чоловіком із Колок. Вона хоч його полюбить? Ну скажи, що так. Я чогось думаю, що тобі треба сказати так. Це важливо для мене самого. Ага, ще я би хотів продовжувати допомагати тобі як письменник. Але ти тільки не засмучуйся. Я не буду вимагати, щоб ти й моє ім'я поставив на обкладинці. Можеш написати, що ти все вигадав сам.

Будь ласка, передавай привіт від мене усій своїй сім'ї, крім твоєї Бабки, звісно ж, бо вона не знає про моє існування. Якщо ти захочеш сповістити мене деякими додатковими фактами про свою сім'ю, то це мене точно обрадує. Наприклад, ти міг би мені написати про свого меншого брата, якого, як я знаю, ти любиш так, як я люблю Ігор-чика. З другого боку, поінформуй мене про своїх батьків. До речі, моя Мама вчора про тебе згадувала. Вона сказала: "А як там цей вредний єврей —чик?" А я сказав, що ти зовсім не вредний, а дуже навіть хороший і що ти не єврейчик, а просто єврей, як євреями були Альберт Ейнштейн чи Джей Зейнфілд.

Із дрижанням у тілі очікую наступного листа й наступних частин твого роману. А ще сподіваюся, що ти полюбиш мій наступний розділ. Будь ласка, вияви жаль до мене.

Зі щирим серцем, Олександр

Надзвичайно ретельний пошук

Рівно о 6:00 будильник наробив шуму, але дзвонив він недовго, бо ні Дед, ні я так і не зімкнули очей. "Іди піднімай єврея, — сказав Дед, — а я буду ошиватися внизу". "А снідати?" — спитав я. "Ах, точно, — сказав він, — давай спочатку спустимосся в ресторан і поснідаємо. А потім ти підеш будити єврея". "А він коли поснідає?" "Та в них у всіх стравах — м'ясо, і він буде почувати себе зайвим". "Та ти, Деда, мудрий", — відповів я на це.

Ми були дуже пильними, коли залишали кімнату, щоб не наробити багато гармидеру. Ми ж не хотіли, щоб герой зрозумів, що ми пішли їсти. Коли ми сіли собі в ресторані, Дед сказав мені: "їж добре й багато, бо сьогодні цілий день будем на ногах, а чи будем шось їсти завтра, то хто його знає?" З такої okazji ми замовили три сніданки для нас двох і натовклися чималою купкою сардельок, які були просто класними. Коли

ми закінчили, то купили в офіціантки жвачки, щоб герой не виявив, що ми перекусили по запаху з рота. "Йди піднімай єврея, — сказав Дед, — я з нетерпінням чекатиму вас у машині".

Я зрозумів, що герой уже хвилюється, бо не встиг я постукати вдруге, як він відкрив двері. Він уже був одягнений і з одурінням в очах дивився на свою сідалищну сумку. "Семмі Дей-віс Молодший-Молодший зжер усі мої документи". "Це нереально", — одразу ж відповів я, хоча підозрював, що це дуже навіть можливо. "Я поклав їх на столик, коли вкладався спати, а коли прокинувся вранці, то побачив, як собака їх дожовує. Ось усе, що я зумів у неї відняти". Він продемонстрував поцямканий паспорт і декілька шматків карт. "А фотографія!" — заверещав я. "Ні, з фото все о'кей. Я маю багато копій, а собака встиг зіпсувати лише кілька з них". "Так, мені дуже соромно". "Але що мене непокоїть найбільше, — сказав герой, — так це те, що коли я лягав спати, то пса в кімнаті не було". "Ну, наша псина просто страшно розумна..." "Так, очевидно", — сказав герой, просвердлюючи мене своїм поглядом, як рентгеном. "Може, вона така розумна, бо вона теж єврейка?" — "Ну, зостається тільки втішитися, що вона не добралася до моїх окулярів". — "Вона би не змогла з'їсти твої окуляри". — "Але вона змогла з'їсти мої ведійські права, мій студентський, кредитку, кілька цигарок і навіть добралася до грошей..." — "Так, але окуляри вона би не чіпала. Вона ж не звір якийсь".

"Ну добре, — сказав герой, — що як ми трохи поснідаємо?"

"Ш— шо?!" — "Сніданок", — сказав він, прикладаючи руки до свого живота. "А, ні, — сказав я, — зараз якраз час починати пошуки. Нам же треба шукати дуже уважно аж до самої темряви". — "Але ж зараз лише 6.30". — "Так, але 6.30 буде не завжди. От, поглянь, — я тицьнув йому на свій "Ролекс" із Болгарії, — от уже 6.31. Губимо час". — "Ну, може, хоч що-небудь перекусимо?" — "Ш-шо?" — "Ну, крекер який-небудь. Я справді дуже голодний". — "Та ні, тут нема навіть мови. Я вважаю, що краще..." — "Я думаю, що хвилину-дві ми ще маємо. Хм, у тебе якийсь дивний запах з рота". — "Ну добре, давай пий одне мокачіно в ресторані вистачить про це. Тільки давай швидко". Він ще почав щось там казати, але я поклав пальця собі на рота, що означало: ЗАТКНИСЯ!!!

"Знов снідати?" — запитала офіціантка. "Вона бажає вам доброго ранку й питає, чи не хочете ви одне мокачіно?" — "О, так. І переклади їй, нехай принесе скибочку хліба або чогось іще такого". — "Він американець", — сказав я. "Та знаю, — сказала офіціантка, — я так і зрозуміла". — "Але м'яса він не їсть, так що дайте йому одне мокачіно". — "Він м'яса не їсть?!" — "А... в нього понос", — збрехав я, бо не хотів ставити героя в незручну ситуацію. "Що ви їй сказали?" — "Я наказав їй не дуже розбавляти вашу каву". — "О, це добре, розбавлену каву я ненавиджу". — "Ну, так що одне мокачіно і все, — сказав я офіціантці, яка була дуже красивою дівчиною з такими розкішними цицьками, що я навіть таких ще в природі не зустрічав. "У нас нема мокачіно". — "Що вона сказала?" — "Ну, так дайте капучіно". — "І капучіно в нас теж нема". — "Так що вона каже?" — "Вона сказала, що мокачіно сьогодні особливі, тому що це ж кава". — "Перепрошую?" — "Ти б не хотіла піти сьогодні зі мною на одну класну

дискотеку і поробити там декілька наелектризованих рухів тілом?" — спитав я офіціантку. "А американця з собою приведеш?" — вставила вона. Мене ніби хтось обпісав! "Та він єврей!" — сказав я, хоча розумів, що краще було того не казати і що я роблю дуже погано. Проблема в тому, що коли я так сказав, то мені стало ще гірше. "О, — відповіла офіціантка, — а я раніше справжніх євреїв і не бачила. А де ж його роги?" (Знаєш, Джонатан, тобі, звичайно, може здаватися, що я вигадую, але вона дійсно так сказала. Ну в тебе ж, звичайно, рогів-то нема, так що я сказав їй, щоб вона на себе спочатку глянула, а тобі швиденько принесла каву, а нашій псині дві сардельки, бо хто ж знає, чи доведеться їй сьогодні ще щось з'їсти.)

Коли дівчина принесла каву, герой відпив тільки трошки. "Смак просто жахливий", — тільки й сказав він. Це вже було занадто! Одне — що він не їсть м'яса, друге — що він примушує мого Деда чекати і спати в машині, а тут ще і йому наша кава не подобається! "ТИ ЗАРАЗ ЖЕ ВИП'ЄШ КАВУ, АЖ ДОКИ Я НЕ ПОБАЧУ СВОЮ РОЖУ НА ДНІ ТВОЄЇ ЧАШКИ!" — верещати я зовсім не хотів, це вийшло спонтанно. "Але ж горнятко глиняне". — "А МЕНІ ВСЕ ОДНО!" Тоді він допив каву. "Міг би й не допивати", — буркнув я, бо відчував, що між нами виростає Велика Китайська Стіна сраної недовіри. "Все о'кей, — відповів герой і поставив чашку на стіл, — кава була винятково смачною. Надзвичайно. Я прекрасно попоїв".

"Ш— шо?!" — "Можемо йти, куди скажете". Але ж я і матолок, — подумав я, — навіть гірше, просто макогін якийсь.

На те, щоб розбудити Деда пішло декілька хвилин. Він зачинився в машині і підняв усі вікна. Я мусив добре стукати у вікно, щоб він прокинувся. Дивно, як воно витримало. Коли Дед нарешті пробудився, то не розумів де він. "Анна?" "Ні, Деда, — сказав я через вікно, — Саша". Він відвернувся зі стиду і знову закрив очі. "А я думав, що то хтось другий". Він ударився головою об руль. "Нам треба їхати", — нагадав я через вікно. "Ей, Дед, ну що там?" Тоді він нарешті глибоко зітхнув і відкрив двері.

"Як нам їхати?" — спитав мене Дед, бо я ж був на передньому сидінні, я завжди спереду, якщо тільки машина не мотоцикл, бо я ж не вмію на мотоциклі, але скоро буду. Герой розмістився ззаду, поряд із Семмі Дейвісом Молодшим-Молодшим, і вони почали займатися кожен своїми справами: герой гриз нігті на пальцях, а псина гризла свого хвоста. "Я не знаю, куди їхати", — сказав я. "Так запитай єврея", — наказав Дед. Я так і зробив. "Не знаю", — відповів герой. "Він не знає". "Що значить не знає? — запалився Дед, — ми в машині, ми приготувалися їхати. Як же він може не знати?" Дед розійшовся і налякав своїм гучним голосом псину, яка почала гавкати. ГАВ! Я запитав героя: "Що значить, ти не знаєш, куди їхати?" — "Я розповів вам усе, що я знаю. Я думав, що хтось із вас є професійним і поінформованим гідом зі "Спадщини". Я ж заплатив, щоби мене супроводжував професійний гід". Тут Дед натиснув на сигнал і машина загуділа. БІ-І! "Так у нас же Дед професіонал", — видав я героєві. ГАВ! І це була чистісінька правда, хоча професіоналом Дед був у водінні автомобіля, а не в пошуках втраченої історії. БІ-І! "Припини!" — сказав я Деду. ГАВ! БІ-І! "Будь ласка, це стає нестерпним!" БІ-І! ГАВ! "Заткнися, — відповів мені Дед, — і заткни цю суку. І єврей

хай тоже заткнеться!" ГАВ! "Я вас прошу!" БІ-І! "А ви впевнені, що він професіонал?" "Та понятно", — сказав я. БІ-І! "Я ж вам не брешу". ГАВ! "Зроби ж що-небудь", повернувся я до Дєда. БІ-І! "Та не це!" — крикнув я, втрачаючи контроль над собою. ГАВ! Дєд завів машину, оскільки був сертифікованим шофером. "Куди ми?" — одночасно спитали ми з героєм. "ЗАТКНІТЬСЯ!" — цього герою і перекладати не треба було.

Дєд поїхав на бензозаправку, яку ми бачили, коли під'їжджали до готелю вчора вночі. Ми здійснили зупинку перед бензозаправкою. До віконця підійшов мужчина. Він був витонченим, а в його очах хлюпався бензин. "Так", — сказав мужчина. "Нам потрібен Трохимбрід", пояснив йому Дєд. "Ми таким не заправляємо", — відповів мужчина. "Це таке місце. Нам треба його знайти". Заправник обернувся до інших чоловіків, які зібралися біля канторки і запитав: "У нас тут є який-небудь трохимбрід?" Всі чоловіки познизували плечима і продовжили свої балачки. "Прошу вибачити, — сказав заправник, — але весь трохимбрід у нас уже скінчився". "Та нє, — вліз тут я, — це назва місцевості, яку ми шукаємо. Ми пробуємо знайти дівчину, яка врятувала он його діда від нацистів". З цим я показав на героя. "Шо-шо?" — перепитав заправник. "Прошу?" — перепитав герой. "Заткнися", — стукнув мене Дєд. "У нас є карта", — випалив я чоловікові. "Дай сюда карту", — звернувся я до героя, і той поліз у свій чемодан. "Семмі Дейвіс з'їв усі карти". "Це неможливо", — автоматично відказав я, хоча дуже добре розумів, що це якраз дуже навіть можливо. "Тоді скажи йому декілька назв міст і сіл, може, йому хоч щось видаватиметься знайомим". Заправник просунув свою голову в машину. Герой сказав: "Ковель, Ківерці, Сокирці". "Колки", — доповнив Дєд. "Ага-ага, — підтримав їх заправник, — всі ці назви я чув". "А можете показати нам дорогу?" — поцікавився я. "Ну, звичайно, — пожвавішав заправник, — всі вони дуже недалеко. Кілометрів по тридцять, не більше. Вам просто треба буде їхати прямо на північ по шосе, а потім — наліво через фермерські поля". "Але про Трохимбрід ви не чули?" — "Ану повторіть". — "Трохимбрід..." — "Нє, але багато міст зараз мають інші назви". — "Шарабан, — повернувся я до героя, — згадай, як ше називали той населений пункт". — "Соф'ювка". "А про Соф'ювку не чули?" — запитав я заправника. "Нє-а, — сказав той, — але це вже звучить ближче до того, що я колись чув. Тут кругом повно сіл. Може, навіть дев'ять чи й більше. Наближаючись до них, ви зможете запитати у місцевих, і вони вас легко поінформують про те, що ви шукаєте". (Зрозумій, Джонатан, цей заправник зовсім погано

говорив по-українськи. Це тільки в моєму викладі для твоєї повісті він розмовляє виключно гладенько. Але якщо тобі це потрібно, я сфальсифікую його примітивні конструкції назад.) Заправник накинув карту тих місць, куди нам належало їхати, на клаптеві паперу, який Дєд дістав з бардачка, куди я, як буду мати машину своєї мрії, складатиму презервативи супервеликих розмірів. (Не ці прості кондоми з пухирцями, щоб від них дівка балділа, бо вона й так буде... ти ж розумієш, про що я.)

Довгенько Дєд і заправник дебатували над картою. "Будь ласка", — герой взяв і простягнув заправнику пачку "Мальборо". "Шо він, блін, робить?" — спитав Дєд. "Шо

він, блін, робить?" — спитав заправник. "Шо ти, блін, робиш", — спитав я героя. "Це, думаю, допоможе, — сказав він, — я прочитав у своєму путівнику, що цей сорт цигарок тут важко дістати і що краще взяти їх із собою кільканадцять пачок, аби роздавати в таких випадках як чайові". — "Шо за чайові?" — "Ну це щось, що ти даєш комусь за його допомогу". — "Почекай, тобі ж сказали, що за поїздку ти будеш розплачуватися валютою, га?" — "Ну так, але це того не стосується, — уточнив герой, — чайові — це плата за дрібні послуги, от, наприклад, коли тобі показують напрямок або для парковщиків". — "Парковщиків?" — "Він не їсть м'яса", — повідомив Дед заправникові. "Та ви шо?!" — "Парковщик — це той, хто знаходить місце для твого автомобіля". Америка на кожному кроці доводить, що вона глибша, ніж я думав.

Було вже приблизно 7.10, коли ми рушили далі. Всього за декілька хвилин ми надібали на шосе. Мушу вам сказати, що день був прекрасний, збагачений сонячним промінням. "Хіба ж не гарно?" — спитав я героя. "Що саме?" — "Ну, день. Я кажу, що гарний день". Тоді він опустив скло, що було цілком можливо, бо ж Семмі Дейвіс Молодший-Молодший спав, і висунув голову у вікно. "Так, — сказав герой, — день і справді прекрасний". Я запишався, що все вийшло так добре, і сказав про це Деду, а Дед теж усміхнувся, що я подумав, що й він запишався. "Проінструктуй його про Одесу, — рекомендував Дед, — розкажи йому, як там красиво". — "В Одесі, — сказав я, обертаючись до героя, — ще красивіше, ніж навіть тут. Ніколи ти нічого подібного ще не бачив". — "Радий про це чути", — сказав герой і розкрив свого щоденника. "Він дуже хоче почути про Одесу", — сказав я Деду, оскільки бажав, щоби він теж полюбив героя. "Скажи йому, що пісок на наших пляжах м'якший, ніж жіноче волосся, а вода така сама, як поцілунок всередині жіночого рота". — "Пісок у нас, як поцілунок жіночого рота". — "Скажи йому, — наполягав Дед, — що Одеса — це найліпше місце у світі, де можна завести любов і займатися сім'єю". Тут я переклав усе дослівно. "Одеса, — сказав я, — це найкраще місце у світі, де можна завести любов і займатися сім'єю". "А ви коли-небудь закохувалися?" — запитав мене герой, і це було таке дивне запитання, що я відразу ж спитав його самого: — "А ти?" — "Не знаю", — сказав він. "От так і я", — відповів я. "Колись я майже закохався". — "Ага". — "Майже-майже, начебто вже дійсно покохав". — "Начебто?" — "Так, але щоб точно, то ніколи". — "Ага". — "Можливо, мені потрібно поїхати до Одеси, — знову сказав герой, — напевне, туди би було більше сенсу поїхати, ніж шукати Трохимбрід". Ми обидва засміялися. "Шо він там каже?" — запитав Дед, я йому переклав, і він теж посміявся. Все це було дуже навіть гарно. "Покажи карту", — сказав Дед. Він дивився на неї і їхав, так що я, якщо чесно, знову засумнівався, що він сліпий.

Шосе ми скоро минули. Дед повернув мені карту: "Ми проїдемо ще кілометрів з дванадцять, і там когось питаємо про Трохимбрід". — "Це мудро", — сказав я. Звучить дивно, але я ніколи не говорив з Дедом так, щоб це не звучало дивно. "Так, я знаю, що це мудро", — сказав він. "Та я поняв, що це мудро". — "А можна мені ще раз глянути на Августина?" — запитав я героя. (Тут я маю зізнатися, що бажав подивитися на неї з того самого моменту, коли герой показав картку вперше. Але я соромився йому

зізнатися.) "Звичайно", — сказав герой і витяг свою сідалишну сумку. Там у нього було багато копій фото і він простягнув мені одну штуку, ніби гральну карту: "Будь ласка".

Я милувався фото, а він — прекрасним днем. В Августини було дуже гарне волосся. Таке ніжне волосся. Мені навіть не треба було його торкатися, щоб це зрозуміти. А очі в неї були блакитні. Фото, звичайно, було чорно-біле, але я просто був упевнений, що очі в неї блакитні. "Погляньте на он ті поля, — герой показував пальцями кудись вдаль, — вони такі зелені!" Я переклав це Деду, а той сказав: "Розкажи йому, що наша земля для сільського господарства просто найліпша". — "Дед каже, щоб я переклав тобі, що наша земля найкраща для сільського господарства". — "І скажи йому, що коли нацисти прийшли, то багато тут всього напаскудили, а до того земля була ще ліпшою. Вони бомбили її з літаків і їздили по ній на танках". — "Але зараз вона вже не виглядає сплюндрованою". — "Після війни все відновили, але до того все було по-іншому". — "Дед, а ти що тут був до війни?" — "Погляньте, — сказав герой зі свого заднього сидіння, — он там люди працюють на полі в самій спідній білизні". Я спитав Деда про це. "Ну це нормально, — сказав Дед, — зранку знаєш яка жара. Така спека, що ніхто про лахи не думає". Я переклав це герою. Він уже списав багатенько сторінок у своєму щоденнику. Я прагнув продовжити розмову про те, чи був тут Дед до війни, але по всьому було видно, що ця тема закрыта. Тут герой знову сказав: "Більшість із цих людей дуже старі. Он ті жінки мають, напевне, по шістдесят-сімдесят років". Про це я теж запитав Деда, бо так само не розумів, який у цьому сенс. "У цьому є смисл, — сказав Дед, — якщо ти робиш у селі, то спину гнеш на полях, поки можеш робити. Твій пра-дед так і вмер на полі". — "А прабабка теж трудилася на полях?" — "Ага, вона робила біля нього, коли він умер". — "Що він говорить?" — встряв знову герой і знову перебив Деда, а коли знову хотів вернутися до розмови, то ще раз побачив, як Дед демонструє, що тема закрыта.

До того я ніколи не чув, щоб Дед розповідав про своїх батьків, а я ж дуже хотів про них знати. Що ж вони робили під час війни? Кого вони врятували? Але я розумів, що добрим тоном буде зараз помовчати. Коли Дед захоче, то сам почне говорити, а до того часу мені треба зануритися в тишу. Тоді я зайнявся тим, чим займався герой — вступився у вікно. Не знаю, скільки часу минуло, але напевно багато. "Красиво, правда?" — спитав я, не повертаючи голови. "Так". Наступних кілька хвилин ми нічого не говорили, тільки роздивлялися поля. "Було би добре вже запитати когось про цей Трохимбрід, — сказав Дед, — думаю, що ми від нього кілометрів за десять, не більше".

Він зупинив машину на краю дороги, хоча було досить важко визначити, де кінчається дорога і де починється узбіччя. "Йди когось спитай, — сказав Дед, — і єврея тоже з собою забирай". — "А ти що не йдеш?" — запитав я. "Не-а", — сказав він. "Ну, прошу тебе". — "Не". — "Йдемо", — звернувся я до героя. "Куди?" Я показав на бригаду чоловіків, які курили в полі. "Ви хочете, щоби я пішов з вами?" — "Звичайно", — сказав я, бо я хотів, щоб герой був задіяний у кожній дрібниці нашої подорожі. Але якщо чесно, то йти до мужиків у полі мені теж було страшнувато. Я ніколи не спілкувався з людьми такого типу, бідними сільськими трудівниками, а також із простими людьми в

Одесі. Я ж розмовляю російсько-українським суржилом, а вони — тільки по-українськи; і хоч російська й українська на слух дуже навіть подібні, люди, які розмовляють тільки українською, часто ненавидять тих, що розмовляють російсько-українським суржилом, бо ті, що говорять суржилом, частіше всього міські й відчують себе вищими за тих, що говорять тільки по-українськи і як правило живуть у селах. Ми так думаємо, бо ми вище, ніж вони, але то вже інша історія.

Я сказав герою, щоб він мовчав, бо деколи люди, які говорять тільки українською і які ненавидять людей, що розмовляють російсько-українським суржилом, ненавидять заодно й тих, що говорять по-англійськи. З цих же міркувань я взяв з нами Семмі Дейвіса Молодшого-Молодшого, хоча псина не розмовляла ні українською, ні російсько-українським суржилом, ні по-англійськи. АВ! "Чому? — запитав герой, — чому ж це? Чому я не можу розмовляти?" — "Деякі люди дуже засмучуються, коли чують англійську. Ми швидше настріляємо потрібної інформації, якщо ти триматимеш рот на замку". — "Прошу?" — "Заткнися". — "Ні, яке слово ви щойно сказали?" — "Яке?" — "Ну оце, що починається з наст..." Я відчув гордість, оскільки знав англійське слово, яке герой-американець не знав. "Настріляти — це значить отримати, дістати, набути, отримати і одержати. А тепер заткнися, пуц".

"Я про таке ніколи не чув", — сказав один із чоловіків з самокруткою в кутику рота. "І я так само", — сказав другий і вони повернулися до нас спинами. "Дякую", — сказав я. Тут герой штовхнув мене ліктем під бік. Він намагався щось сказати без слів. "Та що таке?!" — прошептав я. "Соф'ювка", — сказав він беззвучно, хоча правду сказати, то так і не треба було. Не треба, бо чоловіки все одно більше на нас жодної уваги не звертали. "Ага, так", — знову я звернувся до чоловіків. Вони на мене навіть не глянули. "Той населений пункт ще називали Соф'ювка. Може, знаєте?" — "Ми ніколи про нього не чули", — сказав один із них, навіть не питаючи про це в других. Він кинув цигарку на землю. Я покрутив головою, щоб показати герою, що вони нічого не знають. "А може, ви бачили цю жінку", — сказав герой, витягаючи з сумки фото Августини. "Ану поклади назад!" — зашипів я. "Та що вам тут треба?" — спитав ще один з мужиків і теж кинув свою цигарку на землю. "Що він сказав?" — спитав герой. "Ми шукаємо Трохимбрід", — сповістив я чоловікам, хоча відчував у горлі здоровенний гудз. "Я вже тобі сказав, що такого села тут нема". "Перестаньте до нас лізти", — сказав ще один з них. "Може, хочете "Мальборо"?" — запитав я, бо більше нічого мені в голову не йшло. "Забирайтеся звідси, — сказав один з мужиків, — давайте назад у Київ". "Я з Одеси", — сказав я, і на що вони злобно розреготалися. "Тоді забирайся в Одесу". — "Вони можуть нам допомогти? — запитав герой, — вони що-небудь знають?" — "Ідем", — я взяв його за руку, і ми пішли до машини. Я був просто капітально приниженим. "Семмі Дейвіс Молодший-Молодший, пішли!" Але псина не рушила з місця, хоча мужики, які курили, намагалися її відігнати. Залишався тільки один засіб. "Біллі Джин мені не коханка, вона тільки любить мене". Так приниження з просто капітального стало капітальним.

"Якого ти, блін, почав говорити англійською?! — спитав я героя, — я ж тобі наказував по-англійськи ні слова, хіба ні?" — "Так". — "Ну так нашо ж ти розмовляв?" —

"Ну, я не знаю". — "Ти не знаєш?! Хіба я просив тебе готувати сніданок?" "Перепрошую?" — "Чи я просив тебе вигадувати новий тип колеса?" — "Я не..." — "Не, я попросив тебе тільки одну річ, а ти все перетворив у катастрофу! Та ти виглядав просто по-дурному!" — "Я лише думав, що це допоможе". — "Но це не допомогло. Навпаки, ти дуже розсердив тих мужиків!" — "Тільки своєю англійською?" — "Я ж наказував тобі мовчати, а ти почав говорити. Ти ж міг усе зіпсувати". — "Пробачте, але я просто подумав про фотографію". — "Думати буду я, а ти будеш мовчати!" — "Мені дуже шкода". — "Це мені шкода! Мені жаль, що я взяв тебе з собою в цю подорож".

Я був дуже розлючений тим, як ті мужики зі мною розмовляли, і я навіть не хотів розказувати про це Деду, бо знав, що це його теж принизить. Але якщо хочете знати, чого я йому нічого не сказав, то це тому, що спочатку мені довелося його розбудити. "Дед, — сказав я, тарбаючи його за руку, — Деда, то я, Саша". — "Я задумався", — сказав Дед, чим мене дуже здивував. Це так дивно думати, що хтось із твоїх батьків чи прабадьків дозволяє собі мріяти. Якщо вони мріють, то значить, коли тебе нема, вони думають про зовсім інші речі, про речі, які тебе зовсім не стосуються. Далі, якщо вони мріють, то значить, і сни у них є, а це вже взагалі занадто і нікуди не вписується. "Вони не знають, де Трохимбрід". — "Ну добре, тоді залазьте в машину, — сказав Дед і потер руками очі, — ми поїдем далі і знайдем того, хто знає".

Ми ще питали багатьох людей, хоча по правді сказати, всі вони говорили з нами точнісінько так само. "Йдіть геть", — заволав на нас один старий. "А чого зараз?" — спитала одна жінка в жовтій сукні. Ніхто із них не знав, де Трохимбрід, і ніколи про нього не чув, але всі страшенно сердилися, коли я до них звертався, або просто мовчали. Дед хотів мені допомогти, але не бажав виходити з машини. Далі ми рухалися якимись другорядними дорогами, на яких не було жодних вказівників. Будівлі траплялися рідко, а людей то й зовсім не було. "Я прожив тут весь час, — сказав один дід, що сидів під деревом, — але я скажу вам, що міста із назвою Трохимбрід не існує". Другий старий, що супроводжував корову по заболоченій дорозі теж сказав: "Думаю, вам краще припинити пошуки. Ви однаково нічого не знайдете". Героеві я про все це нічого не сказав. Напевно, це тому, що я по суті своїй хороша людина. А може, якраз навпаки, тому що я — поганий. Замість правди я казав йому, що кожна людина, яку ми перепиняли, радила нам їхати далі і що там далі можна буде спитати когось, хто знає. Ми мали їхати, поки не знайдемо Трохимбрід і поки не виявимо Августина. Гак ми і просувалися, їхали вперед, бо загубили дорогу і не знали, що ще можна зробити. Машині було нелегко, оскільки всі дороги були і камінням і у вибоїнах. "Не засмучуйся, — намагався я підбадьорити героя, — ми точно щось знайдемо, якщо будемо рухатися далі. Я просто впевнений, що ми знайдемо Трохимбрід, а потім уже й Августина. Все буде в шоколаді!"

Була вже середина дня. Я спитав Деда: "Що ж ми будемо робити? Ми вже і так їдемо уйму часу, а навіть не наблизилися до місця, як і багато годин тому". — "Я не знаю", — сказав Дед. "Ти втомився?" — спитав я. "Не". — "А може, ти голодний?" — "Не". Ми їхали все далі й далі, намотуючи коло за колом. Часто машина застрягала, і

тоді мені з героєм доводилося вилізати, щоб вона стала легшою. "Так, це нелегко", — сказав герой. "Ну так", — відзивався я. "Але я думаю, що потрібно продовжувати їхати, оскільки люди радили нам так робити". Я спостерігав, як він і далі все записував до свого щоденника. Чим менше ми бачили, тим більше він писав. Ми проїхали через численні населені пункти, про які говорив заправник. Ковель. Сокирці. Ківерці. Людей майже не було, а кого й зустрічали, ті не могли нам допомогти. "Йдіть геть". — "Ніякого Трохимброта тут немає". — "Я не знаю, про що ви кажете". — "Та ви заблудилися". Здавалося, що ми потрапили не в ту країну, чи не в те століття, чи що Трохимбрід вивітрився, а разом з ним і пам'ять про нього.

Ми проїжджали тими самими дорогами, якими вже їхали, і бачили ті самі місця, які вже бачили, і ні я, ні Дед не хотіли, щоб герой це помітив. Пам'ятаю, ще коли я був пацаном, Батя бувало штовхне мене, а потім каже: "Не болить? Не болить". І чим більше він так казав, тим справді менше боліло. Я вірив йому, бо з одного боку він був мій Батько, а з іншого — я теж

не хотів, щоб мені боліло. Те саме я і робив з героєм, поки ми продовжували наш вояж. Я ніби постійно нашіптував йому: "Ми знайдемо її. Ми знайдемо її". Я обманював його, але був певен, що він бажає, щоб його обманювали. Так що ми і далі намотували круги по болотистих дорогах.

"Бон", — сказав Дед, вказуючи на чоловіка, який сидів на сходах невеличкого будиночка. До цього ми взагалі майже не бачили людей. Чи ми вже тут були? Чи ми вже зверталися до нього з безуспішними запитаннями? Дед спинив машину. "Йди давай". — "А ти не підеш?" — спитав я. "Йди!" Оскільки я не знайшов що сказати, то сказав "о'кей", і оскільки не знав, що ще робити, то вистрибнув з машини. "І ти виходь", — сказав я героєві. Але відповіді не почув.

"Та виходь", — сказав я і розвернувся до задньої дверки. Герой мирно дрихнув, як і Семмі Дейвіс Молодший-Молодший біля нього. У моєму мозку виникла ідея, що будити нікого з них не треба. Тоді я взяв із собою копію фото Августина й обережно, щоб не розбудити сплячих, зачинив дверцята машини.

Будиночок був складений з ялинових брусів, але вже валився сам собою. З чотирьох вікон одне було розбите. Коли я підійшов ближче, то зрозумів, що на сходах сидить жінка. Вона була дуже стара й лушила кукурудзу. Біля неї довкола лежав розкиданий одяг. Я розумів, що він сохне, але він був так дивно порозкиданий, що здавалося, що в нього загорнуті невидимі мертві тіла. Я припустив, що в будиночку, напевне, живе багато людей, оскільки довкола старої лежав чистий чоловічий, жіночий і дитячий одяг, і навіть одяг для грудних дітей. "Спокійно, — сказав я, коли був ще досить далеко, а сказав я так, щоб не перелякати її, — у мене є до вас запитання". На жінці були біла спідниця й білий халат, але вони були брудними й зовсім у плямах. З чого я припустив, що жінка бідна. Всі мешканці малих міст були бідними, але ця була бідна по-особливому. Це було зрозуміло і за її згорбленістю, і за тим, якою убогою була вся її власність. Це, мабуть, дуже невигідно, думав я, утримувати стільки людей, скільки вона утримує в цьому будиночку. А ще я вирішив, що коли я розбагатію в Америці, то

надішлю цій жінці трохи валюти.

Коли я почав наближатися, вона усміхнулася мені, і я побачив, що у неї нема жодного зуба, її волосся було зовсім білим, шкіра — вся у бурих крапочках, а очі — блакитні. Від жінки у ній залишилося дуже мало, і ще я помітив, що вона дуже тендітна, здавалося, що її можна раз-сипати одним порухом пальця. Коли я підходив, то почув, як вона бубонить. (Це ж називається бубоніти, так?) "Спокійно, — знову сказав я, — набридати не буду". — "А хіба може щось докучати в такий гарний день?" — "Так, він справді гарний". — "Так", — сказала вона. — А ти звідки?" — спитала жінка. Це мене знітило. Я трохи подумав і вирішив сказати правду: "Одеса". Вона поклала один качан кукурудзи і взяла другий. "Ніколи не була в Одесі", — сказала жінка, відкинула волосся, яке спадало їй на чоло, і заклала його за вухо. Тільки в цей момент я усвідомив, що волосся в неї такої ж довжини, як і вона сама. "Вам би треба було туди поїхати", — сказав я. "Так, звичайно. Звичайно, я маю туди поїхати. Є ще багато чого, що я повинна зробити". — "І є ще багато чого, що вам робити не треба", — я хотів, щоб вона заспокоїлася, і мені це вдалося. Вона розсміялася: "Та ти добрий хлопець". — "А ви чули коли-небудь про таке місто Трохимбрід?" — запитав я. — Мені сказали, щодесь тут можна про нього дізнатися". Вона поклала качан на коліна і витріщилася на мене. "Не хочу вам набридати, — знову почав я, — тільки скажіть, чи ви не чули коли-небудь про Трохимбрід?" — "Ні", — сказала вона і знову взялася до своїх качанів. "А про місто Соф'ювку ви теж не чули?" — "І про це не чула". — "Вибачте, що забрав у вас час, — сказав я, — гарного вам дня". Вона подарувала мені сумну усмішку, подібну до того випадку, коли мураха в кільці Янкеля сховав голову між лапок — я ж розумію, що це символ, але символ чого, так і не догнав.

Я почув, що вона знову почала бубоніти, і повернувся, щоби піти геть. Шо ж я скажу герою, якщо він уже не спить? А шо я скажу Деду? Скільки ми ще зможемо протриматися, поки прийде час здаватися? Я відчував, що увесь тягар відповідальності лягає на мене. Як і з Ба-тью, можна собі багато раз сказати "не болить", а потім воно заболить ще більше, ніж мало би боліти. Тебе несподівано охоплює відчуття, що ти чуєш біль, шо я впевнений ще гірше, ніж відчуття болю саме по собі. Брехня похитувалася переді мною в повітрі, як якісь фрукти. Шо ж зірвати для героя? А шо подарувати Деду? А шо собі лишити? А шо для Ігорчика? А потім я пригадав, шо я ж прихопив із собою фото Августини, і хоча я не знав тоді, шо на мене найшло, але я зрозумів, шо я мушу це зробити, і я повернувся і показав фото жінці.

"Ви бачили когось із цієї фотокартки?" Вона дивилася на фото якийсь час, а потім сказала: "Ні".

Не знаю нашо, але я знову спитав: "Ви бачили когось із цієї фотокартки?" "Ні", — знову відповіла вона, тільки її друге "ні" звучало не як повторюване папугою, а це було зовсім інше "ні".

"Ви бачили когось із цього фото?" — допитувався я і підніс фото дуже близько до її очей, як це робив Дед.

"Ні", — сказала вона знову, але вже якимось третім "ні".

Я передав фото в її руки. "Ви бачили когось із цієї фотографії?" "Ні", — знову сказала вона, але я почув у її відповіді наполегливість. Домагайся. Запитай мене ще раз. І я запитав.

"Ви бачили когось із цієї фотографії?" Вона втерла великими пальцями на руці своє обличчя, ніби бажала його витерти: "Ні". "Ви бачили когось із цієї фотокартки?" "Ні", — сказала вона й поклала фото собі на коліна.

"Ви бачили когось із цієї фотокартки?" — допитувався я.

"Ні", — сказала вона, все ще вивчаючи фото, але тільки краєчком ока.

"Ви бачили когось із цієї фотокартки?"

"Ні", — вона знову взялася бубоніти, але вже голосніше.

"Ви бачили когось із цієї фотокартки?"

"Ні", — сказала вона, і я побачив, як сльоза впала на її халат. Ця сльоза тяж засохне й перетвориться на маленьку плямку.

"Ви бачили когось із цієї фотокартки?" — допитувався я, усвідомлюючи, що роблю жорстоко. Я відчував себе жахливою людиною, але водночас розумів, що все роблю правильно.

"Ні, — сказала вона, — я тут нікого не знаю. Вони всі виглядають чужими".

І тут я ризикнув.

"А хто— то з цієї фотокартки міг бачити вас?"

Впала ще одна сльоза.

"Я так довго на тебе чекала".

Я показав у бік машини: "Ми шукаємо Трохимбрід".

"О, — видавила з себе жінка й залилася рікою сліз, — ви вже приїхали. Я і є Трохимбрід".

Сонячний годинник, 1941 — 1804 — 1941

Великими пальцями рук вона ледь спустила мережані трусики, підставляючи свої опуклі геніталії під звабливі дотики вологих потоків літнього сонячного тепла, котре несло з собою запахи лопухів, березової кори, паленої гуми та бульйону з яловичини; ці запахи змішувалися з її власним тваринним ароматом і летіли до носів людей, котрі жили на північ, немов послання з дитячого "Зіпсутого телефону", щоби врешті хтось десь далеко підняв голову й запитав: Борщ? Вона спеціально повільно стягнула мережану матерію з литок, так начебто цей рух мав виправдати все її існування, кожну годину праці її батьків і слугувати платою за кисень, який вдихали її груди. Так, начебто це мало виправдати сльози її дітей, які колись могли б оплакувати її спокійну тиху смерть, якби їй не судилося загинути разом з усією штетлевою громадою — загинути надто молодою, як і всі у тій громаді, — ще до того, як у неї могли народитися діти. Вона склала трусики шість разів у формі краплини й засунула їх у верхню кишеньку його чорного шлюбного костюма якраз до половини, залишивши зовні декілька скла-дочок-пелюсток, як то завжди роблять із хусточками.

Це для того, щоби ти думав про мене, — сказала вона, — аж поки...

Мені нагадування не потрібні, — сказав він, цілуючи легкий вологий пушок над її

верхньою губою.

Швидше, — хіхкнула вона, однією рукою поправляючи йому краватку, а іншою — підтягуючи шнур, який звисав у нього між ногами, — ти запізнишся. Біжи хутчіше до свого Годинника.

Вона втишила поцілунком те, що він хотів був їй сказати й підштовхнула його до виходу.

Було вже літо. Кільця плюща на пощербленому портику Синагоги потьмяніли від спеки. Ґрунт знову набув кольору кави і став достатньо м'яким, аби можна було садити помідори та м'яту. Кущі бузку залицялися до перил веранди, ті від несподіванки лушилися й губили дрібні трісочки, котрі одразу ж підхоплював і ніс теплий літній вітерець. Чоловіки зі всього містечка вже чекали довкола Сонячного Годинника, коли, задихавшись і змокрівши від поту, на майдан прибув мій дід.

Сафран уже тут! — проголосив Високий Рабин під оплески присутніх, — наречений прибув! Скрипковий септет негайно почав традиційний Вальс Сонячного Годинника, старші на кожен такт били в долоні, а дівтора висвистувала своє тра-та-та.

ХОР ЧОЛОВІКІВ СПІВАЄ ВАЛЬС СОНЯЧНОГО ГОДИННИКА ДЛЯ ТИХ, ХТО НЕЗАБАРОМ ОДРУЖИТЬСЯ

Охxxxxxx, збирайтесь усі, [вставити ім'я нареченого] вже з нами,

Причепурился краще, хлопне, твій шлюб не за горами.

Велику справу маєш зробити,

Бо є дівча [вставити ім'я нареченої], що змусить тебе пояс розпустити.

Ооооооотак, цілуй його вуста, торкнись його коліна,

Молись пташкам і бджолам, щоб була у вас дитина.

Щасливо одружитись

І в ліжку опинитись, і там ох-ох-ох-ох...

{Повторювати від початку до нескінченності}

Мій дід змусив себе заспокоїтися, спинився, аби відчути, що ширінка в нього на штанях дійсно застебнута, а далі рішуче ступив у довжелезну тінь Годинника. Йому належало виконати священний ритуал, через який проходив перед одруженням кожен з чоловіків Трохимброду, відтоді, як з моїм пра-пра-прадідом трапився трагічний випадок на млині. Він повинен був відкинути своє холостякування, а з ним, теоретично, і свої любовні подвиги — пустити все це за вітром. Коли він підходив до Годинника (довгими, виваженими кроками), то найбільше його вразила не краса церемонії, не притаманна всіляким організованим ритуалам нещирість і навіть не його велике бажання, щоби поруч була і за ним спостерігала циганська дівчина — його правдива любов; він зненацька зрозумів, що він уже більше не маленький хлопчик. Він виріс і став подібним на свого пра-пра-прадіда: густі брови нависали над його ніжними, пожіночому м'якими очима, його ніс так само був горбатим, а губи в одному кутику рота нагадували половинку букви О, а в другому — перевернуте Л. Певність та смутна задума: він посів належне місце в родині, виглядав точнісінько так, як батько батька батька батька його батька, і саме через це, через його роздвоєне підборіддя, яке

вказувало на родову мішанину генів (у кожному поколінні порушувану війнами, хворобами, коханнями і зрадами), саме завдяки всьому цьому йому належалося визначене місце в довгій низці його родаків — у цьому була певність і постійність, але разом з ними на нього лягав тягар приналежності, котрий мав назавжди скувати його свободу. Відтепер він уже не був повністю вільним.

Він також усвідомлював свою рівночасну належність до кола одружених чоловіків, котрі давали такі ж клятви і вклякали на тому ж місці, де зараз стояв він. Кожен з них молився і випрошував благословення, здоров'я розуму й тіла, гарних синів, зростання платні і спадання лібідо. Кожен з них тисячі разів чув історію Сонячного Годинника, знав про трагічні обставини, за яких його було споруджено і про винятковість його магічної сили. Всі знали, як Блід, пра-пра-прабабця Сафрана, просила свого молодого чоловіка не йти працювати на млин, бо добре знала, що та споруда мала прокляту звичку забирати життя молодих чоловіків без попередження: Будь ласка, знайди іншу роботу або не працюй узагалі. Пообіцяй мені, що ти туди не підеш.

І всі знали, що чоловік з Колок відповів їй, поплескуючи її по животу, який навіть на сьомому місяці можна було приховати під просторою сукнею: Не будь дурненькою, Блід, Це ж вельми добра робота, я просто буду надзвичайно обережним, от і все.

І кожен наречений знав, як плакала Блід, як ховала напередодні його робочий одяг, як будила його вночі кожні кілька хвилин, щоби він був надто виснаженим і не йшов на заробітки, як відмовлялася готувати йому вранці каву і навіть намагалася йому наказувати.

Це ж і є любов, — думала вона, — хіба не так? Це коли ти помічаєш чийсь відсутність і ненавидиш цю відсутність більше, ніж що інше? І коли це почуття сильніше навіть за любов до його присутності? Всі знали, як вона чекала на чоловіка з Колок щодня у вікні, як вивчила поверхню того вікна до найменших дрібниць: отут скло трохи розплавалося, тут втратило колір, а отут — не таке прозоре. Вона вивчила всі його тріщинки й ті бульбашки, що застигли в його товщі. Подібно до сліпої жінки, котра вчить мову на дотик, вона водила пальцями по склу і, подібно до сліпої жінки, котра вчить мову, почувалася звільненою. Рама вікна була стінами тієї в'язниці, за якою починалася її свобода. Вона любила все, що нагадувало їй про чекання на чоловіка з Колок, що свідчило про залежність всього її щастя від нього, любила бути, хоча їй завжди видавалося це відчуття кумедним, чиеюсь жінкою. Вона любила свій новий стан і те коло слів, які свідчили, що вона просто любить тепер щось більше, ніж свою попередню любов до ідеї любові, і ту вразливість, котра крокує поруч з кожним, хто живе у первинному реальному світі. Ну нарешті, — думала вона, — нарешті. Ще якби Янкель знав, яка я зараз щаслива.

Коли вона прокидалася вночі, плачучи з жаху через один зі своїх кошмарів, чоловік з Колок не спав разом із нею, розчісував руками її волосся, збирав її сльози в наперсточки, щоби вранці дати їх їй випити (єдиний спосіб зарадити собі зі смутком, — казав він, — це спожити його), більше того, коли очі її змикались і вона поверталася до сну, він далі переживав її безсоння. Воно переходило на нього, як передає свою енергію

вдарена більярдна куля тій, котра до того була в спокої. Як тільки Брід впадала в депресію — а вона завжди перебувала в депресії — чоловік з Колок сідав поруч неї і говорив, доки не переконував, що все добре. Точно добре. Насправді. Але коли вона після того так-сяк продовжувала проживати свій день, він залишався сам по собі, паралізований незрозумілим горем, яке навіть не вмів назвати. Якщо ж Брід хворіла, то до кінця тижня хворим у ліжку опинявся і чоловік з Колок. А якщо їй ставало нудно від усвідомлення того, що вона знає надто багато мов, надто багато фактів і взагалі надто багато знає, аби бути щасливою, тоді чоловік з Колок проводив ніч за вивченням її книжок та її картин і наступного дня вже міг спромогтися на якусь подобу розмови, котра мала вдовольнити його молоду дружину.

Скажи, Брід, хіба ж це не дивно, що деякі математичні рівняння мають стільки всього з одного боку і зовсім мало — з іншого? Хіба ж це не захоплює! Це ж як і в житті!... О, Брід, зараз у тебе такий самий вираз обличчя, як у того дядька з малюнка, який грає на такому погнутому музичному інструменті... Брід, — казав він, вказуючи на Кастор, коли вони лежали, дивлячись у небо на поцинкованому даху свого будиночка, — бачиш, он там зірка. А он там — ще одна, — і він вказував на Полукс, — щодо цих я впевнений. І щодо он тих. Всі вони видаються мені дуже знайомими. А про інші я можу сказати хіба з сотою долею певності. Я їх не знаю.

Вона завжди бачила крізь нього, так наче він був ще одним вікном. Мала відчуття, що знає про нього все, що тільки можна знати, — тобто не те щоб він був простий, просто надавався до вивчення, як список покупок або звід статей в енциклопедії. У нього була родимка на третьому пальці лівої ноги. Він не міг мочитися, якщо хтось міг його почути. Він вважав огірки добрими, а мариновані огірочки просто надзвичайно смачними — настільки смачними, що навіть запитував, чи справді їх маринують зі звичайних огірків, які лише всього-на-всього добрі. Він не чув про Шекспіра, але Гамлет видавався йому знайомим. Він любив кохатися, входячи в неї ззаду. І вважав, що це настільки ж красиво, наскільки і приємно. Він ніколи нікого не цілував, крім своєї матері й самої Брід. Він пірнув за мішечком із золотом лише для того, щоби справити на неї враження. Він міг годинами дивитися у дзеркало, корчити гримаси, демонструвати мускули, підморгувати, усміхатися і морщитися. Він ніколи не бачив іншого мужчину голим, а тому не знав, чи нормальним є його тіло. Слово "метелик" заставляло його червоніти, хоча й він не знав чому. Поза Україною він ніде не був. Спершу він думав, що земля — це і є центр всесвіту, але далі йому вдалося вивчитися трохи краще. Фокусники ставали для нього ще цікавішими, коли він дізнавався про секрет їхніх трюків.

Ой, ти такий милий, чоловіченьку, — говорила вона, коли він приносив їй подарунки.

Просто хочу тобі подобатися.

Я знаю, — знов казала вона, — так і є.

Але ж багато чого я дати тобі не можу

Але багато що ти таки можеш мені дати.

Я не надто розумний...

Досить, — казала вона, — просто досить говорити. Найменше у світі їй хотілося, щоби чоловік з Колок був розумним. Вона знала, що це б усе зруйнувало, їй потрібен був лише хтось, за ким можна було б нудитися, кого можна було б торкати і говорити з ним, як з дитиною, з ким можна було б бути дитиною їй самій. Для всього цього він дуже добре підходив. Тому вона й кохала.

Це я не надто розумна, — казала вона.

Тупішої фрази, Брід, я ще ніколи не чув.

Оце точно, — і вона клала його руку собі на плече, і ховала своє обличчя на його грудях.

Ну, Брід, я ж намагаюся поговорити з тобою серйозно. Інколи мені здається, що те, що я хочу тобі сказати, — від початку неправильно.

І що ж ти тоді робиш?

Я не говорю нічого.

Ну бачиш, який ти в мене розумник, — говорила вона, щипаючи його нижче підборіддя.

Брід, — відводив він її руки, — ти ж мене серйозно не сприймаєш. Вона ще зручніше вмощувалася на його грудях і закривала очі, як кошени. Слухай, я тут склав один список, — сказав він, забираючи руку з її плеча.

О, це прекрасно, любий.

А тобі не цікаво, що це за список?

Я подумала, що ти скажеш мені про нього, якщо захочеш, щоби мені було про це відомо. А як не захочеш — то значить це не моя справа. Хочеш, щоби я запитала?

Запитай.

Ну добре, що то за список, який ти так ховаєш від мене?

У цьому списку зазначено кількість розмов, котрі ми мали удвох, з того часу, як одружилися. Хочеш знати, скільки їх було?

Це й справді тобі так важливо?

У нас було лише шість розмов, Брід. Шість за три роки.

А оця рахується?

Ні, ти мене серйозно не сприймаєш.

Та звісно ж, сприймаю.

Ні, ти завжди зводиш все на жарти або перериваєш розмову ще до того, коли щонебудь може бути сказано.

Ой, мені шкода, що так виходить. Я цього ніколи не помічала. Але ти справді хочеш, щоби ми цим займалися. Ми ж і так увесь час говоримо.

Я не маю на увазі говорити, для мене важливо розмовляти. Це тоді, коли ми говоримо довше, ніж п'ять хвилин.

Тоді давай скажемо прямо. Ти говориш про говоріння? Чи ми розмовляємо про розмови? Як правильно?

Ми мали шість розмов. Я знаю, що це патетично, але я їх рахую. Все решта між

нами — то були лише безвартісні слова. Ми говорили про огірки і про те, що я більше люблю їх маринованими. Ми говорили про те, що я червонію, коли почую те слово. Ми говорили про жалібницю Шанду й Пінчаса, і про те, що синці іноді сходять за день, а іноді за два. Ми говорили й говорили. Ми говорили про ніщо. Огірки, метелики, синці. Все це нічого не варте. Тоді скажи, а що варте? Хочеш, давай поговоримо про війну? А можливо, говоритимемо про літературу? Тільки скажи мені, що вважаєш вартісним, і ми одразу ж про це поговоримо. Бог? Давай поговоримо про Нього. Ти знову взялася за своє. А що я такого роблю? Ти мене не сприймаєш серйозно. Цей привілей ще треба заслужити. Я намагаюся.

То намагайся краще, — сказала вона й почала розстібати йому штани. Вона провела язиком по його шиї аж до щок, висмикнула йому сорочку зі штанів, а далі стягнула їх зовсім і так припинила їх сьому розмову ще на самому її початку. Від нього їй потрібні були тільки міцні обійми і стогони. Шепоти. Запевнення. Обіцянки вірності і правдивості, які вона спонукала його давати знову і знову: що він ніколи не поцілує іншу жінку, що він ніколи навіть не подумає про іншу жінку, що він ніколи не залишить її саму.

Скажи це ще раз.

Я ніколи не залишу тебе саму.

Скажи це ще раз.

Я ніколи не залишу тебе саму.

І ще раз.

Не буду.

Не будеш що?

Не буду залишати тебе саму.

Пройшла половина другого місяця його роботи, коли двоє чоловіків з млина постукали у двері її будинку, їй навіть не потрібно було питати, чого вони прийшли, — вона одразу ж осіла на підлогу.

Забирайтеся геть! — закричала вона на них, тручи руками килим, начебто це була ще одна мова після мови чекання у вікні.

Він навіть не відчув болю, — казали вони їй, — він узагалі нічого не відчув, справді. Однак від цього вона лише ще більше і ще сильніше плакала. Смерть це єдина річ у житті, яку ви мусите усвідомити, коли вона таки стається.

Зубчате колесо дискової пилки на подрібнювачі зійшло з кріплень і полетіло приміщенням млина, відбиваючись від стін та дерев'яних крокв і жахаючи робітників, котрі відстрибували, шукаючи сховку. Чоловік з Колок, байдужий до переполоху, який піднявся довкола, саме їв канапку з сиром, сидячи на кількох мішках муки і думаючи про щось, що сказала про щось Блід, коли колесо відбилося від металевого прута (недбало полишеного одним із робітників млина, котрого пізніше заб'є блискавка) і, набувши досконало вертикальної траєкторії, вдарило його точно посередині голови. Він глянув угору, впустив канапку на підлогу — ще побачив, як світлі скибки хліба на мить зависли у повітрі, — і закрив очі.

Зоставте мене! — волила вона до чоловіків, котрі все ще мовчки стояли біля її дверей. — Ідіть геть!

Але ж нам було сказано...

Йдіть! — кричала вона, б'ючи себе в груди. — Забирайтеся!

Але наш господар сказали... .

Ах ви ж, байстрюччя! — вигукувала Брід. — Лишіть горе тим, кому гірко!

Ой, та він же не помер, — нагадався товстіший із прибулих.

Що?

Він не помер.

Він не помер? — перепитала вона, підіймаючи голову з підлоги.

Ні, — сказав інший. Зараз ним опікується лікар, втім, здається, є невелике ушкодження, яке виправити буде неможливо. Можете побачити його, якщо хочете. Правда, вигляд у нього не дуже. Ну так, трошки, але крові було небагато, хіба там з носа і з вух, та і на обличчі лезо лишило все більш-менш на своїх місцях.

Плачучи ще більше, ніж коли вона почула про уявну смерть чоловіка, Брід кинулася до чоловіків і вдарила кожного з них по носі з усією силою, на яку могла спромогтися її п'ятнадцятирічна рука.

Чоловік з Колок взагалі залишився фактично неушкодженим. Вже за кілька хвилин до нього повернулася свідомість, він встав і зміг сам іти, сам продефілював по заплутаних і брудних переходах лазарету лікаря (а за відсутності клієнтів постачальника провізії) Абрагама М.

Як тебе звати? — спитав лікар, міряючи діаметр колеса штангенциркулем.

Я — Чоловік з Колок.

Дуже добре, — сказав він, легенько торкаючи один із зубців колеса. — А ти пам'ятаєш, як звати твою жінку?

Звичайно — Брід, її звати Брід.

Добре, добре. Ти пам'ятаєш, що з тобою сталося?

У моїй голові застрягло колесо від циркулярної пилки.

Ум, прекрасно, — лікар продовжував вивчати зубці колеса. Воно нагадувало йому сонце о п'ятій годині вечора, коли воно сідає за горизонт, як саме колесо зайшло в голову чоловіка з Колок, — все це разом нагадувало доктору про обід — найулюбленішу справу його дня. Ви відчуваєте біль?

Знаєте, це щось інше. Не те щоби якийсь біль. Це щось таке, як туга за батьківщиною.

Ага, добре. Значить, туга за батьківщиною. А тепер спробуйте простежити очима за моїм пальцем. Ні, ні. За оцим пальцем... Дуже добре. А перейти зі мною через кімнату зможете?... Прекрасно.

І тут чоловік з Колок без жодної на те підстави зненацька грюкнув кулаком по столу й закричав: Ти, товстий засранцю!

Перепрошую? Що?

А що тільки що сталося?

Ви назвали мене засранцем.

Що справді?

Так і було.

Пробачте. Ви зовсім ніякий не засранець. Я дуже перепрошую.

Можливо, ви просто...

Але ж це правда! — знов заревів чоловік з Колок, — ти справжній пихатий засранець! Та ще й жирний, якщо я тільки не казав цього раніше.

Боюсь, що я не розу...

Я щось тільки що сказав? — чоловік з Колок обвів кімнату безумним поглядом.

Ви сказали, що я пихатий засранець.

Ви маєте мені повірити... Та ти ж глянь, який в тебе жирний тухес!... Пробачте, це сказав не я... Мені дуже шкода, але ти жирнотухесний засранець, я...

Ви сказали, що я маю жирний тухес?...

Ні!... Так!

Може, це через штани? Вони надто тісно облягають...

Твою жирну задницю!

Жирну задницю?

Так, жирну задницю!

Як ви думаєте, хто ви?

Ні!... Так!

Ану забирайтеся звідси!

Ні!... Так!

Так, циркулярка чи ні — вже немає значення, — сказав, спалахнувши, лікар, з шумом закрив папку й ринувся зі свого власного кабінету, гнівно топчучи підлогу кожним зі своїх важких кроків.

Так лікар-постачальник став першою жертвою дивного безумства чоловіка з Колок, єдиним симптомом якого залишалося колесо циркулярної пилки, котре глибоко засіло в його черепі строго перпендикулярно до лінії горизонту і мало залишатися в тому місці до кінця його життя.

Подружнє життя помалу входило у свою колію, після того як з ліжка зняли узголів'я, а в Блід народився перший з її трьох синів, однак чоловік з Колок змінився, і цього не можна було не визнати. Тепер той самий чоловік, який масажував її передчасно постарілі ноги, коли в сім'ї ще панував мир і спокій, який розтирав молоком, якщо більш нічого не було під руками, її обпалені сонцем плечі, який рахував пальчики на її ногах, бо вона це так любила, — тепер він за найменшої нагоди обзивав і лаяв її. Він починав шипіти, що грудинка недостатньо просмажена або що на комірці сорочки залишилося мило. Але Блід передбачала це й навіть ставилася до таких присікувань із замилюванням.

Блід, де мої довбані шкарпетки? Ти знов не кладеш їх на місце.

Я знаю, — відповідала вона, всередині себе підсміюючись над задирками та криками чоловіка. — Ти правий. Наступного разу так не робитиму.

Чому я, до задниці, ніяк не можу запам'ятати назву того гнучого музичного інструмента?!

То все через мене. Це моя вина.

З часом він ставав усе гіршим. Тепер його прокльони могло викликати навіть те, що бруд брудний. Надто вогка вода у ванні викликала в нього такий гнів, що він кричав на Бріда, аж доки сусіди не зачиняли віконниць, щоби не чути їх сварки (прагнення дрібки миру і спокійного існування — це чи не єдині речі, котрі цінували всі жителі штетля). Менш ніж за рік після того трафунку на млині він почав бити її. Але вона казала до себе, що таке трапляється вкрай рідко. Раз чи двічі на тиждень. Не більше. Втім, якщо він був "не в настрої", то ставився до неї навіть краще, ніж чоловіки зазвичай ставляться до своїх дружин. Та і його настрої йому не належали. Це були настрої іншого чоловіка з Колок, того, що народився під металевими зубами в його мозку. А вона продовжувала кохати і це давало їй підставу жити.

Ах ти ж шльондро, ти курво отруйна! — кричав той інший з піднятими на неї руками, а потім той справжній обіймав її так, як це було в першу їхню ніч.

Смердюча видра! — і бив її навідріг по щоці, а потім ніжно вів її, або вона його, до спальні.

Під час любові він також міг обізвати її, чи вдарити, чи скинути її з ліжка на землю. Вона знову поверталася на ліжко, тулилася до нього, і вони знову починали там, де скінчили перед тим. І ніхто з них не знав, що йому спаде на думку зробити наступної миті.

Удвох вони обійшли всіх лікарів у шести містечках довкола Луцька — у самому Луцьку чоловік з Колок розбив носа самовпевненому молодому лікарю, котрий запропонував їм спати окремо, — і всі вони були певні, що зарадити можна, лише витягнувши колесо, що неодмінно призведе до смерті пацієнта.

Жінки штетля, спостерігаючи за стражданнями Бріда, були щасливі. Навіть тепер, через шістнадцять років, вони пов'язували її появу з тією дірою в стіні, через яку жодна з них не могла її бачити, через яку не можна було її пізнати і виявити до неї материнське тепло, через яку вони всі вчилися її ненавидіти. Ширилися чутки, що чоловік б'є її, бо вона холодна в ліжку (подумайте, лише двоє дітей за три роки шлюбу!) і тому що вона не вміє належно вести господарку.

Якби я так порпалася в хаті, як ото вона, то мій би мені вже давно очі попідбивав!

Ви бачили, на що перетворилося їхнє подвір'я? Та то ж свинюшник!

А все-таки є правда на світі!

Чоловік з Колок ненавидів себе чи ту іншу свою частину. Часом вночі він міряв кроками кімнату, затято сперечаючись з тим іншим всередині себе, кленучи його з усього духу легенів, які вони ділили на двох, б'ючи себе в груди, де ті легені ховалися, або даючи ляпаси їхньому спільному з іншим обличчю. Після кількох нічних бійок, коли він серйозно побив Бріда, чоловік з Колок вирішив (проти волі дружини), що лікар з розбитим носом правий: їм варто спати окремо.

Я не хочу.

Навіть нема про що говорити.

Тоді покинь мене взагалі. Так буде краще, ніж отак. Або забий мене. Це буде ще краще, ніж коли б ти пішов.

Ти смішна, Блід. Я ж всього-на-всього спатиму в іншій кімнаті.

Але кохання — це також кімната для двох, — сказала вона. — Так і є.

Але ми мусимо так зробити.

Ні, ми не мусимо так робити.

Мусимо.

Це допомогло рівно на кілька місяців. Вони провадили звичне денне життя, котре лише зрідка порушувалося його грубощами, а під вечір розходилися і йшли переодягатися та спати поодиноці. Наступного ранку, за кавою з хлібом, вони переповідали одне одному свої сни і скаржилися на своє самотнє безсоння, їхній дочасний шлюб раніше такої можливості їм не давав: тепер вони вивчали одне одного спокійно, повільно, приглядаючись здаля. Тоді ж відбулися їхні сьома, восьма і дев'ята розмови. Чоловік з Колок ретельно намагався сказати те, що хотів, але в нього завжди все виходило неправильно. А вона продовжувала кохати і це давало їй підставу жити.

Його стан все погіршувався. З часом він став сильно бити Блід кожного ранку, перед тим, як іти на роботу, — де він, на подив усім лікарям, умудрявся утримуватися від вибухів гніву — а потім і після повернення додому, перед тим, як сідав обідати. Бив її на кухні, перед усіма каструлями та сковорідками, у вітальні, перед обома їхніми дітьми, у їдальні, перед дзеркалом, у якому відображалися вони обоє. Вона ніколи не тікала від його ударів, вона приймала їх, підставляла під них своє тіло, бо була переконана, що синці — то насправді не знаки спалахів його тупої сили, а свідчення сили його кохання. Чоловік з Колок був ув'язнений у власному тілі — як любовне послання між товстими стінками пляшки, в якій його рядки не збліднуть і не зітруться, але ніхто їх і не прочитає, — він був приречений приносити біль тій, до котрої хотів би виявляти найбільшу ніжність.

До останнього дня у нього траплялися смуги просвітління, котрі тривали інколи по кілька днів.

Я дещо маю для тебе, — казав він Блід, ведучи її за руку через кухню в сад.

А що? — запитувала Блід, навіть не намагаючись триматися від нього на безпечній відстані. (Тоді взагалі не мали уявлення, що таке безпечна відстань. Все було або надто близько, або надто далеко.)

Я приготував тобі подарунок. На день народження.

А сьогодні мій день народження?

Ну так, сьогодні твій день народження. То мені вже сімнадцять?

Вісімнадцять.

І що ж то за несподіванка, яку ти приготував?

Якщо я скажу, то несподіванки не буде.

Я ненавиджу несподіванки, — казала Блід.

Зате я їх люблю.

Але ж подарунок для кого? Для мене чи для тебе?

Подарунок для тебе, — казав він. — А право зробити несподіванку я дарую собі.

А що як я тебе здивую і попрошу залишити подарунок у себе? Тоді несподіванка належатиме мені, а подарунок буде тобі.

Але ж ти ненавидиш несподіванки.

Та знаю. Ну то давай уже свій подарунок.

Він передав їй маленький пакуночок, загорнутий у блакитний пергамент і перев'язаний світло-блакитною стрічкою.

Що це? — запитала вона.

Ми вже через це пройшли, — відповів він. — Це і є несподіванка. Розгортай.

Ні, — сказала вона, показуючи на обгортку, — що оце?

Що ти маєш на увазі? Це ж просто обгортка.

Вона впустила пакуночок і почала плакати. До того він ніколи не бачив, щоб вона плакала.

Ну що таке, Брід? Що сталося. Я хотів тебе потішити.

Вона затрясла головою. Плакати видавалося їй дивним.

Ну що, Брід? Що сталося?

Вона не плакала з того самого Трохимового дня п'ять років тому, коли її дорогою додому зі святкування перестрів божевільний поміщик Соф'ювка і зробив її жінкою.

Я тебе не кохаю, — сказала вона.

Що?

Я не кохаю тебе, — і вона відіпхнула його геть. Мені дуже прикро.

Брід, — сказав він, кладучи руку їй на плече.

Відчепися від мене! — закричала вона, скидаючи його руку. — Не торкайся мене! Я не хочу, щоби ти ще коли-небудь торкався до мене! — Вона відвернулася, і її вирвало на траву.

Вона побігла. Він намагався її наздогнати. Багато разів вона оббігла будинок, пробігала повз вхідні двері, покручену стежку, ворота за будинком, свинюшник подвір'я, бічний садочок і знову вхідні двері. Чоловік з Колок не відставав, однак хоча й був швидшим за неї, вирішив не наздоганяти її і не зачаюватися на одному із закрутів, з тим щоби зловити її на наступному колі. Отак вони й бігали коло за колом: вхідні двері, покручена стежка, свинюшник подвір'я, бічний садочок. Нарешті, коли пообіддя вже надягнуло вечірню сукню, Брід знеможено впала на траву в садку. Я стомилася.

Чоловік з Колок присів біля неї: Ти любила мене коли-небудь?

Вона відвернулася: Ні. Ніколи.

А я завжди тебе любив, — відповів він.

Тим гірше для тебе.

Та ти жахлива людина.

Я знаю, — відказала вона.

Я лише хочу, щоб ти знала, що я це знаю.

Ну і знай, що знаю.

Він провів їй рукою по щоці, начебто витираючи піт з її обличчя. Чи зможеш ти мене коли-небудь полюбити? Не думаю. Я тобі не підхожу? Не в тому справа. Це тому, що я мало знаю. Ні.

Тому що ти не можеш мене покохати.

Тому що я не можу тебе покохати.

Тоді він пішов у будинок.

Брид, моя пра-пра-пра-пра-прабабця, залишилася в саду одна. Вітер тріпотів листям і гнав хвилі по траві. Він торкався її обличчя, висушував піт на ньому і спонукав її плакати далі й далі. Вона відкрила пакуночок, який, насправді, увесь час залишався в неї в руках. Блакитна стрічка, блакитний обгортковий пергамент. Пляшечка духів. Напевне, він купив їх у Луцьку на тому тижні. Як мило з його боку. Вона побризкала трошки собі на зап'ястя. Запах був ледве вловним. Не надто різким. Що? — вона сказала це спершу в умі, а далі і вголос, — що? Опора зникла у неї під ногами, так начебто земну кулю нараз хтось спинив одним дотиком пальця. Як вона дійшла до такого життя, що сидить зараз отут? Як могло минути так багато всього — стільки миттєвостей, стільки людей і речей, бритв і подушок, годинників і похоронів — чого вона зовсім не помічала? Як сталося, що її життя жило само собою без неї?

Вона склала до коробки пляшечку з духами, блакитний обгортковий пергамент і таку ж стрічку й пішла до будинку. Чоловік з Колок перевернув на кухні все уверх дном. На підлозі були розсипані спеції. Погнуте срібло валялося на вкритих подряпинами кришках кухонних тумб. Шафи були позривані з петель, довкола був бруд і бите скло. Тут було стільки роботи: позбирати все й повикидати; а після збирання і викидання — порятувати все, що ще можна порятувати; а після рятування всього, що можна порятувати, — все те почистити; а після чищення — помити у теплій воді з милом; а після миття у теплій воді з милом — все повитирати; а після витирання лишалося ще щось; а після того щось — ще щось. Багато-багато дрібниць. Сотні і мільйони дрібниць. Здавалося, все у всесвіті потребувало її роботи. Вона розчистила на підлозі невелику місцину, сіла там і спробувала подумки скласти список необхідних дій.

Було вже майже темно, коли її розбудило сюрчання цвіркунів. Тоді вона запалила Суботні свічки, оглянула тіні на своїх руках, закрила очі й промовила благословення — далі пішла до ліжка чоловіка з Колок. Його обличчя було дуже збитим і напухлим.

Брид, — почав він, але вона втишила його. Принесла шматок льоду з підвалу і приклала йому до ока; тримала так доти, доки його обличчя вже нічого не відчувало і її рука вже нічого не відчувала.

Я кохаю тебе, — сказала вона. — Справді кохаю.

Ні, не кохаєш, — відказав він. Але я справді кохаю, — сказала вона, торкаючись його волосся.

Ні. Але це нічого. Я завжди знав, що ти набагато розумніша за мене, Брид, і що я тобі не пара. Я постійно чекав, що ти мені колись це скажеш. Кожного дня чекав. Я почувався, як той служник, що куштує цареву їжу і завжди чекає на той вечір, коли

страву отруять.

Перестань, — сказала вона. — Це неправда. Я люблю тебе. Ти перестань. Але я люблю тебе.

Це добре. І зі мною все добре. Вона торкнулася чорної пухлини довкола його ока. Ворсинки, котрі зубці колеса повиривали з подушки, тепер чіплялися до сліз на їхніх щоках. Слухай, — сказав він, — скоро я помру. Перестань.

Ми обоє це знаємо.

Перестань.

Нема сенсу уникати цієї розмови.

Перестань.

Я б тебе лише просив, чи не могла б ти хоча б на трошки, чи не могли б ми хоча б на якийсь час робити вигляд, що ми любимо одне одного. Доки мене не стане. Тиша.

Вона відчула це знову, те саме, що і в ту ніч, коли вперше його побачила, коли його за її вікном освітила блискавка, коли вона перестала затулятися руками й повернулася, щоб він її бачив.

Так, ми можемо це зробити, — сказала вона. Вона пробила в стіні маленьку дірочку в його кімнату, щоби він міг говорити до неї з сусідньої спальні, куди він замкнув себе на добровільне ув'язнення, а в його дверях зробили отвір, щоби можна було крізь нього передавати їжу. Так воно й велося увесь останній рік їхнього шлюбу. Вона підсунула своє ліжко ближче до стіни і тепер могла чути його божевільні мурмотіння, а часом тримати його за вказівний палець, який через дірку не міг ні завдавати болю, ні пестити. Час від часу вона насмілювалася просунути через стіну один зі своїх пальців (так, наче дражнила лева у клітці) і покликати свою любов на розмову обабіч соснових дощок перегородки.

Що ти робиш? — запитував він.

Розмовляю з тобою.

Він прикладав око до щілини: Ти виглядаєш такою красивою.

Дякую, — відказувала вона, — ая на тебе можу поглянути?

Він відсувався від стіни, щоби вона могла побачити його хоча б трохи.

Ти б не хотів скинути сорочку? — запитувала вона.

О, я соромитимуся, — відповідав він і скидав сорочку. — А ти не хочеш скинути свою, щоби я не почувався тут так незручно?

А тоді ти почуватимешся менш незручно? — сміялася вона. Проте вона скидала сорочку й відходила від стіни, щоби він міг заглянути й побачити її цілком.

А ти не хочеш скинути свої шкарпетки? — запитувала вона. — А штани?

А ти роздягнешся також?

Я соромитимуся, — казала вона, й це була правда, хоча вони бачили оголені тіла одне одного сотні чи й тисячі разів. Але вони ніколи не бачили голе тіло одне одного здалеку. Вони ніколи не відчували тієї найглибшої інтимності, тієї близькості, котра з'являється тільки на віддалі. Вона підійшла до щілини й дивилася на нього кілька довгих мовчазних хвилин. Потім вона відійшла. Тоді до стіни підійшов він і дивився на

неї кілька довгих мовчазних хвилин. У тиші вони знаходили ще одну інтимність; ту, яку творять неказані слова.

Тепер ти скинеш білизну? — запитувала вона.

А ти скинеш свою?

Якщо ти скинеш свою.

Ти це зробиш?

Так.

Обіцяєш?

Вони скидали білизну і по-черзі підходили до стіни, заглядаючи в дірку й відчуючи несподівану і глибинну радість від споглядання голих тіл одне одного, а ще — біль, бо не могли бачити одне одного одночасно.

Торкнися до себе так, начебто твої руки є моїми, — сказала вона.

Брід...

Ну, будь ласка.

Він зробив це, незважаючи на велике своє замішання, незважаючи на те, що знаходився від стіни на відстані цілого тіла. І навіть незважаючи на те, що міг бачити лише її око у шпарині — блакитну кульку в чорній порожнечі — і вона робила те ж саме, намагаючись із допомогою своїх рук пригадати його руки. Вона відхилилася від стіни і просунула у шпарину між соснових дощок вказівний палець правої руки, у той час як палець лівої руки випишував кола у її найтаємнішому місці, котре також щілина, також місце, якого немає, то скільки ж ще потрібно доказів?

Прийдеш до мене? — запитувала вона.

Прийду.

Так?

Прийду.

Вони кохалися через шпарину в стіні. Троє коханців поруч одне одного, однак не притуляючись повністю. Чоловік з Колок цілував стіну і Брід цілувала стіну, проте холодна стіна не повертала їм поцілунків. Чоловік з Колок притискав долоні до стіни, а Брід, котра повергалася до стіни спиною, щоби він кохав її, щільно притискала до неї стегнами — але стіна залишалася байдужою, навіть не помічаючи того, що так силкуються зробити ці двоє.

Вони жили зі шпариною, її визначена відсутність оберталася визначенням їхньої присутності. Життя стало маленьким небуттям, вирізаним з вічної тверді і, чи не вперше, набуло сенсу — не того, який несуть міради слів, нічого насправді не позначаючи, а того, який має останній подих людини, котра йде на дно.

Не маючи можливості обстежити все тіло чоловіка з Колок, лікар виснував, що у нього туберкульоз — не більш ніж припущення, як не рахувати кількох закорючок на рецепті. Через дірку в чорній стіні Брід бачила, як поступово в'яне її все ще молодий чоловік. Сильний, як дерево, мужчина, котрого освітила блискавка в ніч Янкелевої смерті, котрий пояснив їй природу її перших місячних, котрий вставав рано, а повертався пізно вночі, щоб тільки забезпечити свою дружину, котрий ніколи й

пальцем не торкнув її, а натомість досить часто з усієї сили бив кулаком, тепер він виглядав вісімдесятирічним старцем. Довкола вух волосся у нього посивіло, а на вершку голови — вже й повипадало. Вени вічно поморщених рук повсякчас пульсували й випиналися під шкірою. Живіт запався. Груді стали більшими, ніж у Брід, у якої, до речі сказати, вони були маленькими, зате великим був біль, з яким вона це усвідомлювала.

Вона переконала його вдруге змінити ім'я. Можливо, Ангел смерті, прилетівши по чоловіка з Колок, знітиться, не знайшовши такого. (Неминуче, поза тим, є неминучим.) Можливо, він дозволить себе обманути й подумає, що чоловік з Колок є кимсь таким, ким він не є, як врешті дозволив себе обманути й сам чоловік з Колок. Тому Брід почала називати його Саф-ран, бо про такого йшлося в написі, який, як вона з сумом пригадала, був написаний помадою на стелі батькової кімнати. (І саме на честь цього Сафрана назвали пізніше мого діда, нареченого, який вклякнув перед Сонячним Годинником.) Проте все це не допомогло. Стан Шалома-чоловіка-з-Колок-далі-Сафрана все погіршувався, його роки минали за лічені дні, а сили вже не вистачало навіть на те, щоби розрізати жили на зап'ясті до зубців колеса в голові і так покінчити зі своїм життям.

Незабаром після їхнього примусового заслання на верхівки дахів, Віспи з Ардишту зрозуміли, що скоро їм забракне сірників, щоби прикурювати їхні улюблені цигарки. Вони почали відлік, позначаючи кількість сірників крейдяними рисками на найвищому з димарів містечка. П'ять сотень. Наступного дня — три сотні. Ще за день — лише сотня. Вони почали заощаджувати, випалювати сірники аж поки ті не починали пекти їх у пальці, намагалися прикурити з одного до тридцяти цигарок одразу. Коли сірників залишилося тільки двадцять, припалювання перетворилося на церемонію. На останній десятці всі жінки плакали. Далі лишилося дев'ять. Вісім. Сьомий сірник випадково зронив з даху старійшина клану — і, не роздумуючи, кинувся сам услід за ним. Шість. П'ять. Насувалося неминуче. Четвертого сірника забрав вітер — то був також недогляд нового родового вождя, котрий також поплатився життям, щоправда його стрибок з даху не був добровільним. Три: Ми всі загинемо без них. Два: Продовжувати надто болісна. І тоді, в момент найбільшого розпачу, виникла рятівна ідея, висловлена, звичайно ж, малою дитиною: просто потрібно, щоби хто-небудь постійно курих. А від попередньої цигарки можна буде припалювати наступну. Доки існує запалена цигарка, існує і обіцянка наступної. У розпеченому попелі на кінчику цигарки зріє насінина неперервності! Затвердили розпорядок: чергування до сходу сонця, вранішнє паління, обіднє попахкування, пообіднє чергування, надвечірня вахта, самотнє нічне сторожування. Під небом завжди палала бодай одна цигарка — свічка надії.

Так було і з Брід, яка знала, що її чоловіку з Колок жити залишилося лічені дні, й почала побиватися за ним задовго до його смерті. Вона вбирала зношений чорний одяг і сідала на низький дерев'яний ослінчик близько землі. Вона навіть голосно читала Заупокійну Молитву, щоби Сафран міг її почути. Залишилося кілька тижнів, — думала вона. А тепер вже кілька днів. Вона не плакала, лише глухо голосила і знову голосила.

(Що, звісно, не могло піти на користь моєму пра-пра-пра-прадіду, зачатому через дірку в стіні, який тоді восьмимісячним лежав у її утробі.) І тоді, в один із відтинків свого просвітління Шалом-чоловік-3-Колок-далі-Сафран озвався до неї: Я все ще тут, ти ж знаєш. І ти обіцяла уявляти собі, що любиш мене, аж поки я не помру. А натомість ти уявляєш собі, що я вже помер,

Це правда, — подумала Брід. — Я порушую свою обіцянку.

Отак вони й нанизували хвилини свого життя, немов перлини на нитку годин. Жодне з них не спало. Вони тішилися своїм безсонням, притиснувшись щоками до соснової перегородки, немов школярі, передавали одне одному через шпарину записки, вульгарні віршики, повітряні поцілунки, блюзнірські прокльони й пісеньки.

Не план, моя любове,
Не плач, моя любове,
Серця наші так близько.

Покурвлена ти сучко,
Ти стерво безголове,
Серця наші так близько.

Не бійся, зла потворо,
Я зовсім, зовсім поруч,
Серця наші так близько.

Виберу тобі очі,
Дам в голову, як схочу,
Ти, курво, суча дочко,
Серця наші так близько.

Їхні останні розмови (дев'яносто восьма, дев'яносто дев'ята й сота) склалися з її голосінь, котрі набували форми сонетів, вичитаних Брід в одній із улюблених Янкелевих книжок, — звідти ще випала пожмакана записка: Я мусила зробити це заради самої себе — та найбільш бузувірських непристойностей Шалома-чоловіка-3-Колок-далі-Сафрана, однак усі вони означали не те, що промовляли, а те, що могла зрозуміти лише його дружина: Мені шкода, що ти живеш таким життям. Дякую, що прикидаєшся разом зі мною.

Ти помираєш, — Брід сказала це, бо то була правда, всеохопна й неунікна правда, а вона вже стомилася казати речі, які не були правдою.

Так і є, — сказав він.

На що це схоже?

Я не знаю, — промовив він крізь шпарину, — мені страшно.

Тобі нема чого боятися, — сказала вона, — все буде добре.

А чим же воно буде добре?

Тобі не буде боліти.

Не думаю, що боюся саме цього.

А чого ж ти боїшся?

Я боюся перестати бути живим.

Тобі нема чого боятися, — знову сказала вона.

Тиша.

Він просунув крізь шпарину свій вказівний палець.

Я маю тобі щось сказати, Брід.

Що?

Це щось таке, що я хотів тобі сказати ще відтоді, коли вперше тебе зустрів, та й справді варто було б сказати тобі це вже давно, але чим довше я чекав, тим більш неможливо було сказати це. Я не хочу, щоб ти мене ненавиділа.

Я не можу тебе ненавидіти, — відповіла вона і взяла його за палець.

Все це повністю неправильно. Я зовсім не так собі це уявляв. Ти маєш це знати.

Ш... ш...

Я винен тобі набагато більше, ніж це.

Ти мені нічого не винен. Ш...

Я погана людина.

Ти добра людина.

Я маю тобі щось сказати.

Це добре.

Він припав губами до шпарини: Янкель не був твоїм справжнім батьком.

Хвилини вискочили зі своїх місць. Вони падали на підлогу й котилися по кімнаті, гублячись у далеких закапелках.

Я кохаю тебе, — сказала вона, і вперше за її життя ці слова набули значення.

Через вісімнадцять днів народилася дитина, котра все те чула, притулившись вушком до маминого пупця. Виснажена після пологів, Брід нарешті заснула. Вже за кілька хвилин по народженню немовляти, а може, і акурат в сам момент його народження, дім настільки переповнився енергією життя, що ніхто й не помітив нової смерті: Шалом-чоловік-з-Колок-далі-Сафран помер, так і не побачивши свою третю дитину. Пізніше Брід шкодувала, що не знала точного моменту, коли її чоловік відійшов із цього світу. Якщо це сталося перед народженням немовляти, то його можна було б назвати Шалом, або той, що з Колок, або Сафран. Але називати дитину на честь живих родичів єврейська традиція забороняє. Кажуть, що це приносить нещастя. Тоді Брід назвала його Янкелем, як і обох старших своїх дітей.

Вона вирізала зі стіни ту шпарину, котра відділяла її від чоловіка з Колок упродовж останніх місяців, і почепила те соснове кружальце собі на шию, поруч з мініатюрною рахівницею, яку їй дуже давно подарував Янкель. Цей тягарець мав нагадувати їй про другого чоловіка, якого вона втратила за свої вісімнадцять років, а ще свідчити, що щілина — це не розкол у житті, не винятковість, а життєве правило. Дірка — це не пустота; пустота існує довкола неї.

Люди з млина, котрі так відчайдушно хотіли зробити для Брід щось добре, щось таке, що спонукало б її полюбити їх, оскільки вони її любили, зібрали гроші й покрили тіло чоловіка з Колок бронзою; далі вони послали петицію до уряду і їм дозволили встановити статую на площі в центрі містечка, як символ сили та витривалості; до того

ж, через точний перпендикуляр, який творило зубчате колесо відносно горизонту, пам'ятник можна було так-сяк використовувати для вимірювання часу за сонцем.

Але годинник-пам'ятник почав символізувати не лише силу та витривалість, а найперше, добру удачу. Врешті-решт, саме щасливий випадок допоміг чоловіку з Колок виловити в річці мішечок із золотом на Трохимів День, а потім привів його до Бріда у ту ж саму ніч, коли її покинув Янкель. Випадок спрямував йому в голову зубчатку, випадок залишив колесо там і він же спричинився до співпадіння Сафранової смерті та народження його третьої дитини. З віддалених штетлів приходили чоловіки та жінки й терли пам'ятнику ніс на щастя; робили це з таким завзяттям, що вже за місяць витерли метал аж до плоті — довелося покривати бронзою знову. До нього приносили дітей — завжди опівдні, коли тіні від пам'ятника не було жодної — це вберігало їх від блискавки, вроків та випадкових бандитських куль. Старі приходили до нього розповідати свої таємниці, сподіваючись, що він буде розчулений, пожаліє їх і дасть їм прожити ще по кілька років. Неодружені жінки цілували його в губи, прохаючи про своє майбутнє кохання; було так багато поцілунків, що губи пам'ятника скоро запалися і стали роздавати пусті поцілунки — їх також довелося вкривати бронзою вдруге. Приходило так багато прохачів, котрі цілували пам'ятник у різні частини його тіла для звершення своїх бажань, що статую змушені були наново вкривати бронзою щомісяця. Він став таким собі мінливим богом, котрого щоразу знищували й відновлювали його вірні, котрого знищувала й відновлювала їхня віра.

З кожним новим покриттям бронзою його розміри дещо змінювалися. З часом його руки, котрі спершу були опущені вздовж тіла, піднялися високо над головою. Біцепси, котрі спершу виглядали хворобливими і слабкими, поступово набрали ваги й сили. Його лице полірувало так багато рук стількох прохачів, а потім так багато рук так багато разів його відновлювало, що риси обличчя змінилися до невпізнанності й пам'ятник уже не нагадував того бога, кому молилися найперші вірні. З кожним новим ремонтом майстри надавали обличчю пам'ятника схожість із його сьогочасними нащадками — така собі зворотна спадковість. (Тобто коли мій дід думав, що подорослішав і став подібний на свого пра-пра-прадіда, то насправді пра-пра-прадід став подібним на нього. Останнє поновлення перетворило пам'ятник на подобу його самого.) Ті ж, хто молилися, все менше й менше вірили в бога, створюваного їхніми руками, а, натомість, більше й більше вірили в саму віру. Незаміжні жінки цілували випуклі губи Годинника, проте не були вірними своєму богові, а думали лише про поцілунок: цілували самі себе. А коли перед пам'ятником падали на коліна перед своїм одруженням чоловіки, то й ці вірили у сам жест стояння на колінах, але аж ніяк не в коліна бога і, тим більше, не у свої власні. Отож, мій молодий дідусь став на коліна — прекрасна ланка в досконало однаковому ланцюгу — це сталося майже через сто п'ятдесят років після того, як його пра-пра-прабабуся Бріда побачила у своєму вікні освітленого блискавкою чоловіка з Колок. Лівою рукою він витягнув з кишені трусики-хустусики й витер піт із брів і з верхньої губи.

Пра-пра-прадіду, — зітхнув він, — не дай мені зненавидіти того, ким я стану.

Коли відчув, що може продовжувати, — цю церемонію, це пообіддя, подальше своє життя — то підвівся і його знову зустріли підбадьорливі вигуки чоловіків штетля.

Ура! Йде молодий!

Йодль-додль!

До синагоги швидше!

По вулицях вони несли його на плечах. З вікон звисали довгі стяги білих покривал, і вся бруківка також була білою — якби тільки хто знав — від муки. Попереду продовжували витинати скрипалі, того часу вони грали швидкі народні мелодії, котрі чоловіки в унісон їм підхоплювали:

Бідль бідль бідль бідль боп

бідль боп...

Через те, що мій дід та його наречена були Приземленими, церемонія в синагозі була вельми короткою. Читання семи благословень здійснив Рабин-Сама-Невинність, а мій дід у потрібний момент підняв вуаль з обличчя своєї нареченої — вона, до речі, встигла звабливо підморгнути молодому, поки Рабин відвернувся до ковчега — і розбив кришталевий, хоч насправді таки скляний, келих, кинувши його під ноги.

17 листопада 1997

Дорогий Джонатан,

Уф-ф! Я відчуваю, що повинен тебе багато про що сповістити. Багатообіцяючий початок, чи не так? Ну добре вже, я почну з менш жорсткої теми, тобто з мого письменництва. Я не можу зрозуміти, ти задоволений моєю останньою частиною чи ні? Не просікаю, до якої міри вона тебе розчулила. Я радий, що тебе розвеселив вигаданий мною епізод про те, що я силою наказав тобі випити каву, аж поки я не побачу своє обличчя на дні чашки, а ти сказав, що чашка ж глиняна. Я взагалі вважаю себе дуже прикольним, хоча, наприклад, Ігорчик вважає, що я жартую рідко. Звичайно ж, мої інші вигадки теж супер, правда? Питаю, бо ти у своєму листі про них зовсім не згадуєш. А, ну так, я звичайно, печу раків з приводу доданої мною частини, яка стосується твого нерозуміння істинного сенсу слова "стріляти". Я забрав її, так же, як і своє нахабство в інших частинах. Ну ти ж знаєш, навіть Альфу інколи важко жартувати. Я також намагався тебе менше непокоїти в різних описаних ситуаціях, як ти і радив. Але це було суперважко, бо ти дійсно неспокійний. Може, тобі треба якісь таблетки поприймати?

Тепер про твого листа. Мушу тобі сказати, що спочатку він мене озадачив. Я не вкурив, хто там цей новий Сафран, хто пам'ятник, а хто жениться? Спочатку я подумав, що це весілля Брід і того мужика з Колок, але потім я зрозумів, що то не так, і не догнав, чого історія не продовжується? Напевно, ти втішився,

коли дізнався, що я викинув частину твоєї історії в сміття. А від того все стає просто ясно. Я тішився, що ти повернувся до історії Брід і хлопця з Колок, хоча й засмутився, що він став таким, як став через пилку (до речі, я не впевнений, що тоді були вже циркулярки, але в тебе є прекрасна причина виправдати своє незнання); ага,

ше я радий, що їм вдалося відшукати свою любов, хоча це ж не була справжня любов, хіба ні? З весілля Брід і того з Колок можна зробити серйозні висновки. Я ще не знаю, які точно, але це висновки про любов. До речі, наша ти назвав його "людиною з Колок" — ітак ясно, що він "людина", це все одно, що ви кажете "країна Україна" — що, і так неясно?

Якби ти дозволив дати мені тобі пораду, то будь ласка, дозволь Брід стати щасливою. Ну, будь ласка. Хіба ж це не важливо? Може, вона могла би ще пожити і якось зійтися з твоїм дідом Сафраном? А от ще краща ідея: давай Брід перетвориться в Августина. Ти розумієш, до чого я веду? Тобі треба буде серйозно змінити всю історію, й Августина стане набагато старшою, але хіба ж це не буде класний поворот?

Те, що ти написав у листі про свою бабуню, змусило мене згадати, як ти розказував на сходах будинку Августина, як ти ховався у неї під спідницею і як тобі там було добре й спокійно. Скажу тобі, що тоді на мене зійшла меланхолія, яка триває досі. Мене це навіть дуже занепокоїло — так ти цього домагаєшся? — як же тобі вдалося написати про те, як було твоїй бабці важко одній бути мамою без чоловіка. Хіба ж не здорово, що твоєму дідові довелося стільки пережити, і все для того, щоби померти, коли він тільки-но приїхав до Америки. Може, це тому, що після всіх бід, які треба було пережити, уже більше не було бід для переживання? Коли ти написав про ранню смерть свого діда, це допомогло мені зрозуміти депресію мого Деда, який так тяжко пережив смерть моєї Бабки, — і це не тільки від того, що вони обоє повмирали від раку. Я не знаю твоєї мами, але зате я знаю тебе і скажу тобі, що твій дід тобою би дуже гордився. Я от, наприклад, дуже надіюся, що мною буде гордитися моя мама.

А ще відносно того, чи треба інформувати твою бабку про нашу поїздку — звичайно треба, навіть якщо вона після цього почне плакати. Хоча, правда, дивитися, як твої дід чи бабка ридають — це вже якесь збочення. Я тобі розказував, що бачив, як мій Дед плаче, так я тобі скажу, що я більше б не хотів цього бачити ніколи. Якщо для того, щоб він не плакав, треба робити якісь речі, то я навіть буду їх робити. Якщо ж навіть не треба дивитися, як він плаче, то я теж: не буду. Але ти від мене по цьому ділу, звичайно ж, відрізняєшся. Я вважаю, що тобі треба побачити свою бабку плачучою, і якщо для цього треба щось зробити, то треба це зробити, а якщо для цього треба ще й на неї дивитися — тоді треба це бачити.

Твоя бабка якось повинна змиритися з тим, що ти робив в Україні. Я впевнений, що вона простить тебе, якщо ти їй розкажеш про все. Ну, а якщо ти нічого не розкажеш, то вона, звичайно, ніяк не зможе тебе вибачити. А ти ж саме цього бажаєш, хіба не? Ну, щоб вона тебе вибачила? Ти хіба не для цього все це робиш? Одна частина твого листа спровокувала в мене особливу меланхолію. Це та частина, в якій ти жалієшся, що нікого не знаєш, і як це тебе вже дістало. Я дуже добре розумію, про що ти. А ти пам'ятаєш той параграф, у якому я тобі писав, що Дед мій називав мене комбінацією Баті, Мами, Брежнєва й мене? Я згадав про це, коли прочитав, що ти написав. (У нашому письмі ми повинні про все нагадувати одне одному. Ми ж пишемо одну історію, правда?) А зараз я тебе мушу про дещо повідомити. Я про це ще не повідомляв нікого в

світі, так що і ти дай мені обіцянку берегти цей секрет. Я ще не трахався ні з одною дівчиною. Знаю-знаю, ти не повіриш, але всі мої історії, що я тобі розказував про те, що в мене є дівчатка, які кличуть мене Ніч-без-сну, Манюня і Грошзнак — все брехня, хоча не така вже й брехня. Я думаю, що я все це вигадав, бо бажав виглядати класним пацаном. Батя мене часто розпитує про дівок, про те, з ким я займаюся розпустою і в яких приміщеннях. Він часто зі мною жартує з цього приводу, особливо пізно вночі, нажльопавшись горілки. Я знаю, його би дуже засмутило, якби він дізнався, який я насправді.

Більше того, я брешу й Ігорчику. Я ж прагну, щоб він відчував, що в нього потужний братан, чиє життя він би одного разу вирішив би так само прожити. Я бажаю, щоб він міг похвалитися своїм брателлою перед другими пацанами і щоб хотів, щоби нас бачили вдвох у громадських місцях. Я думаю, що саме через все це мені так цікаво писати для тебе. Це можливість для мене перестати бути собою і стати таким, яким я би бажав бути в очах Ігорчика. Я можу приколюватися, бо в мене є час, щоб подумати, як ліпше приколюватися, я можу виправити свої помилки, якщо я їх роблю, я можу навіть сумувати, але не тільки тяжко сумувати, а ще й цікаво. Писательство дає нам інші шанси. Ше в перший вечір нашої поїздки ти сказав мені, що ти, напевне, народився, щоб стати письменником. Я подумав, що це кошмар. Хоча мушу сказати, що ти тоді сам не розумів того, що ти сказав. Ти будував припущення про те, як тобі цікаво писати й вигадувати світи, які несхожі на наш власний, або ж точнісінько такі ж, як і наш власний світ. Це правда, я впевнений, що ти напишеш за своє життя набагато більше книг, ніж я, але я тобі скажу, що це я, а не ти народився, щоб стати письменником.

Дед розпитує мене про тебе кожного дня. Він хоче знати, чи ти вибачив йому те, що він розповідав тобі про війну і про Гершля. (Можеш змінити це, якщо хочеш, Джонатан. Не для мене, для Деда. Бо твій же роман наближається до війни. І це цілком можливо.) Він непогана людина. Він хороша людина, яка народилася в поганий час. Ти пам'ятаєш, коли він це сказав? Спомини про своє життя дуже його засмучують. Я помічав, що він плаче кожної ночі, а я для цього придурююся сплячим. Ігорчик теж бачив, як Дед плаче, і Батя бачив, і хоча він мене не інформував про це, я знаю, що йому було дуже сумно з того, що його батя плаче.

Маємо те, що маємо, тому що було те, що було. Деколи я як в пастці, коли здається, що чого б я не робив, то все вже давно зроблено. Для мене це зрозуміло, але я хотів би змінити деякі речі для Ігорчика. Довкола нього стільки багато всякого насильства, і не тільки того, яке передається кулаками. Я не хотів би, щоб він відчував це насильство кругом себе, але так само і не бажаю, щоб він сам змусив інших довкола себе відчувати насильство.

Баті майже ніколи нема вдома, щоб не бачити, як плаче Дед. Це я так мислю собі. "Живіт його болить, — сказав він мені, киваючи на Деда в телекімнаті, — все це його жолудок". Але не живіт то ніякий, знаю я, та й Батя теж знає. (От тому я і прощаю Батю. Я його не люблю. Ненавиджу. Але все йому прощаю.) Повторюю, Джонатан: Дед

непогана людина. Всі колись робили щось погане. І я. І Батя. І навіть ти. Погана людина не ридає за своїми поганими вчинками. А Дед зараз від цього вмирає. Я закликаю тебе вибачити нам і зробити нас кращими, ніж ми є. Зроби нас хорошими.

З відкритим серцем, Олександр

Закоханість

"Шафран, — потербав я його за плече, Шафран, прокинься, дивися, кого ми знайшли". — "А?" — "Гля!" — сказав я і показав на Августина. "Як довго я спав? — запитав він, — де ми?" — "Трохимбрід! Ми в Трохимброді!" Я дуже пишався. "Дед", — трусонув я його за плече зі всьої сили. "Ну, чого?!" — "Диви, дед! Глянь, я знайшов!" Він протер очі руками. "Августина?" — перепитав він, ніби не просікав, спить він чи ні. "Семмі Дейвіс Молодший-Молодший! — закричав я, трясучи псину, — ми приїхали!" — "Хто ці люди?" — запитала Августина, не перестаючи плакати. Вона витирала обличчя подолом свого халата, задерши його і так оголивши свої ноги. Але вона не соромилася. "Августина?" — перепитав герой. "Давайте сядемо, — запропонував я, — і зразу ж усе з'ясуємо". Герой і псина вилізли з машини. Я не був упевнений, що і Дед це зробить, але він виліз. "Ви голодні?" — спитала Августина. Герой, напевне, розумів трохи по-українськи, бо приклав руку до живота. Я кивнув головою, що ніби так, дехто з нас дуже хоче жерти. "Ну, то ходім", — сказала Августина, і я підмітив, що вона зовсім не сумна, а навпаки, без міри щаслива. Вона взяла мене за руку: "Пішли, зараз я зготую обід, і ви підкріпитесь". Ми піднялися по дерев'яних східцях, на яких вона сиділа, коли я вперше її побачив, і зайшли до будинку. Семмі Дейвіс Молодший-Молодший піратствував у дворі, нюхаючи порозкиданий одяг. По-перше, я мушу сказати, що Августина йшла дуже незвично, важко ступаючи з ноги на ногу. Вона не могла рухатися швидше. Виглядало, ніби в неї трохи вивихнута нога. (Якби ми все знали тоді, Джонатан, ми би теж увійшли?) По-друге, я мушу описати її хату. Вона не була схожа на будинки, які я бачив, і я взагалі не знаю, чи можна її назвати будинком. Знаєте, як би я це назвав? Я би назвав це двома кімнатами. В одній з них було ліжко, невеликий столик і комод, а ще там було багато речей, які займали місце від підлоги аж до стелі — цілі гори одягу й купи черевиків різного розміру й фасону. Стін не було видно за великою кількістю фотографій. Здавалося, що то були фото різних сімей, хоча я примітив, що деякі люди траплялися на фото частіше одного-двох разів. Увесь цей одяг і взуття змусили мене думати, що в цій кімнаті мала би жити мінімум сотня людей. Та й друга кімната була дуже захаращена. Там була купа ящиків, доверху закиданих різними предметами. По боках цих ящиків були надписи. З ящика, на якому було написано ВЕСІЛЛЯ ТА ІНШІ СВЯТКУВАННЯ, стирчав шмат білої тканини. Ящик ПРИВАТНЕ: ОСОБИСТІ КНИГИ/ЩОДЕННИКИ/ЗАМІТКИ/НИЖНЯ БІЛИЗНА був такий розіпханий, що здавалося він от-от трісне. Був ще ящик СРІБЛО/ПАРФУМИ/ШПИЛЬКИ, а далі ГОДИННИКИ/ЗИМОВЕ, а ще ГІГІЄНА/ШПУЛЬКИ/СВІЧКИ, і нарешті — СТАТУЕТКИ/ОКУЛЯРИ. Якби я був мудрий, я би позаписував усі ці назви на папірчику, як це робив герой у своєму щоденнику, але я дурак не записував і тому багато чого забув. А деяких назв я взагалі не зрозумів, наприклад, ящик ТЕМРЯВА або он той, на передній панелі якого

нашкрябано олівцем СМЕРТЬ ПЕРВІСТКА. А на верхівці цього хмарочосу ящиків стояв ящик із написом ПИЛ.

У цій кімнаті була крихітна пічка, тумба для овочів і дерев'яний стіл. Саме за нього ми й сіли. Стільці було дуже важко відсунути, оскільки через ті ящики вільного місця майже не залишалося. "Дозвольте, я вам дещо приготую", — сказала вона, адресуючи всі погляди тільки на мене. "Да не треба, не турбуйтеся", — сказав Дед. "То нічого, — сказала Августина, — але мушу сказати, що грошей у мене мало, тому м'яса нема зовсім". Дед глянув на мене й підморгнув. "Ви любите картоплю з капустою?" — спитала вона. "Це просто люкс", — сказав Дед. Він так радісно розсміявся, що я не збрешу, як скажу, що так він не сміявся з часу смерті моєї Бабки. Я навіть помітив, що коли Августина повернулася, щоб дістати капусту з тумби, то Дед непомітно розчесався кишеньковим гребінцем.

"Скажи їй, що я радий бачити її", — сказав герой. "Ми всі дуже раді вас бачити", — переклав я і випадково зачепив ліктем ящик НАВОЛОЧКИ. "Ви навіть не повірите, — продовжував я, — скільки ми вас шукали". Вона розпалила вогонь у печі й почала готувати їжу. "Розпитай її про все, — обізвався герой, — я хочу знати, як вона зустріла мого діда, і чому вона вирішила його порятувати, і що сталося з її родиною, і чи вона бачилася з моїм дідом після війни. Запитай, — продовжував він пошепки, — чи були вони закохані одне в одного". — "Повільніше", — відповів я, бо не хотів, щоб Августина зробила якусь гидоту. "Ти дуже добра, — сказав їй Дед, — запросила нас зайти, готуєш нам їдло. Ти дуже добра". — "Та, ви ще добріші", — відповіла Августина й зробила те, чого я зовсім не сподівався. Вона подивилася на своє відображення у вікні над піччю, я впевнений, що вона зробила це, щоб побачити, як вона виглядає. Це тільки моє припущення, але я впевнений, що воно правильне.

Ми дивилися на неї, ніби від неї залежали увесь світ і майбутнє. Коли вона розрізала капусту на декілька частин, герой постійно крутив головою туди-сюди, слідкуючи за ножом. Коли вона кинула ті шматки капусти на сковорідку, Дед усміхнувся й поклав руку на руку. Я ж узагалі не міг від неї відвести очей. У неї були тонкі пальці й довгі руки, її волосся, як я вже згадував, було теж зовсім біле. Його кінчики торкалися підлоги й підмітали звідти бруд і пил. Її очі важко було розгледіти, тому що вони були глибоко посаджені на обличчі, але коли я приглядався тоді, як вона дивилася на мене, то бачив, що вони блакитні й блискучі. Саме по очах я зрозумів, що вона і є та Августина з фотки. І дивлячись їй в очі, я був певен, що це вона врятувала героєвого діда і ще, можливо, багатьох інших людей теж. Я уявляв собі, як дівчинка з фото перетворилася в жінку, яка отут ходила перед нами по кімнаті. Кожен день поставав переді мною, як окрема фотографія. Усе її життя розгорталось, як книга з фотокартками. Одна з них зображала її і героєвого діда, а остання — її і нас усіх.

Коли їжа після багатьох хвилин очікування була вже готова, вона принесла її нам на стіл, давши кожному окрему тарілку, а собі тарілки не взяла. Одна з картоплин впала на підлогу — БАЦ! — всі ми розсміялися з різних приводів, які витонченому авторові пояснювати не годиться. І тільки Августина не засміялася. Напевно, їй стало

дуже незручно, бо вона довго ховала від нас своє обличчя. "З вами все в порядку?" — запитав Дед. Але вона не відповідала. "Все в порядку з вами?" Несподівано вона обернулася до нас і сказала: "Ви, напевне, стомилися з дороги?" — "Ну, так", — сказав Дед і відвернувся, ніби знітився, хоча я і не зрозумів, чого тут знічуватися. "Я можу піти на базар і купити вам чого-небудь холодного попити, — сказала вона, — "Кока-Коли" там або ще чогось". — "Ні, не треба, — сказав Дед з такою поспішністю, ніби він боявся, що вона піде й не вернеться, — не треба, ви і так до нас дуже щедрі. Посидьте з нами". Він енергійно відсунув стілець від столу й зачепив ящик МЕНОРИ/ ЧОРНИЛА/ КЛЮЧІ. "Дякую", — сказала вона. "Ви дуже красива", — сказав Дед, і я думаю, що ні я, ні він сам не сподівалися, що він це скаже. На хвилину зависла тиша. "Дякую, — знову сказала вона й відвела очі від його погляду, — це ви

щедрі". — "Але ж ви дуже гарна", — наполягав Дед. "Ні, — сказала вона, — я не красива". — "Я теж вважаю, що ви красива", — втрутився я, і хоча я теж не сподівався такого сказати, але і не пошкодував про це. Вона була така красива, ніби хтось, кого ти ніколи не зустрічав, але завжди мріяв зустріти, хто надто хороший для тебе. А ще я помітив, що вона дуже сором'язлива, їй було незручно дивитися на нас, і тому вона постійно ховала руки в кишені. І ще я вам скажу, що коли вона дивилася на нас, то ні разу на всіх, а тільки на мене.

"Про що ви говорите? — спитав герой, — вона вже згадувала про мого діда?" — "А цей по українськи не говорить?" — спитала Августина. "Не-а", — сказав я. "А звідки він?" — "З Америки". "Це десь у Польщі?" Я не міг повірити, що вона не знає про Америку, але, правду сказати, від цього вона не почала мені подобатися менше. "Ні, це дуже далеко. Він прилетів сюди літаком". — "На чому?" — "Ну, на літаку, — сказав я, — ну, по небу". Я розвів руки, як літак, і знов мимохіть зачепив ящик, на якому було написано ПОЧУТТЯ. Далі я губами видав звук літака. Це її налякало. "Не треба", — сказала вона. "Чого?" — "Будь ласка", — сказала вона. "Це через війну?" — спитав Дед. Але вона промовчала. "Він приїхав побачити вас, — сказав я, — приїхав спеціально через вас". — "А я думала, що це ти, — сказала вона, — я думала, що чекала саме на тебе". Це мене розсмішило, і Деда так само. "Ні, — сказав я, — це він". Я поклав руку на голову героєві: "Це він мандрував, щоб знайти вас". Це знову змусило її розплакатися, хоча я не хотів цього робити; ситуація була, я вам скажу, не з приємних. "Так ти через мене приїхав?" — спитала вона, обертаючись до героя. "Вона хоче знати, чи ти приїхав через неї". "Так, — відповів герой, — переклади їй, що це дійсно так". — "Так, — сказав я, — все це через вас". — "Але чому?" — запитала вона. "А чому?" — спитав я героя. "Тому, що якби не вона, то я би не опинився тут, щоб побачити її. Її існування уможливило увесь пошук". — "Тому що ви спричинили його, — сказав я, — якби ви не врятували його діда, то його би не було". Вона почала часто дихати. "Я би хотів їй дещо дати", — сказав герой, витягуючи шось зі своєї сідалищної сумки. "Переклади їй, що тепер у неї є гроші. Я знаю, що тут мало, не може бути достатньо. Це лише трохи грошей від моїх батьків, щоби зробити її життя трохи легшим. Віддай їй її". Я взяв конверт. Він був повний. Там, мабуть, були тисячі доларів. "Ав-густино, — сказав Дед, —

ти би не хотіла вернутися з нами в Одесу?" Вона не відповіла. "Ми могли би потурбуватися про тебе. У тебе є тут сім'я? Ми і їх заберемо. У нас там досить місця. Так же жити не можна, — сказав він, вказуючи на хаос, — ми подаруємо тобі нове життя". Я переклав герою те, що сказав Дед. Я побачив, що його очі зволожилися. "Августино, — сказав Дед, — ми можемо забрати тебе від усього цього". Він вказав на її кімнату і на всі ці ящики: ВОЛОССЯ/ДЗЕРКАЛЬЦЯ, ПОЕЗІЮ/ НІГТІ/ ШАХИ/ РЕЛІКВІЇ/ ЧОРНУ МАГІЮ, ЗІРКИ/ МУЗИЧНІ СКРИНЬКИ, СОН/ СОН/ СОН, ПАНЧОХИ/ ОБРЯДОВІ ЧАШІ, ВОДУ, ЯКА СТАЛА КРОВ'Ю.

"А хто така Августина", — спитала вона.

"Шо— шо?" —спитав я. "Хто така Августина?" — "Августина?" — "Що вона питає?" — "Фотокартка, — нагадав мені Дед, — ми не знаємо, що написано на звороті. Може, це зовсім не її ім'я". Я знову показав їй фото, і вона знову розридалася. "Оце ви, — сказав Дед, тицяючи пальцем на зображення, — от бачиш, тут ти ще маленька дівчинка". Августина замахала головою, що ніби ні, це не я, я — не вона. "Та це просто дуже старе фото, — сказав мені Дед, — вона вже забула". Але в той момент я вже вирішив, що Деду в цих питаннях довіряти не варто. Я повернув валюту назад герою. "Ви ж знаєте цього чоловіка", — не спитав, а сказав Дед, вказуючи на героєвого діда на фотокартці. "Так, — сказала вона, — це Саф-ран". — "Ну от", — сказав він, поглядаючи то на неї, то на мене. "Ну, а от біля нього — ви!" — "Ні, — сказала вона, — решту я не знаю. Вони не з Трохимброду". — "Ну, це ж ви його врятували?". — "Ні, — сказала вона, — не я". — "Августина?" — спитав він знову. "Ні", — сказала вона і встала з-за столу. "Ну, але ж ви його врятували", — сказав він. Вона закрила обличчя руками. "Вона не Августина", — сказав я герою. "Прошу?" — "Вона — не Августина". — "Не розумію". — "Так", — сказав Дед. "Ні", — сказала вона. "Вона не Августина", — знову сказав я герою. "Я думав, що це вона, але то не вона". — "Августино", — знову озвався Дед, але жінка вже вийшла до другої кімнати. "Вона просто соромиться, — сказав Дед, — ми її дуже вразили". — "Напевно, нам треба їхати далі, — сказав я. "Ми нікуди не їдемо. Треба допомогти їй пригадати. Багато людей після війни так намагалися все забути, що вони вже не можуть нічого згадати". "Це не той випадок", — відповів я. "Про що ви говорите?" — не вгавав герой. "Дед упевнений, що саме вона і є Августина", — переклав я йому. "Попри те, що вона це заперечує?" — "Ага, — сказав я, — його важко зрозуміти".

Жінка повернулася з іншої кімнати з ящиком, на якому був напис ЗАЛИШКИ. Вона поклала його на стіл і зняла кришку. У ньому виявилася ціла купа фотографій, шматки паперу, стрічки й латки одягу, і ще якісь різні дивні речі, типу гребінців, кілець та квітів, які вже стали як папір. Вона почала витягувати кожен предмет окремо й демонструвати їх нам, хоча мені, як і раньше, здавалося, що звертається вона тільки до мене. "От фото Баруха на тлі його старої бібліотеки. Він сидів біля книжок цілий день, хоча, ви знаєте, він навіть не вмів читати! Просто казав, що любить книги, любить думати про них, навіть не читаючи. Він завжди йшов на прогулянку з книжкою під пахвою, і до того ж, випозичав найбільше книжок із містечкової бібліотеки з усіх жителів штетля. І що за дурниця! А оце, — з цими словами вона витягнула ще одне

фото, — це Йосиф і його брат Цві. Я завжди гралася з ними, коли вони приходили зі школи додому. Маленька частинка мого серця належала Цві, але я йому в цьому ніколи не зізнавалася. Все збиралася це зробити, але не зробила. Я була така гарненька дівчинка й носила в своєму серці частинки від різних людей. Коли я розповідала про все це Лії, вона казала, що збожеволіє від тих розповідей, і говорила Через ті частинки усіх твоє серце скоро перестане проганяти кров!" — жінка засміялася з самої себе й замовкла.

"Августино", — сказав Дед, але вона не почула його, не обернулася на його голос, а тільки продовжувала перебирати пальцями ці старі предмети, ніби вони лежали у воді. Тепер вона знову зверталася тільки до мене. Дед і герой для неї не існували.

"Ось обручка Рифки", — сказала вона й надягла перстень собі на палець. "Вона була сховала її у глечика, а глечик закопала. Я це знаю, бо вона розповіла мені. Сказала "На всяк випадок". Тоді багато хто так робив. Тут довкола в землі повно перстенів, грошей, фотографій і різних єврейських речей. Я змогла знайти тільки деякі з них, а решта — всі в землі". Герой ні разу не запитав мене, про що вона говорить, він узагалі мене ні про що не питав. Може, він здогадувався, що вона каже, а може, не вважав за потрібне питати.

"А оце Гершль", — сказала стара, вдивляючись у фото на світлі від вікна. "Йдемо, — сказав Дед, — переклади йому, що ми йдемо". — "Не йдіть", — попросила вона. "Замовкни", — обірвав він її, хоча цього не треба було робити так грубо, навіть якщо вона не Августина. "Вибачте, сказав я їй, — продовжуйте, будь ласка". — "Він жив у Колках, це штетль по-сусідству з Трохимбродом. Гершль і Елі були найкращими друзями, але Елі мусів застрелити Гершля, бо інакше би застрелили й Елі". "Та замовкни", — знову сказав Дед і цього разу навіть grimнув рукою по столу. Але вона не замовкла. "Елі не хотів стріляти, але мусив". — "Та ти ж брешеш про все це". "Він не навмисно", — сказав я жінці, киваючи на Деда, бо не розумів причин його агресії. "Деда..." — "Можеш тримати свої байки при собі", — сказав Дед. "Я тільки чула, як про це розказували, — відповіла вона, — і я думаю, що то правда". Я розумів, що він зараз доведе її до плачу.

"От скріпка, — сказала знову жінка, — її носила Міріам, заколюючи нею волосся, щоб не спало на чоло. Вона завжди гасала туди-сюди. Вона би вмерла, якби постійно сиділа на місці, знаєте, любила постійно щось робити. Я знайшла цю скріпочку в неї під подушкою. І це правда. А хочете знати, чого та скріпка була під подушкою? А це тому, що вона тримала її усю ніч у руці, щоб не смоктати свого великого пальця! Та погана звичка була в неї дуже довго, навіть коли їй було вже дванадцять років! І тільки я про це знала. Вона би мене забила, якби знала, що я розповідаю комусь про її великий палець, але я вам скажу, що якби ви до нього уважно придивилися, якби тільки звернули увагу, то побачили би, що він у неї завжди був червоним. І вона цього постійно соромилася". Жінка сховала скріпку назад у ящик ЗАЛИШКИ й витягла звідти нове фото.

"А от оце я пам'ятаю: Кальман та Ізя — вони були такими жартунами". Дед, крім як

на Августину, більше ні на що не дивився. "Дивіться, як Кальман тримає Ізю за носа! Ото жартун! Вони так бавилися цілими днями, а Тато їх називав трохимбрідськими клоунами. Він казав: "То такі клоуни, що їх навіть до цирку не пустять"". — "Ви з Трохимброда?" — спитав я. "Вона не з Трохимброда", — сказав Дед і відвернувся. "Я звідти, — сказала стара, — я єдина, хто залишився". — "І що це означає?" — спитав я, бо просто не розумів, "їх усіх убили", — сказала вона, і я почав перекладати все, що вона сказала герою. "Не вбили тільки одного-двох, хто встиг утекти". — "Вам повезло", — сказав я їй. "Нам не повезло", — сказала вона. "Це неправда", — торочив своє Дед, хоча я не знав, до якої частини сказаного стосуються його слова. "Це правда. Нікому би не побажала залишатися єдиним, хто вижив". — "Ліпше би ти здохла зі всіма", — сказав Дед. (От оцю фразу я би точно викреслив.)

"Запитай її, чи вона знала мого діда". — "А ви знали цього чоловіка з фото? Він дід цього хлопчика". Я знову показав їй фото. "Звичайно", — сказала вона і знову вступилася в мене. "Це Саф-ран — перший хлопець, якого я поцілувала. Я вже така стара, що вже навіть застара соромитися. Я поцілувала його, коли була ще дівчинкою, а він — малим хлопчиком. Скажи це йому", — з цими словами вона взяла мою руку в свою. "Скажи йому, що то був перший хлопець, якого я поцілувала". — "Вона каже, що твій дід був першим пацаном, якого вона поцілувала". — "Ми були дуже добрими друзями. А Сафран у війну втратив жінку і двох діток. Він про це знає?" — "Двох дітей?" — перепитав я. "Так", — сказала вона. "Так, він це знає, — сказав я. Вона далі порпалася в ящику ЗАЛИШКИ, витягуючи звідти фотографії і розкладаючи їх по столу. "І як тобі це вдається?" — спитав її Дед.

"От, — сказала вона після довгих пошуків, — от фотографія, де я і Сафран удвох". Я побачив, як два маленьких струмочки покотилися в героя по обличчі, й мені захотілося покласти руку йому на обличчя і все для нього організувати. "А от ми перед його будинком, — сказала вона, — я дуже добре пам'ятаю цей день. Це фото зробила моя мама. Сафран їй дуже подобався. Я думаю, що вона хотіла нас одружити і навіть сказала про це Рабину". — "Тоді ти була би його бабкою", — сказав я, і вона засміялася. Від цього я почував себе добре. "Моїй мамі подобався Сафран, бо він був дуже вихований, сором'язливий, завжди говорив їй, що вона гарна, навіть коли вона вже такою не була". — "А як її звати було?" — запитав я, намагаючись говорити дуже м'яко, але вона покрутила головою, ніби "ні, я тобі не скажу", а я одразу згадав, що я ж і її імені не знаю. Я вже звик думати, що вона — Августина, бо, як і Дед, продовжував хотіти, щоб вона нею виявилася. "Я знаю, що у мене має бути ще одна... — сказала жінка, порпаючись у ЗАЛИШКАХ, — ага, от... — вона витянула ще одне жовте фото, — от Сафран зі своєю жінкою перед їхнім домом після весілля".

Я передавав герою кожну фотографію, як тільки вона передавала їх мені, а він майже не міг втримати їх у руках — так вони в нього дрижали. Здавалося, що якась його частина бажає записувати до щоденника кожне почуте слово. А інша його частина відмовляється записати хоча б одне слово. Він то відкривав свій щоденник, то закривав, знову відкривав і знову шкривав — здавалося, що той щоденник має злетіти з

його рук. "Скажи йому, що я була на тому весіллі. Ну, скажи йому". — "Вона була на весіллі твого діда і його першої дружини", — переклав я. "Спитай її, як усе відбувалося", — попросив герой. "Було дуже гарно, — сказала жінчина, — мій брат тримав один з країв святого покривала (чупи). Був прекрасний весняний день. І Зося була така красива". — "Це було дуже красиво, — переклав я герою, — всі були у біному й було багато квітів, багато дітей, і наречена в білій сукні. Зося була дуже красива, аж всі решта чоловіків ревнували". — "Запитай її, чи можемо ми побачити той будинок", — попросив герой і ткнув пальцем на фото. "Ви не могли би нас відпровадити до того дому", — спитав я. "Там нічого нема, — сказала вона, — я вже вам говорила. Зовсім нічого. Трохимбрід був за 4 кілометри звідси, але все, що від нього лишилося, тепер у мене в хаті". — "Ви кажете, то це за чотири кілометри звідси?" — "Трохимброду більше нема. Він перестав існувати п'ятдесят років тому". — "Покажіть нам, де це", — казав Дед. "Там нема на що дивитися. Це просто поле. Я можу показати вам будь-яке поле і це буде те саме, що й показати вам Трохимбрід". — "Але ж ми приїхали, щоб побачити Трохимбрід, — сказав Дед, — так що, ви покажете нам Трохимбрід?"

Жінка подивилася на мене й поклала свою руку мені на обличчя. "Скажи йому, що я думаю про це кожного дня. Скажи йому". — "Думаєте про що?" — запитав я. "Скажи йому". — "Вона думає про це кожен день", — переклав я герою. "Я думаю про Трохимбрід і про те, як ми всі були такими молодими. Ми навіть бігали вулицями голі, можете в таке повірити? Так, ми ще були тоді зовсім дітьми. Отак воно й було тоді. Скажи це йому". — "Вони бігали по вулицях голими, бо були ще зовсім дітьми". — "Я дуже добре пам'ятаю Сафрана. Він поцілував мене за синагогою — нас за таке могли побити, самі знаєте. Але я дуже добре пам'ятаю, що я відчувала. Я ніби літала. Скажи це йому". — "Вона пригадує, як твій дід її поцілував. Вона тоді ледве не полетіла". — "А ще я пам'ятаю Рош Гашанаг (Рахманський Великдень), коли ми кидали на воду хлібні крихти і просили, щоб вона забрала з собою наші гріхи. Розкажи йому і про це". — "Вона все пам'ятає: і річку, і крихти хліба, і свої гріхи". "Брід?" — спитав герой. Стара підтакнула кивком голови. "Скажи йому, що коли було спекотно, то і я, і його дід — усі діти стрибали у воду й плюскалися там, а наші батьки сиділи на березі й дивилися на нас, і фали в карти. Розкажи це йому". І я розказав. "У кожного була своя сім'я, але ми були ніби одна-єдина сім'я. Інколи доходило й до бійки, але все то були дрібниці".

Вона забрала руку з мого обличчя й поклала її собі на коліна. "Мені страшенно соромно, — сказала вона, — так завжди: зробиш щось, а потім боїшся показати комусь своє обличчя". — "Угу, тобі й має бути соромно", — сказав Дед. "Не соромтеся", — сказав я їй. "Спитайте її, як моему дідові вдалося втекти". — "Він хоче знати, як його дідові вдалося втекти". — "Вона цього не знає, — сказав Дед, — вона ж уже стара дура". "Вам не треба казати нічого з того, чого ви не хочете говорити", — сказав я жінці. "Тоді я взагалі більше нічого не казатиму", — додала вона. "І ви можете не робити нічого такого, чого не бажаєте". — "Тоді я більше нічого й не буду робити". "Але вона все бреше", — не вгавав Дед, а я нікак не міг вкурити, що його стимулює отак реагувати.

"Ви можете залишити нас удвох? — спитала мене Августина, — на пару хвилин". —

"Пішли у двір", — сказав я Деду. "Ні, — сказала Августина, — мені треба поговорити якраз із ним". — "З ним?!" — перепитав я, вказуючи на Деда. "Так, будь ласка, залишіть нас на пару хвилин удвох". Я подивився на Деда, шукаючи хоч якусь підказку, що робити, але побачив, що його очі повні сліз, і що він на мене не дивиться. Натяк поняв. "Нам треба вийти", — сказав я герою. "Чому?" — "Вони збираються пошепотіти між собою про різні секретні речі". — "А про що саме?" — "Нам тут бути не можна".

Ми вийшли й зачинили за собою двері. Я, звичайно, хотів би опинитися по той бік дверей, і ю там відкривалися дуже важливі таємниці. Ну, або хоча би припасти вухом до дверей і послухати, про що вони там говорять. Але я знав, що моє тіло бути з героєм по цей бік дверей. Частина мене бунтувала проти цього, а частина, навпаки, була довольна, бо ж якщо ти щось раз почув, то вже не можеш опинитися в тому моменті, коли ти ще цього не знав. "Ми би могли потеревити для неї кукурудзу", — сказав я, і герой повністю погодився. Наближалася четверта година дня й температура повітря почала катастрофічне знижуватися. Вітер приніс перші віддалені звуки ночі.

"Але я не знаю, що робити", — сказав герой.

"І я теж".

Після цього між нами почалося словесне голодування. Ми сиділи й обдирали з кукурудзи листя. Мене не хвилювало, що там говорить Августина, але я би хотів почути, про що говорить мій Дед. З якої радості він може розповідати цій жінці такі речі, про які він навіть не згадував, коли говорив зі мною? А може, він їй нічого не розповідав, може, просто брехав? Я саме хотів, щоб він не казав їй правди. Вона не більше заслуговувала на його правду, ніж я або ж ми обоє заслуговували почути правду, і герой теж. Усі ми.

"Про що поговоримо?" — спитав я, відчувши обопільне бажання говорити. "Я не знаю". — "Ну, має ж бути якась спільна тема". — "Може, ви хочете знати ще щось про Америку?" — спитав герой. "Та, от щось не можу нічого зараз придумати". — "Ви знаєте що-небудь про Таймс-Сквер?" "Ага, — сказав я, — це в Манхетені, на перехресті 42-ї вулиці і Бродвею". — "А знаєте про людей, котрі всенький день проводять перед ігровими автоматами й розтринькують усі свої гроші?" "Ага, — сказав я, — це в Лас-Вегасі, в Неваді, я читав про це статтю". — "А як щодо хмарочосів?" — "Ну, так, звичайно, близнюки Міжнародного Торгового Центру, Емпаер Стейтс Біддінг, Сіарз Тавер". Не розумію чого, але мене не тішило все це, що я знав про Америку, мені навпаки було соромно.

"А що ще?" — запитав він. "Розкажи мені більше про свою бабку", — попросив я. "Про мою бабусю?" — "Ну так, ти ж згадував про неї в машині. Про ту, що з Колок". — "Ви пам'ятаєте ту розмову?" — "Ну да". — "А що ж би ви хотіли знати?" — "Ну, скільки їй років, наприклад". — "Я думаю, що їй приблизно стільки ж, скільки й вашому дідові, але виглядає вона набагато старшою". — "А як вона виглядає?" — "Вона маленька. Тому називає себе криветкою — це кумедно. Не знаю, якого кольору було її волосся насправді, але зараз вона фарбує його на жовто з коричневим, щось подібне на колір волоття кукурудзи. А очі в неї різного кольору: одне синє, а друге зелене. А ще в неї

жахливі варикозні вени". — "Шо за варикозні вени?" — "Ну, вени в неї на ногах, по яких біжить кров, вони надзвичайно випуклі й виглядають дуже негарно, якось фатально". — "Ага, — сказав я, — у Деда таке саме є. Де тому, що коли він робив, то постійно був на ногах і от так сталося". — "А в моєї бабці вони ще з війни: їй довелося пройти пішки через усю Європу, щоби врятуватися. А для її ніг це було занадто". — "Вона пройшла пішки через усю Європу?!" — "Пам'ятаєте, я розповідав вам, що вона покинула Колки ще до того, як прийшли нацисти?" — "Ну, пам'ятаю". Він на мить спинився. Тоді я знов вирішив ризикнути усім зразу: "Розкажи мені про неї і про себе".

"Тобто, що значить про неї і про себе?" — "Ну я ж тільки хочу послухати". — "Та я й не знаю, про що розповідати". — "Ну, розкажи про той час, коли ти ще був малим, і про те, яка вона була тоді". Він засміявся. "Коли я був маленьким?" "Так, шо-небудь розкажи". — "Коли я був маленьким, — почав він, — то полюбляв під час родинних обідів сидіти в неї під спідницею. От це я пам'ятаю". — "Ну так і розкажуй". — "Гм, довгий час я про це взагалі не згадував". Я мовчав, щоб він зміг продовжувати. Часом це було важко через надмірну тишу, яка висіла довкола. Але я розумів, що тиша потрібна йому, щоб говорити. "Тоді я проводив руками вгору-вниз по її варикозних венах. Навіть не знаю, нащо я це робив і коли почав, просто робив і все. Я був малим, а всі малі, думаю, щось таке витворяють. А згадав я це, бо перед тим говорив про її ноги". Я не озвався жодним словом. "Це ніби смоктати свій великий палець. Я робив це й мені було добре, от і все". Мовчи, Алекс, мовчи, ніхто тебе не змушує розмовляти. "І увесь світ я бачив крізь її сукні. Я бачив усе, а мене не бачив ніхто. Там ніби був мій форт, моя таємна схованка. Але я ж був ще зовсім малий. Чотири роки, ну, може, п'ять, не знаю точно". Моє мовчання давало йому змогу продовжувати. "Я почувався там безпечно й спокійно. Дійсно так, там були справжня безпека і справжній спокій. І я це відчував". — "Ти відчував безпеку і спокій від чого?" — "Не знаю, безпеку і спокій, а не не-безпеку і не-спокій".

"М— да, красива історія". — "Це правда, я не вигадую". — "Та я знаю, що ти це не придумав". — "Часом, коли ми говоримо, то просто вигадуємо. Але все сказане відбувалося насправді". — "Та знаю я, знаю". — "Та ні, насправді так було". — "Та вірю я тобі". — Далі знову запала тиша. Вона була така важка й така довга, що за якийсь час я знову був змушений заговорити: "А коли ти припинив ховатися в неї під спідницею?" — "Не знаю. Може, тоді мені було п'ять або шість. А може, і трохи пізніше. Напевне, я відчув себе надто дорослим, щоби таким займатися. А може, хтось мені сказав, що так не робиться". — "А що ти ще пам'ятаєш?" — "Що ви маєте на увазі?" — "Ну, я хочу послухати про неї. Про неї і про тебе". — "Чому вас це так цікавить?" — "А що, ти не хочеш говорити?" — "Ну, я пам'ятаю її вени, запах моєї таємної схованки, як я про неї звик думати, я взагалі про все це думав, як про велику таємницю; а ще я пам'ятаю, як бабця мені раз сказала, що мені пощастило, бо я смішний". — "Так, Джонатан, ти дуже смішний". — "О, ні. Це якраз найменше, чого б я хотів". — "А чого? Смішним же бути кльово". — "Та ні". — "Як же так?" — "Я звик думати, що гумор — це єдине мірило того, який світ прекрасний і, водночас, жахливий, єдиний шлях зрозуміти всю велич і

глибину життя, розумієте?" — "Так, звичайно". — "Але тепер я думаю якраз навпаки: гумор — це найкращий спосіб утекти від цього прекрасного і, водночас, жахливого світу". — "Джонатан, поінформуй мене ще, про те, як ти був маленьким". Він знову засміявся. "Чого ти смієшся?" Знову рже. "Ну, давай, розкажи". — "Коли я був маленьким, то по п'ятницях увечері відвідував дім своєї бабусі. Не кожен п'ятницю, але більшість із них. Коли вона мене зустрічала, щоби повести до себе, то з усією силою хапала мене у свої знамениті обійми, так що навіть відривала мене від землі. А коли я мав повертатися додому наступного обіду, то мене знову підносила в повітря сила її любові. А сміюся я тому, що тільки за багато років зрозумів, що у такий спосіб вона перевіряла мою вагу". — "Перевіряла твою вагу?" — "Коли вона була нашого з вами віку, то харчувалася недоїдками, мандруючи Європою босоніж. Тому для неї було надзвичайно важливо — куди важливіше, ніж забавити мене, — щоби я після відвідин її дому набирив ваги. Думаю, що вона б хотіла, аби її внуки були найтовстішими у світі". — "Так розкажи мені більше про ці твої п'ятниці. Про все: зважування, гумор і хованки під спідницями". — "Думаю, що я вже розповів досить". — "Але ти ж мусиш говорити. Хіба ти думаєш, що я змучився, і хочеш мене пожаліти?" — "Коли я залишався в бабусі на ніч, то ми виходили на її ганок і вигукували в темряву слова. Це я також пам'ятаю. Ми вигукували якомога довші слова, які тільки могли згадати. Наприклад, я кричав: "Фантазмагорія!". Він знову засміявся. "Просто мені згадувалося саме те слово. А вона тоді кричала якесь слово на ідиші, якого я не розумів. Тоді я кричав: "Антеділувіан!". Герой викрикнув це слово в повітря, і це було дуже несподівано, хоча на вулиці нікого й не було. "А потім я дивився, як надувалися вени на її шиї, коли вона знову вигукувала в темряву якесь слово на ідиші. Напевне, ми обоє були таємно закохані у слова". — "А ще ви, може, таємно любили одне одного?" Він знов сміється. "А що за слова вона кричала?" — "Я не знаю. Я ніколи не знав, що вони означають. Але я все ще можу чути її голос". Він знов викрикнув якесь ідишівське слово. "А чого ти не питав її, що ті слова означають?" — "Я боявся". — "Чого ж ти боявся?" — "Не знаю. Просто, дуже боявся. Просто знав, що не можна про таке питатися і не питав". — "А може, вона бажала, щоб ти її спитав про них?" — "Та ні". — "Може, їй навіть треба було, щоб ти питав, бо якщо ти не питав, то як же вона повинна була тобі про них розказати?" — "Ні, вона не хотіла". — "А може, вона навіть кричала в душі "Запитай! Запитай мене, про що я кричу! Ми далі теребили кукурудзу. Мовчанка досягала розмірів гори.

"Можеш пригадати що-небудь конструктивне про Львів?" — спитав герой.

"Так, звичайно".

"Мені він також запам'ятався".

І знову тиша. Нам не було про що говорити, ніяких важливих тем. І нічого такого, що могло би стати важливим.

"А що ти пишеш у своєму щоденнику?" — "Роблю записи". — "Про що?" — "Це для книжки, над якою я зараз працюю. Пишу про ті речі, які хотів би запам'ятати". — "Про Трохимбрід?" — "Так". "Це буде класна книжка?" — "Та я і написав лише кілька епізодів. Кілька сторіночок цього літа, перед тим як приїхати сюди, ще пару — у літаку

до Праги, потім ще — у потязі до Львова і ще кілька — минулої ночі". — "А почитай їх мені". — "Та якось незручно". — "Та не, такі речі не бувають незручними". — "Ще й як бувають". — "Не, якщо будеш читати для мене. Обіцяю, що похвалю. Мене взагалі дуже легко захватити". — "Ні", — сказав він, і це змусило мене зробити те, що я вважав нормальним і навіть веселим. Я взяв його щоденник і відкрив його. Герой не сказав, що я можу читати, але й не протестував, щоб я віддав щоденник назад. І от що я вчитав:

"Він сказав своєму батькові, що сам зможе піклуватися про Маму і про Ігорчика. Весь час повторював це, щоби повірити самому. Врешті, таки сказав. Його батько не міг повірити. Що? — перепитав він. Що? І Саша знову повторив йому, що хоче піклуватися про сім'ю сам і що зрозуміє, якщо батько піде й більше не повернеться, і що це навіть не применшить його батьківства. Він сказав своєму батькові, що він його пробачить. О, як же це розсердило батька, він просто сповнився гнівом, він сказав Саші, що вб'є його, а Саша відповів, що також уб'є його, і тоді вони зі злістю кинулися одне на одного, а батько сказав: Скажи мені це в обличчя — не дивися на підлогу. І Саша сказав: Ти мені не батько".

До того моменту, коли Дед і Августина вийшли з дому, ми вже облушили всю кукурудзу і склали сміття від цієї операції з другого боку сходів. Я ще прочитав декілька сторінок зі щоденника. Деякі епізоди нагадували прочитаний перший, а другі були зовсім не такі. Деякі стосувалися давньої історії, а деякі мали ще статися в майбутньому. Я розумів, що робив герой, коли писав усе це. Спочатку все це зробило мене злим, потім — сумним, потім — дуже вдячним, а потім — знову злим; і так я міняв свої настрої сотню разів, зупиняючись на кожному тільки на короткий час, а потім рухався далі.

"Дякую вам, — сказала Августина, поглядаючи то на гору качанів, то на купу листя, — так гарно, що ви мені допомогли". — "Вона відвезе нас у Трохимбрід, — повідомив нам Дед, — ми не можемо тратити час, вже стає пізно". Я сказав це герою. "Передай їй від мене дякую". — "Спасибі вам", — переказав я жінці. А Дед сказав: "Та все вона вже знає".

Весілля було просто надзвичайним! Або Після весілля все йде на спад, 1941

Звісно, те, що родина молодії почала готуватися до весільної забави задовго до народження самої Зосі, мало свій сенс, але коли мій дід — впавши навіть не на одне, а на цілих два коліна — висловив свою шлюбну пропозицію, покращення й прибирання набули просто істеричного темпу. Підлоги з міцного дерева покривали білими веретами, столи вишиковували в ряд від хазяйської спальні до кухні, а на кожному з них розкладали іменні таблички для гостей — де кому сидіти мало не з піною на вустах вирішували кілька тижнів. (Авра не може сидіти поруч із Зосею, а краще поближче до Йошки й Лібі, але не можна допустити, щоби Лібі була біля Аншеля або Аншель біля Аври, а той так само не може сидіти біля квіткових ваз, бо в нього жахлива алергія і він може померти. І вже в будь-якому випадку треба, щоби прихожани з Правостійної Синагоги й Приземлені

сиділи по різні кінці столу.) На нові вікна чіпляли нові фіранки, і не тому, що старі

вікна й старі фіранки були погані, а тому, що Зося віддається, і тому мають бути й нові вікна, і нові фіранки. Нові дзеркала начищали до блиску, а їхні зроблені під старовину рами методично присипали порохом, щоби вони виглядали ще старішими. Горді подією батьки, Менахем і Това, піклувалися, щоби все аж до найменшої деталі було надзвичайним.

Будинок, власне, складався з двох будинків, з'єднаних докупі мансардою після того, як ризикована форельна комерція Менахема почала приносити щоразу кращі бариші. То був найбільший будинок в усьому Трохимброді, але й найменш зручний, бо, щоби потрапити з одної частини дому до другої, часом доводилося йти три поверхи вгору і три вниз, минаючи при тому з дванадцять кімнат. Поділ будинку був винятково функціональним: в одній частині — спальні, дитячі кімнати й бібліотека, а в іншій — кухня, їдальня й вітальня. Підвали обох частин будинку, в одному з яких стояли довжелезні винні стелажі, котрі Менахем все обіцяв якось заставити старезними винами, а в іншому з яких Това тихенько займалася наодинці шиттям, були розділені між собою лише тоненькою цегляною стінкою, але, щоби перейти з одного з них у інший, потрібно було, з тих чи інших практичних причин, десь із чотири хвилини.

Подвійний Будинок кожною деталлю свідчив про нещодавній успіх свого господаря. Недокінчена веранда мала вигляд розбитої перекинутої склянки. Спіралі сходів від підлоги до стелі прикрашали мармурові колони. Стелі на нижніх поверхах підняли так, що на третьому могли жити хіба діти й карлики. У клозетах, замість цегляних стільчаків без сидіння, забираючись на які випорожнювалися інші громадяни штетля, встановили порцелянові унітази. Добрий старий сад викорчували, а натомість проклали довкола гравієві доріжки, обсажені обабіч азаліями, надто, втім, закоротке підрізаними, щоби вони могли цвісти. Але Менахем найбільше гордився якраз риштуваннями: вони символізували, що все в його господарці поступово змінюється, увесь час покращується. Голі кістяки балок і крокв з кожним днем будівництва він любив усе більше, любив їх більше, ніж сам будинок, і пояснював цим впертим архітекторам, що їх варто залишити оголеними навіть після закінчення споруди. І будівельники також мали залишитися. Ну, не зовсім будівельники, але актори, які б грали ролі будівельників, які ходили б туди-сюди риштуваннями, забивали би непотрібні цвяхи у невідповідні стіни, потім витягували би ті цвяхи, розглядали би креслення. (Складалися навіть окремі креслення тих майбутніх фіктивних креслень, а на тих кресленнях були креслення з кресленнями креслень...) У Менахема була серйозна гризота: він мав більше грошей, ніж було речей, які за них можна було б купити. Але й рішення він також знайшов: замість купувати нові речі, вирішив продовжувати купувати ті, якими вже володів; так, подібно, людина на пустельному острові постійно переповідає і прикрашає один-єдиний жарт, котрий їй вдається пригадати. Його мрією було, щоби Подвійний Будинок став, певною мірою, нескінченним, постійно був лише часткою себе самого — така собі бездонна прорва на гроші — щоби він весь час наближався, але ніколи не досягав завершення.

Пречудова! Ви досягли ідеалу, Това! Пречудової

Що за будинок! А ви, здається, трохи подалися на лиці.

Чарівно! Всі тільки вам і заздять.

Весілля — тобто, власне, забава — була, безперечно, найбільшою подією 1941 року, а запросили на неї стільки гостей, що якби той будинок раптом згорів чи, випадково, запався під землю, то все єврейське населення Трохимброда миттю й повністю зникло б. Нагадування розіслали за кілька тижнів до запрошення, а саме запрошення прийшло за тиждень до офіційного повідомлення:

НЕ ЗАБУДЬТЕ: ТОВА І ЇЇ ЧОЛОВІК (*)ВІДДАЮТЬ ЗАМІЖ ДОЧКУ 18 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ. БУДИНОК ВИ ЗНАЄТЕ

(*) Менахем

І ніхто не забув. На забаву не прийшли хіба ті нечисленні трохимбрідці, котрі не вартували запрошення Тови, відповідно, потім вони не потрапили й до гостьової книги, не потрапили до останнього перепису громадян штетля перед його руйнацією, а відтак — залишилися забутими назавжди.

Гості продовжували просочуватися в будинок, не маючи змоги перестати милуватися сти-лізованою оббивкою стін, а мій дідусь у той час, скориставшись моментом, швиденько збіг до винного підвалу, щоби змінити традиційний весільний костюм на щось більш легке, у чому спека не так давалася б узнаки.

Ох, да я совсем порватий од восхіщенія, Това. Ну гляньте на мене — я совсем порватий.

Нічого подібного я ніколи нігде не виділа.

Ви, напевне, стратились-те купу грошви на ті зацні квітові вази. У-у!

То таке надзвичайне!

Зненацька, десь далеко небо тріснуло від удару грому і, перш ніж хтось устиг кинутися зачинити нові вікна чи бодай затягнути нові фіранки, до кімнат увірвався вітер, дмухнув з усієї сили на квіткові вази й закрутив у повітрі іменними табличками. Який шкандаль! Кричали коти, кипіла вода, старші жінки міцніше припасовували капелюшки з вуалями на свої полисілі голови. Шквал минув так само скоро, як і з'явився, всі іменні картки знову опали на стіл, проте жодна з них уже не була на своєму попередньому місці: Лібі тепер сиділа поруч із Керманом (а він же поставив умову, що прийде тільки коли ця брудна курва сидітиме від нього за три столи), маму-Тову закинуло аж на найдаліше місце найдавшого столу (там узагалі-то мав сидіти торговець рибою, чие ім'я ніхто так і не зміг згадати, а запрошення підсунули йому під двері в останній момент, та й то тільки з почуття вини, бо його жінка померла була від раку), Рабин Правостійної Синагоги опинився поруч із най-затятішою Приземленою Шандою Т. (котру так само вернуло й нудило від нього, як і його від неї), а картка мого діда по-собачому приземлилася на картку молодшої сестри нареченої.

Зося з мамою — червоні від зніяковіння, бліді від туги, що зробити весілля бездоганим таки не вдалося, — метушилися туди-сюди, марно намагаючись направити вчинену вітром шкоду, збирали ножі та виделки, витирали підлогу від пролитого вина, знову завітчували вази і збирали таблички з іменами, котрі

розсипалися залю, немов колода гральних карт.

Давайте вважати, що всього цього не було, — намагався жартувати посеред загального рейва-ху батько молодії, — після весілля все йде на спад!

Коли мій дід зайшов до підвалу переодягнутися, молодша сестра нареченої стояла там, обіпершись на порожні стелажі для вина.

Привіт, Майя.

Привіт, Сафране.

Я хочу зараз дещо змінити.

Засмутиш Зося.

Чого б то?

Тому що вона думає, що ти досконалий. Вона сама мені так сказала. І в день весілля щось змінювати — то не найкращий вихід.

Навіть якщо мені має від того стати більш зручно?

У весільний день нема коли думати про зручності.

Ой, сестро, — сказав він і поцілував її там, де щока переходить у губи, — твоє почуття гумору пасує твоїй чарівності.

Тоді вона висмикнула свої трусики з-під його лацкана. Ну нарешті, — прошепотіла обіймаючи, — ще трохи — і від чекання мене б розірвало.

Жертва випадку, 1941 — 1924

Доки вони похапцем кохалися під чотириметровою стелею підвалу, котра здригалася від ударів багатьох черевиків і чобіт і, здавалося, от-от мала завалитися, — нагорі всіх охопило несамолюбне бажання все прибрати, тож довгої відсутності нареченого ніхто й не помітив — мій дід продовжував роздумувати, чи не став він просто жертвою нещасливого випадку? Чи не було все, що трапилося від першого поцілунку й дотепер, до його першої подружньої зради, лише неминучим наслідком гри обставин, котрі неможливо було контролювати? Наскільки він був насправді винен, якщо ніколи не мав справжнього вибору? А може, йому варто було залишатися із Зосяю нагорі? Чи дійсно він міг так учинити? Чи міг його пеніс бути зараз деінде, ніж де він був, і не був, і був, і не був, і був? Чи міг він узагалі стати добрим і правильним?

Його зуби. Це перша річ, яку я помітив, коли розглядав його дитячий портрет. То вам не та дрібна лупа, що в мене. Не якась там пляма гіпсу чи білої фарби. Між губами в мого діда вже тоді красувався повен комплект зубів, наче б хто посадив два ряди добірних кісточок-альбіносок у сливово-пурпурову плоть ясен. Напевне, всі зубні лікарі, дивлячись на таке чудо, безсило знизували плечами, як то завжди роблять лікарі, зіткнувшись із незрозумілим явищем, а далі нагороджували мого діда цілою в'язкою добрих пророцтв. Але ось бачимо сімейний портрет, намальований всього на три місяці пізніше. Подивіться цього разу на "губи, і ви побачите, що вона аж ніяк не відчуває себе найкращим чином: моя молода прабабця насуплена.

Саме через ті дідові зуби, котрими так тішився його батько, бо ж вони свідчили про швидкий синів розвиток, саме через них наливалися кров'ю і боліли пиптики грудей у його матері, через що і спати вона могла лише на спині, і не могла тими грудьми його

годувати. Саме через ті крихітні молочні зубки, ті симпатичні передні різачки, мої прадід і прабабця були змушені покинути займатися коханням, а відтак — мали тільки одну дитину. Саме через ті зуби мого діда так рано відлучили від грудей і він не отримав достатньо всього того харчу, якого потребувало його ще по-дитячому кволе тіло.

Його рука. Можна було б багато разів переглядати різні фото й так і не вловити, що ж у його руках незвичайного. Однак із часом приходиш до висновку, що така регулярність не могла трапитися лише через обраний фотографом ракурс, не могла бути простим співпадінням: у дідовій правій руці ніколи нічого немає ні портфеля, ні яких-небудь паперів, ні навіть його іншої руки. (На єдиній його американській фотографії, зробленій за два місяці після приїзду і за три місяці до того, як він назавжди склепив очі, він тримає мою маму-немовля лівою рукою.) Не маючи достатньо кальцію в дитинстві, його організм змушений був тратити свої ресурси ощадливо — тому його рука й висіла вздовж тулуба безсилою короткою соломиною. Все, що він міг, як був малим, то хіба безпомічно дивитися, як розпухлий материнський сосок віддаляється від нього назавжди. Він втратив його саме тоді, коли той був йому найбільш потрібним.

Отак я собі й думаю: через ті зуби дід не міг спожити достатньо материнського молока, а через відсутність молока його права рука поступово відмерла. А вже через мертву руку він не міг працювати на зловісному млині і їздив на роботу на шкіряну фабрику за містом; так само через те каліцтво його не забрали до війська і він, як багато його однокласників, не загинув у безнадійних битвах з нацистами. Його рука порятувала його ще один раз, бо через неї він не міг переплисти Брід, щоби спробувати порятувати свою єдину любов (котра загинула в річці з усіма рештою мешканцями штетля), і вдруге, бо таки не дала йому самому піти на дно. Рука врятувала його й пізніше, бо це через неї в діда закохалася Августина, а потім ще раз, бо через каліцтво він не зміг сісти на пароплав "New Ap-cestry", пасажирів якого американські еміграційні служби не допустили на Еліс Айленд і відправили назад — майже всі вони пізніше загинули в таборі смерті Треблінка.

І саме через ту руку, я певен, — через той безвольний жмут мускулів — він мав силу навіювати всім зустрічним жінкам безнадійне кохання до себе, і тому переспав з якими сорока жінками в самому Трохимброді, і з удвічі більшою кількістю жінок із найближчих сіл, і саме тому стояв він тепер у підвалі й похапцем кохався з молодшою сестрою його нової нареченої.

Першою його жінкою була вдова Роза В., котра жила в одній з дерев'яних хатин, набудованих уздовж Броду. Вона думала, що відчуває жаль до нещасного калічки-хлопця, котрого громада Приземлених прислала допомогти їй прибирати в хаті, і що саме цей жаль спонукав її принести йому тарілку печива і склянку молока (один вигляд якого геть вивертав його шлунок), що саме з жалю спитала вона, скільки йому років, а натомість сказала про власний вік — цього навіть її колишній чоловік не знав. З жалю до нього вона зняла з себе густі шари туші й пудри, щоби показати йому ту єдину

частину її тіла, яку за шістдесят років не бачив ніхто, навіть її чоловік. І саме з жалю вона повела його до спальні, щоби показати йому листи від свого чоловіка, які той писав з військового корабля на Чорному морі ще за першої світової війни.

В оцей лист, — казала вона, гладячи його безсилу руку, — він уклав ниточки, якими обмірював своє тіло — голову, стегно, плече, палець, ший — буквально все. Він хотів, щоби я спала, кладучи ці мірки під подушку. Писав, що коли приїде, то ми разом переміряємо його тіло цими нитками, щоби довести, що нічого не змінилося... О, цей я також пам'ятаю, — вона схопила жовтий лист паперу, а другою рукою невпинно — свідомо чи несвідомо — продовжувала погладжувати безсилу руку його діда, — в ньому він писав про будинок, який збирався для нас побудувати. Ось, він навіть намалював його, хоча маляр з нього був нікудишній. Там навіть мав бути невеликий ставочок. Ну, не зовсім ставочок, а така собі маленька копанка, у якій могла би водитися риба. Так, а ще в тому домі в спальні мало бути скляне вікно просто в стелі; це щоби ми могли перед сном говорити прорізні сузір'я... А отут, — казала вона, направляючи його руку під свою спідницю, — тут лежить лист, у якому він дав мені обітницю вірності аж до смерті.

Вона погасила світло.

Тобі добре? — запитала вона, й далі орудуючи його безвольною рукою і відхиляючись назад.

Тоді, виявляючи набагато більше ініціативи, ніж можна було очікувати від десятирічного, мій дід притягнув її до себе, зняв з її допомогою її чорну блузку, котра так сильно пахла старістю, що він аж злякався, що більше ніколи не зможе пахнути молодістю, потім стягнув її спідницю, панчохи (порепані від тиску її варикозних вен), скинув її панталони й бавовняну прокладку, котру вона носила задля таких регулярних тепер несподіванок. Кімнату просякнули запахи, які раніше важко було уявити разом: пил, піт, обід, запах ванни, після того, як у ній купалася його мама. Вона скинула його шорти, труси, а потім всілася на нього, повернувшись спиною, так начебто він був крісло-качалка.

Ох, — стогнала вона, — ох. А мій дід, не знаючи, що робити, робив те ж, що й вона: Ох, — стогнав він, — ох. І коли вона простогнала: Ох, будь ласка, — він також простогнав, — ох, будь ласка. І коли вона затремтіла в дрібних швидких конвульсіях, він зробив те саме. І коли вона затихла, то він теж затих.

Оскільки моєму дідові було тільки десять літ, йому аж ніяк не здавалось дивним, що він може кохатися — чи з ним можуть кохатися — кілька годин поспіль. Але пізніше він зрозумів, що такій можливості безупинного коїтусу завдячує аж ніяк не своєму передчасному визріванню, а ще одному наслідку збідненого дитячого харчування: він був, немов авто без гальм, — ніколи не міг кінчити. Такий виверт фізіології всі 132 його коханки вітали з неабиякою радістю, а сам він ставився до цього недоліку байдуже: як, врешті-решт, можна шкодувати за тим, чого ніколи не відчував? До того ж, він не кохав жодну зі своїх коханок. (З них усіх щось значила для нього лише одна, але через власні вади кохати по-справжньому він не міг.) То чого ж було йому чекати?

Його перша любовна інтрига, котра повторювалася щонеділі по обіді більш як чотири роки підряд — доти, доки вдова не усвідомила, що вона вчила його маму грати на піаніно ще більш як тридцять років тому і після того не змогла показати йому чергового листа — не була ніякою любов'ю і ніякою інтригою взагалі. Мій дід був вельми пасивним її учасником. Він був радий щотижня дарувати їй свою руку — бо це була єдина частина його тіла, якій Роза приділяла справжню увагу; статевий акт ніколи не був нічим більшим, аніж засобом ще більше зблизитися з його рукою — готовий був прикидатися разом із нею, що кохаються вони не на простому завішеному покривалами ліжку, а десь на маяку, який височіє на далекій вітряній пристані і з якого їхні силуети, відкинуті потужною лампою на далекі чорні хвилі, можуть поставати благословенням для моряків і викликати з вод постать її загиблого чоловіка. Він був щасливий дозволити своїй мертвій руці стати тією опорою, якої так прагнула вдова, задля знаходження якої вона перечитувала пожовклі листи, жила поза собою, поза власним життям. Заради цього вона кохалася з десятирічним хлопцем. Його рука була важелем її життя, і саме про ту руку — а не про свого чоловіка і навіть не про себе саму — думала вона через сім років, 18 червня 1941-го, коли перші вибухи німецьких бомб до основ струснули її дерев'яну хату, коли очі її закотилися під лоба і, перш ніж померти, вдова заглянула всередину себе.

Кров і драма, 1934

Приземлена громада не відала, які саме послуги робить мій дід для Рози, а тому справно платила йому за кожен візит у дім вдовиці, врешті йому стали платити, щоби він ходив і в будинки інших удів та немічних жінок у Трохимброді. Так само не знали правди і його батьки, але їм імпонувало синове уміння заробляти гроші й спілкуватися зі старшими, що мало тим більше стати у пригоді, чим більше вони самі сповзали у злидні й підстаркуватий вік.

Нам починає здаватися, що десь у тобі затесалася циганська кров, — говорив йому батько, однак дід на це тільки сміявся; втім, сміхом він відповідав на всі батькові слова.

То значить, — говорила його мати — та мати, яку він любив більше, ніж самого себе, — що нам радісно бачити, що ти такий малий, а вже чиниш стільки добра. З цим вона цілувала його в щоку і куйовдила малому волосся, що, звісно, засмучувало його батька, бо той вважав, що Сафран вже завеликий для таких пестощів.

Хто тут моя дитина? — любила вона запитувати, коли батька не було поблизу.

Це я, — одразу ж відповідав малий Сафран, бо йому подобалися і питання, і відповідь, і поцілунок, який він, відповівши, отримував. Іне дивися ні на кого, крім мене. Власне, найбільше він боявся, що вона спробує заглянути поза нього. З цієї причини, бо ж він хотів, щоби вона бачила лише його й нічого поза ним, він ніколи не говорив матері нічого такого, що могло б, на його думку, її засмутити, чи змусити її думати про нього менше, чи ревнувати його.

З тих самих причин він ніколи не розповідав про свої любовні подвиги жодному зі своїх друзів, а ще — не розказував жодній з коханок про її попередниць. Він настільки боявся, що його викриють, що навіть у своєму щоденнику — єдиному письмовому

документі, який я маю про його життя, котре передувало зустрічі діда з моєю бабусею в таборі переміщених осіб по війні — він ніколи й не згадує про них.

От, наприклад, запис про день, коли він втратив свою цноту, зійшовшись із Розою: Сьогодні нічого особливого не сталося. Батькові привезли партію шпагату з Рівного, а ще він накричав на мене за недбальство. Мама, як завжди, стала на мій бік, але все одно крику було повно. Всю ніч мені снилися маяки. Дивно.

А от про день, коли він уперше займався сексом із незайманкою: Сьогодні ходив до театру. Знудився страшенно і не досидів навіть до закінчення першого акту. Випив вісім горняток кави. Думав, що трісну. Але не тріснув.

А от що він писав про день, коли вперше увійшов у жінку ззаду: Я довго думав над тим, що розказувала мама про годинниківів. Вона так переконувала, але я дотепер не певен, що погоджуюся з нею. Чув, як вони з батьком стогнали всю ніч у спальні — не міг заснути; але вже як заснув — то спав міцно.

Всього цього він не соромився і навіть не думав, що робить що-небудь погане, оскільки знав, що робить добре, навіть більше доброго, ніж робили всі довкола нього; а ще він знав, що, часто роблячи добре, маєш відчуття, що робиш погано, тобто, коли відчуваєш, що чиниш погано, тоді якраз, можливо, і робиш добре. Втім, він знав і про інфляцію любовних почуттів, розумів, що як тільки його мати, чи Роза, чи будь-котра інша з-поміж жінок, які його кохали, дізнаються одна про одну, то вони хоч-не-хоч почуватимуться менш вартісними. Він знав, що слова я тебе кохаю так само означають я кохаю тебе більше, ніж кохає, чи кохав, чи буде кохати тебе будь-хто інший, а також я кохаюся з тобою так, як не кохається, не кохався і не буде кохатися з тобою ніхто інший, а ще я кохаюся з тобою так, як не кохаюся, не кохався і не буду кохатися ні з ким іншим. Він знав, що за самим визначенням любові не можна любити двох одночасно. (І отому-то, Алекс, я й не можу розповісти моїй бабці про Августина.)

Другою його жінкою також була вдова. Коли йому все ще було десять років, один зі шкільних товаришів запросив малого Сафрана на виставу в містечковому театрі, котрий, окрім того, слугував танцювальним залом, а двічі на рік — синагогою. Йому дали квиток на місце, вже зайняте Лістою П., у котрій він упізнав молоду вдову першої жертви Подвійного Будинку. Вона була невисокого зросту з пучком коричневого волосся, заплетеного у тугий хвіст, її рожева спідниця була неймовірно гладенькою і чистою — надто гладенькою і надто чистою — такою, начебто вона прала і прасувала її десятки разів. Вона й справді була красивою: її краса полягала у гідній жалю, прискіпливій увазі до кожної найменшої дрібниці. Можна було б сказати, що її чоловік залишився безсмертним, оскільки енергія його клітин увійшла в землю, живила і здобрила ґрунт, дала поштовх новому рослинному життю — так само продовжувала жити і її любов, розчахнута на тисячі щоденних справ: то була така сильна любов, що навіть коли її розділити на стільки багато малих частинок, вона все-одно буде достатньою, щоби пришивати гудзики на сорочки, котрі вже ніхто не носитиме, прибирати сухе галуззя під деревами й десятки разів прати та прасувати спідниці.

Мені здається... — почав він, показуючи їй свого квитка.

Але ж подивіться, — озвалася Ліста, показуючи йому власний, на якому було позначене те саме місце, — тут сиджу я.

Але ж і я тут сиджу.

Вона почала щось бурмотіти про абсурдність театру, посередність акторів, дурість авторів п'єс, про тупість самої драми як виду мистецтва, і про те, що її аж ніяк не дивує, що ці ідіоти не можуть дати собі ради навіть з такими простими речами, як надання кожному відвідувачу окремого місця. Але потім вона звернула увагу на його руку і здалася.

Напевне, у нас є тільки два виходи, — сказала вона, сякаючись, — або я сідаю тобі на коліна, або ми обоє йдемо звідси. Коли світло згасло, вони змінили порядок, але виконали обидва рішення.

Будеш каву? — запитала вона, рухаючись своєю бездоганно прибраною кухнею, щось торкаючи, прилагоджуючи й не дивлячись на нього.

Звичайно.

Більшості молодих людей вона не подобається.

А мені подобається, — відказав він, хоча насправді у своєму житті ще не випив жодного горнятка кави.

Я збираюся знову з'їхатися зі своєю матір'ю.

Перепрошую?

Цей будинок ми купили, коли я одружилася, але ти сам знаєш, що сталося.

Так, мені дуже шкода.

То що, будеш каву? — запитала вона, хапаючись за відполіровану до глянцю ручку шафки.

Звісно. Але якщо й ви вип'єте. Тільки для мене робити не варто.

І я вип'ю. Якщо ти питимеш, — відповіла вона, то беручи до рук губку, то знову кладучи її на місце.

Тільки сам я не буду.

Я буду також.

Через два роки і після шістдесяти восьми інших коханок, Сафран зрозумів, що сльозинки крові, котрі zostалися тоді на Лістиних простирадлах, були свідченням її незайманості. Він пригадав собі обставини смерті чоловіка, який мав з нею одружитися: обвал риштувань позбавив його життя якраз того ранку, коли він мав припасти до Сонячного Годинника перед весіллям, тож Ліста zostалася вдовою лише в духовному плані, ще до того, як шлюб міг здійснитися й вона могла оплакати свого чоловіка кривавими сльозами.

Мій дід кохав запах жінок. Він носив їхні аромати довкола своїх пальців, немов обручки, і на кінці свого язика, немов слова, — то були незвичні поєднання звичних запахів. З цієї точки зору, Ліста посідала в його пам'яті виняткове місце — ні, те, що вона була незайманкою чи коханкою на одну ніч, оригінальним якраз не було — але це була єдина жінка, котра надихнула його купатися.

Сьогодні ходив до театру. Знудився страшенно й не досидів навіть до закінчення

першого акту. Випив вісім горняток кави. Думав, що трісну. Але не тріснув.

Третя жінка в його житті вже не була вдовою, але зустрів він її також у театрі. Він знову пішов туди на запрошення свого друга — того самого, якого зрадив колись із Лістою, — і знову зникнув з театру без нього. Того разу Сафрану випало сидіти між своїм шкільним товаришем і молодою дівчиною-циганкою, у якій він упізнав крамарку з недільного базару в Луцьку. Не міг повірити у її сміливість: з'явитися на єврейській виставі, ризикувати, що її можуть принизити, що її побачить добровільний і надсумлінний білетер Рубін Б. і накаже їй вийти, взагалі — зважитися бути циганкою між євреїв. Він вирішив, що в неї є риса, котрої йому самому бракує, і це зворушило щось у його серці.

Коли мій дід глянув на неї вперше, то довга стрічка, яка спадала з її плеча на коліна, видалася йому змією, котру циганка могла змусити танцювати на недільному базарі між високими плетеними кошиками; і вдруге все виглядало так само. Коли світла погасили, він взяв лівою рукою свою безвольну праву руку й поклав її на бильце між їхніми кріслами. Він був певен, що вона завважила цей його рух — вдоволено спостерігав, як на її обличчі гримаса жалю поволі перетворюється на посмішку еротичного бажання — коли завіса розчахнулася, вже знав: цієї ж ночі він так само розчахне її тонку спідницю.

Було 18 березня 1791 року, — лунав зі сцени гучний голос, — коли чотириколісний віз Трохима Б., перевернувшись, придавив його на дні річки Брід. Першими, хто побачив, як уламки цієї во-зотрощі підіймаються на поверхню ріки, були малі близнючки В...

(Завіса розчахнулася і явила залу вбрання провінційного театру: зверху зліва і направо вниз по сцені тік і булькав невеликий струмок, за ним було багато дерев, опалого листя і дві дівчинки, близнючки, віком приблизно по шість років, вбрані у вовняні шнуровані спідничини та полотняні блузки з блакитними комірцями, схожими на метеликів.)

Гучний голос. ...три порожні кишені, поштові марки з далеких країв, шпильки та голочки, шматки червоної тканини, найперші і єдині слова заповіту: "Залишаю все тобі, моя любове".

(Хана протяжна й оглушливо кричить.

КАНА в той самий час заходить у холодну воду, піднімаючи до колін свою спідничину з вовняними зав'язками й розгортаючи добро ТРОХИМА обабіч себе, з кожним кроком заходячи все глибше у воду.)

Збезчещений лихвар Янкель Д.(копаючи болото і волаючи на дівчаток). Гей ви, дурнуваті, що ви там робите, я вас питаю. У воду лізете? У воду? Нема там на що дивитися! То тільки звичайна рідина. Ану назад! Не будьте такими безголовими, яким колись був я. Життя аж ніяк не є достатньою платою за ідіотство.

Біцль Біцль Р.(спостерігаючи все те зі свого катамарана, припнутого тванню до одного з ятерів). Гей, що там таке відбувається? Ану, поганий і злий Янкелю, відійди геть від дівчаток-близнючок, дочок нашого Рабина!

Сафран (на вушко ДІВЧИНІ-ЦИГАНЦІ, сховавшись під ковдру жовтого світла сцени). Ви любите музику?

Кана(сміючись б'є по речах у воді, які виростають довкола неї, наче квіти). Тут випливають просто неймовірні речі!

Дівчинка-циганка(у затінку двовимірних дерев, дуже близько до Сафранового вуха). Що ви сказали?

Сафран(скидаючи плечем свою безвольну руку на коліна дівчині). Мене просто цікавило, чи любите ви музику, чи ні.

Соф'ювка Н.(виходячи з-за дерев). Я бачив усе, що відбулося. Живий я свідок тому є.

Дівчинка-циганка(кладучи мертву руку Сафрана собі між стегна). Ні, не люблю я музики. (Але насправді вона намагалася сказати: Я люблю музику понад усе на світі, після тебе, звичайно.)

Збезчещений лихвар Янкель Д. Трохим?

Сафран (стоячи під пилом, який сиплеться і балок, намагаючись дотягнутися губами до карамельного вушка дівчини-циганки). На музику немає в тебе часу? (Але насправді він хотів сказати: Ти ж знаєш, не такий вже я дурний.)

Шлойм В. Питаю вас, питаю вас, ну х то такий Трохим? Один зі смертних?

(На одному з дешевих місць крутиться і сміється автор п'єси. Він намагається побачити реакцію залу.)

Збезчещений лихвар Янкель Д. Не знаєм ми, що сталося вповні. Не будем поспішати.

Гальорка(шепіт-неприпустимий-в-тако-му-місці). Це неймовірно. Все це було зовсім не так.

Дівчинка-циганка(масажуючи мертву Сафранову руку своїми стегнами, погладжуючи його нечулий лікоть пальчиком, щипаючи). Тут жарко, не здається так тобі?

Шлойм В.(швидко роздягається і являє па публіку ненормально великий живіт, весь вкритий кільцями густого чорного волосся). Не дай дивитись їм. (Я дбаю не про них, про себе. Соромно мені.)

Сафран. Тут спека неймовірна.

Жалібниця Шанда(говорить до ШЛОЙМА, коли той виринає з-під води). Він там на самоті чи з жінкою, котрій багато років? (Але насправді вона намагається сказати: Після всього, що сталося, я все ще маю надію. Якщо не для себе, то, принаймні, для Трохима.)

Дівчинка-циганка(переплітаючи свої пальчики з мертвими пальцями Сафрана). То, може, йдем?

Сафран. Будь ласка, звісно.

Соф'ювка Н. Так, це були любовні листи.

Дівчинка-циганка (з нетерпінням, з вогкістю між ніг). Ну, швидше, йдім.

Правостійний Рабин. Життя нехай трива перед обличчям смерті.

Сафран. О так.

(Музиканти готуються кінчати. Квартет скрипок налаштовується. Арфістка набирає дихання. Трубач, котрий насправді є гобоїстом, хрупає кісточками пальців. Ударники на роялі знають, що станеться далі. Диригентську паличку, котра насправді є різницьким ножем, піднято, немов скальпель.)

Збезчещений лихвар Янкель Д. (піднімаючи руки до небес, до техніків, які згори ставлять світ-ло). Можливо, варто нам про залишки подбати.

Сафран. О так.

(Починається музика. Прекрасна музика. Спершу вона тихенька. Немов шепіт. Жодна шпилька не впаде. Лише музика. Непомітно вона розростається. Виштовхує себе з могили тиші. Оркестрова яма сповнюється потом. Чекання. Приглушене брязкання тарілок. Вступають флейта й альт. Наближається крещендо. Смак адреналіну — ще після стількох вистав! А все, як вперше. Музика наростає, фінал.)

Гучний голос (із пристрасстю). Близнючки закрили очі полами одягу свого батька. (ХАННА й КАНА закривають очі одягом.) їхній батько промовляє довгу й мудру молитву за немовля і його батьків (ПРАВОСТІЙНИЙ РАБИН дивиться на свої долоні й хитає головою, зображаючи молитву). Лице Янкеля вкрите сльозами І здригається від ридань (ЯНКЕЛЬ зображає ридання). Нам народилось немовля!

(Все. Світла гаснуть. Завіса опускається. ДІВЧИНА-ЦИГАНКА розсуває свої коліна. Аплодисменти перемежуються з приглушеними розмовами. Актори готують сцену до нової дії. Проте музика все ще звучить. ДІВЧИНА-ЦИГАНКА веде САФРАНА за його безвольну руку геть із театру, через лабіринт брудних вуличок, попри ятки кондитерів біля старого цвинтаря, попід виноград, що звішується з потрісканого портика синагоги, через центральну площу містечка — на момент їх обох роз'єднує тінь від Сонячного Годинника, котрий саме фіксує завершення дня, — далі йдуть вздовж берега Броду, вздовж лінії, що поділяє с ним на єврейське та людське, входять підрозчепірені крони верб, сміливо занурюються в страхитливу сутінь під скелею, перетинають ріку по дерев'яному мосту...)

Дівчинка-циганка. Ти б хотів побачити щось, чого до того не бачив?

Сафран (з чесністю, раніше для нього незнаною). Хотів би. Хотів.

(...ідуть через зарослі диких чорниць та смородини, входять до скам'янілого лісу, якого САФРАН ще ніколи не бачив. ДІВЧИНА-ЦИГАНКА ставить САФРАНА під навіс клена, що скелею нависає над ними, бере його мертву руку в свої, дозволяючи кам'яним гілкам вкривати її сутінню ностальгії за всім на світі, шепоче щось йому на вухо [ту честь мав тільки мій дід і ніхто інший], вкладає його безвольну руку собі під спідницю й каже): Будь ласка, — (опускається на коліна): прошу тебе, — (всовує в себе його мертвий вказівний палець): о, так, — (крещендо): так, — (намацує своєю кольору карамелі рукою верхній гудзик його сорочки, розкачується всім тілом): ще, — (вступає труба, вступають скрипки, б'ють тарілки, наростає грім литавр): о, так-так, — (вечоровий пейзаж поволі вкриває сутінь, нічне небо всотує темряву, наче губка, голови поволі хиляться набік): так, — (закриваються очі): будь ласка, — (розтуляються

губи): так. (Диригент відкладає свою паличку, свій різницький ніж, свій скальпель, жезл Тори, всесвіт, п'ятьма.)

12 грудня 1997

Дорогий Джонатан,

Вітання з України. Я тільки що отримав твого листа й перечитав його багато разів, не рахуючи тих частин, які я ще й окремо читав Ігорчику. (Я сповіщав тебе, що й він читає твій роман синхронно зі мною? Я його для нього перекладаю, а також виступаю твоїм редактором.) Нічого не можу сказати, крім того, що твої нові епізоди нам обом сподобалися. Все це речі, про які ми можемо роздумувати й говорити. Ми так само можемо й над написаним тобою посміятися, а це саме те, чого нам зараз дуже бракує.

Я повинен багато про що поінформувати тебе, Джонатан, але от все ніяк не найду відповідної манери висловлювання. Я би бажав постійно інформувати тебе про Ігорчика і про те, який він суперовий брат, а ще — про Маму, яка дуже-пре-дуже скромна, як я тобі вже багато разів писав, але незважаючи на це, вона дуже добра і, незважаючи на це — вона моя Мама. Може, я малюю її зовсім не тими фарбами, якими мусив би намалювати. Хотів би повідомити тобі про свого Деда, який тільки то і робить, що годинами дивиться ящик, і про те, що він тепер не може дивитися мені в очі, а весь час дивиться кудись удалину за моєю спиною. Хотів би розказати тобі й про свого Батька, і про те, що я зовсім не жартував, коли говорив, що якби не був таким боягузом, то напостійно викинув би його зі свого життя. Я би бажав розповідати тобі, що значить бути мною, як я живу насправді, бо це якраз та штука, якої тобі бракує, до якої ти навіть на волосину не наблизився. Можливо, коли ти прочитаєш наступну частину моєї історії, то тобі більше стане все зрозуміло. Ця частина далася мені нелегкою працею, хоча я впевнений, що подальші частини будуть ще труднішими. Я довго відкладав те, що мушу зробити — описати Деда, який описує Гершля. Ти, звичайно, це помітиш. З того, як ти пишеш, я зробив багато розумних висновків, Джонатан. Перший урок в тому, що немає значення, чи ти відкритий, чи делікатний, чи чесний. Треба просто бути собою. Я не міг повірити, що твій Дед був такою верткою особистістю, що навіть займався розпустою із сестрою своєї жінки, та ще й у день весілля, та ще й стоячи, що так само дуже винахідливо, сам знаєш чого. А потім іще спав зі старою жінкою, у якої все вже зовсім драглисте — про це далі взагалі мовчу. Як ти міг допустити таке і так написати про життя свого діда? А ти би міг написати все це, коли би він був живий? А якщо ні, тоді що ж означає ця різниця?

Ага, я мушу ще дещо спитати про те, що ти написав. Чого це жінки так люблять твого діда, за те що в нього мертва рука? Може, вони люблять це, бо так їм здається, що вони від нього сильніші? А може, вони просто співчують йому і люблять тому, що люблять співчувати? Може, вони люблять цю руку, тому що вона нагадує їм про смерть? Питаю, бо сам не знаю.

До твоїх зауважень про те, як я пишу, у мене тільки одне зауваження. Відносно того, що ти просив мене забрати ту частину розділу, де ти розповідаєш мені про свою

бабку, — скажу тобі, що це неможливо. Це може бути тільки тоді, якщо ти з мого рішення більше не будеш надсилати мені долари чи якщо ти скажеш всю валюту, вислану досі, повернути тобі назад. Правда, поспішу тебе завірити, що моя історія буде виправдовувати кожен вкладений американський долар. Правда від нас страждає, як від кочових набігів, ти не знаходиш? Від нас обох. Ти вважаєш, що нормально — це коли ми пишемо про речі так, як вони дійсно сталися? Якщо твоя відповідь "ні", то як же ти міг тоді написати все це і про Трохимбрід, і про свого діда, і чого тоді радив мені писати неправдиво? А якщо відповіси "так", тоді виникає ще одне питання: якщо ми таки робимо набіги на правду, то чого ж би нам не зробити історію кращою за життя? Мені здається, що ми в історії подаємо все навіть гірше, ніж було насправді. Ми так пишемо про себе, що часто виглядаємо в нашій історії дурнями, а сама наша поїздка, яка реально була дуже навіть благородною, виглядає якоюсь вже надто нормальною і навіть другосортною. Ми би могли написати, що у твого діда було дві нормальні руки і що він був вірним своїй дружині. Ми могли би дати Брід те, що вона заслуговує, а не те, що їй дісталось. Накінець, ми би могли навіть знайти Августина, Джонатан, і ти би сказав їй спасибі, а ми би з Дедом її обійняли — все це було би перфектно, і красиво, і весело, і навіть повчально сумно, як ти того й хочеш. Можна навіть вписати в історію твою бабку. Ти ж би хотів цього, так же? А ще, от у мене яка думка, ми могли би вписати в історію і мого Деда. Можливо, це тільки моя пропозиція, не більше, він би міг там врятувати твого деда. Якраз він і міг би стати Августиною — ну, наприклад, ми би назвали його Август, або просто Алекс, якщо тебе це більше задовольняє. Думаю, що нема ніяких рамок для того, яким прекрасним ми можемо змусити виглядати це життя.

З відкритим серцем, Олександр

Про те, що ми побачили, коли побачили Трохимбрід, або Закоханість

"Я ніколи не їздила в них", — сказала жінка, про яку ми продовжували думати, як про Августина, хоча й знали, що вона не Августина. Дед на це голосно зареготав. "Що там такого веселого?" — запитав герой. "Вона ніколи не їздила в автомобілі". — "Що, справді?" — "Тут нема чого боятися", — сказав Дед. Він відкрив для неї передні дверки й торкнувся рукою сидіння, демонструючи, що в ньому нема нічого поганого. Нікому і в голову не прийшло оскаржувати її право сидіти спереду, і не тільки тому, що вона була дуже літня жінка і багато чого пережила, а тому, що вона вперше їхала автомобілем, а всі ж знають, що коло шофера місце найзручніше. Герой потім сказав мені, що це місце називають місцем наводчика. Так що Августина в нас стала наводчицею. "Ви ж не будете їхати дуже скоро?" — спитала Августина. "Не-а", — сказав Дед і запхав своє черево під руль. "Переклади їй, що автомобілі — це дуже безпечний вид транспорту і їй не потрібно ні про що хвилюватися". "Машини, взагалі-то, дуже безпечні засоби пересування, — видав я Августині, — деякі з них навіть мають укріплені зони й подушки безпеки; правда це авто їх не має". Думаю також, що Августині не сподобався звук врум, який видала машина, бо вона на це видала пронизливий крик. Дед заглушив мотор. "Я не можу їхати", — сказала вона.

І що ж ми зробили? Ми їхали на машині за Августиною; а вона йшла собі по дорозі,

(їй склала компанію псина: Семмі Дейвіс Молодший-Молодший біг за жінкою, так що нам вже не треба було нюхати псячі пукання в салоні.) Августина сказала, що до місця всього один кілометр, і що вона зможе туди дійти пішки, і що ми встигнемо доїхати туди ще до настання темряви — і все побачимо. Мушу вам сказати, що це дуже дивне відчуття — їхати за кимось, хто іде, та ще й коли йде Августина. Вона могла —йти тільки по кілька десятків метрів, а потім ставала віддихатися. Коли вона віддихувалася, Дед спиняв машину і вона сідала на місце наводчика, і сиділа доти, доки вже могла рухатися далі.

"У тебе є діти?" — запитала вона Деда, коли сиділа й черговий раз набиралася повітря. "Ясно що є, — сказав я, — наприклад, я його внук". Сказавши це із заднього сидіння, я відчув себе страшенно гордим, тому що це було вперше, коли я сказав це вголос, я був впевнений, що і Дед теж відчув Себе гордим. Вона весело засміялася: "Я цього не знала". "У мене двоє синів і одна донька, — сказав Дед, — Саша — це син мого старшого сина". — "Саша", — прошепотіла вона, ніби намагаючись почути, як звучить моє ім'я, якщо його вимовляти. "А у тебе вже є діти?" — спитала вона мене, і я засміявся, тому що подумав, що це дуже дивне питання. "Він ще дуже молодий", — сказав за мене Дед і поклав руку мені на плече. Я зрозумів, що відчувати його дотик дуже приємно і що його руки теж можуть випромінювати любов. "Про що ви розмовляєте?" — спитав герой. "А у нього є діти?" — "Та от вона хоче знати, чи в тебе є діти", — сказав я герою, думаючи, що він теж зараз розсміється, але він не сміявся. "Мені щойно двадцять", — відповів він. "Не-а, — переклав я, — в Америці не прийнято заводити дітей". Потім я розсміявся, бо зрозумів, що за дурню зморозив. "А батьки в нього є?" — запитала жінка. "Ну, так, — сказав я, — але в нього мама професійно працює, а тато ніяк не може звикнути готувати вечерю". — "Так, світ завжди змінюється", — зробила висновок вона. "А у вас є діти?" — спитав я. Дед так глянув на мене, що я зрозумів, що мені ліпше скоріше стулити пельку. "Можеш на це не відповідати, — сказав він їй, — якщо не хочеш". — "У мене є маленька дівчинка", — сказала вона, і я вдруге вже зрозумів, що це кінець розмови. Коли Августина йшла, то вона не могла рухатися просто так. Вона, наприклад, піднімала маленькі камінці й викидала їх убік, з дороги. І якщо вона бачила якесь сміття, то робила з ним те ж саме. Якщо на дорозі нічого не було, то вона шукала каміння за декілька метрів спереду, і якийсь час копала його ногою поперед себе, доки не знаходила іншого. Такі її маневри з'їдали масу часу, і тому ми рухалися дуже повільним темпом. Я міг собі уявити, як такий рух фруструє мого Деда — раз, тому що він зі вської сили впивався руками в руль, а два — бо він сам сказав: "Як мене фруструє така ходьба. До темна ми не доберемся".

"Та ми вже близько, — багато разів говорила Августина, — от-от, вже скоро". Ми з'їхали за нею з дороги й рушили в поля. "Хіба ж так можна?" — не втерпів Дед. "А хто нам заважає?" — відповіла вона, показуючи пальцем, що довкола не видно ні душі. "Вона говорить, що нам ніхто не заважатиме", — сказав я герою. Він витягнув свою фотокамеру і сидів в передчутті багатьох знімків. "Тут нічого не росте, — сказала вона, — ці поля навіть нікому більше не належать. Просто земля. А кому вона треба?" Семмі

Дейвіс Молодший-Молодший біг галопом в затінку нашої машини, і здалеку якось нагадував символ "Мерседеса".

Ми продовжували волочитися за Августиною, а вона продовжувала котити перед собою камінця й шукати нових. Ми переслідували її і переслідували. Як і Дед, я так само відчував себе фрустрованим, ну принаймні спантеличеним. "Та ми вже були тут, — сказав я, — це місце ми вже бачили". — "Ну, то як, — спитав герой із заднього сидіння, — ми вже годину їдемо, а ще нікуди не приїхали". "Як думаєш, — спитав Дед, підганяючи машину ближче до Августини, — вже скоро?" — "Та скоро, — відказувала вона, — скоро". — "Але вже буде темно, так?" — "Я йду так скоро, як тільки можу".

Ну, от так ми і волочилися за нею далі. Ми вже проїхали багато полів і навіть їхали через ліси, що було особливо важко для машини. Ми тяглися за нею й по асфальтованих дорогах, і по болоті, і по траві. Я чув, як наростає нічне гудіння комах і розумів, що до темряви нам до Трохимброна не дістатися. Далі ми дотепіпалися до трьох дуже обвалених сходинок, які, як здається, колись вели до будинку. Вона клала руку на траву перед кожною сходинкою. Ставало все темніше й темніше. Ми вже волочилися за нею по слідах і навіть туди, де вона не залишала ніяких слідів. "Я її не наблюдаю", — сказав Дед, і навіть якщо відкинути версію, що він сліпий, я мусив був з ним погодитися: бачити Августину було майже неможливо. Було вже так темно, що інколи мені доводилося серйозно напружувати зір, щоб побачити її білий халат. Здавалося, що вона, як привид, то з'являється перед нами, то зникає. "Куди вона поділася?" — поцікавився герой. "Та вона все ще тут, — сказав я, — дивися туди". Ми проїхали невеликий океан — озеро? — і в'їхали на маленьке поле, обмежене з трьох боків деревами, а четверта сторона була відкритою, і звідти доносився шум води. Було вже надто темно, щоб що-небудь побачити.

Ми проїхали за Августиною до середини того поля; там вона зупинилася. "Виходь, — сказав Дед, — ще одна передишка". Я переліз на заднє сидіння, щоб Августина могла знову зайняти своє місце наводчика. "Що сталося?" — запитав герой. "Вона віддихується". — "Ще раз?" — "Ну, вона ж дуже літня жінка". — "Ти змучилася? — запитав її Дед, — ти ж так багато пройшла". — "Ні, — відказала вона йому, — ми вже на місці". — "Вона говорить, що ми вже приїхали", — переклав я герою. "Що?" — "Я ж казала вам, що ви нічого тут не побачите, — сказала Августина, — вони все зруйнували". — "Що ви маєте на увазі, коли кажете, що ми вже приїхали?" — спитав герой. "Скажи йому, що це все через темряву, — вставив Дед, — якою б не темінь, ми би побачили більше". — "Тут така темрява", — сказав я герою. "Ні, — поправила Августина, — це все, що ви би змогли побачити. Тут завжди так, завжди темно".

Я вважаю, що повинен описати Трохимбрід, а тому ви можете зрозуміти, чого ми були такі вбиті. Там не було нічого. І коли я говорю нічого, то це не означає, що я бажаю сказати, що там не було нічого, крім двох хат, кількох колод на землі, шматків скла, дитячих іграшок і фотокарток. Коли я тут кажу нічого, то це означає, що всіх тих речей там не було взагалі та й інших не було теж. "Як так?" — запитав герой. "Як же так?" — переклав я для Августини. "Як тут узагалі могло що-небудь існувати?" — "Все

сталося дуже швидко", — відповіла вона, і мені все стало зрозумілим: я більше не бажав ні питати, ні розмовляти, та й герой, я думаю, теж не хотів цього. Але Дед сказав: "Розкажи йому". Августина засунула руки в свої кишені так, що здавалося, що кистей рук у неї взагалі нема. "Розкажи йому, що тут сталося", — наполягав він. "Я всього не знаю". — "Розкажи, що знаєш". Тільки тоді я зрозумів, що "він" — це насправді я. "Ні", — сказала вона. "Ну, давай", — попросив він. "Не хочу", — відповіла вона. "Будь ласка". — "Все сталося дуже швидко, ви маєте це зрозуміти. Ти біжиш і тобі нема діла до того, що відбувається позаду, бо інакше — треба перестати бігти". — "Танки?" — "За один день". — "За один?" — "Дехто втік раніше". — "Перед тим, як вони прийшли?" — "Так". — "Але ж ти не пішла з ними?" — "Ні, я залишилася". — "Тобі повезло". Тиша. "Ні". Тиша. "Так". Тиша. От тут нам і треба було зупинитися. Ми би ще трошки подивилися на Трохимбрід, повернулися до машини і потяглися би за Августиною до її дому. Герой би міг розповісти, що він бачив Трохимбрід, ми би навіть могли говорити, що знайшли Августину, а Дед і я вважали би, що наша місія закінчена. Але Дед таким фіналом не був би задоволений. Він наполягав: "Скажи йому. Розкажи йому, що тут сталося". Мені не було ні страшно, ні соромно. Я взагалі нічого не відчував. Мені просто було цікаво, що буде далі. (Тобто мене цікавила навіть не Августинина історія, а що далі сталося між нею і Дедом.) "Вони вишикували нас в шеренги, — сказала Августина. — У них були списки. Все виглядало дуже продуманим". Я регулярно все перекладав герою. "Вони спалили синагогу". — "Вони спалили синагогу". — "Це було перше, то вони зробили". — "Це було першим, що вони зробили". — "Потім вони вишикували всіх чоловіків у шеренгу". Вам навіть тяжко буде зрозуміти, як мені було перекладати всі ці фрази; коли ти перекладаєш їх, тобі здається, що ти все це робиш сам. "А далі?" — спитав Дед. "Це сталося в центрі містечка, он там", — вона показала пальцем у темряву. "Вони розстелили перед ними на землі Тору. Страшно. Мій батько казав, що кожну книжку, яка тільки-но впаде, треба цілувати. Навіть якщо це збірник кухонних рецептів, чи книжка для дітей, чи казки, чи п'єси, чи романи. Навіть якщо це незаповнені щоденники. А потім вздовж шеренги пройшов Генерал і наказав усім плювати на Тору, а хто так не зробить, тому обіцяли розстріляти всю сім'ю". — "Це неправда", — сказав Дед. "Правда", — відповіла Августина, і що мене здивувало — вона не плакала, хоча я і розумів, що у її скорботі є такі місця, які прикриті не тільки маскою її очей. "Першим стояв швець Йосиф. Солдат зі шрамом сказав йому "плюй" і притиснув пістолет до голови Ребеки. Вона була його донькою і моєю доброю подругою. Он там ми з нею фали в карти, — сказала Августина і знов показала рукою в темряву, — і ще ми з нею переказували одна одній історії про хлопців, у яких були закохані, за яких збиралися вийти заміж". — "І він плюнув?" — запитав Дед. "Так, плюнув, але далі генерал наказав, щоб він ще й став на неї". — "І став?" — "Став". — "Він став на Тору", — переклав я герою. "А далі у шерензі стояв Ізя. Я ходила до нього додому, он туди, — і вона знову показала пальцем у темряву, — він учив мене малювати. Ми часто засиджувалися допізна, малювали, сміялися. Інколи вечорами танцювали під платівки мого батька. Він був моїм великим другом, і коли

його жінка народила дитину, то я бавила її, як свою. Солдат із блакитними очима і йому наказав "Плюй!" і всунув дуло пістолета до рота Ізиній дружині, ось так", — і вона всунула пальця до рота, наче дуло пістолета. "І він плюнув?" — спитав Дед. "Плюнув". — "Плюнув", — переклав я герою. "А далі генерал наказав йому проклясти Тору і цього разу вставив пістолет до рота Ізиному синові". — "І він прокляв?" — "Так. А потім генерал ще змусив його рвати Тору руками". — "І шо, рвав?" — "Так. А потім Генерал підійшов до мого батька". Було дуже темно, але я побачив, що Дед закрив очі. "Генерал сказав: Плюй!" — "І він плюнув?" — "Ні", — сказала вона, і сказала це так, ніби це було слово із зовсім іншої історії, а у цій історії було неважливим. "Плюй! — сказав Генерал із білявим волоссям". — "А він не плюнув?" Вона нічого не сказала, тільки заперечливо похитала головою. "Тоді він всунув дуло пістолета в рот моїй мамі і сказав: Плюй, бо..." — "Ні", — прошептав герой самими губами. "Генерал сказав: якщо ти не плюнеш, то я уб'ю її тут зараз, але батько не плюнув". — "Ну і?...". — спитав Дед. "І він її убив". Скажу вам, що найжахливіше в цій історії було те, як швидко вона просувалася. Тобто, не те, як швидко все відбувалося у самій історії, а те, як швидко вона її розповідала і як цю історію не можна було зупинити. "Це неправда", — сказав Дед, але тільки для себе. "Потім Генерал вставив пістолет у рот моїй меншій сестрі, якій було тоді чотири роки. Вона дуже плакала. Я це добре пам'ятаю. Плюй, — сказав Генерал, — плюй, а то..." "І він плюнув?" — запитав Дед. "Ні", — сказала вона. "Він не плюнув", — переклав я герою. "Ну, чому ж він не плюнув" — "І тоді генерал застрелив мою сестру. Я не могла на це дивитися, але я пам'ятаю звук, з яким вона впала на землю. Такий звук буває, коли на землю впаде яка-небудь річ. Будь-що". Якби я міг так зробити, то намагався би, щоб більше нічого ніколи не падало на землю. "Я більше не хочу нічого чути", — сказав герой, і з того моменту я йому більше не перекладав. (Джонатан, якщо ти й зараз не бажаєш знати далі, то не читай наступної частини. І не читай, якщо вирішив читати з чистого інтересу — це не дуже поважна причина.) "Потім вони розірвали сукню на моїй старшій сестрі. Вона була вагітна й мала великий живіт, її чоловік стояв у кінці шеренги. Отут вони мали будинок". — "Де?" — спитав я. "Тут, де ми стоїмо. Зараз ми в їхній спальні". — "І як же ти орієнтуєшся?" — "Я бачила, як їй було холодно, хоча на дворі було літо. Вони скинули з неї труси і один з них просунув дуло їй між ноги, а решта сміялися, вони так реготали — я завжди згадую той сміх. Плюй! — сказав Генерал моему татові, — Плюй!, бо дитини не буде". — "І він плюнув?" — питав Дед. "Ні, не плюнув, — сказала вона, — він відвернувся, коли вони у неї вистрелили". "Ну, чому ж він не плюнув?" — запитав я. "Але моя сестра ще жила. Вона валялася на землі, і кричала, і притискала руки до низу живота, звідки валило багато крові, — тоді вони направили дуло їй в рот. Плюй! — кричав Генерал, — а то ми її не застрелимо. Будь ласка, — попросив батько, — тільки не так. Ні, плюй! — повторив Генерал, — а то ми лишимо її конати тут надовго". — "І він же плюнув?" — "Ні, не плюнув". — "І?" — "І вони її не застрелили". — "Ну чому? — запитав я, — чому він не плював? Він був таким релігійним?" — "Ні, сказала вона, — у Бога він узагалі не вірив". — "Тоді він був дурень", — сказав Дед. "Ви помиляєтеся", — відповіла вона. "Ні, це ти помиляєшся", —

сказав Дед. "Ні, помиляєтеся ви", — казала вона. "А далі?" — не вгавав я і мушу зізнатися, мені стало миттєво соромно за таке своє запитання. "Тоді він направив пістолета у голову моему батькові і сказав: Плюй, і тоді ми уб'ємо тебе". — "І тоді?" — запитав Дед. "І тоді він плюнув". Герой відійшов від нас на кілька метрів, він наколупав болота і склав його до целофанового пакета "Зіплок". Пізніше він зізнався мені, що це для його бабки, якщо він їй колись зізнається, що їздив у нашу подорож. "Ну, а ти? — спитав Дед, — де була тоді ти?" — "І я була там". — "Де? Як тобі вдалося втекти?" — "Я сказала вам, що моя сестра була ще жива. Вони вистрелили їй у живіт і кинули он там. Вона почала повзти звідти. Вона не могла йти, але спиралася на руки. За нею тягнувся закривавлений слід, і вона боялася, що вони її за ним знайдуть". "Вони потім убили її?" — питав Дед. "Ні, вони тільки стояли й сміялися, коли вона повзла. Я точно пам'ятаю, як вони сміялися. Отак, — і вона розсміялася у темряву, — ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА-ХА. А всі гої дивилися на неї з вікон, а вона їх кожного просила: Поможіть мені, допоможіть, я вмираю". — "І допомогли?" — питав Дед. "Ні, вони всі відверталися й відступали від вікон. Але я не можу їх звинувачувати". — "Чому?" — запитав я. "А тому що, — відповів Дед, — якби вони допомогли, то розстріляли би і їх, і їхні родини". — "Я би все одно засуджував їх", — сказав я. "А ти би могла їх вибачити?" — спитав Дед Августина. Тоді вона закрила очі, давши зрозуміти, що ні, простити їх вона не може. "На її місці я би теж бажав, щоб мені прийшли на допомогу", — сказав я. "Ага, — сказав Дед, — але сам би ти ніколи не поміг, якби за це вони убили б тебе й твою сім'ю". (Я думав про це багато разів, а потім і я зрозумів, що він був правий. Досить подумати тільки про Ігорчика — і я би теж відвернувся і відійшов від вікна.) Бачити ставало все важче, оскільки настала глибока ніч, а довкола не було жодного штучного освітлення; ми вже точно не мали змоги бачити один одного, а тільки чули голоси. "А ти би їм простив?" — обернувся я до Деда. "Так, — сказав він, — я би поспробував". — "Ви так кажете, тому що не можете уявити, як це все було", — сказала Августина. "Я можу". — "Ні, — сказала вона знову, — такі речі неможливо уявити, їх або бачиш, або ні. Після таких речей уявляти вже нічого не можна".

"Вже так темно", — сказав я, розуміючи, що це звучить по-дурному. Але інколи ліпше сказати щось дурне, ніж мовчати взагалі. "Так", — сказала Августина. "Стемніло", — сказав я герою, який повернувся з мішками болота. "Так, сказав він, — тут надто темно. Я не звик знаходитися так далеко від штучного світла". — "Це правда", — сказав я. "Так що з нею сталося? — наполягав Дед, — їй вдалося втекти, так?" "Так". — "Хтось же її врятував?" — "Ні. Вона стукала до сотні дверей, але жодні з них не відчинилися для неї. Вона заповзла аж до лісу і там знепритомніла від втрати крові. Вона прокинулася вночі. А кров до того часу висохла. І хоча і) неї було відчуття, що вона вже мертва, мертвою була тільки дитина. Дитя прийняло на себе кулю і врятувало свою матір. Чудо". Все сталося надто швидко, так що я тепер нічого не встигав зрозуміти. Ну, я би хотів розуміти кожне слово з цієї історії, але у ній для розуміння кожного слова треба було мінімум рік. "Вона могла просуватися дуже повільно. Отак вона й вернулася у Трохимбрід, йдучи слідом власної крові". — "Так

нашо ж вона поверталася?" — "Тому що була молода і ще дурна". (Ми теж тому повернулися, так, Джонатан?) "Вона боялася, що її уб'ють?" — "Ні, цього вона якраз зовсім не боялася". — "І що сталося потім?" — "Було дуже темно, всі сусіди вже спали. Німці пішли вже в Колки, а тому їх було нічого боятися. Хоча вона б не боялася їх, навіть якщо б вони й zostалися. Тоді вона обійшла всі єврейські хати й тихо все позбирала: книжки, одяг — все". — "Нашо?" — "Щоби цього всього не могли забрати". — "Нацисти?" — "Та ні, — сказала вона, — сусіди". — "Та ну", — — сказав Дед. "Так", — сказала Августина. "Ні". — "Так". — "Ні". — "Далі вона пішла до тіл, які лежали в ямі біля синагоги, познімала з них золоті коронки, пообрізала волосся, найкоротше, як тільки могла, і навіть свою матір обстригла, і навіть свого чоловіка, і навіть себе". — "Як? Нашо це?" — "А далі?" — "Потім вона сховала всі ці речі в лісі, щоби могли їх потім знайти, коли повернеться, і пішла собі". — "Куди?" — "Куди вдасться". — "Куди?" — "У Росію, в інші місця". — "А далі?" — "А далі вона повернулася". — "Навіщо?" — "Щоби зібрати речі, які вона заховала, і побачити, що ще залишилося. Всі, хто повернувся, сподівалися, що вони побачать свої домівки, і друзів, і навіть родичів, яких бачили вже забитими. Бо говорили, що коли буде кінець світу — прийде Месія". — "Але ж це не був кінець світу", — сказав Дед. "Був. Але Месія просто не прийшов". — "Шо ж він не прийшов?" — "Так ми отримали урок, який можемо отримати зі всього, що стається — Бога не існує. Згадайте всі Його приховані подоби, і ви в цьому пересвідчитесь". — "А що як то було випробування твоєї віри?" — запитав я. "Я не можу вірити в Бога, який так випробовує віру". — "А якщо це було не в його владі?" — "Я не можу вірити в Бога, який не спинив того, що тоді відбувалося". — "А якщо все це зробила людина, а не Бог?" — "У людину я не вірю також".

"Так що ж вона побачила, коли вернулася вдруге?" — спитав Дед. "Оце, — сказала Августина й показала рукою в темряву, — нічого. Тут усе точнісінько так само, як і тоді, коли вона повернулася. Вони забрали все, що залишили німці й розійшлися по інших штетлях". — "І коли вона побачила все це, то пішла геть?" — спитав я. "Ні, вона зосталася. Вона відшукала найближчу до Трохимброда вцілілу хатину — після війни вони були пусті — і пообіцяла собі, що житиме там, аж доки не помре. Знайшла всі речі, які заховала, і перенесла все те в хатину. То була її кара". — "За що?" — "За те, що вона вижила".

Перед від'їздом Августина відвела нас до стели пам'яті Трохимброду. Це була кам'яна брила, розміром з героя, поставлена посередині поля, наскільки посередині — не можна було побачити, бо була глупа ніч. На стелі російською, українською, на івриті, польською, на ідиші, англійською і німецькою мовами було зроблено такий напис:

ЦЕЙ МОНУМЕНТ ЗВЕДЕНО ДЛЯ УВІКО-ВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ 1204 МЕШКАНЦІВ ТРОХИМБРОДУ, КОТРІ ЗАГИНУЛИ ВІД РУК НІМЕЦЬКИХ ФАШИСТІВ 18 БЕРЕЗНЯ 1942 РОКУ

Зведено 18 березня 1992 року Іцак Шамір, прем'єр-міністр держави Ізраїль

Ми з героєм ще довго стояли перед цією стелою, навіть коли Августина з Дедом

давно пішли й розчинилися в темряві. Він не розмовляв. У такій ситуації ніхто б не розмовляв. Я глянув на нього, коли він почав переписувати інформацію з монумента до себе в щоденник, але я впевнений, що і він глянув на мене, поки я вивчав стелу. Він усівся на траві, і я також сів біля нього. Так ми декілька хвилин посиділи, а потім разом лягли на спину, і трава стала нам за ліжку. Оскільки було дуже темно, ми могли бачити багато зірок. Здавалося, що ми під здоровенною парасолею чи під спідницею. (Це не те що я для тебе це написав, Джонатан, мені тоді саме так і здавалося.) Довгий час ми говорили про різні речі, але якщо чесно, я не слухав його, а він не слухав мене, а ще я не чув себе, і він себе теж не чув. Ми лежали на траві під небом, і це було все, чим ми займалися.

Нарешті вернулися Дед і Августина.

Назад ми приїхали на 50 відсотків швидше, ніж витратили часу на приїзд до Трохимброда. Я точно не знаю, чого так вийшло, хоча й маю деякі припущення. Коли ми вернулися, Августина нас у дім вже не запросила. "Вже пізно", — сказала вона. "Ти, певно, змучилася", — сказав Дед. Тоді вона трохи усміхнулася: "Та я тепер і сплю не дуже багато". — "Так запитайте її про Августина", — попросив герой. "А от Августина, ця жінка з фотографії, ви знаєте щось про неї? Може, знаєте, як її можна знайти?" — "Ні", — сказала вона й поки говорила, то дивилася тільки на мене. "Я знала, що його дід утік, бо бачила його пізніше за рік чи за два". Вона дала мені час перекласти. "Він повернувся у Трохимбрід, щоби подивитися, чи не прийшов Месія. Ми пообідали у мене. Я приготувала йому щось із того дріб'язку, який у мене був, а ще він помився. Ми завжди намагалися бути чистими. Я бачила, що він багато натерпівся, але ми знали, що питати одне в одного нічого не можна". — "Тоді запитайте її, про що вони взагалі говорили?" — "Він хоче знати, про що ви тоді говорили". "Та ніби й ні про що. Про якісь дрібниці. Ну, пам'ятаю, говорили про Шекспіра, про п'єсу, яку обоє читали. У них удома була бібліотека на ідиші, ви це знаєте, от він і дав мені колись почитати одну з книжок. Ага, мені здається, що вона є в мене дотепер. Я би могла її знайти і віддати вам". — "І що ви робили потім?" — спитав я. "Ми посварилися через Офелію. Дуже посварилися. Він довів мене до плачу, а я його. А про щось інше ми не говорили. Дуже боялися". — "Він тоді вже зустрів був мою бабусю?" — "Він уже тоді зустрів свою другу дружину?" — "Не знаю. Він жодного разу про неї не згадував, я думаю, що згадав би, якби вже зустрів. Так що, напевне ні. Тоді були не найкращі часи для розмов. Кожен завжди боявся сказати щось не те, а тому всі взяли собі за правило не говорити взагалі". — "Запитайте її, як довго він пробув у Трохимброді". — "Він хоче знати, як довго його дід пробув у Трохимброді". "Тільки півдня: пообідав, помився й посварився зі мною, — сказала вона, — і я думаю, що він думав пробути ще менше. Йому тільки треба було подивитися, чи не прийшов Месія". — "Як він виглядав?" — "Він хоче знати, як виглядав його дід" Вона усміхнулася й засунула руки до кишень свого халата: "Його дід мав грубо витесане обличчя й жорстке темне волосся. Скажи йому це". — "Дід твій мав грубе обличчя й темне волосся". — "Він не був високим. Десь так твого зросту. Скажи йому". — "Він не був високий, десь такий, як ти". — "Багато що в ньому змінилося.

Раніше я знала його хлопцем, а тут за два роки він перетворився у старого чоловіка". Я переклав це герою і запитав: "А він подібний на свого діда?" — "Взагалі — так. Але Сафран підчас війни дуже змінився. Я би не бажала йому змінитися так, як його дід". — "Вона каже, що колись він виглядав, як ти, а потім змінився. Вона бажає тобі ніколи так не мінятися". — "Запитайте її, чи багато ще тут людей, які вижили". — "Він питає, чи багато ще тут євреїв полишалося?" "Ні, — відказала Августина, — є один єврей у Ківерцях, він іноді приносить мені провізію. Каже, що мав колись спільні справи з моїм братом з Луцька, хоча ніякого брата в мене в Луцьку нема. А ще один, також єврей, живе в Сокрицях, той взимку розпалює мені в печі. Зимою мені тяжко, бо я вже стара і дров собі сама нарубати не можу". Я все це переклав герою. "Запитайте її, — попросив він, — як вона думає, чи можуть вони знати щось про Августина". — "Чи вони щось знають про Августина?" — "Та ні, — сказала вона, — вони ж такі старі. Взагалі нічого не пам'ятають. Я знаю, що ще кілька євреїв з Трохимброда лишилися живі, але не знаю, де вони всі зараз. Люди пороз'їжджалися. Я знала чоловіка з Колок, який утік від нацистів, але з тих пір більше нікому не сказав ні слова. Ніби йому хто рота зашив — отак". Я сказав це герою. "Поїдеш з нами? — запитав Дед. — Ми будемо про тебе дбати, будем тобі палити зимою". — "Ні", — сказала Августина. "Та поїхали, — сказав він знову, — тут же неможливо жити". — "Я знаю, — сказала вона, — але..." — "Все залежить тільки від тебе". — "Ні". — "Ну, давай". — "Ні". — "Ти ж можеш..." — "Не можу". Тиша. "Зачекайте хвилинку, — сказала вона, — я хочу йому дещо подарувати". Тут я усвідомив, що так, як ми не знаємо її імені, так само і вона не знає імен Деда і героя. Тільки моє ім'я. "Вона пішла всередину, щоб принести якусь річ для тебе", — сказав я герою. "Та вона просто не знає, що для неї було би добре, — бурмотів Дед, — вона ж не для цього вижила. Якщо вона тут лишиться, то цим вона себе уб'є". — "Може, інколи вона все-таки щаслива? — припустив я. — Ми ж не знаємо, як на мене, сьогодні вона була щаслива". — "Та вона й не бажає щастя, — сказав Дед, — вона може жити тільки коли їй сумно. Вона хоче, щоб ми каюлися, щоб сумували за нею, а не за іншими". Августина вийшла з будинку з ящиком, на якому синім олівцем було написано НА ВИПАДОК. "Ось", — сказала вона герою. "Вона хоче, щоб ти це взяв", — переклав я йому. "Я не можу", — сказав він. "Він каже, що не може взяти це". — "Він мусить". — "Вона каже, що ти мусиш". — "Я не могла зрозуміти, чому Риф-ка заховала свою обручку в глечик і нащо сказала потім мені "На випадок". На випадок, а далі що? Для чого?" — "На випадок, якщо її уб'ють", — сказав я. "Так, але що далі? Чому обручка мала залишитися?" — "Я не знаю", — сказав я. "Так запитай його". — "Вона питає, чому її подружка сховала перстень, коли знала, що її уб'ють?" — "Тому що тоді залишиться доказ, що вона існувала", — сказав герой. "Ш-шо?!" — "Доказ. Документ. Свідчення". Я переклав Ав-густині. "Але для цього обручка не потрібна. Люди все пам'ятають і без обручки. А коли вони забувають або помирають, то про обручку вже ніхто й не згадає". Я переклав герою. "Але обручка може послужити нагадуванням, — сказав він, — щоразу коли ви дивитеся на неї, то пригадуєте подругу". Я переказав Августині слова героя. "Ні, — відповіла вона, — я думаю, що вона мала на увазі цей випадок. Коли хтось

приїде одного дня й буде шукати". Я так і не догнав, кому вона це зараз каже — мені чи герою. "Ага, — підхопив я, — і тоді ми будемо мати що знайти". — "Ні, — сказала вона, — це не обручка існує для вас, це ви існуєте задля обручки. Не вона — для вас, а ви — для неї". Вона порилася в кишені халата й витягнула перстень. Далі вона спробувала натягти її героєві на пальця, але перстень не був у гармонії з його руками, тоді вона спробувала надіти на його найменший палець, але він все одно не гармоніював. "У неї були малі руки", — сказав герой. "Вона мала малесенькі ручки", — переклав я. "Так, — сказала Августина, — дуже маленькі". І вона знову намагалася надіти йому перстень на маленький палець, намагалася дуже наполегливо, так що, я вважаю, герою довелося зазнати різного болю, хоча він не подавав виду. "Не підходить", — сказала вона й коли забирав перстень, то я помітив, що він порізав героя довкола пальця.

"Треба їхати далі, — сказав Дед, — вже час рушати". Я переклав це герою. "Скажіть їй ще раз дякую". — "Він дякує вам", — сказав я. "І я вам дякую", — вона знову почала плакати. Вона плакала і коли ми приїхали, і плакала, коли вже від'їжджали, але коли ми були там, вона не плакала. "Можна питання", — озвався я. "Звісно", — сказала вона. "Ви знаєте, що мене звати Саша, а він — Джонатан, а псина — Семмі Дейвіс Молодший-Молодший, а он Дед — його звати Алекс. А як звати Вас?" Вона на хвилину затихла, потім сказала: "Ліста". А далі додала: "А можна я запитаю?" — "Так, звичайно". — "Війна вже закінчилася?" — "Не зрозумів?" — "Я..." — прошепотіла чи почала шепотіти вона, але тут мій Дед зробив таке, чого я аж ніяк не сподівався: він узяв Августину за руку й поцілував її в уста. І тоді вона повернулася від нас до хати. "Мені треба піти й подивитися до дитини, — сказала вона, — воно вже плаче".

Закоханість, 1934 — 1941

Громада Приземлених і далі наймала діда, так що він перетворився на свого роду ескортну службу, хлопчика на виклик для всіх удів та німечних жінок штетля; він навідував їх кожного тижня, і вже за якийсь час мав достатньо грошей, щоби почати думати про власну сім'ю чи щоби його сім'я почала думати про його майбутню сім'ю.

Так гарно бачити, що ти робиш людям добре, — сказав йому батько одного дня, якраз перед тим, коли хлопець збирався відвідати цегляний будиночок вдови Голди Р., котра жила біля Правостійної Синагоги, — ти зовсім не такий лінивий хлопчик-циганчук, як ми думали.

Ми дуже гордимось тобою, — сказала йому мати, хоча й не поцілувала його, як він сподівався. То тому, що Батько тут, — подумав собі малий, — якби не він, то вона б напевне мене поцілувала.

Батько підійшов ближче, поплескав хлопця по плечу і сказав йому, не знаючи, про що говорить: Роби так і далі, малий.

Перш ніж кохатися з ним, Голда завішувала всі дзеркала.

Двічі вдова Лія Г., до якої він приходив тричі на тиждень (навіть після весілля), не просила в нього нічого, лиш серйозного ставлення до свого підстаркуватого тіла: щоби він не сміявся над її обвислими грудьми, зів'ялими геніталіями, щоб повагом торкався варикозних набряків на її литках, щоб ніколи не морщився від її запаху, який, як вона

знала, нагадував прокисле вино.

Рина С., вдова Віспа Кацвела Л., єдиного з Ардиштських Віспів, який позбувся звички повсякчасного паління й зійшов з дахів Рівного для життя на землі — пізніше він, як і прообраз Піскового Годинника, загинув від циркулярної пилки на млині — ця жінка під час кохання з Сафраном кусала його за мертву руку, щоби пересвідчитися, що він дійсно нічого не відчуває.

Єлена Н., вдова власника похоронного бюро Хаїма Н., котра бачила, як смерть проходить через ворота їхньої садиби тисячі разів, ніколи не могла уявити собі всю глибину горя, яке охопило її, коли куряча кістка застрягла їй у горлі. Вона просила Сафрана, щоб вони кохалися під ліжком, наче в неглибокій могилі, у якій лежав спомин про її шлюб, це мало позбавити її болю і зробити життя трохи легшим. Сафран, мій дід і батько моєї матері, якого я ніколи не бачив, скорявся всім їхнім забаганкам.

Втім, аби портрет діда не був надто прикрашений, мушу зазначити, що вдови складали не більш як половину його коханок. Він жив подвійним життям: кохав не лише згорьованих, але й тих, кого горе своєю вологою рукою ще й не торкнуло — дівчат, котрі були ближчі до своєї першої смерті, аніж до другої. Він побував у ліжках п'ятдесяти двох незайманиць, кохаючись із кожною в тих позиціях, які були зображені на картах порнографічної колоди, позиченої в того ж друга, якого він вперто продовжував залишати самого в театрі: в позиції 69 спав він з одноокою валеткою Талі М., котра носила туго заплетені кіски і навіть під час кохання не скидала ні ярмулки, ні пов'язки з ока; ззаду брав він двійку чирвових сердець Брандилу М., у котрої, тим часом, було лише одне слабке серце, а тому вона увесь час почувалася скутою і носила окуляри з товстими скельцями — вона померла ще до війни, надто рано, достатньо зарано; в позиції ложка до ложки кохався він з бубновою дамою Мелою С., у котрої були шикарні груди й надзвичайно худя задниця, а ще в неї був батько — найбагатший чоловік у Колках (кажуть, що вона навіть однією й тією ж срібною ложечкою не користувалася двічі); врешті, його, як вершник, сідала туз пік Трема О. — з нею він кохався, головним чином, у полях, і вона так зойкала, що Сафран був певен — їх незабаром упіймають. Вони його кохали, а він з ними спав — десятка, валет, дама, королева, туз — великий стрейт, королівський флеш. Тож було у хлопця дві робочі руки: одна з п'ятьма пальцями, а інша — з п'ятдесяти п'яти дівчатами, котрі не могли і не хотіли казати ні.

Звісно, верхня частина його тулуба також мала своє життя. Він ходив до школи і вчився разом з іншими хлопцями свого віку. Йому особливо добре давалася математика, і його вчитель, молодий Приземлений Яким Е., запропонував своїм прадіду і прабабі віддати малого до школи для обдарованих дітей у Луцьку. Але ніщо так не нудило мого діда, як навчання. Книжки придумали для тих, хто не має справжнього життя, — думав собі він, — і, правду кажучи, вони не здатні його замінити. Школа, яку вік відвідував, була надзвичайно маленька: четверо вчителів і чотири десятки учнів. Кожного дня був урок релігії, котру викладали Посеред-ній-Щоб-Не-Гірший Рабин і один із членів громади Правостійної Синагоги, та уроки зі світських дисциплін, котрі

провадили три — інколи два, інколи чотири — Приземлених.

Кожен хлопчик вивчав історію Трохимброду за книжкою, написаною ще колись Доброчесним Рабином — І ЯКЩО МИ МАЄМО БОРОТИСЯ ЗА КРАЩЕ ПРИЙДЕШНЄ, ТО ХІБА НЕ ПОВИННІ МИ ЗНАТИ НАШЕ МИНУЛЕ ТА ЗМИРИТИСЯ З НИМ? — котру регулярно переглядала й поновлювала спільна рада Правостійних та Приземлених. Книга Минулого з часом стала людом найважливіших подій: битв та договорів, голодних років, сейсмічних катастроф, початків та років падіння політичних режимів. Втім, незабаром до Книги почали вносити й детально описувати й куди менш значущі події: свята, весілля та похорони відомих представників громади, роки зведення тої чи іншої будівлі (тоді те нічого не руйнували) — так поступово первісно невелика книжечка розрослася до величезного тритомного компендіуму. А ще далі на вимогу читацької аудиторії — котра включала як Правостійних так і Приземлених — до Книги Минулого почали кожні два роки додавати том чергового перепису, котрий містив імена й короткий звіт про життя кожного громадянина чи громадянки штетля (жінок додали після розколу Синагоги), звіти про ще менш важливі події життя громади, а ще — численні коментарі, котрі Доброчесний Рабин назвав був ЖИТТЯ ТА ВЛАСНЕ ЖИТТЯ ЦЬОГО ЖИТТЯ, тобто різні вислови, притчі, правила та приписи праведного існування, а також усі дотепні, якщо тільки не безглузді, приказки. Кожне наступне видання займало все більше місця, тож незабаром томи Книги займали вже цілу полицю, бо громадяни і громадянки додавали й додавали до неї сімейні хроніки, портрети, важливі документи та особисті щоденники, тож незабаром кожен школяр міг сісти й прочитати, що його дід їв на сніданок такого-то четверга п'ятдесят років тому чи що його пратітка робила в хаті, коли дощ лив безперестанку п'ять місяців. Тепер Книга Минулого, яка колись поновлювалася раз на рік, поновлювалася постійно, а коли не було про що писати, постійний комітет з питань її поповнення брався писати про саме своє письмо, щоби тільки Книга й далі розросталася, рухалася, все більше наближалася до письма: Ми невпинно пишемо... Ми невпинно пишемо... Ми невпинно пишемо...

Навіть найбільш незугарні учні вчитувалися в сторінки Книги Минулого, не пропускаючи жодного слова, бо знали, що одного дня успадкують їх, а якщо зможуть узяти у свої руки й наступні перевидання Книги, то прочитають про власні помилки (і, можливо, матимуть змогу їх уникнути), про помилки своїх дітей (які тоді вже точно не трапляться) і про наслідки майбутніх воєн (щоб приготуватися до смерті тих, кого вони кохають). Я певен, що мій дід не був винятком. Він також перестрибував з тому в том, зі сторінки на сторінку, шукав...

РАХІВНИЦЯ БЕЗЧЕСТЯ ЯНКЕЛЯ Д.

Стала результатом деяких безсоромних махінацій збезчещеного лихваря Янкеля Д., засудженого Верховним Правостійним Судом у 1741 році. Після того, як означений лихвар був визнаний винним в означених махінаціях, громада своєю резолюцією змусила його постійно носити на шиї на білій стрічці канцелярську рахівницю. Цей запис свідчить про те, що він носив її завжди, навіть коли ніхто того не бачив, навіть уві

сні.

ТРОХИМІВ ДЕНЬ 1796 РОКУ

Під час параду возів того року винятково смердюча муха вжалила в сам тухес кобилу, що тягнула воза із Рівного, через що згадана кобила брикнула і перекинула в ріку Брід мистецьке зображення косаря. Парад було затримано на тридцять хвилин, доки кілька сильних чоловіків витягували з води намоклого косаря. Паскудну муху впіймав у свої сіті нікому не відомий школяр. Він уже заніс над нею свою руку, бо знав, що вбити її — це дати добрий урок Іншим шкідникам, вже його кулак почав опускатися, як муха у відчаї і покорі зламала собі крило, щоби більше не літати. Тоді хлопчик, а був він хорошим і чуйним, зрозумів усю крихкість земного життя й відпустив муху. А муха зрозуміла, що добросердність може бути воістину безмежною, і, скорена цим враженням, померла від вдячності. Багатьом це мало би правити за приклад.

НЕЗДОРОВІ ДІТИ

(Див. БОГ)

ДОЩ, ЯКИЙ ІШОВ БЕЗПЕРЕСТАНКУ П'ЯТЬ МІСЯЦІВ

Це найгірше дощове прокляття тривало два останніх місяці 1914-го і три перших місяці 1915 року. Горнятка, залишені на підвіконнях, швидко переповнювалися водою. Квіти буйно цвіли, а потім тонули в дощівці. У стелях над ваннами почали продовбувати діри... Варто згадати, що той безперестанний дощ збігся з періодом російської окупації [Почувши, що перший любовний вірш написав єврей, самопроголошений голова магістрату Руфкін С., щоб його ім'я навіки загубилося в анналах історії, закликав на голови нашої бідної громади всі громи й блискавиці. (Перший любовний вірш написав, звісно ж, не єврей, а якийсь зовсім випадковий перехожий.)], а тому скільки б води не випало, все одно знаходилися спраглі. (Див. також ГІТЛЬ К., ЯКІВ Л.)

МЛИН

Так сталося, що в одинадцятому році якогось дуже далекого сторіччя Обраний Народ (ми) були вислані з Єгипту під проводом нашого, тоді ще розумного, лідера Мойсея. Оскільки тікали швидко, то часу вирощувати хліб просто не було, до того ж Бог і Господь наш, нехай Його ім'я викрешує завжди в наших головах полум'яні думки, котрий шукав досконалості в кожному творінні, не хотів, щоби його люди (тобто ми, а не гої) робили поганий хліб: НЕ РОБІТЬ ХЛІБА, КОТРИЙ КРИШИТЬСЯ, ЧИ Є ГЛЕВКИМ, ЧИ НЕСМАЧНИМ, ЧИ СПРИЧИНЯЄ БЕЗНАДІЙНІ ЗАПОРИ. Але Обраний Народ надзвичайно зголоднів, а тому взяв і засів експериментувати з дріжджами. Але те, що вони понапікали власними руками, вийшло дійсно надто далеким від досконалості: хліб кришився, був глевким, несмачним і не одному додав на задницю значних клопотів, тим часом Бог, нехай ім'я Його завжди буде на наших нетрісканих губах, надзвичайно розсердився. І ото через гріхи тих наших прабатьків млин, заснований у 1713-му, щороку забирає життя одного громадянина штетля. (Список загиблих на млині шукати в Додатку Е: ДОЧАСНА СМЕРТЬ.)

ІСНУВАННЯ ГОЇВ

(Див. БОГ)

ЦІЛІСНІСТЬ СВІТУ, ПРО ЯКУ МИ ЗНАЄМО Й НЕ ЗНАЄМО

(Див. БОГ)

ЄВРЕЇ МАЮТЬ ШІСТЬ ВІДЧУТТІВ

Дотик, смак, зір, нюх, слух... пам'ять. У той час як неєвреї-гої сприймають і перетворюють світ за допомогою тільки перших п'яти відчуттів, а пам'ять використовують лише як допоміжний засіб інтерпретації різних подій, для євреїв пам'ять є не менш відчутною, ніж укол шпильки, її срібний блиск чи смак крові, яка тече з пораненого нею пальця. Якщо єврея вколоти шпилькою, він одразу згадує про тисячі інших шпильок. Лише через співвіднесення гостроти шпильки з гостротою інших відчуттів — як мама вколола тебе голкою, намагаючись пришпилити відірваний рукав, як дідові пальці звело кольками судоми, бо він змучився стирати піт з прадідового лоба, як Авраам пробував на пальці, чи гостре лезо ножа, щоби Ісак не відчув болю — тільки усвідомивши усе це, євреї відчуває, що то дійсно болить.

Таким чином, коли євреї знаходять шпильку, він запитує себе: Про що вона мені нагадує?

ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ ЗЛА: ЧОМУ БЕЗПЕРЕЧНО ПОГАНІ ТРАФУНКИ СТАЮТЬСЯ ІЗ НЕЗАПЕРЕЧНО ХОРОШИМИ ЛЮДЬМИ

Так не буває.

ЧАС ПОФАРБОВАНИХ РУК

Початок часу пофарбованих рук, а трапилося це після низки помилкових самогубств, відраховують від спостереження пекаря-булочника Герцога Ж.: якщо за булочками уважно не стежити, вони зненацька зникатимуть. Він повторював своє спостереження багацько разів, кожен раз виставляючи булочки в іншому місці пекарні й навіть обводячи обриси кожної з них вугільним олівцем, проте кожного разу, як тільки він обертався, а потім притьмом кидав погляд назад, від булочок залишалися тільки їх вугільні обриси.

Таке злодійство навкруг, — казав собі пекар.

У той час, про який ідеться в нашій історії, за виконанням законодавства наглядав Визначний Рабин Фагель Ф. (див також Додаток Б: Список Рабинів Правостійної Синагоги). Намагаючись провести справедливе розслідування, він заявив, що віднині кожен громадянин штетля буде вважатися винним, аж поки не доведе протилежного. МИ ПОФАРБУЄМО РУКИ КОЖНОГО МЕШКАНЦЯ МІСТА ІНШОЮ ФАРБОЮ, — сказав він, — І В ТАКИЙ СПОСІБ ДІЗНАЄМОСЯ, ХТО ТРЕТЬСЯ БІЛЯ ГЕРЦОВОГО ПРИЛАВКА.

Ліпі Р. руки пофарбували криваво-червоним кольором. Пельсі Г. — ніжно-зеленим, бо то був колір її очей. Міка П. відтоді мала руки ледве вловимого пурпурового відтінку — такого кольору стає срібна смужка неба над Радзивіловим лісом, коли сонце сідає за нього на третю Суботу листопада. Жодні руки, жодна фарба не уникнули того маркування. Чесно кажучи, пофарбували навіть руки самого пекаря — йому припав рожевий колір, вироблений з крил метелика-самички "Єлени Троянської звичайної", котра випадково загинула на столі хіміка Дікля Д. (власне, він і придумав фарби, котрі

навіть змиваючись, залишали той чи інший колір на всьому, до чого доторкалася рука їхнього носія).

Втім, як виявилось, булочки з прилавку полюбляла поцупити проста миша, хай пам'ять про неї не переживе її смердюче тіло, — а тому жодних фарб у пекарні виявлено не було.

Однак вони з'явилися деінде.

Шльома В. виявив срібний колір на внутрішньому боці стегон своєї жінки Цебри, а щоб її негідна поведінка ніколи не повторювалася ні в цьому, ні на тому світі; він не сказав нічого, але спершу вина мусила його руками помалювати собі груди на зелено, а потім ще й укрити їх його білим сім'ям. Далі він гнав її голу по сірих, освітлених місяцем вулицях штетля від хати до хати, залишаючи на кожних дверях чорно-сині сліди стуку кісточок своїх пальців. Нарешті він заставив її дивитися, як він відрізатиме яйця Самуелю Р., котрий з піднятими догори срібними руками благав пожаліти його і кричав, хоч і з провиною в голосі, що трапилася прикра помилка. Кольори були повсюди. Сліди пальців кольору індиго, що належали Визначному Рабину Фагелю Ф., були помічені на сторінках одного ультрасвітського журналу. Холодну блакить тіла сумної вдови Шифри К. бачили на могильному камені її чоловіка на міському кладовищі — так ото діти створюють малюнки, натираючи фарбою папір. А от Ірвіна П. усі негайно звинуватили, що він своїми коричневими руками постійно облапує Сонячний Годинник на площі. Він такий егоїст, хоче все випросити лише для себе, — казали тоді громадяни штетля, не знаючи, що то, насправді, слід сотень їхніх рук, райдуга складена з кольорів усіх мешканців, котрі увесь час молилися тут за красивих синів, за кілька додаткових років життя, щоб захистити себе від блискавки, щоб здобути любов.

Щодня десятки людей розфарбовували вулиці містечка кольорами своїх вчинків, тому незабаром, оскільки використовували всі кольори, окрім, звісно, кольору пекарського прилавка, вже ніхто не міг сказати, що стало таким, бо його торкалися людські руки, а що залишилося таким, як було, бо й було таким від початку. Казали, наприклад, що Гецьль Г. Таємно перегравав на скрипках усіх скрипалів у містечку — попри те, що він фати на скрипці не вмів зовсім! — просто струни на скрипках завжди були кольору його пальців. А про Гешу Р. всі думали, що вона неабияка акробатка — а як же іще могла лінія між єврейським і людськими кутками містечка стати такою ж жовтою, як і її долоні? А якщо вже на щічках якоїсь зі школярок проступав рум'янець з рук місцевого святоші, то саме її й починали взивати безсоромницею, шльондрою і курвою.

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОБРА: ЧОМУ ВСЕ БЕЗУМОВНО ДОБРЕ ЙДЕ ДО РУК БЕЗУМОВНО ПАСКУДНИМ ЛЮДЯМ

(Див. БОГ)

КУННІЛІНГУС ТА ЖІНОЧА МЕНСТРУАЦІЯ

Знайте, що неспалимий кущ є незнищенним. (Для докладного ознайомлення з правилами ми та приписами стосовно самі знаєте чого див. Додаток ТРАХ. НИНА.)

ПРО РОМАН І ПРО ПЕВНІСТЬ КОЖНОГО У ВЛАСНІЙ ОБРАНОСТІ ДЛЯ ПИСЬМА

Роман — це така мистецька форма, яку найлегше спалити. Так сталося, що десь усередині дев'ятнадцятого сторіччя всі жителі штетля — кожен чоловік, жінка й дитина — дістали тверде переконання, що кожен з них носить у собі принаймні один роман. Така переконаність, вочевидь, стала наслідком візитів мандрівного цигана-крамаря, котрий кожної третьої неділі місяця привозив на центральну площу містечка цілий віз книжок, рекламуючи їх як Світи цікавих і цінних слів, повні таємниць і див. То що ж, у такому випадку, мало зродитися на вустах Обраного Народу, як не І я так можу?

Тому між 1850 та 1853 роками було написано більш як сімсот романів. Один починався так: Як же давно я не задумувався над оцими ранками, крізь які свище вітер... А інший: Всі жінки запевняють, що добре пам'ятають, як це в них було перший раз, а я-от — не пам'ятаю... А ще один: Убивство вважають справою потворною, але справді найогидніший злочин, якого може допуститися людина — це вбивство брата... 272 романи були ледве-ледве замаскованими біографіями, 66 книг були детективами, а 97 — книжками про війну. Брат убивав брата в 107-ми романах. В усіх книжках, за винятком 89-и, скоювалася подружня зрада. Коханці роздумували над тим, так що ж майбутнє їм готує, — у 29 текстах; 68 романів закінчувалися поцілунком, і у всіх, окрім 35-ти, можна було зустріти слово "сором". Ті, хто не вмів ні читати, ні писати, створювати візуальні книги: колажі, гравюри, рисунки олівцем, акварелі. Щоби вмістити всі трохимбрідські романи, до бібліотеки Янкеля і Брід добудували ще одну кімнату, хоча вже через п'ять років після цього романного буму ті з книжок, які все ще читали, можна було перерахувати на пальцях.

Одного разу, майже через сторіччя після згаданих подій, у ту бічну забуту кімнату випадково забрів малий хлопець.

Я шукаю одну книжку, — сказав він бібліотекарці, котра опікувалася трохимбрідськими опусами, відколи сама ще була дівчинкою, і була єдиною людиною в містечку, котра перечитала їх усі, — ту книжку написав мій прадідусь.

Як його було звати? — спитала бібліотекарка.

Напевне, Сафранброд, бо він писав під псевдонімом.

А як називалася та книжка?

Точної назви я не пам'ятаю. Але він говорив про неї увесь час. Він переповідав мені уривки, щоби я швидше засинав.

Так про що ж вона? — запитала бібліотекарка.

Про любов.

Тоді вона розсміялася: Та вони ж усі про любов.

ШТУКА (або ж МИСТЕЦТВО)

Твір штуки — це річ, яку ніщо, крім неї самої, не обходить; тобто це результат успішної спроби виготовити твір мистецтва. На жаль, добрих зразків штуки не існує, так само, як не існує причин думати, що вони де-небудь можуть існувати. (Бо все, що було створено, насправді створювалося з певною метою, причини того творення слід шукати десь поза самою штукою, наприклад: Я створив, бо хотів це вигідно продати,

або хотів стати відомим і щоби всі мене любили, або хотів досягти відчуття цілісності, чи ще гірше хотів, щоби інші завдяки цьому стали цілісними.) Саме через все це ми продовжуємо писати, малювати, ліпити скульптури й komponувати музику. Хто скаже, що в нас нема глузду?

ІСТЬ

Ість — це річ, виготовлена з суто функціональною метою для того, щоби мати у світі якесь призначення. Все довкола нас є, певною мірою, прикладом істності.

ЕНЦІЯ

Енція — це те, що залишається, коли пропадає частина слова потенція. Наприклад, багато хто думає, що після зруйнування першого Храму у тих, хто вірив у потенційне існування Бога, залишилася тільки примарна енція.

ШТУЧНІСТЬ

Штучність — це щось таке, що було штукою в концепції, але насправді перетворилося на свою ість. Огляньтеся навколо. Приклади видно повсюди.

ШТУКЕНЦІЯ

Штукенцією називають непотрібну, некорисну, але красиву річ, витворену із залишків енції. Це ніяка не штука і вже не потенція. Коли євреїв прогнали з Едему — ото й була штукенція.

ЕНЦІЙНІСТЬ

Музика прекрасна. З початку часів ми (євреї) шукали нового способу порозумітися. Ми часто звинувачуємо у своїх історичних лихах прикрі непорозуміння. (Слова просто відмовлялися означати те, що б ми хотіли, аби вони означали.) А от якби ми спілкувалися за допомогою музики, то нас би ніхто не зрозумів хибно, тому що в музиці нічого розуміти. З цієї здогадки постали розспіви віршів Тори та ще ідиш — наймелодійніша з усіх світових мов. Так само через це деякі зі старих євреїв, особливо ті, котрі колись пережили погроми, так часто щось мимрять, ніколи не припиняють мимрити, ніби намагаються цим забити тишу і не пустити у світ будь-яке лінгвістичне значення. Але до тих пір, поки ми винайдемо той новий спосіб спілкування, поки розробимо ідеальний словник, все, що нам залишається, — це придумувати абсурдні слова. енційність — якраз таке непотрібне слово.

ПЕРШЕ ЗГВАЛТУВАННЯ БРІД Д.

Вперше Брід Д. згвалтували посеред святкувань, приурочених до тринадцятого фестивалю па Трохимів День, 18 березня 1804 року. Брід саме поверталася додому після змагання пірнальників — де вона мусила провести не одну годину, виступаючи у всій своїй стриманій красі, коли потрібно, помахуючи русалчиним хвостом, а коли казав Доброчесний Рабин, кидаючи в річку свого імені важкі мішки — отож після цього її наздогнав божевільний поміщик Соф'ювка Н., ім'я котрого штетль використовує зараз, щоби позначити себе на мормонських картах.

Я все бачив, — сказав він, — чи ти знаєш, що я спостерігав за парадом, сидячи високо-високо-високо над головами пересічностей з їхніми пересічними святкуваннями, в яких я, правду кажучи, таки хотів би трохи взяти участь. Я бачив тебе

на нашому трохимбрідському возику і, ах, ти виглядала так непересічна. На тлі тієї всієї бутафорії ти була такою природною.

Дякую, — сказала вона й рушила далі, пам'ятаючи застереження Янкеля, що як дати Соф'ювці волю, то він своєю мовою покрутить тобі вуха.

А куди ж ти йдеш? Це ще не все, — сказав він, хапаючи її за майже прозору гладеньку руку. Хіба твій батько не навчив тебе слухати, коли з тобою розмовляють, або до тебе розмовляють, чи під тобою, чи довкола, чи навіть у тобі?

Мені треба вже йти, Соф'ювко. Я пообіцяла своєму батькові, що ми разом з ним з'їмо ананас, і я вже спізнююся.

Ні, це не так, — сказав він, повертаючи її до себе, — ти мені брешеш.

Ні, це так. Ми домовилися. Що я прийду після параду і ми удвох з'їмо ананас.

Але ж ти сказала, що пообіцяла це своєму батькові. О, Брід, ти вочевидь вживаєш цей термін безвідповідально, ти, може, й не знаєш, що це слово означає насправді. Якщо ти на цьому самому місці кажеш, що пообіцяла щось своєму батькові, то я на цьому самому місці кажу тобі, що ти брешеш.

Ти мелеш якісь нісенітниці, — нервово засміялася Брід і знову заквапилася додому. Він пішов слідом за нею, час від часу наступаючи їй на русалчиного хвоста.

Та хто ж, скажи мені, меле тут нісенітниці, Брід?

Вона знову зупинилася й повернулася до нього обличчям.

Мій батько назвав мене іменем річки, тому що...

Ну от, ти знову своєї, — перепинив він і почав гладити її плече й волосся, ще далі — скинув з неї блакитну корону. Якщо маленька дівчинка бреше — це дуже зле.

Я хочу піти додому, Соф'ювко.

То йди.

Але я не можу.

Чому не можеш?

Бо ти тримаєш мене за волосся.

Ой, і справді. Тримаю. А я навіть і не помітив. Це ж твоє волосся, хіба ні? А оце я тебе за нього тримаю, щоби ти не пішла додому чи ще куди. Я думаю, ти можеш кричати, хоча що тобі то дасть? Там на березі всі також кричать, кричать від задоволення. Зойкають від задоволення, Брід. А йди-но сюди, ти також можеш це зробити. Трошки постогнеш від задоволення.

Будь ласка, — вона почала хлипати, — будь ласка, Соф'ювко. Я лише хочу піти додому, я знаю, що батько чекає мене...

Ах ти знову за своє, брехлива сучко! — заволав він. Може, на нині вже досить брехати?

Що ти хочеш? — заплакала Брід.

Він витяг з кишені ножа і перерізав зав'язки костюма на її плечах.

Тоді вона зняла костюм, повільно спустивши його до самих щиколоток, і так само скинула трусики. Тією рукою, яка не була закинута за спину, вона притримувала хвіст, щоби він не забруднився.

Пізніше того ж вечора вона прийшла додому і знайшла мертве тіло Янкеля, а потім у її вікні блискавка освітила постать чоловіка з Колок.

Йди геть! — закричала вона чоловікові, прикриваючи рукою свої оголені груди й заступаючи від його погляду тіло Янкеля. Але чоловік з Колок не пішов. Йди геть!

Без тебе я не піду, — озвався він до неї через вікно.

Йди геть! Йди геть!

Дощ скрапував з його верхньої губи. Тільки з тобою.

Я швидше вб'ю себе! — заволала вона.

Тоді я заберу з собою твоє тіло, — сказав чоловік, притуливши долоні до шиби.

Йди геть!

Не піду!

Янкель сіпнувся в останній смертній судомі і скинув на підлогу гасову лампу, котра, падаючи, погасла і в кімнаті стало зовсім темно. Його

губи розтяглися й заціпеніли в посмішці, перетворившись у сутінках на гримасу задоволеності. Блід опустила руки й повернулася до чоловіка з Колок обличчям — у свої тринадцять вона вже вдруге показувала комусь своє голе тіло.

Тоді ти повинен для мене дещо зробити, — сказала вона.

Наступного дня Соф'ювку знайшли повішеним під дерев'яним мостом через річку. Його руки були прив'язані до ніг, а через усі груди червоною помадою Блід писало: ЗВІР.

ЧИМ СНІДАВ ЯКІВ Р. РАНКОМ 21 ЛЮТОГО 1877 РОКУ

Смаженою картоплею з цибулею. Та ще двома скибочками чорного хліба.

ПЛАГІАТ

Каїн забив був Авеля, бо той видав за свій, написаний братом вірш:

Бліднуть верби, тремтять осики,

Сутінь світом йде велика,

Острів омиває стиха

Хвиля річки споконвічна.

Не маючи змоги притлумити в собі гнів зневаженого поета, не бажаючи писати, знаючи, що бездарні крадії пожнуть весь дохід від його бізнесу, не вміючи переступити через питання Якщо ямби не для мене, тоді що для мене?, він, цей слабкий і ранимий Каїн, своїм вчинком раз і назавжди поклав край літературному піратству. Ну, принаймні, він так думав.

Але на його превелике здивування саме його, Каїна, покарали, Каїна прирекли довічно працювати на землі, йому наклали на лоба жахливе тавро, і це він, Каїн, за його сумні та дотепні вірші був проклятий щоночі сидати за письмо й не знати нікого, хто б прочитав хоча б сторінку його творів.

Чому?

Тому що Бог любить плагіаторщика. А сказано ж: "На подобу Свою створив він людей, на образ Бога створив Він їх". Отож Бог і є найпершим автором плагіатів. Оскільки путніх джерел, звідки можна було б щось потягнути, ще не було — ну не

творити ж людину на подобу тварин! — створення людини вилилося в акт рефлексивного плагіату: Бог обікрав дзеркало. Тож, коли ми пишемо плагіат, то також творимо на подобу, тобто беремо участь у довершенні великого первісного Творіння.

Хіба я матеріал своєму братові?

А звісно, Каїне, звісно.

СОНЯЧНИЙ ГОДИННИК

(Див. ФАЛЬШИВІ ІДОЛИ)

ПОВНА ЛЮДЯНІСТЬ

Погром битих скринь (1764) був страшним, але ще не найстрашнішим, далі буде ще не таке — нема сумніву. Тоді вони увірвалися верхи на конях. Згвалтували наших вагітних жінок і постинали найсильніших чоловіків серпамита косами. Дітей забивали до смерті. Заставили нас проклясти найсвятіші наші тексти. (Неможливо було відрізнити плач дітей від криків дорослих.) Одразу ж, як тільки вони зникли, Правостійна та Приземлена громади об'єдналися й одностайно вирішили на одну годину перемістити Синагогу повністю на людську частину містечка, щоби явити всім Повну Людяність. Самі не розуміючи чому, ми билися в груди, як те роблять, прохаючи прощення на святі Йом Кіпур. Що ми тоді прохали в молитвах? Помилуй наших гнобителів, за те, що вони зробили? Чи, може, Пробач нам, за те, що з нами вдіяно? Чи Пробач Себе за Свою Незрозумілість? (Див. також Додаток Е: ДОЧАСНА СМЕРТЬ.)

МИ, ТОБТО ЄВРЕЇ

Євреї — то щось таке, що любить Бог. Оскільки троянди красиві, можемо припустити, що Бог їх любить. Тобто всі троянди, безперечно, єврейські квіти. За тією ж логікою, єврейськими є зорі та планети, всі діти, красні мистецтва (Шекспір не єврей, а от Гамлет — єврей точно), так само єврейським є секс між мужем та женою у відповідній дозволений позиції. Що, і Сікстинська капела єврейська? Краще приймімо це на віру.

ЗВІРІ

Звірі — то щось таке, що Богу подобається, але що він не любить.

ПРЕДМЕТИ, ЯКІ ПРОСТО СОБІ ІСНУЮТЬ

Предмети, які просто собі існують — то щось таке, що Богові навіть не подобається.

ПРЕДМЕТИ, ЯКІ НЕ ІСНУЮТЬ

Предмети, які не існують, є неіснуючими. Якщо б ми могли уявити собі предмет, який не існує, то це було б щось, що Бог ненавидить. Це якраз і є найсильніший аргумент проти невіруючого: бо якби Бог не існував, то мусив би ненавидіти сам себе, а це ж явне безглуздя.

120 ВЕСІЛЬ ЙОСИФА ТА САРИ Л.

Це молоде подружжя вперше зіграло своє весілля 5 серпня 1744 року, коли Йосифу було вісім, а Сарі — шість; той їхній шлюб закінчився через шість днів, коли Йосиф, на превеликий жаль Сарі, відмовився повірити, що зорі — то срібні цвяшки, на яких тримається нічний небесний краєвид. Через чотири дні вони одружилися вдруге, після того як Йосиф залишив під дверима будинку Сариних батьків записку: Я зважив усе,

що ти мені сказала — тепер я справді вірю, що зорі — то срібні цвяшки. Однак через рік, коли Йосифу виповнилося дев'ять, а Сарі сім, вони знову розлучилися, цього разу не дійшовши згоди в суперечці про природу дна ріки Брід. Втім, через тиждень вони знову возз'єдналися, додавши до спільних клятв обіцянку любити одне одного аж до смерті, незалежно від того, чи існує дно ріки насправді, яка його температура (якщо воно існує) і чи живуть там морські зірки, якщо там взагалі є де жити. Упродовж наступних семи років вони поновлювали свій шлюб тридцять і сім разів, кожного разу продовжуючи список клятв і обіцянок. Коли Йосифу було двадцять два, а Сарі двадцять, вони розлучалися двічі, у, відповідно, двадцять п'ять і двадцять три — чотири рази, а в той рік, коли йому було тридцять, а їй двадцять вісім, вони сходилися і розходилися теж не менш як вісім разів. Коли їм стукнуло шістдесят і п'ятдесят вісім, вони одружилися востаннє, бо через три тижні Сара померла від серцевого нападу, а Йосиф втопився у ванні, їхній весільний контракт дотепер висить на дверях будинку, в який вони то в'їжджали, то з якого з'їжджали — його верх прибитий до поштового ящика, а низ торкається килимка і Ласкаво просимо:

З вічною відданістю ми, Йосиф та Сара Л., об'єднуємося у непорушний шлюбний союз і обіцяємо одне одному любов аж до смерті, погоджуючись у тому, що зорі — то срібні цвяшки в небі, незалежно від того, чи є дно у річки Брід і яка його температура (якщо воно є), незалежно від того, чи живуть морські зірки на гіпотетична наявному дні річки Брід, незважаючи на можливі плями від розлитого виноградного соку, забувши про те, що Йосиф пішов ганяти м'яча з друзями, а мав допомагати Сарі засилати нитку у вушко голки, копи вона вишивала покривало, пробачивши те, що Сара означене покривало подарувала не Йосифу, а його приятелю, і незалежно від незгоди в окремих деталях щодо падіння Трохимового воза у ріку Брід, як-от, наприклад, котра з близнючок, Ханна чи Кана, першою побачила коловорот речей, що підіймалися на поверхню, ігноруючи той очевидний факт, що Йосиф хропе, як свиня, а Сарі від того аж ніяк добре не спиться, опускаючи певні схильності обох сторін надто довго задивлятися на представників протилежної статі, не роблячи проблем з того, що Йосиф такий бевзъ, що розкидає свій одяг, де потрапить, як тільки його скине, чекаючи, що то Сара має все те позбирати, випрати і скласти у відповідне місце, як то би мав робити він сам, і що Сара постійно шукає в дупі меду, тобто переживає через найменші дрібниці, наприклад, через те, що розкрутився рулон туалетного паперу або що обід почався на п'ять хвилин пізніше, ніж вона планувала, оскільки, будемо чесними, і в тому, і в іншому був винен Йосиф, а ще попри те, що є кращим овочем, буряк чи капуста, полишаючи обабіч проблеми недоумкуватості та хронічної невмотивованості поведінки сторін, намагаючись стерти з пам'яті той прикрий випадок із засохлим трояндовим кущем, який хтось обіцяв регулярно поливати, поки Сара гостювала в родичів у Рівному, йдучи на компроміс щодо того, як ми жили, живемо зараз і, здається, будемо жити в майбутньому... хай живемо ми разом у нероздільній любові та доброму здоров'ї, амінь.

КНИГА АПОКАЛІПСИСІВ

(Повний список апокаліпсисів вміщено в додатку Я-32, повний список книг творіння — в додатку Я-33.)

Кінець світу і колись наставляв доволі часто і продовжує наставляти не менш часто. Це безжальний, невмолимий процес помноження темряви темрявою, з яким ми добре знайомі, вже звиклися з ним і навіть перетворили його на ритуал. Наша релігія спонукає нас забути про його існування, примиритися з його неунікненністю, а коли вже він настане, а кінець світу настає завжди — кинутися в його обійми.

Можливо, десь і знайдеться така людина, яка прожила б певний відтинок історії, але не стала свідком хоча б одного кінця світу. Питання тільки — і над цією проблемою б'ються численні науковці — чи брати в такому пошуку до уваги мертвонароджених немовлят — чи можемо ми твердити, що кінці світу їх оминули? Розгорнуті суперечки підводять нас до ще глибшої дилеми: Чи світ спочатку був створений, чи закінчений? Коли Бог і Господь наш наповнив своїм подихом всесвіт — то це було творення чи апокаліпсис? Тоді як нам відраховувати ті сім днів: вперед чи назад? І як тобі смакувало яблуко, Адаме? А та половина хробака, якого ти знайшов у тій солодко-гіркуватій м'якоті — то була його голова чи хвіст?

ТАК ЩО Ж ТАМ УРЕШТІ-РЕШТ ЗРОБИВ ТОЙ ЯНКЕЛЬ Д.?

(Див. РАХІВНИЦЯ БЕЗЧЕСТЯ ЯНКЕЛЯ Д.)

П'ЯТЬ ПОКОЛІНЬ МІЖ БРІД І САФРАНОМ

Брід мала з чоловіком із Колок трьох синів, кожен з яких звався Янкель. Перші два були забиті на млині диском від циркулярної пилки, як і їхній батько (Див. Додаток Е: ДОЧАСНА СМЕРТЬ). Третій Янкель, зачатий крізь діру в стіні під час добровільного ув'язнення чоловіка з Колок, прожив довге й продуктивне життя, мав багато різних трапунків і почуттів, хоча й надбав зовсім небагато мудрості, про яку, до того ж, ніхто з нас ніколи нічого не визнає. Той Янкель породив Трохима з Колок. Трохим з Колок породив Сафранброда. Сафранброд породив Трохим'янкеля. Трохим'янкель породив Брода з Колок. Брід з Колок породив Сафрана. Саме для того й сказано: І ЯКЩО МИ МАЄМО БОРОТИСЯ ЗА КРАЩЕ ПРИЙДЕШНЄ, ТО ХІБА НЕ ПОВИННІ МИ ЗНАТИ НАШЕ МИНУЛЕ ТА ЗМИРИТИСЯ З НИМ?

613 СМУТКІВ БРІД

Подана нижче "Енциклопедія смутку" була знайдена на тілі Брід Д. 613 уміщених у її щоденнику видів смутку відповідають 613 заповідям нашої (не їхньої) Тори. Нижче наводимо те, що вдалося врятувати, після того, як Брід витягнули. (Намоклі сторінки її щоденника вдрукували смутком у її тіло. Лише невелика кількість записів [55] надавалися до читання. Інші 558 смутків загублені навіки; сподіваємося, що, не знаючи їх, ніхто не зможе їх пережити.) Щоденник, звідки перебилися сторінки, так ніколи й не було знайдено.

Смуткитіла: Смуток погляду в дзеркало; Смуток, коли ти [виглядаєш] подібно або непо-дібно до своїх батьків; Смуток незнання, чи твоє тіло нормальне; Смуток знання, що твоє [тіло] ненормальне; Смуток знання, що твоє тіло нормальне; Смуток красивих; Смуток мак[ія]жу; Смуток фізичного болю; Смуток загублених [шпильок]; Смуток одягу

(!); Смуток тремтячих повік; Смуток від браку ребра; Сму[ток] від того, що тебе помічають; Смуток від непоміченості; Смуток, бо твої статеві органи не такі, як у твого коханця; Смуток, бо твої статеві органи такі, ж, як у твого коханця; Смуток рук...

Смутш заповіту. Смуток Божої любові; Смуток від того, що Бог повернувся спиною (!); Смуток улюбленої дитини; Смуток за[смуче]ності перед обличчям чийогось Бога; Смуток протилежності віри (!); Смуток питання: А що, якщо?; Смуток самотності Бога в Небі; Смуток Бога, якому потрібні люди, що до Нього моляться...

Інтелектуальні смутки: Смуток, бо тебе не розуміють (!); Смуток гумору; Смуток не[скінч]енного кохання; Смут[ок, бо ти] розумний; Смуток, бо не знаєш достатньо слів, щоби [висловити те, що маєш на увазі]; Смуток наявності вибору; Смуток бажання смутку; Смуток незручних становищ; Смуток при[руч]ених птахів; Смуток за[кінч]ення книги; Смуток пам'яті; Смуток забування; Смуток неспокою...

Смуткисексу та мистецтвом Смуток прокидання в чудовій фізичній формі; Смуток відчуття потреби створення красивих речей; Смуток Януса; Смуток зустрітися поглядами під час фелацио чи куннілінгуса; Смуток поцілунків; Смуток, коли рухаєшся надто швидко; Смуток неру[хо]мості; Смуток оголених моделей; Смуток малювання портретів; Смуток єдиної значної праці Пінчаса Т. "До землі: з людини ти вийшла і в людину увійдеш", де доводиться, що життя і мистецтво, бодай у теорії, можна поміняти місцями...

[illegible]

[illegible]

24 грудня 1997

Дорогий Джонатан,

Давай не будемо більше про нашу творчість. Я присилатиму тобі шматки моєї історії і благаю тебе (Ігорчик теж благає), щоб ти продовжував присилати нам свої частини, але давай більше не робити виправлень і обсервацій. Давай не будемо ні хвалити, ні засуджувати. Взагалі судити не будемо. Ми вже з того виросли.

Тепер, Джонатан, ми вже говоримо разом, а не кожен своє. Ми разом працюємо над одною історією, і я впевнений, що ти теж це відчуваєш. Ти знаєш, я ніби стаю цією Дівушкою-Циганкою, а тебе уявляю Сафраном, або я — це чоловік з Колок, а ти — типу Блід, я твоя бабка, а ти — твій дід, я — як Апекс, а ти — це ти, чи я, як ти, а ти, як я. Ти пам'ятаєш? Ми ж можемо принести одне одному відчуття безпеки і спокою. Коли ми лежали під зорями в Трохимброді, хіба ти цього не відчував? Не кажи мені неправди. Тільки не мені.

А от, Джонатан, історія і для тебе. Правдива історія. Я проінформував Батью, що я збираюся наступного вечора піти в популярний нічний клуб. Він сказав: "Я так думаю, що додому ти вернешся не сам?" Як хочеш знати, що тоді промовляло його вустами, то скажу тобі, що то говорила горілка. Я сказав: "Не, я не так думаю робити". "Ах ти ж малий розпутник!" — сказав він тоді й засміявся. Він торкнувся мого плеча і, віриш, я відчув, що це була ніби рука диявола. Мені стало за нас дуже соромно. "Не-а, — сказав я, — я тільки піду потусуюся з друзями і трохи подригаюся". "Шапка, Шапка..." — почав він. "Замовчи!" — крикнув я іцапнув його за зап'ястя. Скажу тобі, що це було перший раз, що я щось подібне сказав йому, і перший раз, що я йому погрожував. "Вибач", — сказав я йому потім і відпустив його руку. "Ти ще про це пожалієш", — сказав Батя. Та й узагалі мені повезло, бо він так набрався горілки, що точно міг мене добре вдарити.

Ясно, що ні в який клуб я не пішов. Я вже тобі писав, що я часто кажу Баті, що йду на дискотеку, а сам іду й гуляю по пляжах. Я не йду в нічні клуби, бо збираю "зелень" в коробку з-під печива, бо ж ми з Ігорчиком мусимо виїхати в Америку. Але, скажу тобі, це ще й тому, що всякі нічні клуби мене зовсім не вставляють. У них я сумний і запущений. Я правильно пишу? Чи, може, краще — закинутий?

А на пляжі минулої ночі було дуже класно, хоча мене це й не дивує. Мені подобається сидіти на камені й відчувати, як вода то набігає на нього, то відступає назад у море. Деколи я роззуваюся і кладу ноги так, щоб їх достала вода. Я поспробував прикинути, скільки звідси, від мене на пляжі, до Америки. Потім я уявив собі білу лінію від мене по піску, потім по воді, і до тебе.

Отак я сидів над водою, думав про тебе, про нас, і тут почув якийсь звук. Цей звук не мог-ло видати ні море, ні вітер, ні які-небудь мухи. Я повернувся, щоби подивитися, що там таке. Хтось наближався до мене. Це мене налягло, тому що, коли я один вночі на пляжі, то там взагалі нікого більше нема. Там тоді тільки я, і ніхто до мене ніколи не підходив. Я взявся і почав іти в другу сторону від того мужика. А що як це мент? Вони часто шукають який-небудь привід, щоб причепитися до тих, хто гуляє сам. А може, це бандит? Правда, бандитів я не дуже боюся, тому що вони в нас переважно не мають вогнепальної зброї. Ну, ясно, якщо тільки ці бандити не з ментовки. Я чув, що мужик продовжує наближатися до мене. Я пішов швидше. Він тоді побіг за мною. Я перестав оглядатися в надії побачити, хто це, бо не хотів, щоб він думав, що я його боюся. Але вухами я чув, що він близько, що він от-от дожене мене, і тому я теж зірвався на біг.

А потім я почув: "Саша!" Я перестав бігти. "Саша, це ти?"

Я повернувся. Дед волочився за мною, тримаючи руку біля свого шлунка. Я бачив, як його грудина піднімається дивовижними зітханнями. "Я шукав тебе", — сказав він. Я не міг догнати, звідки він знав, що мене треба шукати на пляжі. Як я вже тебе інформував, ніхто ж не знає, що я хожу ночами на пляж. "Я тут", — сказав я, хоча розумів, що звучить це по-ідіотськи. Але що я ще міг сказати? Він підійшов, спинився і сказав: "Маю до тебе одне питання".

Це був перший випадок, який я пам'ятаю, що Дед звернувся до мене напрому, не кажучи про щось третє. Тобто, він не згадував ні про Батью, ні про героя, ні про свою сучку, ні про телевизор, ні про їдло. "А що таке?" — спитав я, бо передбачав, що він сам питання задасть не скоро.

"Я би хотів тебе про щось попросити, але ти мусиш сообразити, що я тільки прошу тебе позичити мені одну штуку, і ще ти маєш сообразити, що можеш мені відказати, і що я за це на тебе не обіжуся і не буду сердитися". "І що ж це за штука?" — я абсолютно не міг собі уявити, що я таке маю, чого би Деду було треба. Я взагалі не міг собі уявити, які в Деда можуть бути потреби.

"Я би хотів, щоб ти позичив мені трохи валюти", — сказав він. Чесно кажучи, мені зразу стало дуже соромно. Це ж треба було, щоб він пропахав усе життя, а тепер просив у свого внука гроші. "Я дам", — сказав я. А далше я не сказав ні слова і це моє "я дам" мало замінити всі ті слова, які я би міг сказати Дедові, "я дам" означало всі питання, які я міг спитати в Деда, і всі його відповіді, і всі мої відповіді на його відповіді. Але замінити все це було неможливо. "А нашо тобі?" — спитав я.

"Шо нашо?"

"Ну нашо тобі моя валюта?"

"Бо мені не хватає".

"Не хватає на шо? Нашо тобі гроші?"

Він повернувся обличчям до води і замовк. Чи це і була його відповідь? Далі він помалу намалював носком коло на піску.

"Я впевнений, що її можна знайти, — сказав нарешті він, — це забере чотири дні, ну, може, п'ять, не більше тижня. Ми підійшли так близько".

Тоді я знову сказав "я дам", і він знову промовчав. Мені треба було тоді сообразити, що Дед набагато старший за мене, а значить, набагато розумніший, а навіть якщо це не так, то все ж таки заслужив, щоб я не турбував його питаннями. Але замість того я сказав: "Не, ми не були близько".

"Були, — сказав він, — точно були".

"Та ну, ні за яких п'ять днів ми б її не знайшли. На це пішло би днів п'ятдесят".

"Я просто мушу це зробити".

"Чого, мусиш?"

"Ти не поймеш".

"Але я хочу поняти. Я пойму".

"Ні, ти не зможеш".

"Це через Гершля?"

Він знов намалював ногою коло.

"Ну, тоді візьми мене з собою", — сказав я, хоча зовсім не планував цього говорити.

"Не", — сказав він.

Мені знову захотілося попросити його "візьми мене з собою", але я знав, що він знову скаже "не", і що я не зможу чути це щоб не заплакати, і що я не хочу плакати перед Дедом.

"Ти не спіши з рішенням, — сказав Дед, — я не думав, що ти рішиш так скоро. Я взагалі думав, що ти мені відмовиш".

"А чого це ти думав, що я тобі відмовлю?"

"Бо ти не розумієш, що твориться".

"Все я розумію".

"Не, нічого не розумієш".

"Але ж цілком можливо, що я погоджуся".

"Я би дав тобі за це шо-небудь з того, шов мене є, і ця річ була би в тебе доти, поки я не верну тобі гроші — а до цього не довго".

"Візьми мене з собою", — знову сказав я, хоча й не думав, що скажу — само вирвалося з рота, як ті речі, що повипадали з Трохимового воза.

"Не", — сказав він.

"Ну, будь ласка, — попросив я, — зі мною ж буде легше. Я можу багато чим допомогти".

"Мені треба знайти її самому", — сказав він, і в той момент я подумав, що як я дам йому гроші і він поїде, то я вже свого Деда більше не побачу.

"Ну то хоч Ігорчика візьми".

"Не, — сказав він, — тільки сам". Мовчанка. А потім: "І Баті не говори".

"Ну, ясно", — сказав я, бо й не збирався оповіщати про це Батьку.

"Це має бути наша тайна".

Оця остання річ, яку він сказав, найсильніше Опечаталася в моєму мозку. До мене це не доходило, аж поки він не сказав — це справжня тайна. Між нами є шось, про що знаємо тільки ми двоє і більше ніхто на цілому світі не знає і знати не зможе. Це тайна нас двох разом, а не двох окремо.

Тоді я оголосив йому, що з відповіддю не затримаю.

Але я не знаю, Джонатан, що робити, і я би хотів, щоб ти мені підказав, як поступити правильно. Я знаю, що правильна відповідь зовсім не обов'язково має бути. Може бути дві правильних відповіді, а може, їх і нема зовсім? Мені цікаво, що ти скажеш. Обіцяю звернути увагу на твою думку. Але не обіцяю, що коїтиму гармоні Іпо до неї, бо є речі, про які ти не можеш знати. (Ну і, ясно, я прийму рішення ще до того, як ти отримаєш цей лист. Наша комунікація завжди Іхнірвана в часі.)

Я не дурень, я знаю, що Дед валюту повернути мені ніколи не зможе. І це значить, що ні я, ні Ігорчик в Америку так і не попадемо. Наші мрії взаємно ліквідуються. Я ще такий молодий, а Дед "юг такий старий — тому ми заслуговуємо на свої мрії, але втілити й ту, і другу неможливо.

Я знаю, що ти скажеш. Ти скажеш: "Я надішлю тобі грошей". Ти скажеш: "Можеш повернути мені гроші, коли вони в тебе будуть, або можеш взагалі їх не повертати, і більше про це не будемо". Я знаю, що ти так скажеш, бо я знаю, що ти добра особистість. Але це неприйнятно. По тій же причині, що і Дед не хоче мене взяти з собою, і я не можу взяти твою валюту. Такі речі не вибирають. Розумієш? Будь ласка, спробуй зрозуміти. Ти єдиний, хто розумів мене з півслова, і я тобі скажу, що тебе з півслова можу зрозуміти теж тільки я.

Чекатиму на твого листа нестримно.

З відкритим серцем, Олександр

Увертюра до ясності

Поки ми повернулися в готель, було вже так пізно, що аж рано. За стійкою порт'є тяжким сном спав власник. "Горілка, — сообразив Дед, — нам всім треба випити". — "Та чого ж втрюх, давайте вчотирьох", — сказав я, киваючи па Семмі Дейвіса Молодшого, який цілий день вів себе дуже добропорядно. От так вчотирьох ми й рушили в бар. "А, вже вернулися", — сказала офіціантка, коли нас побачила. "І єврей знов з нами", — додала вона. "Стули пельку", — сказав Дед, причому це не був якийсь душєроздираючий крик — Дед сказав це тихо, так, ніби знав, то вона має просто-напросто закрити рот. "Ну, вибачте", — відповіла офіціантка. "Та не пережинайте", — сказав я, бо не хотів, щоб вона через таку дурницю була вороже до нас налаштована; по того ж, коли вона нахилилася, я міг бачити її цицьки. (І для кого я це написав, Джонатан? Я ж більше не хочу виглядати гидотним, і вже не намагаюся бути смішним.) "Ні, ви дивіться, — сказав Дед, — тепер по відношенню до єврея треба проявляти м'яккість". — "Що відбувається? — спитав герой, — чому нас не пускають?" — "Ану, попроси пробачення, як має бути", — знову звернувся Дед до офіціантки, яка насправді

була зовсім юною дівчиною, ще молодшою за мене. "Пробачте, що назвала вас євреєм", — сказала вона. "Вона просить пробачення, що назвала вас євреєм", — переклав я герою. "А звідки вона це знає?" — "Вона знає, бо я їй це сказав за сніданком". — "Ви їй сказали, що я єврей?" — "Так треба було". — "Це коли ми пили мокачино?" — "Мушу виправити: то була кава". — "Шо він там белькоче?" — спитав Дед. "Було би ліпше, — сказав я Деду, — якби ми заказали столик і багато випити, і ще би добру закуску". — "А що вона ще про мене сказала? — не замовкав герой. — Вона ще що-не-будь говорила? Між іншим, у неї цицьки виглядають, коли вона нахиляється". (Ага, Джонатан, це ти сказав, пам'ятаєш? Я це не видумав, так що тобі й відповідати.)

Ми пішли за офіціанткою до нашого столика в кутку. Взагалі-то ми могли би сісти за який-небудь інший стіл, бо тепер були в ресторані самотні та ексклюзивні. Я міг тільки будувати припущення, чого вона нас посадила в кутку. "Що вам подати?" — спитала дівчина. "Чотири порції горілки, — мовив Дед, — одну з них у мисочці. А у вас є шось таке поїсти, у чому би не було м'яса?" — "Хіба арахіс", — відповіла вона. "Це дуже добре, — сказав Дед, — тільки псині арахісу не давати, вона як тільки доторкнеться до нього, то зразу ж захворіє". Я зразу ж переклав це героєві, бо подумав, що йому буде весело. Але він тільки слабо усміхнувся.

Коли офіціантка повернулася з випивкою і мисочкою горішків, ми вже обговорювали наш нинішній день і складали плани на завтра. "На 19.00 його треба доставити на поїзд, так?" — "Так, — сказав я, — так що ми повинні покинути готель в обід, щоби позбутися будь-якої небезпеки". — "А може, у нас ще буде час трохи пошукати?" — "Не думаю, — сказав я, — і де шукати? Нічого не лишилося. Нема в кого спитати. Ти пам'ятаєш, що вона сказала?" Герой нас більше ні про що не питав, не встрявав навіть з яким-небудь малесеньким питанням. Він узагалі був зовсім поглинутий своїм арахісом. "Без нього було б легше", — сказав Дед, показуючи очима на героя. "Але ж це його шукання", — сказав я. "Чого це?" — "Ну, тому що ми шукаєм його діда". "Та не шукаєм ми його діда, ми шукаєм Августина. І вона не більше його, чим наша". У такому ракурсі я про це не думав, але це була правда. "Про що ви там говорите? — запитав тут Джонатан. — До речі, можеш попросити офіціантку, щоби принесла ще горішків?"

Я попросив офіціантку забезпечити нас ще одною мискою горішків, і вона сказала: "Я зроблю це для вас, хоча власник дав інструкцію нікому більше одної порції горішків не давати. Але ви для мене винятки, бо мені дуже жаль, що я назвала єврея євреєм". — "Дякую, — сказав я, — але жалітися нема на що". — "А що ми робимо завтра? — запитав Джонатан. — Я маю на сім вечора сісти на поїзд, правильно?" — "Абсолютно вірно". — "А до того, що ми будемо робити?" — "Я зовсім не впевнений. Нам треба дуже рано виїхати, бо на вокзалі треба бути за дві години до поїзда, а ще туди три годині їхати, і ще ми можемо заблудитися і стати зовсім загубленими". — "Виглядає так, що нам найкраще вирушити прямо зараз", — розсміявся Джонатан. А я не сміявся, тому що знав, що нам треба рушити рано не через всі ці ускладнення, про які я йому тільки що сказав, а тому що більше нема за чим шукати. Нам так нічого й не вдалося

"Давайте глянемо у "НА ВИПАДОК"", — сказав Дед. "Ш-шо?" — перепитав я. "Ну, той ящик, давай глянем, що там". — "А може, це погана ідея?" — "Та ну що ти — відказав Дед, — і чого б то?" — "Ну, може, Джонатан має його обстежити конфіденційно або, може, той ящик взагалі ніхто не має обсервувати?" — "Стара далі йому ящик з якоюсь ціллю". — "Ну так, — сказав я — але, може, ця ціль не мала нічого спільного з тим, щоб ящик оглядали. Може, він якраз для того, щоб його ніколи не відкривали". "А тобі хіба не цікаво?" — перепитав мене Дед. "Та не, я дуже навіть допитливий". — "Про що ви розмовляєте, хлопці", — встряв тут у розмову герой. "Ти б не хотів обсервувати "НА ВИПАДОК?" — "Що ти маєш на увазі?" — "Ну, той ящик, який тобі сьогодні презентувала Августина. Ми могли б заглянути в нього". — може, це й добра ідея?" — "Я не впевнений. Я саме спитав". — "Ні, я якраз не думаю, що це погана ідея. На щось вона мені його дала, правильно?" — "Ага, оце якраз то, що висловив Дед". "Здається, ми не маємо жодної поважної причини, щоб його не відкрити". — "Я не передбачаю ні одної". — "І я так само". — "Але". — "Але?" — "Але ж ні", — виронив я. "Але ж що?" — "Нічого. Але це було твоє рішення". — "Ну і твоє теж". — "Відкривайте вже цю довбану пачку!" — скомандував Дед. "Він каже, що нам варто відкрити цю довбану пачку". Джонатан витягнув ящик з-під свого стільця й помістив її на стіл. "НА ВИПАДОК" було написано на одній стінці ящика, і ближче я помітив, що ці слова були написані й стерті багато разів — написані, стерті, а потім знов написані. "Мммм", — промимрив герой, вказуючи на червону тасьму, якою був перемотаний ящик. "Та це тільки для того, щоб він не розпався", — сказав Дед. "Це щоб він не розпався", — переклав я. "Напевне", — сказав герой. "Або, щоб ми не могли його екзамінувати". — "Але ж вона нічого не мала проти, щоб ми заглянули всередину. Вона би щось сказала у такому випадку, як ти вважаєш?" — "Думаю, що так". — "Твій дід вважає, що ящик варто відкрити?" — "Ага". — "А ти?" — "А я не зовсім впевнений". — "Що ти маєш на увазі, коли кажеш, що не певен?" — "Ну, думаю, не така вже це проблема, якщо ми його відкриємо. Бабака би нам точно щось сказала, якби хотіла, щоб ми нічого не чіпали". — "Та відкривайте же цей довбаний ящик!" — накалявся Дед. "Він каже, щоб ми відкривали довбаний ящик".

Джонатан розрізав стрічку, яка була багато разів намотана довкола ящика "НА ВИПАДОК", і відкрив його. Напевне, ми всі думали, що то буде бомба, бо коли ми його відкупорили, а він не бабахнув, то ми всі сиділи, як обпльовані. "Ну, все не так уже й погано", — сказав Джонатан. "Все пройшло прекрасно", — переказав я Деду. "Ну, як я і казав, — відповів той, — я і казав, що то не буде погано". Потім ми заглянули в ящик. Інгредієнти в ньому були такі ж, як і в ящику "ЗАЛИШКИ", але всього того було ще більше. "Звісно, вона хотіла, щоби ми його відкрили", — сказав Джонатан. Він глянув на мене й засміявся, потім засміявся я, а тоді вже й Дед. Ми сміялися, бо розуміли, як це недотепно виглядало, коли ми сиділи і гнили, відкривати ящик чи, може, не? А ще ми сміялися, бо було стільки всього, чого ми не знали, і ми розуміли, що є ще повно всього, чого ми ще не знаємо.

"Давайте пошукаємо", — сказав Дед і запустив свою руку в ящик так, як дитина

залазить в торбу з подарунками. Він витяг буси. "Гляньте", — сказав він. "Я думаю, що це перли, — сказав Джонатан, — справжні перли". Перли, якщо вони й були справжніми, виглядали брудними, жовтими і з крупинками якогось болота між окремими бусинками, от як їжа застрягає між зубами. "Вони здаються дуже старими", — сказав Дед. Я переклав це Джонатану. "Так", — відповів Джонатан в унісон. "І ше вони брудні. Напевне, вони були захоронені". — "Що значить захоронені?" — "Ну лежали в землі, як трупи". — "Так, я вже зрозумів. Це треба до того персня з ящика ЗАЛИШКИ". — "Точно". Дед підніс буси до свічки на нашому столі. Перли, якщо це були справжні перли, були дуже поплямлені й більше не блищали. Дед спробував відчистити перлини великим пальцем, але вони лишилися брудними. "Дуже гарні перли, — сказав він, — колись я купив дуже подібні твоїй бабці, коли ми перший раз влюбилися одне в одного. Це було багато років тому, але я пам'ятаю, як ті перли виглядали. Я на них потратив усю получку, як же я можу його забути?" — "А де вони зараз? — поцікавився я. — Вдома?" — "Не, — сказав він, — перли і зараз на ній. Це ж була непроста річ, як би вона сама до нього не відносилася". Дед поклав перли на стіл, і я побачив, що ця знахідка не навіяла на нього меланхолію, як то можна було прогнозувати, а навпаки — задовольнила його. "А тепер ти", — сказав він мені і стукнув мене по спині, без умислу зробити мені больно, хоч мене і заболіло. "Він каже, щоб я щось звідтам витягнув", — сказав я Джонатану, бо мені було цікаво, як він оцінить те, що ми присвоїли собі привілегию ритися в ящику нарівні з ним. "Давай", — відповів він. Тоді я засунув руку в ящик.

Я відчув, що там є багато чудернацьких речей, хоча й не міг зрозуміти, яких саме. Ми не змовлялися, але дотримувалися правила, щоб не заглядати в ящик, коли вибираєш річ, коли її витягаєш на поверхню. Деякі речі, яких я торкався, були гладенькі, ніби скляні кульки або галька з пляжу. А ше були холодні речі, як метал, і теплі, як хутро. Траплялося багато клаптиків паперу. Я це розумів, навіть не дивлячись на них. Правда, я не знав, чи це фотографії, чи записки, чи сторінки з книжок або журналів. Я витягнув те, що витягнув, — найбільшу річ у ящику. "От", — сказав я і почав розмотувати папір, який був перев'язаний зверху шнурком і білою стрічкою. Забравши шнурок, я розгорнув папір на столі. Джонатан притримував за один край, а я за другий. Зверху писало — КАРТА СВІТУ — 1791. Попри те, що контури земель на карті трохи відрізнялися від сучасних версій, було ясно, що це — той самий світ, що і зараз. "Оце серйозна штучка", — сказав я. Така карта коштує багатьох сотень, а якщо повезе, то й багатьох тисяч доларів. Але це ж додатково й пам'ять про ті часи, коли наша планета ше не була такою маленькою. Я думаю, що коли зробили цю карту, кожен міг спокійно жити, навіть не знаючи, де він живе. Це знов змусило мене думати про Трохимбрід і про Лісту, про жінку, від якої ми так хотіли, щоб вона була Августиною, і про те, що вона ніколи не чула про Америку. Можливо, думав я, вона остання людина на землі, яка не знає про Америку. Думати про це було гарно. "Мені вона подобається", — сказав я Джонатану і, мушу зізнатися, що я не мав ніяких інших причин так говорити. Просто мені подобалася карта. "Можеш забрати собі", — сказав

він. "Ти шо, серйозно?!" — "Забирай і тішся". — "Ти мені не можеш її от так віддати. Всі ці речі мають бути разом", — сказав я йому. "Та ну, — відповів він, — вона твоя". — "Впевнений?" — перепитав я його, бо не хотів, щоб він напружався, даруючи мені карту. "Абсолютно. Нехай це буде пам'ятка про нашу подорож". — "Пам'ятка?!" — "Так, щось, що тобі про неї нагадуватиме". — "Не, — сказав я тоді, — краще я передарую її Ігорчику, якщо ти тільки на це погодишся", — я знав, що Ігорчику карта сподобається так само. "Дарую йому її від щирого серця, — сказав Джонатан, — нехай це буде його пам'ятка".

"Тепер ти", — сказав я Джонатану — якраз була його черга зачерпнути речі з ящика "НА ВИПАДОК". Він відвернувся від ящика і вставив туди свою руку. Довго він не рився. "Ось", — сказав він і витягнув книжку. Поклав її на стіл. Книжка виглядала дуже старою. "Що це?" — запитав він. Я витер пилку з обкладинки. Ніколи до того я таких книжок не бачив. Написи були на обох обкладинках і навіть всередині обох обкладинок і, звичайно, на кожній сторінці. Здавалося, що книжка не вміщалася в самій книжці. На корінці писало по-українськи: Книга Минулого. Я сказав це Джонатану. "Прочитай мені що-небудь з неї", — відізався він. "Від початку?" — "Звідки хочеш — немає значення". Тоді я відкрив книжку посередині й почав читати з середини сторінки. Було дуже тяжко, але я умудрявся на ходу перекладати на англійську. "Вулиці містечка ставали кольоровими від вчинків його жителів, — читав я, — і через те, що використовували всі кольори, скоро було неможливо розрізнити, що помалювали люди, а що — природа. Гетцель Г., як казали, перегравав на всіх скрипках — хоч і грати він не вмів зовсім — але струни на всіх скрипках були кольору його пальців. Так само перешіптувалися, що Геша Р. готується стати акробаткою, бо як ще роздільна лінія між єврейським і людським кутками могла би стати такою жовтою, як її долоні. А коли на щоках школярів проступав рум'янець кольору рук місцевого святого отця, то дівчат називали поганими іменами". Джонатан підхопив книжку і вивчав її, доки я переказував Деду прочитане. "Це прекрасно", — проголосив Джонатан, і мушу вам сказати, він дивився на ту книжку, як Дед раніше дивився на фото ае

(Можеш розцінювати це, як мій подарунок тобі Джонатан. І от так, як я рятую тебе, врятуй і мого Деда. Ми ж відділені від тебе тільки двома абзацами. Будь ласка, пошукай якусь її

"А тепер ви", — сказав Джонатан Деду. "Він каже що тепер знов ти", — переказав я. Дед вівернувся й засунув руку в ящик. Ми нагадували трьох дітей. "Там стільки всього, — сказав мені дед — я навіть не знаю, що витягувати". — знає що витягнути", — переклав я Джонатану. "Нам вистачить часу на все", — відповів він "О, може, оце, — відізався Дед, — а ні, краще це Щось таке м'яке і гарне. І ще з якимись рухомими частинками". — "Нам буде час на всі речі" — сказав я Деду, бо ж, Джонатан, згадай, де ми зараз в нашій історії. Тоді нам здавалося що ми маємо дуже багато часу. "Вот!" — сказав Дед і витяг фотографію. "А-а, от що це таке Не везе. Я думав, що то щось зовсім друге".

Він поклав фото на стіл, навіть не глянувши на нього. Я тоді також не глянув, бо

подумав, а нашо мені? Дед був правий: нічого незвичайного в ньому не було. У ящику лежали ще десь сто подібних фото. Я квапливо глянув на 4 і не побачив у ньому нічого ненормального. На картці красувалися три чи чотири чоловіки. "Давай ліпше ти", — сказав Дед і я слухняно повернув голову і вставив руку. Саме тому, що я відвернувся, я міг, поки порпався в ящику, спостерігати за Джонатаном. От моя рука натрапила на м'яку річ, а далі на шорстку. Джонатан, у той момент підняв фото собі до обличчя, але не тому, що був цікавим чоловіком, а тому, що просто не мав чим зайнятися, поки я досліджував вміст пачки. От що я пам'ятаю. Наш герой з'їв повну руку арахісу, а пару горішків опустив вниз для Семмі Дейвіса Молодшого. Потім він зробив малюсінький ковточок горілки. У той момент на фото він не дивився. Я почув на руках якесь пір'я і кістку. Далі я пам'ятаю таке: герой знов подивився на фото, а я відчув шось гладеньке, якусь мацюпусіньку штучку. Він знову відвів очі від фото, знову глянув на нього, знову відвів очі. Я намацав якусь ва: ку штукенцію, потім свічку, потім — шось квадратне, вколовся шпилькою.

"О, Господи!" — вигукнув у цей момент герой і підніс фото ближче до світла, поклав його, а потім знову підняв, але так, щоб міг побачити разом з фото і моє обличчя. "Та що ж він робить?" — запитав Дед. "Шо ти робиш?" — перепитав я. Джонатан поклав фото на стіл. "Це ти на ньому", — сказав він. Я забрав руку з пачки. "Хто, я?!" — "Оцей чоловік на фотографії це ти!". Він передав мені картку. Цього разу я обстежив її з надзвичайною уважністю. "Так що ж там?" — питав Дед. На фото було четверо людей: двоє чоловіків, жінка і ще дитина, яку вона тримала на руках. "Глянь на того, що зліва — сказав Джонатан, — отут". Він приставив палець нижче обличчя одного з чоловіків, і я не міг вгадати нічого іншого, як припустити, що він виглядав точнісінько як я. Ніби я як в дзеркало дивився. Знаю, що в останньому моєму реченні криється ідіома, але зараз я вживаю ці слова дослівно. Ніби в дзеркало. "Шо?" — спитав Дед. "Секунду", — буркнув я і сам підніс фото до світла. Чоловік на фото навіть стояв у такій самій серйозній позі, у якій люблю стояти я. І щоби в нього нагадували мої, і очі були такі, як мої. Його волосся, губи, руки, ноги — все було як у мене. Та навіть не "як у мене", вони були мої. "Та скажи ж мені, — заволав Дед, — що там у вас?!" Я передав йому фото, і тепер найтяжча штука — дописати цю історію.

Спочатку Дед просто дивився на фото, щоб побачити, що ж там таке є. Оскільки він дивився на картку, опустивши очі на стіл, то я не міг бачити, що в них відбувалося. Потім він відірвав очі від фотки, глянув на мене і на Джонатана — і засміявся. Підняв плечі, як то часом роблять діти, ще раз коротко засміявся і знову взявся до фотокартки. Одною рукою він тримав фото, а другою — підносив до самого свого обличчя свічку. Її вогник кидав різні тіні на складки його шкіри, яких, як я побачив, було набагато більше, ніж я підозрював. Цього разу я бачив, як його очі мандрують по фотографії. Вони спинялися на кожній особі на фото й оглядали її з голови до ніг. Потім він знову глянув на мене й на Джонатана, знову засміявся і знову знизав плечима.

"Він схожий на мене", — сказав я.

"М— да, справді схожий", — відізвався Дед.

На Джонатана я не дивився, бо був упевнений, що він дивиться на мене. Тому я дивився на Деда, який і далі вивчав фото, хоча я знав, що він розуміє, що я дивлюся на нього.

"Точно нагадує мене", — сказав я. "І він теж це помітив", — сказав я про Джонатана, бо не хотів залишатися сам у цьому спостереженні.

(Подальше продовження мене лякає. До цього місця я переписував частини багато разів, змінював їх, прогножуючи твої інструкції, вставляв більше приколів, додавав колізій, коротше, писав так, ніби це ти пишеш; але коли я доходжу до цього місця, у мене починають дрижати пальці і я більше не можу тримати ручку. Так що прав замість мене, будь ласка, далше — це вже твоє.)

Дед заховав своє обличчя за фотоафією.

(Мені навіть не здається, що це вчинок боягуза. Джонатан. Ми б теж у такій ситуації поховали свої обличчя, хіба ні? Правду кажучи, я впевнений, що ми б зробили то саме.)

"Світ насправді дуже маленький", — сказав Дед.

(Ти пам'ятаєш, що тут він знову засміявся, але вставляти це в історію — нереально.)

"Та він же такий схожий на мене", — озвався я.

(А тут, як ти пам'ятаєш, він заховав руки під стіл, але ця деталь вказує на його слабкість, і хіба комусь буде погано, якщо ми про це взагалі не скажемо?)

"Схожий, як суміш твоїх тата, мами, Брежнєва і тебе самого?"

(От тут якраз можна було й сміятися. Це було правильно.) І я засміявся.

"Як ти думаєш, хто це?" — спитав я.

"А як ти думаєш, хто це?" — спитав Дед.

"Не знаю".

"Не бреш мені, Саша, я ж не пацан якийсь сопливий".

(Але я мусив брехати. От цього ти не зможеш зрозуміти. Я брешу, щоб захистити тебе. І саме тому я так відчайдушне й дурнуvато намагаюся жартувати. Все, щоб захистити тебе. Я існую, на випадок, якщо тебе прийдеться захищати.)

"Я не зрозумів", — сказав я (хоча все я розумів).

"Ти не зрозумів?" — перепитав Дед. (Але ж ти все зрозумів.)

"Де зробили це фото?" — спитав я. (Мало ж бути якесь пояснення).

"У Колках".

"Там, де ти народився?" (Завжди казав, що в Одесі... до того, поки почали говорити про любов...)

"Так. Ше перед війною". (От воно, як усе насправді є. І от насправді на що все це подібно.)

"А Джонатанова бабка?"

"Я не знаю, як її звати, і знати того не хочу".

(Мушу повідомити тобі, Джонатан, що я насправді дуже сумна особистість. Я думаю, я завжди був сумним. Хоча, може, це й означає, що я взагалі-то не сумний, бо сум — це щось таке, що гірше від твого нормального стану, а мені завжди однаково.

Може, тоді я одна-єдина істота у світі, яка не буває сумною? Напевне, мені повезло.)

"Я не погана людина, — сказав Дед, — я добра людина. Яка жила в погані часи".

"Я знаю", — сказав я. (Навіть якби ти був поганим, я би розумів, що ти насправді добрий.)

"Давай, перекажи йому все, що почуєш від мене", — сказав Дед, і це мене безмежно здивувало, але я не перепитував, нашо мені це робити, я взагалі нічого не сказав. Просто зробив, як він наказав. Джонатан відкрив свій зошит і наготувався писати. Він записував кожне сказане слово. От що він записав:

"Все, що я робив, було зроблено мною, бо я думав, що так буде правильно".

"Все, що він робив, було зроблено ним, бо він думав, що так правильно", — переклав я.

"Я, звичайно, не герой".

"Він ніякий не герой".

"Але я і не поганець якийсь".

"Але він і не негативний персонаж".

"Жінка на фото — це твоя бабка. У неї на руках — твій батько. Чоловік, який стоїть коло мене — мій кращий друг Гершель".

"Жінка на фото — моя бабка. У неї на руках — мій батя. Чоловік біля Деда — його кращий друг Гершель".

"Гершель носить спеціальну шапочку, бо він єврей".

"Гершель — єврей".

"І він так само — мій найкращий друг".

"Він був його найкращим другом".

"І я вбив його".

Закоханість, 1934 — 1941

Коли вони кохалися востаннє, а це було за сім місяців до того, як вона покінчила з життям, а він одружився з іншою, Дівчина-циганка запитала мого діда, як він упорядковує свої книжки.

Вона була єдиною жінкою, до якої він повертався без нагадувань і прохань. Вони зустрічалися на базарі — він міг годинами, не лише із замилюванням, але і з гордістю, спостерігати, як вона виманює змії з вовняних баулів під тріскучу музику радіоли. Або вони могли зустрітися в театрі, або перед її хижею з солом'яним дахом на циганському хуторі за річкою, (їй, звісно, не можна було з'являтися біля його дому.) Так само вони могли сходитися на дерев'яному мості, чи під мостом, чи біля малих водоспадів. Але закінчувалися їхні зустрічі, найчастіше, у скам'янілій частині Радзивілового лісу: там вони обмінювалися історіями та жартами, сміялися теплими пообіддями, котрі плавно переходили у вечори, кохалися — хоч хто зна, можна чи не можна назвати це коханням, — під балдахінами з похмурого каміння.

Як ти думаєш, я прекрасна? — запитала вона його одного разу. Коли вони лежали, обіпертись на стовбур скам'янілого клена.

Ні, — відповів він.

Чому?

Тому що прекрасними можна назвати багатьох дівчат. Я відчуваю, що сьогодні сотні чоловіків уже називали своїх коханок прекрасними, а ще тільки обід. Але ти не можеш бути подібною до сотень інших.

То ти хочеш сказати, що я не прекрасна?

Саме так.

Вона ткнула пальцем у його мертву руку. Тобто ти думаєш, що я не є красива?

Ти неймовірно некрасива. Ти щонайбільш віддалена від того, що називають красою.

Вона почала розстібати його сорочку. А може, я розумна?

Та ні, звісно ж, ні. Я ніколи не називатиму тебе розумною.

Вона стала на коліна, щоби стягнути його білизну.

Ага, то, може, я сексуальна?

Ні.

Дотепна?

Ти зовсім не дотепна.

Тобі так добре?

Ні.

А так подобається?

Ні.

Вона розстебнула блузку й притулилася до нього

Продовжувати?

Він дізнався, що вона бувала в Києві, в Одесі й навіть у Варшаві. Цілий рік, коли смертельно захворіла її мама, вона провела серед Віспів з Ардишту. Вона розповідала йому про свої морські подорожі в краї, про котрі він ніколи не чув, вигадувала історії, про які він знав, що все те неправда, більше того, — цілковита брехня, але він кивав і намагався переконати себе, що варто бути переконаним, що варто їй вірити, бо ж він знав, що історія коріниться у відсутності, а він хотів, щоби вона жила дійсним. У Сибіру, — — говорила вона, — відстань між парами коханців досягає часом сотень кілометрів, а в Австрії живе принцеса, котра витатувувала тіло свого коханця на власному тілі і тому, коли вона дивиться в дзеркало, то може бачити його поруч себе, а на тому боці Чорного моря живе кам'яна жінка — я ніколи не бачила її, але про те розповідала моя тітка — вона ожила, бо в неї закохався скульптор, що її створив!

Сафран приносив Циганці квіти та цукерки (все то були подарунки від його вдовиць), складав на її честь вірші, котрі вона пізніше безжально висміювала.

Яким же дурненьким ти іноді буваєш! — казала тоді вона.

Чому я видаюся тобі дурненьким?

Тому що найважче давати те, що насправді давати найлегше. А квіти, цукерки й вірші для мене нічого не значать.

Тобі вони не подобаються?

Тільки не тоді, коли їх даєш ти.

А чого ж ти чекаєш від мене?

Вона знизала плечима, проте не так від спантеличення, як від засоромлення. (Він був єдиною людиною на землі, котра могла її засоромити.)

Де ти тримаєш свої книги? — запитала тоді вона.

У моїй кімнаті. Де саме у кімнаті? На поличках.

А в якому порядку ти їх розставляєш? Нащо це тобі? Тому що я хочу це знати. Вона була циганкою. А він — євреєм. Коли вона брала його за руку на людях — хоча він і знав, що вона знала, що він це ненавидить — він завжди знаходив причину висмикнути її назад: аби зачесати своє волосся, або щоб показати місцину, де його пра-пра-прадід вивернув па берег золоті монети, немов коштовну блювотину з вовняного мішечка, — далі він вкладав руку до кишені й тим все й закінчувалося.

Ти знаєш, чого мені хочеться прямо зараз? — запитувала вона, сягаючи по його мертву руку, доки вони йшли через недільний базар.

Скажи мені — і я тобі те дістану. Будь-що. Я хочу поцілунок.

Ти можеш мати їх стільки, скільки захочеш, і повсюди, де захочеш.

Цілуй сюди, — показувала тоді вона пальчиком собі на губи, — / то вже. Він тягнув її на бічну алею. Ні, — казала вона. Цілуй мене тут, — і вона знову торкалася пальчиком губів. Зараз.

Він сміявся. Цілувати тут? — він клав пальця й собі на губи. І то вже?

Тут, — казала вона, торкаючись пальчиком своїх губ. Зараз.

Тоді вони сміялися разом. Нервовим сміхом. Починали з дрібного хихотіння. Додавали гучності. Далі реготали. Множили сміх. Ще голосніше. Підносили глум до квадрату. Ледве зводили дух між приступами веселощів. Тратили контроль. Сміх ставав божевільним. Сягав нескінченності. Я не можу. Я знаю.

Мій дід кохався із Циганкою сім років, щонайменше двічі на тиждень. Вони розділили одне з одним усі таємниці, пояснили одне одному, наскільки в них на те вистачило хисту, як поведяться їхні тіла, були вольовими й пасивними, жадібними й щедрими, багатослівними й мовчазними.

То як ти розставляєш свої книжки? — запитала вона, коли вони лежали оголені на ліжку з гальки та жорсткого ґрунту.

Я ж сказав тобі, що вони поскладані у моїй спальні на поличках.

Цікаво, а ти б міг у явити своє життя без мене? Та, звісно, міг би, але я не хочу цього робити. Це неприємно, так? Нащо ти це робиш? Це просто щось, про що я думала. Жоден з його друзів — якщо лише можна сказати, що у нього були друзі, крім Дівчини-циганки, — не знав про неї, і решта його жінок не знали про Дівчину-циганку, і його батьки, звісно ж, не знали про Дівчину-циганку. Це була настільки велика таємниця, що йому іноді здавалося, що навіть він нічого не знає про їхні зустрічі. Вона знала про всі його спроби заховати її від решти світу, тримати її схованою у приватній спальні, куди можна потрапити лише через потаємні дверцята, оточити її непробивною стіною. Відтак вона знала, що навіть коли він думає, що кохає її, він насправді її не кохає.

Де, як ти думаєш, ти будеш через десять років? — запитувала вона, піднявши

голову з його грудей, щоби звернутися до нього.

Не знаю.

А де, як ти думаєш, буду тоді я? Їхній піт змішувався й висихав, полишаючи між ними тонку в'язку плівку.

Через десять років?

Так.

Я не знаю, — відповідав він, бавлячись її волоссям. А як ти думаєш, де ти будеш?

Не знаю.

А де я буду, як ти думаєш?

Не знаю, — відповідала вона.

Вони лежали поруч у тиші, кожне думаючи про своє і намагаючись зазирнути в думки одне одного.

А чому ти спитала?

Не знаю, — відказала вона.

Добре, але що ми про це можемо знати?

Не так вже й багато, — відповіла вона, знову кладучи голову йому на груди.

Вони обмінювалися записочками, неначе діти. Мій дід витинав свої цидулки з газет і вкидав до її баулів, бо знав, що лиш вона тільки й зважиться сягнути туди рукою. Зустрічай мене під дерев'яним мостом, і я покажу тобі такі речі, яких ти ніколи-ніколи не бачила. "З" було взяте від армії, котра покінчить із життям його матері: НІМЕЦЬКІ ЗАГОНИ З'ЯВИЛИСЯ ПОБЛИЗУ РАДЯНСЬКОГО КОРДОНУ; "рі" він виокремив зі складу їх бойових кораблів: ФЛОТ НАЦИСТСЬКИХ ЛІНКОРІВ РОЗБИВАЄ ФРАНЦУЗІВ; "м" зі слова "мене" — з назви півострова, на котрий вони давно поклали око: НІМЦІ БЛОКУЮТЬ КРИМ; "під" сигналізувало, що вже надто пізно і надто невтішно: АМЕРИКАНСЬКА ПІДТРИМКА СЯГНУЛА БЕРЕГІВ БРИТАНІЇ; "ер" з "дерев'яного" мосту віддав найбільший пес з-поміж всіх псів: ГІТЛЕР ОГОЛОШУЄ ПАКТ ПРО НЕНАПАД НЕДІЙСНИМ... і так далі, і так далі — кожна літера була колажем кохання, якому не судилося відбутися, і війни, яка незабаром таки мала трапитися.

Дівчина— циганка карбувала любовні листи на деревах, сповнюючи ліс записками для нього. Не залишай мене, — промовляла вона з кори дерева, у затінку якого вони колись обоє поснули. Поважай мене, — карбувала вона на стовбурі скам'янілого дуба. Так вона складала новий список заповідей, заповідей, котрі б належали їм обом, котрі б керували життям людей, котрі живуть разом, а не нарізно. Люби мене усім серцем своїм, понад усіх коханок своїх. Не поминай ім'я моє намарно. Не убий мене. Шануй мене і да святиться ім'я моє.

Я б хотів за десять років бути там, де будеш ти, — писав він їй, наклеюючи тонкі літери газетних заголовків на шматок жовтого паперу, — чи подобається тобі така ідея?

Це прекрасна ідея, — знаходив він відповідь на дереві, на самому краю лісу, — але чому це лише ідея?

А тому, — газетна фарба перебивалася йому на пальці, і він читав про себе на собі

ж, — тому що десять років — це надто довгий шмат часу.

Нам потрібно тікати, — писало натомість довкола дупла клена, — ми мусимо жити поза межами всього, окрім нас двох.

Що цілком можливо, — комбінував він із уривків новин, які кричали про неминучу війну, — це добра ідея у будь-якому випадку.

Мій дід відвів Дівчину-циганку до Сонячного Годинника й розповів їй про трагедію життя його пра-пра-прабабусі, а ще пообіцяв попросити в неї допомоги, коли нарешті вирішить засісти за писання історії Трохимброду. Він також оповів їй про падіння Трохимового воза і про близнючок В., котрі першими побачили цікаву круговерть речей, що поволі підіймалася на поверхню ріки: он крутяться у вирі змії білих стрічок, подерта вельветова рукавичка з розпростертими пальцями, пусті катушки з-під ниток, делікатне пенсне, ягоди малини та агрусу, шматочки лайна, нижня білизна, бульбашки з пробитого балона, кровоточать червоні букви на монаршій резолюції: "Волею, даною мені..." А вона чесно розповідала йому про жорстокість свого батька, показувала йому синці, котрі годі було сховати під одежею. Він пояснював своє призначення, своє покликання, свою приналежність до Вибраного Народу. Вона розказувала йому про той випадок, коли її дядько згвалтував її, і про те, що от уже кілька років вона може мати дітей. А він розповідав їй, як мастурбував, ухопившись за свою мертву руку, переконуючи себе, що кохається з кимсь іншим. Вона сказала йому, що давно покінчила б із життям, якби вирішила так вчинити. А він розповів їй свою найчорнішу таємницю: що, на відміну від інших хлопчаків, він ніколи не переставав любити свою матір, його любов до неї з роками не маліла, і, будь ласка, не смійся наді мною і не думай про мене погано, але я б віддав усе на світі за один мамин поцілунок. Тоді Дівчина-циганка плакала, а мій дід питав її, що сталося, а вона не відповідала я ревную тебе до твоєї мами, я би хотіла, щоби ти мене отак кохав, ні, вона мовчала, а потім сміялася, мовляв, ото ж я дурненька — плачу. А потім вона сказала йому, що хотіла б, аби на скрижалях була записана ще одна заповідь: Не змінісь.

Попри всі свої любовні зв'язки, попри всіх тих жінок, котрі роздягалися перед ним, лише глянувши на його мертву руку, у нього не було інших друзів, окрім неї, і він не міг уявити собі більшої самотності, ніж існування без неї. Вона була єдиною жінкою, яка могла б сказати, що знає його, за якою він справді сумував, коли її не було поруч, за якою він горював навіть тоді, коли вона ще була поруч. І вона була єдиною, яка хотіла його не лише через його руку.

Я не кохаю тебе, — сказав він їй одного вечора, коли вони обоє лежали голими в густій траві.

Вона поцілувала його і сказала у відповідь: Я це знаю. І я певна, що й ти знаєш, що я не кохаю тебе.

Та звісно, — відказав він, хоча подібні слова видалися йому доволі дивними — і не тому, що вона його не кохала, а що зважилася сказати про це вголос. Упродовж семи років, поки він займався коханням, він чув багато слів: вони злітали з вуст удів і дітей, повій, друзів сім'ї, мандрівників та зрадливих жінок. Жінки казали йому своє кохаю,

коли він ще навіть не розтуляв рота. Чим більше ти любиш когось, — дійшов він до висновку, — тим, насправді, важче йому про це сказати. Його дивувало, що незнайомці на вулиці не спиняють одне одного вітальним "я тебе люблю!"

Мої батьки вже ладнаються до весілля, — сказав він одного разу.

Чийого? Твого?

Маю одружитися з дівчиною на ім'я Зося. Вона з нашої громади. Мені ж уже сімнадцять.

А ти її кохаєш? — запитала вона, не дивлячись на нього.

Йому довелося розбити все своє життя на друзки, прискіпливо оглянути кожен шматочок з усіх боків, як те роблять годинники, і скласти ту конструкцію заново.

Я її майже не знаю. Він уникав дивитися їй у вічі, бо, як і в Пінчера П., котрий жив на вулиці й був утіленням благодійності, роздаючи свої останні гроші злидарям, його очі зрадили б усе на світі.

І ти не збираєшся перешкоджати їхнім планам? — поцікавилася вона, малюючи по землі кола своїм пальчиком кольору карамелі.

У мене немає вибору, — відповів він.

Ну звісно.

На нього вона не дивилася.

У тебе почнеться таке щасливе життя, — сказала вона, — ти завжди будеш щасливим. Навіщо ти це робиш?

Бо ж тобі так пощастило. Та ти лише за крок до справжнього і нескінченного щастя.

Зупинись, — попросив він, — ти судиш несправедливо.

Я б хотіла зустрітися з нею. Ні, цього не буде.

Буде. Як її звати? Зося? Я б дуже хотіла зустрітися із Зосею і сказати їй, яке щастя на неї чекає. Яка ж вдатлива дівчинка. Вона ж, напевне, дуже красива. Я не знаю.

Але ж ти її бачив, хіба ні? Так.

Тоді ти можеш сказати, чи вона красива. Вона красива?

Можна так сказати. Красивіша за мене? Припини.

Я мушу прийти на весілля й побачити все сама. Ну, не на шлюб, звичайно. Як може якась дівчина-циганка зайти до синагоги? Ні, я прийду на забаву. Ти ж збираєшся мене запросити, правда?

Ти ж знаєш, що це неможливо, — сказав він, одвертаючись.

Так, я знаю, що це неможливо, — сказала вона, відчуваючи, що зайшла задалеко, що була надто жорстокою. Це неможливо.

Я вже сказала тобі: я це знаю. Але ти мусиш мені вірити. Віритиму.

Вони кохалися востаннє, ще не знаючи, що в наступні сім місяців між ними не буде промовлено жодного слова. Він багато разів бачитиме її, а вона його — їх притягуватимуть ті самі місця, вони прогулюватимуться тими ж стежками, спатимуть у затінку тих самих дерев — але вони вже ніколи не запримітять присутності одне одного. Вони б так обоє хотіли повернутися на сім років назад у день їхньої першої

зустрічі, у той театр — і прожити той час знову, але цього разу вже не бачити одне одного, не розмовляти, не йти з вистави, і щоб вона не вела його за мертвою руку вздовж забрюханих болотом алей, біля яток кондитерів, через старе кладовище, до лінії поділу між людським та єврейським і ще далі й далі у чорноту невідомого. Всі сім місяців вони ігнорували присутність одне одного на базарі, похмуро розминалися біля Сонячного Годинника, біля фонтану з розпростертою русалкою; вони були певні, що зможуть отак не помічати одне одного всюди й завжди, стануть незнайомцями, але зрозуміли, що помилялися, коли одного вечора, повертаючись із роботи, він побачив, як вона виходить з його будинку.

Що ти тут робиш? — вихопилося в нього, хоч він більше боявся, що вона розповіла про їхні зносини — його батькові, який тепер його неодмінно битиме, чи мамі, котра тепер буде геть засмучена, — ніж його цікавило, чому вона дійсно сюди прийшла.

Ти розкладаєш свої книжки відповідно до кольору їхніх палітурок, — сказала вона, — яка дурість.

Він пригадав, що мама зараз у Луцьку, як те траплялося кожного вівторка, а тато, як виявилося, мився під літнім душем за хатою. Сафран зайшов до себе в кімнату, щоби пересвідчитися, чи все там на своїх місцях. Щоденник, як і раніше, лежав під матрацом. Книжки рівненько стояли на поличках, відповідно до кольорів. (Він узяв одну з них просто аби тримати щось у руках.) Фото його мами стояло на своєму звичному місці, на нічному столику обабіч ліжка. Не було жодного приводу думати, що дівчина торкалася чогось у цій кімнаті. Він доскіпливо оглянув кухню, батьків кабінет, навіть ванну кімнату, аби пересвідчитися, що там немає жодного сліду її присутності. Нічого. Жодної волосини. Жодних тобі відбитків пальців на дзеркалі. Ніяких записок. Все було в повному порядку.

Тоді він пішов до батьківської спальні. Подушки підбиті у правильні конуси. Цупко натягнуті покривала — гладенькі, як поверхня води. Кімната виглядала так, наче її не чіпали довгі роки від часу чиєїсь смерті, ніби хтось колись призупинив у ній час. Він не знав, скільки разів вона сюди приходила. Він не міг запитати про це в неї, бо більше ніколи не говорив з нею, не міг запитати свого батька, бо мусив би тоді розказати йому все, не міг запитати у своєї матері, бо якби вона про щось дізналася, то це б убило її, а таке потім убило б і його, а він, незважаючи на всю незносність свого тодішнього буття, не був готовий з ним покінчити.

Тоді він побіг до Лісти П., єдиної коханки, котра могла надихнути його до купання. Впусти мене, — прошепотів він, притиснувшись лобом до її дверей. Це я, Сафран. Впусти мене.

Далі йому почулося шарудіння, наче хтось пробирався до дверей.

Сафран? Це була Лістина мама.

О, доброго дня, — сказав він. — А Ліста дома?

Ліста у своїй кімнаті, — відказала вона, думаючи, який же це милий хлопчик. Підіймайся до неї.

Що трапилося? — запитала Ліста, побачивши його біля дверей. Вона виглядала

настільки старшою, ніж тоді, три роки тому в театрі, що він аж почав дивуватися: хто з них змінився — він чи вона? Заходь. Іди сюди, — кликала вона, — сідай, розкажи, що сталося.

Я зовсім самотній, — сказав він.

Ні, ти не один, — сказала вона, притискаючи його голову собі до грудей.

На жаль.

Ти не самотній, — відповіла вона, — ти лише відчуваєшся самотнім.

Почуватися самотнім — це й значить бути самотнім. Саме так.

Давай— но я зготую тобі щось поїсти.

Я нічого не хочу їсти. Тоді випий чогось.

І пити не хочеться.

Вона почала масажувати його мертву руку і згадала, коли востаннє її торкалася. Насправді, приваблювала тоді її не смерть, а непояснювана-ність. Недосяжність. А він ніколи не міг любити її повністю, всіма фібрами своєї душі. Ним не можна було повністю заволодіти, так само, як і він не міг ніким володіти повністю. А ті жадання посилювалося холодом її бажань.

Ти збираєшся одружитися, Сафране. Вранці мені принесли запрошення на весілля. Оце тебе засмучує?

Так, — відповів він.

Нема чого через таке хвилюватися. Перед весіллям усі нервують. Я нервувала. І мій чоловік, наскільки я знаю, теж. Але ж Зося така гарна дівчина.

Я ніколи з нею не зустрічався, — відповів він.

Але вона дуже мила. І ще й гарненька.

Думаєш, вона мені сподобається?

Думаю, так.

І яв неї закохаюсь?

Можливо. Любов ніколи не вдається передбачити, але це цілком можливо.

А ти? — запитав він, — ти мене кохала? Хоча б у ту ніч, коли було стільки кави?

Не знаю, — сказала вона.

Але припускаєш, що, можливо, так і було?

Він торкнувся її обличчя здоровою рукою, а далі провів пальцями вниз по шиї, пробрався під комірець її блузки.

Ні, — сказала вона, відводячи його руку.

Ні?

Ні.

Але я хочу. Справді. Це не для тебе.

Саме тому в нас нічого й не вийде, — сказала вона. Я б ніколи тобі цього не дозволила, якби знала, що ти цього хочеш.

Тоді він поклав свою голову їй на коліна й заснув. Йдучи того вечора, він віддав Лісті книжку, котру все ще ніс із собою від самого дому — це був "Гамлет" у пурпуровій палітурці — він взяв був його з полицки, аби хоч щось гримати в руках.

На зберігання? — запитала вона.

Одного дня ти віддаси її мені.

Ні мій дід, ні Дівчина-циганка не знали всього цього, коли кохалися востаннє, коли він торкався рукою її обличчя й легенько пальцями брав її за підборіддя — з такою увагою скульптор оглядає свою модель. Отак? — запитував він її. Вона лоскотала його груди своїми віями. Метелики її поцілунків пурхали його торсом вгору до шиї аж до того місця, де ліва вушна кістка сходилася зі щелепою. Отак? — перепитувала вона. Він скидав їй через голову її блакитну блузку, розщипав намисто, вилизував її гладенькі спітнілі пахви і вів пальцем по її спині й далі вперед — аж до пупця. Він малював кола язиком довкола ореолів її грудей. Отак? — перепитував він. Вона кивала й відкидала голову назад. Він покусував її соски, відчуючи, що все це неправильно, все, від самого моменту його народження і аж до цієї миті, все пішло шкереберть — але не навпаки, а гірше, якраз так, як мало бути. Нона обома руками розщипала його пояс. Він прогнувся на землі, щоби вона могла стягнути з нього штани та білизну. Вона взяла в руку його пеніс. Вона так сильно хотіла, щоби йому було добре. Вона була переконана, що йому ніколи не було добре. Вона хотіла стати причиною мою найбільшої і єдиної насолоди. Отак? Він поклав свою руку на її і спрямував її рухи. Вона скинула спідницю й трусики, взяла його мертву руку й притиснула її між своїх ніг. Густе чорне

волосся на її лобку кільчилося темними хвилями. Отак? — запитував він, хоча це вона направляла його руку, немов намагалася комусь подати сигнал. Вони вели одне одного своїми тілами. Вона вклала його мертві пальці в себе й на мить відчула німоту й нерухомість. Крізь неї і в ній струмувала смерть. Зараз? — запитав він. Зараз? Вона накинулася на нього й охопила своїми ногами його коліна. Вона відкинулася назад і його мертвою рукою ввела в себе пеніс. Тобі добре? — запитував він. Тобі добре?

Через сім місяців після цього, 18 липня 1941 року, коли перші заграви від німецьких бомбардувань наситили небеса Трохимброду електричним сяйвом і коли мій дід пережив перший у своєму житті оргазм (його першу і єдину насолоду, причиною котрої стала не вона), Дівчина-циганка перетяла собі ножом зап'ясток і вже ослабленими руками закарбувала останнього любовного листа. Але тоді, там, коли він спав на її розбитих горем грудях, вона не промовила більше нічого. Вона не сказала: Ти збираєшся одружитися. Вона не сказала: Я вб'ю себе. Тільки питала: Як же ти розставляєш свої книги?

26 січня 1998 року

Дорогий Джонатан,

Я думав, що вже ніколи не писатиму тобі про письмо, бо подумав, що ми вже з цього вирости, але мені прийдеється зламати свою обіцянку. Я тебе майже ненавижу! Ну і чого ж ти не дозволив своєму дідові влюбитися в Дівчину-циганку, а їй — показати йому свою любов? Хто тебе змушував так писати? У нас же такі гарні шанси робити добро, а ти знов і знов вертаєшся до зла. Оцей твій останній розділ я вирішив Ігорчику не читати, просто не впевнений, що це для його вух. Не, цю главу я прочитаю хіба

Семмі Дейвісу Молодшому, от вона буде знати, що з цим робити.

Мене непокоїть одне дуже просте питання: що з тобою не так? Якщо твій дід так любить ту циганку, а я впевнений, що він її любить, то чого ж вони разом не втечуть? Вона би так ошчасливила його. Але він відкидає щасливість. Це нерозумно, Джонатан, і це фігово. Якби я був письменником, то я би заставив Сафрана відкритися циганці у своїх почуттях, і вони б у мене оперативно поїхали в Грінвіч-штетль в Нью-Йорк Сіті. А ще яби заставив Сафрана убити себе, що би теж було логічним виходом, але тоді б ти не міг народитися і не міг би написати всю цю історію. Ти боягуз, Джонатан, ти так мене розчарував. Я би ніколи не настоював, щоб ти писав історії так, як вони відбуваються в реалі, але я би казав тобі, щоб вони були правдивими. Ти боягуз тому, бо і Брід, і Янкель, і Сафран — вся твоя рідня боягузи! Ви боїтеся, смію тобі пояснити, бо живете у світі, "який був колись вирваний з коренем". Я не маю поваги ні до кого у твоїй рідні, крім твоєї бабки, бо ви всі живете впритул до любові, але відкидаєте її. Ту валюту, яку ти вклав у останній конверт, відсилаю тобі назад.

Ну ясно, що я більш-менш розумію, нашо ти намагаєшся все так закрутити. Розумію, що така штука, як любов, ніколи не може бути певною. Якби я сказав, наприклад, Баті, як я собі уявляю любов або кого я бажаю любити, він би прибив мене, і це ніяка не ідіома. Всі ми щось вибираємо і щось відкидаємо. Так от, я б хотів більше вибирати, ніж відкидати, хоча, подібно до Сафрана і до тебе, я догнав, що часто якраз відкидаю те, що мені видається гарним і те, що, як я думаю, є цінним. Я вибираю відкидати замість просто вибрати. Не так-то просто про все це говорити.

Я не дав Деду грошей, але далеко не через те, про що ти подумав. Він не здивувався, коли я йому про це повідомив. Він сказав: "Я горджуся тобою".

"Але ж ти хотів, щоб я дав їх тобі", — сказав тоді я.

"Дуже й дуже, — відповів він, — я впевнений, що знайшов би її".

"Так чим же ти гордишся?"

"Горджуся, що ти — це не я".

"Так ти на мене не злишся?"

"Не".

"Я не хотів тебе розчаровувати".

"А я не злий і не розчарований".

"І тебе не пригнічує те, що я не даю тобі грошей?"

"Не. Ти добрий і робиш добрі і правильні речі. Це мене заспокоює".

Так чого ж мені тоді здавалося, що це піднесена й боягузлива реакція, чого ж я здавався сам собі піднесеним боягузом? Давай поясню, чого я не дав Деду грошей. Зовсім не тому, що я збираю їх собі, щоб поїхати в Америку. Я вже від цього сну пробудився. Я ніколи не побачу Америки й Ігорчик її не побачить теж, і я тепер добре це розумію. Я не дав Деду грошей, бо я не вірю в Августина. Не, це не зовсім те, про що я хотів сказати. Я не вірю в таку Августина, яку шукає мій Дед. Жінка на фото жива. Я в цьому впевнений. Але я так само впевнений, що вона не Гершель, як того хоче мій Дед, що вона не моя бабуся, як він того хоче, і що вона не мій Батя, якого він хоче

знайти. Якщо я йому дам гроші, то він знайде її і побачить, що вона не ті, кого він шукає — а це уб'є його. І це знову ж не метафора. Це просто його уб'є.

І то була ситуація без переможців. Не було ніяких можливостей звести те, що можливо, і те, чого хотілося. А далше я маю протранслювати тобі деякі жахливі новини. Мій Дед помер чотири дні тому. Він порізав собі вени. Це було пізно вночі, і я не міг спати. А з ванни почувся шум, от я і пішов його вияснити. (Тепер я головний чоловік у домі і на мені обов'язок дивитися, чи все працює.) Я знайшов Деда у ванні, яка була повна крові. Я не розумів, що сталося, і тому сказав йому, щоб він вилізав. "Вставай, Дед", — голосно кричав я, тряс його і навіть ударив по обличчю. Я так сильно вдарив, що мені аж рука заболіла. Далі я знову вдарив його. Навіть не знаю нашо, хочатаки знаю. Правду кажучи, я ще ніколи нікого бив до того, тільки мене всі били. "Та вставай же! — кричав я і знов ударив його по обличчі, але вже з другого боку. І я знав, що він вже не прокинеться. "Вставай, хватить спати!" Мої крики розбудили маму, і вона прибігла до ванни. Вона силою відтягла мене від Деда; потім вона мені сказала, що вона тоді подумала, що це я його вбив, бо я бив його по обличчі, а очі в мене мали дуже дивний погляд. Потім ми придумали історію, що ніби-то він перебрав снотворного. Її ми розказали Ігорчику, щоб він так ніколи й не дізнався.

До нас тут уже давно прийшов вечір. Багато всього сталося, багато стається зараз, багато чого ще станеться. Вперше у своєму житті я відкрито сказав Баті, що я думаю, і тепер скажу тобі те саме. Як і в нього, прошу в тебе пробачення.

З любов'ю, Алекс

Ясність

"Гершель дивився за твоїм батьком, коли мені треба було відлучитися за покупками або коли твоя бабця хворіла. А вона хворіла весь час, а не тільки наприкінці життя. Гершель доглядав малого, ніби це був його малий. Він навіть називав його своїм сином".

Поки Дед говорив це все мені, я перекладав сказане Джонатану, а той уважно записував до щоденника. Він писав:

"У самого Гершля сім'ї не було. Бо він був зовсім несоціальний. Любив багато читати й писати. Він був поет і демонстрував мені не раз свої поезії. Багато з них я пам'ятаю. Але всі вони були, я би сказав, немудрі, і всі про любов". Він завжди сидів у своїй кімнаті, писав, а не стрічався з людьми. Я йому бувало кажу: що толку з любові, коли вона на папері? Дай, хай любов трошки попише по тобі самому. Але він був дуже впертий. Хоча, може, просто трохи сором'язливий".

"А ти був його другом?" — спитав я, хоча він уже сказав, що Гершель був його другом.

"Колись він сказав нам, що ми його єдині друзі. Твоя бабка і я. Він з нами їв і деколи дуже пізно лишався. У нас навіть канікули спільні були". Коли народився твій тато, ми троє по черзі ходили з ним гуляти. Якщо Гершлю щось було треба, він приходив до нас. Коли в нього були проблеми, він теж ішов до нас. А раз він спитав мене, чи може він поцілувати твою бабку. А нащо, поцікавився я, бо, правду кажучи, це

мене розізлило, дуже розізлило те, що він хотів її поцілувати. Це тому що, сказав він, боюся, ніколи в житті так і не зможу поцілувати жінку. Гер-шель, сказав тоді я, це просто тому, що ти ніяку з них не поспробуєш поцілувати". (А може, він любив бабку?) (Навіть не знаю.) (Але могло таке бути?) (Могло. Він часто заглядався на неї, а ще носив їй квіти і подарунки.) (І тебе це сердило?) (Я обох їх любив.) "Так що, поцілував він її?" "Не", — сказав Дед. (Але ти пам'ятаєш, Джонатан, що тут він засміявся. То був короткий, суворий смішок.) "Він був надто скромний, щоб когось цілувати, навіть Анну. Не думаю, що вони чимось таким займалися".

"Він же був твій друг", — сказав я. "Він був мій найкращий друг. Тоді все було інакше. Євреї, не євреї. Ми всі тоді були ще дуже молоді, і все життя ще тоді було перед нами. Хто ж знав?" (Ми нічого не знали, от що я намагаюся сказати. Звідки ми могли знати?) "Знати про що?" — перепитав я.

"Хто ж знав, що ми на краю такого провалля?"

"Провалля?"

"Одного дня Гершель обідав з нами і, колихаючи твого тата на руках, співав йому пісню".

"Пісню?"

(От тут він співав пісню, Джонатан, і я знаю, що якби ти вставив цю пісню собі в текст, вона б його добре приправила, але не змушуй мене про це писати, я довгий час пробував витравити її мелодію зі голови, але вона залишається там і зараз. Я чую, як вона звучить у мені, коли я йду на пари в універ або вкладаюся спати.)

"І ми всі тоді були такі дурні, — сказав він з усмішкою, розглядаючи фото, — такі дурні..."

"Чому?"

"Тому що вірили в різні речі".

"Які ще речі?" — я запитав, бо не знав. Мені не вдавалося зрозуміти.

(Ти чого ставиш так багато питань?)

(Бо ти нічого не пояснюєш.)

(Просто мені дуже соромно.)

(Ти можеш не соромитися переді мною. Сім'я — це коли ніхто нікого не соромиться.)

(Помиляєшся. Сім'я — то якраз такі люди, які засоромлять тебе, коли ти на це заслуговуєш.)

(А ти заслужив?)

(Заслужив. Я ж пробую тобі пояснити.) "Ми всі були дурні, — повторив він, — ми вірили в різні речі".

"Що ж у цьому дурного?"

"Тому що нема таких речей, у які треба вірити".

(А любов?)

(Любові нема. Її відчуваєш тільки, коли вона зникає.)

(А добро?)

(Не сміши мене.)

(Бог?)

(Якби Бог існував, то в Нього не треба було б вірити.)

"А Августина?" — спитав я.

"Я так надіявся, що в неї можна вірити, — сказав він, але я помилявся".

"А може, не помилявся. Ми не змогли її знайти, але це не підказує нам, чи варто в неї вірити".

"А яка користь з того, чого не знайдеш?"

(Скажу тобі, Джонатан, що в той момент розмови ми вже не були Алекс і Алекс, дід і внук. Це були зовсім різні люди, двоє різних людей, які могли дивитися одне одному в очі й говорити про речі, про які ніколи не говорили. Коли я слухав його, то слухав не Деда, а когось іншого, кого ще не бачив раніше, але знав набагато краще, ніж свого Деда. А чоловік, який слухав його — то теж був не я, це був хтось інший, хтось, кого я ніколи не стрічав, але знав ще краще за себе.)

"Розкажи мені більше", — сказав я.

"Більше?"

"Про Гершля".

"Він ніби був членом нашої сім'ї".

"Розкажи що сталося? Що з ним сталося?"

"З ним? З ним і зі мною. Зрозумій, це зі всіма сталося. Те, що я не був євреєм, не означає, що все те не сталося зі мною".

"Що все те?"

"Тоді довелося вибирати, сподіватися, що вибираєш менше з двох зол".

"Тоді довелося вибирати, — сказав я Джонатану, — сподіватися, що вибираєш менше з двох зол".

"І я обрав".

"І він обрав".

"Що він обрав?"

"Що ти обрав?"

"Коли вони увійшли в наше місто..."

"У Колки?"

"Так, але йому не кажи — нема резону йому це казати".

"Ми можемо виїхати вранці".

"Ні".

"Можливо, так би було краще".

"Та нє, — сказав він, — моїх привидів там нема".

(А до тебе приходять привиди?)

(Ну, ясна річ, приходять.)

(І як вони з'являються?)

(Вони живуть на внутрішній стороні моїх повік.)

(Там само живуть і мої привиди.)

(То й до тебе приходять привиди?)

(Ну, ясна річ, приходять.)

(Але ти ж іше малий.)

(Я вже не малий.)

(Але ж ти ще навіть не любив.)

(Це ж мої привиди, це проміжки між закоханнями.)

"Ти би міг нам все це розказати, — почав я, — ти би міг відвезти нас туди, де сам колись жив, і де жила його баба".

"Нема потреби, — відповів він, — ці люди для мене нічого не значать".

"Його баба?"

"Я не хочу знати її імені".

"Він каже, що до міста, в якому він колись жив, нема сенсу повертатися, — сказав я Джонатанові, — воно для нього більше нічого не значить".

"А чому він покинув те місто?"

"Чого ти виїхав із міста?"

"Тому що я не хотів, щоб твій тато виростав так близько від смерті. Я не хотів, щоб він знав про неї і жив з нею. Тому я йому ніколи і не розказував про все, що сталося. Я так хотів, щоб він жив гарним життям, у якому нема смерті, тяжких виборів і сорому. Але я не був добрим батьком. Я був препоганим батьком. Я хотів забрати його від усього злого, а вийшло, що дав йому ще гірше. Батько весь час відповідає за свого сина. Ви маєте це розуміти".

"Я не розумію. Я нічого не розумію. Я не розумію, чого ти з Колок, а про це ніколи не казав. Я не розумію, чого ти погодився на цю подорож, знаючи, наскільки близько ми доберемся до твого минулого. Я не розумію, які до тебе можуть приходити привиди. Я не розумію, як могла твоя фотка опинитися в коробці Августина".

(Ти пам'ятаєш, що він зробив потім, Джонатан? Він знову втупився у фотку, а потім положив її на стіл, а далі сказав, що Гершель був гарним чоловіком, і що він сам теж був гарним, і що тому все це неправильно, що сталося — все від початку до кінця. А потім я спитав у нього: Що? Що тоді сталося? І далі, як ти пам'ятаєш, він знову повернув фотокартку в ящик і розказав нам історію. Саме так — поклав фото в ящик і розказав. І навіть ні разу не опустив очі і не заховав руки під стіл. Я убив Гершля, — сказав він, — або те, що я зробив, рівноцінне вбивству. Що ти маєш на увазі? — спитав тоді я, бо він же сказав дуже страшну штуку. Хоча не, неправда, — сказав він, — Гершля вбили би зі мною чи без мене, але мені все одно здається так, ніби то я його вбив. Так що ж сталося? — знову спитав я. Вони прийшли в найтемніший час ночі. Перед тим були в сусідньому місті, а далі йшли в наступне. Так, вони знали, що роблять, — все було дуже логічно. Я добре пам'ятаю, як дрижало моє ліжко, коли до нас вступили танки. Що це? Що це? — питала твоя бабка. Я встав з ліжка і визирнув у вікно. І що ж ти побачив? Я побачив чотири ґанки, і я можу згадати зараз їх у всіх деталях. Там були чотири зелені танки й піхота, яка йшла за ними. У солдатів були автомати, і вони направляли їх на наші двері і вікна, якщо хто спробує бігти. Було

темно, але я добре пам'ятаю ту картину. Ти боявся? Так, боявся, хоча і знав, що я не той, кого вони шукають. Звідки ти знав? Ми шали про них. Всі все знали. І Гершель знав. Але ми не думали, що таке може статися з нами. Я ж кажу тобі, ми вірили в різні речі, ми були дуже дурні. А потім? А потім я сказав твоїй бабці, щоб вона взяла дитину, твого батьку, і пішла в підвал, і там сиділа, не подаючи ні звуку, але щоб і не боялася дуже, бо ми не ті, кого вони шукають. А далше? А далше вони зупинили всі чотири танки на хвилину, а я був такий дурний, що подумав, що це вже все, що війна вже кінчилася, що вони зараз вернуться в свою Германію, бо ж ніхто не любить війни, навіть ті, хто її пережив, навіть ті, хто переміг. Але було ж не так? Але було не так, вони просто спинили танки перед синагогою, а самі вилізли з них і построїлися дуже правильними рядами. А їхній Генерал-блондин витягнув мегафон і сказав по-українськи, що всі мусять прийти до синагоги, абсолютно всі. Солдати почали стукати в кожні двері дулами автоматів і обшарили кожну хату щоб усіх зігнати під синагогу і тоді я крикнув твоїй бабці щоб вона вилазила з підвалу і взяла твого малого тата бо я боявся що вони знайдуть її там і вб'ють за те що вона там ховається. Гершель — думав я — Гершель має тікати бігти зараз тікати в темінь може він уже втік може він почув що йдуть танки але коли ми прийшли під синагогу я побачив Гершля а він побачив мене і ми стали один біля другого бо саме так мають ставати справжні друзяки перед лицем зла й любові. І він спитав мене що твориться. І я йому сказав що не знаю і це було правда бо ніхто з нас не знав що має статися але ніхто не сумнівався що станеться якесь велике зло. Солдати дуже довго ходили по хатах бо хотіли переконатися що всіх звідти вивели і що всі вже стоять перед синагогою. Мені так страшно — сказав Гершель — здається я зараз заплачу. Та чого — сказав йому я — ше ж нема чого плакати. Але вам я скажу що мені тоді теж хотілося плакати і що мені тоді теж було страшно но боявся я не за себе а за твою бабку і твого батьку. І що ж вони зробили? Що було потім? Вони построїли нас у шеренги і справа від мене опинилася Анна а зліва — Гершель якісь жінки плакали бо дуже боялися автоматів і думали що всіх нас уб'ють. Генерал з голубими очима підніс до рота

мегафон. — Слухайте уважно! — сказав він — і виконуйте що сказано інакше — розстріл. А Гершель шепотів мені що йому дуже страшно а я хотів сказати йому щоб він тікав бо в нього більше шансів лишитися живим якщо він втече затемна ніж якщо не побіжить але я нічого йому не сказав бо я теж боявся що мене вб'ють якщо я буду говорити а ше я боявся накликати на Гершля смерть якщо буду її згадувати то я сказав йому тихо щоб він був сміливим що дуже важливо щоб він був сміливим. Хоча тепер я знаю що це найбільша дурість яку я тоді міг сказати взагалі найдурніша річ — нашо тоді було бути сміливим? — Хто у вас рабин? — спитав Генерал і рабин підніс руку. Тоді два нацисти схопили рабина і заштовхали його в синагогу. — А хто кантор? — питав далше Генерал. І той так само підняв свою руку але поводився не так тихо і все плакав і говорив "ні, ні, ні, ні, ні, ні" — коли питали про його жінку а коли вона підняла руку то її теж кинули до синагоги. — А хто ще євреї? — спитав Генерал у мегафон — Робіть крок вперед! але ніхто не рушив вперед. — Всі євреї мають вийти наперед! — сказав

Генерал. Тільки на цей раз він уже кричав. Але знов ніхто навіть не ворухнувся і я вам скажу я би тоже не пішов якби був євреєм. Тоді Генерал підійшов до першої шеренги і сказав у мегафон: "Ти покажеш нам єврея або сам будеш вважатися євреєм!" і витягнув одного який і був євреєм і називався Абрагам. — Хто о тут єврей?! — спитав Генерал і Абрагам задрижав — Хто єврей? — спитав Генерал ще раз і приставив до голови Абрагама пістолет. — Аарон — єврей Аарон — сказав той і показав на Аарона який стояв у другому ряду де і ми так само стояли. Тоді два солдати схопили Аарона а він опирався і бився. Тоді вони вистрелили йому в голову і в той момент я почув як рука Гершля торкнулася моєї. — Робіть як вам кажуть! — кричав у мегафон Генерал зі шрамом на обличчі. Потім він підійшов до другого чоловіка в шерензі а то був теж мій друг Лао і спитав хто єврей той тоді показав на Абрагама і сказав що він єврей і пробач Абрагам два нацисти потягли Абрагама в синагогу. Тоді жінка з четвертого ряду кинулася тікати зі своїм дитям на руках але Генерал шось крикнув по-німецьки тою страшно гидкою монотонною мовою і один із солдатів вистрілив їй у голову і далше вони закинули її і її дитину яка була ще жива у синагогу. Генерал питав наступного чоловіка в ряду потім далше і далше і кожен показував йому єврея бо не хотів щоб його застрелили. Один з євреїв показав на свого двоюрідного брата а ще один показав на себе бо не хотів ні на кого показувати. Вони завели до синагоги Даніеля і Талію і Луїза і взагалі всіх євреїв але на Гершля ніхто чогось не показав бо може тільки я і був його другом. А він же був відлюдьком і багато-хто просто не знав що він є і тільки я міг їм показати на нього а може це тому що вже було так темно і його ніхто не бачив. І досить скоро вже не було ні одного єврея крім Гершля перед синагогою але Генерал вже перейшов до другого ряду і спитав у крайнього чоловіка. Він питав тільки чоловіків я не знаю чого так. — Хто тут ще єврей? А той чоловік сказав що вже всі євреї в синагозі бо він не знав Гершля або не знав що Гершль єврей. Тоді Генерал вистрелив йому в голову і я знов почув як рука Гершля торкнулася моєї дуже легко але я старався на нього не дивитися і тоді Генерал пішов до наступного чоловіка і спитав його хто тут ще єврей а той сказав то всі євреї вже в синагозі що ви маєте мені вірити бо я не брешу чого мені брехати ви ж і так їх всіх уб'єте. Мені все одно але мене пощадіть мене не вбивайте будь ласка... Генерал вистрелив йому теж у голову і сказав що він уже почав від цього стомлюватися і підійшов до наступного чоловіка в ряду. А то був я. — Хто тут ще єврей? — спитав він і я знов відчув Гершелєву руку я знав то та рука каже "будь ласка будь ласка Елі будь ласка я не хочу вмирати будь ласка не показуй на мене ти знаєш що вони зі мною зроблять якщо ти на мене покажеш ти не показуй на мене бо я так боюся померти я так боюся померти я так боюся померти я так боюся померти..." — То хто єврей? — знову спитав мене Генерал і я почув як до другої моєї руки торкається рука твоєї бабці і я знав що на руках у неї твій малий батя а в нього на руках ти а в тебе твої діти і що я гак боюся померти я так боюся померти я так боюся померти я так боюся померти... і тоді я сказав що він єврей. — Хто єврей? — перепитав Генерал і я почув як Гершель сильно стиснув мою руку а він же був мені друг він же був мені найліпший друг і я би міг дозволити йому цілувати Анну і навіть займатися з

нею любов'ю але я був я а моя жінка була моя жінка а мій син — то був мій син ви розумієте про що я вам тут говорю... І я показав на Гершля і сказав що він єврей цей чоловік єврей... — Будь ласка — сказав мені Гершель і він плакав — Скажи їм що це ніяка не правда будь ласка Елі будь ласка... Два нацисти схопили його а він не опирався але плакав все голосніше і сильніше і кричав "скажи їм що більше нема євреїв! Більше нема євреїв і що ти сказав що я єврей тільки щоб тебе не застрелили я благаю тебе Елі ти ж мій друг не дай мені померти я так боюсь померти я так боюсь..." — Все буде добре — сказав я йому — все буде добре... — Не роби цього — сказав він — зроби щось зроби щось зроби щось зроби щось... — Все буде добре все буде добре... кому це я відповідав... Зроби щось Елі зроби щось я так боюся помирати я так боюся ти ж знаєш що вони збираються зробити... Ти ж мій друг — сказав я йому хоча так і не знаю нашо я це сказав у той момент... А солдати запхали його в синагогу з усіма рештою євреями а всі решта залишилися надворі і слухали плач дітей і плач дорослих і дивилися на перші іскри від сірників які запалив один молодий нацист який напевне був не старший за мене чи за Гершля чи за вас зараз і ті іскри осяяли всіх хто не був у синагозі хто не хотів помирати і він кресав їх на гілки які були пригорнуті до стін синагоги що робило її жакливою. І це було так повільно і вогонь кілька разів затухав і його треба було запалювати знов я подивився на твою бабу і вона поцілувала мене в чоло а я поцілував її в губи і наші сльози змішалися у нас на губах а далі я поцілував твого батька багато разів і забрав його собі з бабчиних рук я пригорнув його до себе з усією силою так сильно аж він почав плакати. І я сказав: "Я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе я люблю тебе... І я знав що я мушу змінити все що я мушу залишити все позаду і що я не повинен ніколи розказати йому ким я був чи що я зробив тому що це для нього я зробив те що зробив це для нього я виказав це для нього вбили Гершля я убив Гершля і саме тому він є такий який є він є такий який є тому що батько весь час відповідає за свого сина а я є я і я є відповідальний не за Гершля а за мого сина тому що я тримав його з такою силою що він аж плакав бо я ж так його любив що унеможливив любов і я прошу пробачення в тебе і прошу пробачення в Іггі і це ти повинен мені пробачити. Він сказав це мені і Джонатану і куди ми ще збираємося їхати і що ми ще збираємося робити з тим що вже знаємо. Дед сказав що це він але це неправда. Правда в тому що я також показав на Гершля і я теж сказав "отой є єврей" а ще я скажу тобі що ти теж показав на Гершля і теж сказав "отой є єврей" і більше того Дед також показав на мене і теж сказав "отой є єврей" а ти теж показав на нього і сказав "отой є єврей" і твоя баба й Ігорчик і ми всі показали одне на одного а що йому ще лишалося робити та він би був просто дурним якби зробив щось друге але чи можна простити те що він зробив чи можна це простити за цей його палець за те що зробив його палець за те що він показав і чого не показав за те чого він торкався у своєму житті і чого не цікався він все ще винен а як же я? як же я? як же я?)

"А тепер, — сказав він, — нам треба поспати".

Весілля було просто надзвичайним! Або Завершення миті, яка не має завершення

Вичерпно вдовольнивши сестру молодії біля стінки з порожніми винними полицками — О, Боже! — кричала вона, розтираючи по руках криваве каберне — О, Боже! — і залишившись абсолютно невдоволеним, Сафран натягнув штани й поліз угору новими спіралеподібними сходами, бездумно водячи своєю рукою по мармуровій плитці стіни й киваючи назустріч весільним гостям, котрі щойно розсідалися після гвалтовного протягу.

Де ти був? — запитала Зося, беручи його мертву руку — вона хотіла зробити це від того самого моменту, коли вперше побачила Сафра-на на заручинах півроку тому.

Внизу, треба було дещо змінити.

О, а я тебе ні на що не промінюю, — сказала вона, думаючи, що неабияк гарно жартує. — Мені здається, ти досконалий.

Я змінив дещо з одягу.

Це зайняло в тебе доволі багато часу.

Він кивнув на свою руку й далі вже тільки спостерігав, як її губки зі знаку питання перетворилися на маленький бантик, котрий одразу ж пришпилювався до його щоки.

Подвійний Будинок пінився добре організованим стовпотворінням. Аж до останньої хвилини і навіть після останньої хвилини все ще розвішували драпування, заправляли салати, підтягували й підв'язували стрічки, протирали канделябри, клали ліжники... Словом, все було надзвичайним.

Ох, молода, напевне, так пишається своєю мамцею.

Ой, ви знаєте, я завжди плачу на весіллях від розчулення, а на цьому так доведеться просто ридати.

Тут все просто надзвичайно! Просто надзвичайно!

Смагляві чорнявки в білих костюмчиках щойно почали розносити мисочки з курячим супом, як Менахем постукав виделкою об краєчок своєї склянки і сказав: Я б хотів зайняти хвилину вашої уваги. У кімнаті миттю стихло, всі піднялися — така вже була традиція: вставати, коли промовляє батько молодії, — а мій дід кутиком ока помітив, як рука кольору карамелі поставила перед ним його мисочку.

Кажуть, що часи змінюються. Кордони довкола нас прогинаються під тиском війни; місцини, які ми знали, відколи себе пам'ятаємо, набувають нових імен; дехто з наших улюблених синів відсутні на цій радісній оказії, бо служать зараз вірно нашій батьківщині; а щодо більш веселих новин — маємо повідомити, що за три місяці наша родина стане власниками першого у Трохимброді автомобіля! (Це повідомлення зустріли колективним сиком зачудування і, далі, оплесками.) Що ж, — сказав він, стаючи за молодими, щоби покласти одну руку на плече своєї дочки, а іншу — на плече мого діда, — дозвольте мені затримати цей момент — 18 червня 1941 року.

Дівчина— циганка не промовила жодного слова —навіть якщо вона ненавиділа Зося, то не хотіла зруйнувати її весілля — але вона присунулася до мого діда зліва і взяла під столом його здорову руку у свої. (Можливо, вона навіть передала йому записку?)

Я замкну цю мить у медальйоні свого годинника й носитиму її на серці, — промовляв гордий батько, походжаючи залом з своїм уже пустим кришталевим келихом, — я зберігатиму її вічно, бо ще ніколи у своєму житті не був таким щасливим, і навіть якщо далі я не зазнаю і половини того щастя, то все одно буду вдоволений — звісно, це не стосується майбутнього весілля моєї молодшої дочки. Справді, — провадив він, тлумлячи сміх, — навіть якщо більше таких моментів у мене в житті не буде, я не нарікатиму. Нехай ця мить ніколи не завершиться.

Мій дід стиснув під столом пальці Дівчини-циганки, наче кажучи: Ще не пізно. Ми все ще маємо час. Ми ще можемо втекти, залишити всіх, ніколи не озиратися назад, врятуватися самим. Вона відповіла на потиск, неначе промовила: Я тебе не пробачила.

Менахем намагався стримати сльози щастя: Будь ласка, підійміть зі мною свої пусті келихи. За мою дочку та мого нового сина, за дітей, яких вони народять, за дітей їхніх дітей. За життя!

Лехайм! — почулося від усіх столів.

Але не встиг батько молодії сестри, не встигли келихи гостей видати мелодійний дзенькіт, відбиваючи одне до одного блискітки усмішок надії, як до зали знову увірвався той нав'язливий протяг. Картки з іменами знову зняло у повітря, квіти знову полетіли на підлогу, обляпавши цього разу білі скатертини та коліна гостей. Жінки-циганки з прислуги кинулися все відчищати та ставити на місця, а мій дід прошепотів на вушко Зосі, котре, як він думав, було вушком Дівчини-циганки: Все буде добре.

А Дівчина-циганка, справжня Дівчина-циганка, і справді передала була моєму дідові записку, але під час всього того гармидеру цидулка випала йому з рук і її копали підлогою — спершу Ліббі, далі Ліста, Омелер, безіменний торговець рибою — її закинули аж під дальній кінець столу, де вона нарешті упокоїлася під перекинутою склянкою, і та склянка переховувала листочок у безпеці під своєю склянкою спідницею аж до пізньої ночі, аж доки не прийшли циганки-прибиральниці і не змели записку (разом зі шматками їжі, які впали зі столу, землею з-під квітів та порохом) у великий паперовий пакет. Одна з циганок винесла той пакет і залишила його на вулиці. Наступного ж ранку пакет забрав засуджений на прибирання громадських місць сміттяр Фейгель Б. Далі пакет вивезли в поле за річкою — саме те поле, яке незабаром стане місцем першої масової страти під Ковелем — і там його спалили разом з десятками інших пакетів, три чверті яких були наповнені уламками того великого весілля. Полум'я намагалося дістати до неба червоними та жовтими пальцями. Дим нависав над сусідніми полями просторим балдахіном, вдихаючи його, кашляли Віспи з Ардишту, бо ж кожен дим — особливий, і до нього треба звикати. Частину попелу після спалення внесли в ґрунт для кращої родючості. Решта залишків перший-ліпший дощ змив у Брід.

У записці писало: Зміниш.

Перші вибухи, а далі — любов, 1941

Тої ночі мій дід уперше кохався зі своєю новою дружиною. Поки він виконував акт, яким за ці кілька літ оволодів так майстерно, то думав про Дівчину-циганку: зважував

аргументи за те, щоби утекти з нею і покинути Трохимбрід, проти того факту, що повороту назад уже ніколи не буде. Він і справді любив свою сім'ю (принаймні, маму — це точно), тож роздумував, скільки часу пройде, перш ніж він серйозно почне сумувати за своїми домашніми? Сама думка про таке здавалася жахливою, та чи було справді щось, без чого він би не зміг обійтися? Його навідували огидні та, водночас, правдиві міркування: крім Дівчини-циганки та його матері всі на світі можуть померти, але він зможе з цим жити; жоден інший епізод його життя, окрім часу, проведеного з Дівчиною-циганкою та з матір'ю, не здавався йому важливим і вартим уваги. Тепер він стояв за крок від втрати половини всього того, що надавало його життю цінності.

(Любові нема. Її відчуваєш тільки, коли вона зникає.)

(А добро?)

(Не сміши мене.)

(Бог?)

(Якби Бог існував, то в Нього не треба було б вірити.)

"А Августина?" — спитав я.

"Я так надіявся, що в неї можна вірити, — сказав він, але я помилявся".

"А може, не помилявся. Ми не змогли її знайти, але це не підказує нам, чи варто в неї вірити".

"А яка користь з того, чого не знайдеш?"

(Скажу тобі, Джонатан, що в той момент розмови ми вже не були Алекс і Алекс, дід і внук. Це були зовсім різні люди, двоє різних людей, які могли дивитися одне одному в очі й говорити про речі, про які ніколи не говорили. Коли я слухав його, то слухав не Деда, а когось іншого, кого ще не бачив раніше, але знав набагато краще, ніж свого Деда. А чоловік, який слухав його — то теж був не я, це був хтось інший, хтось, кого я ніколи не стрічав, але знав ще краще за себе.)

"Розкажи мені більше", — сказав я.

"Більше?"

"Про Гершля".

"Він ніби був членом нашої сім'ї".

"Розкажи що сталося? Що з ним сталося?"

"З ним? З ним і зі мною. Зрозумій, це зі всіма сталося. Те, що я не був євреєм, не означає, що все те не сталося зі мною".

"Що все те?"

"Тоді довелося вибирати, сподіватися, що вибираєш менше з двох зол".

"Тоді довелося вибирати, — сказав я Джонатану, — сподіватися, що вибираєш менше з двох зол".

"І я обрав".

"І він обрав".

"Що він обрав?"

"Що ти обрав?"

"Коли вони увійшли в наше місто..."

"У Колки?"

"Так, але йому не кажи — нема резону йому це казати".

"Ми можемо виїхати вранці".

"Hi".

"Можливо, так би було краще".

"Та нє, — сказав він, — моїх привидів там нема".

(А до тебе приходят привиди?)

(Ну, ясна річ, приходять.)

(І як вони з'являються?)

(Вони живуть на внутрішній стороні моїх повік.)

(Там само живуть і мої привиди.)

(То й до тебе приходять привиди?)

(Ну, ясна річ, приходять.)

(Але ти ж іще малий.)

(Я вже не малий.)

(Але ж ти ще навіть не любив.)

(Це ж мої привиди, це проміжки між закоханостями.)

"Ти би міг нам все це розказати, — почав я, — ти би міг відвезти нас туди, де сам колись жив, і де жила його баба".

"Нема потреби, — відповів він, — ці люди для мене нічого не значать".

А ще він думав про всіх тих удовиць, яких мав за останні сім років: про Голду Р. та прикриті дзеркала в її домі, про кров Лісти П., призначену не для нього. Думав про всіх своїх незайманок, котрі в сумі так нічого йому й не дали. Намагаючись розслабити нервово-напружене незаймане тіло своєї дружини на шлюбному ложі, думав про Блід, котра дослідила 613 видів смутку, про Янкеля з його ганебною рахівницею. Пояснюючи Зосі про те, що болітиме лише в цей перший раз, думав про Зосю, котру ледве чи знав, про її сестру, яка пообіцяла, що їх сьогоднішня пошлюбна пригода буде далеко не останньою. Думав про Трохимову легенду, і де може зараз бути його тіло, і звідки він узагалі взявся! Думав про Трохимів віз: крутяться у вирі змії білих стрічок, подерта вельветова рукавичка з розпростертими пальцями, монарша резолюція: "Волею, даною мені..."

[illegible]

коли зміг всього за кілька секунд підбити підсумок більш як 2700 непослідовних статевих актів, і наводнив Зосю тим, що стримувати більше не міг, і послав у всесвіт таку кількість сексуальної енергії, що якби її можна було перехопити і сконденсувати, замість того, щоби вона розвіялася геть, то німаки б не мали жодного шансу, він тоді лежав і думав, чому б одній з бомб не впасти зараз на їхнє шлюбне ложе, якраз поміж тремтливим тілом його жінки та його власним, і не покінчити з усім цим Трохимбродом. Проте коли він урешті вдарився об скелясте дно ущелини, коли через сім секунд бомбардування припинилося, а його голова схилилася на подушку, мокру від Зосиних сліз та вогку від його сімені, він зрозумів, що не помер, а закохався.

Тонкощі пам'яті, 1941

Так само, як перший оргазм мого діда не був призначений для Зосі, так і німецькі бомби мали знищити не Трохимброд, а якийсь безіменний рубіж на пагорбах під Ровно. Сам штетль зазнав прямої атаки нацистів не раніш як за дев'ять місяців — на самий Трохимів день. Проте, вже того першого дня води Броду билися в берег з таким шалом, начебто війна вже увійшла в них, вітер резонував у такт з вибуховою хвилею, а населення містечка тремтіло так, ніби розбомблені рубежі були витатуйовані на їхніх тілах. Від того часу — від 21:28 увечері 18 червня 1941 — все на світі пішло по-іншому.

Віспи з Ардишту повернули свої цигарки всередину ротів, ховаючи вогники, щоби їх не могли вистежити з повітря.

Цигани у своєму таборі позбивали всі намети, розібрали свої солом'яні будиночки й жили тепер на голій землі, немов який людський мох.

А в самому Трохимброді мешканців змагала якась дивна цікавість. Громадяни, котрі колись переторкали стільки речей, що було неможливо дізнатися, що на світі позостало справжнім, тепер сиділи на своїх руках. Діяльність замінила думка. Пам'ять. Кожному все про щось нагадувало, і спершу це навіть видавалося кумедним — наприклад, коли про останній день народження згадували від запаху погаслого сірника або відчуття першого поцілунку пригадувалося від дотику спітнілої долоні — але швидко від цього всі почали втрачати смак до справжнього життя. Пам'ять породжувала пам'ять, щоби породити пам'ять. Мешканці штетля стали заручниками тієї, багато разів розказаної їм, легенди про божевільного поміщика Соф'ювку, котрий заплутався в білій стрічці: користаючи з пам'яті, щоби пригадати пам'ять, вплившись у потік спогадів, марно намагаючись пригадати, де початок події, а де її завершення.

Чоловіки намагалися вималювати схеми своїх спогадів (і самі схеми були спогадами про генеалогічні фамільні древа), щоби хоч якось дібрати в них сенсу. Вони хотіли, немов Тесей, захопившись за одну нитку, вийти з лабіринту пам'яті, однак поринали в нього ще глибше, безнадійніше:

Жінкам було ще гірше. Оскільки вони не мали змоги ділитися одна з одною спалахами спогадів у синагозі або на робочих місцях, їм самотою доводилося чапіти над купами випраного одягу чи сковорідками для випічки. Ніхто не брався допомогти їм відшукати першопричини, нікого було спитати, як пов'язані зернята витиснутої малини з опіками від пари, або чому голоси дітей, котрі плюскаються в Броді,

вибивають їм серця з грудей на долівку. Пам'ять, завдяки якій усі мали відчувати плин часу, перетворила час на діру, яку ще потрібно було заповнювати. Кожна секунда перетворювалася на дві сотні метрів, котрі належало пройти, а то й проповзти. А наступна година здавалася такою далекою, що її годі було побачити. Завтра маячило аж десь на горизонті, і, щоби дістатися до нього, потрібен був, мабуть, цілий день.

Але найгірше доводилося дітям; попри те, що в них було не так багато спогадів, щоби на них полювати, спрага пригадування діймала їх не менше за всіх дорослих у містечку. Їх обплутували навіть не їхні власні нитки, а нитки, натягнуті за них їхніми батьками та батьками їхніх батьків — кінці тих ниток ні до чого не були прив'язані, просто обплітали дітей, з'являючись із нікуди, з темряви.

Порівняно з активним забуванням, більш болючим може бути тільки інертне пригадування. Сафран лежав на ліжку й намагався вишикувати в лінійку всі спогади останніх сімнадцяти років, вибудувати з них якийсь узгоджений наратив, котрий можна було б зрозуміти чи за порядком його образів, чи за прозорістю їх символізму. Де ж поділася симетрія? Де розлами і тріщини? Яке було значення всього того, що сталося? Він народився, вже маючи кілька зубів, і тому мати перестала годувати його грудьми, і тому рука в нього не розвинулася, і тому жінки любили його, і тому він робив те, що робив, і тому, власне, він і був тим, ким був. Але ж чому він народився зубатим? І чому мати не могла просто зливати молоко для нього в пляшечку? І чому відмерла саме рука, а не нога? І чому всі закохувалися в ту мертву кінцівку? І чому він таки робив те, що робив? Чому він став тим, ким став?

Він не міг сконцентруватися. Любов виповзала з нього назовні, немов яка хвороба. У нього почалися запори, нудота, часті запаморочення. У воді на дні нового порцелянового унітазу він побачив лице, котре не міг упізнати: обвислі щоки з посивілою щетиною, мішки під очима (які, як він розсудив, уміщали всі сльози радості, котрі він не виплакав), потріскані, жирні губи.

Але ж це було зовсім не те обличчя, яке він бачив ще вчора вранці, коли заглядав у скляні очі Сонячного Годинника. Його старіння не було виклика'не якимось природнім процесом, ні — він став жертвою свого кохання, хоча тривало воно щойно одну добу. Він був ще хлопчиком і вже, водночас, не хлопчиком. Став чоловіком, але ще не був чоловіком. Завис десь між останнім цілунком своєї мами й першим цілунком, котрий судилося йому покласти на чоло своєї дитини у міжчассі війни, яка вже почалася, але ще тільки мала прийти.

Наступного ранку після першого бомбардування в міському театрі відбулися збори громади — перші від часу дебатів з приводу прокладання електричного освітлення — обговорювали, які ускладнення може нести війна, чиї шляхи, як виглядало, мали пролягти через Трохимбрід.

Рав Д.(тримаючи над головою шмат паперу). Я щойно прочитав листа від сина, котрий мужньо бореться на польському фронті; він пише, що нацисти чинять навкруг небачені звірства і що Трохимброду слід приготуватися до найгіршого. Він каже (заглянувши в папір, читаючи), нам варто негайно "вжити всіх можливих заходів".

Арі Ф. Та про що ви говорите! Нам варто перейти на бік нацистів! (Викрикуючи і крутячи пальцем біля скроні): це все українці — це вони втягнули нас у все це! Ви чули, що вони витворили у Львові? (Це нагадує мені моє народження [ви ж знаєте, я народився на підлозі в домі рабина (мій ніс дотепер пам'ятає запах плаценти впереміш з духом юдаїки [а в нього були найкращі, які я бачив, підсвічники (з Австрії [якщо я не помиляюся (або з Німеччини)]))])...)

Рав Д.(спантеличений, жестами виказує своє спантеличення). Та про що ви говорите?

Арі Ф.(надзвичайно широко спантеличений). Нічого не можу пригадати. Ці українці. Моє народження. Свічки. Я знаю, що мав на увазі щось важливе. З чого я почав?

І так було з кожним, хто починав говорити: їхній розум одразу ж поринав у спогади. Слова ставали потоками думок без початку й кінця і тонули ще до того, як досягали рятівних плотів суті, котру намагалися роз'яснити. І ніхто не міг згадати. Що хто мав на увазі і для чого, врешті-решт, мали слугувати всі ці слова.

Спершу вони перелякалися. Щодня відбувалися нові наради, передовиці з новинами (НА УКРАЇНСЬКОМУ КОРДОНІ НАЦИСТИ ЗНИЩИЛИ 8200 ОСІБ) відстежувалися з редакторською уважністю, креслилися і летіли зіжмаканими на сміття плани дій, величезні карти розкладалися на столах, неначе пацієнти, котрі чекають на дотик скальпеля. Але пізніше зустрічі стали відбуватися через день, далі через день після дня, що через день, а потім — раз на тиждень, ставши не стільки місцем креслення планів, скільки холостяцькими вечірками. І вистачило всього лиш два місяці без продовження бомбардувань, щоби більшість мешканців Трохимброда повикидали найдрібніші скалки страху, котрі загнала в їхні серця та найперша ніч.

Втім, вони не забули — просто призвичаїлися. Місце страху потроху заповонила пам'ять. Вони так напружено намагалися пригадати, що ж це вони, власне, намагаються пригадати, що страх війни врешті розсіювався. Спогади про власне народження, дитинство та визрівання заступали їм грім вибухів бомб.

Тож нічого не було зроблено. Ніхто не ухвалив жодних рішень. Ніхто не пакував торби і не полишав хати. Не копав траншей і не барикадував будівель. Не робили нічого. Чекали, як дурні, як дурні сиділи на власних руках, базікали, як дурні, про часи, коли Симон Д. витворяв кумедні фокуси зі сливами, — і годинами сміялися з цього, хоч ніхто не міг цього толком пригадати. Вони просто чекали на смерть, і ми не можемо їх у цьому звинувачувати, бо ми б робили те саме, і справді робимо те саме. Вони сміялися й жартували. Думали про свічки та дні народження й чекали на смерть, і ми їм мусимо пробачити. Вони загортали куплену в Менахема гігантську форель у свіжу газету (НАЦИСТИ НАБЛИЖАЮТЬСЯ ДО ЛУЦЬКА), складали телячу грудинку до плетених кошиків і мандрували на пікніки під привітні навіси дерев біля малих водоспадів на ріці.

Прикутий до ліжка своїм першим оргазмом, мій дід не зміг відвідати ті найперші фомадські збори. Зося поводитися з набагато більшою гідністю, можливо, тому, що в неї оргазму так і не було, а може, тому, що хоч їй і подобалося бути заміжньою та

торкати Сафранову мертву руку, вона в нього ще не закохалася. Лише змінила забризкані сім'ям простирадла, зробила своєму чоловіку канапку й каву на сніданок, а на обід подала йому курча, котре залишилося від весільного бенкету.

Що сталося? — запитала вона, присівши на край ліжка. Я зробила щось не так? Ти не відчуваєшся щасливим зі мною? Тоді мій дід пригадав, що вона все ще дитя: їй було лиш п'ятнадцять, та й то вона не виглядала на свої роки. Порівняно з ним, вона в житті ще нічого не зазнала. Тому нічого й не відчула.

І він сказав: Я щасливий.

Я можу заплести свої коси у хвостик, якщо ти вважаєш, що так мені буде краще.

Ти й так гарненька. Справді.

А минулої ночі. Я вдовольнила тебе? Я ще навчуся. Я певна, що зможу.

Ти чудова, — сказав він. Мені просто трохи недобре. Але то не через тебе. З тобою все гаразд.

Вона поцілувала його в губи і сказала: Я твоя дружина, — чи то для того, аби ще раз підтвердити свою шлюбну присягу, чи щоби нагадати собі про його існування.

Того ж вечора, коли у нього накопичилося достатньо сил, щоби самотійно вмитися й одягнутися, він удруге за два дні пішов до Сонячного Годинника. Сцена тепер виглядала зовсім по-іншому. Голо. Пусто. Без гойкання чоловічого хору. Містечкова площа, як і раніше, була вкрита мукою, хоча останній дощ змив її у заглибини між бруківкою, і тепер все довкруги вкривало не біле простирадло, а поплутана сітка. Більшість привітальних знамен вже зняли, проте деякі ще звішувалися з високих підвіконь.

О мій пра-пра-прадіду, — сказав дід, опустившись (із великими труднощами) на коліна. Здається, я проситиму не так уже й багато.

Якщо зважати, що ти ніколи не приходив, щоби поговорити зі мною, — сказав Сонячний Годинник (губи котрого не рухалися, як у черевомовця), — то воно й справді так. Ти ніколи не писав мені, ніколи...

...Я ніколи не хотів переобтяжувати тебе. Це я ніколи не хотів переобтяжувати тебе. Але ж ти зробив це, о мій пра-пра-прадіду. Зробив. Глянь на моє лице — як воно осунулося й подалося. Я виглядаю учетверо старшим за себе. У мене є ця мертва рука, ця війна. Всі ці проблеми з пам'яттю. А тепер я ще й закохався.

А чому ти думаєш, що все це має стосунок до мене?

Мене просто підвів випадок. А та дівчина-циганка. Що з нею сталося? Вона була гарна.

Що?

Ну, дівчина-циганка. Та, яку ти любив.

Я не її любив. Вона просто була моєю дівчиною. Моєю дівчиною.

Ох, — відказав Сонячний Годинник, і доки він почав говорити знову, оте його ох упало додолу, розбилося об бруківку і змішалася з мукою в заглибинах між каменем. Ти любиш дитинча в Зосиному лоні. Всіх відкидає в минуле, а тебе втягує майбутнє.

Мене розриває в обох напрямках! — проказав він, споглядаючи залишки

Трохимового воза, слова на тілі Брід, погроми, весілля, самогубства, саморобні хижі, паради, і так само бачачи всі варіанти свого можливого майбутнього: життя з дівчиною-циганкою, життя самотою, життя із Зосею і дитиною, яка довершить його існування, закінчення свого життя. Образи безконечного минулого й безконечних варіантів майбутнього омивали його, доки він стояв непорушно, паралізований теперішнім. Він, Сафран, позначав собою вододіл між тим, що вже сталося і що ще мусило статись.

Ічого ж ти від мене хочеш? — запитав Сонячний Годинник.

Дай їй здоров'я. Нехай вона народиться без хвороб, не сліпою, зі здоровим серцем і без омертвілих кінцівок. Зроби її досконалою.

Тиша — і нараз Сафран виблював місиво жовтих та коричневих клаптів із вранішньої канапки та обіднього курчати під жорсткі ноги Сонячного Годинника.

Принаймні, я в це не вступив, — прорік Годинник.

Ти ж бачиш! — Сафран благав, ледви втримуючи на колінах своє ослабле тіло. Отак воно все і є.

Що воно?

Я про любов.

Що?

Любов, — сказав Сафран. Вона якраз так і виглядає.

Чи знаєш ти, що навіть після того нещасливого випадку зі мною твоя пра-пра-прабабуся щоночі продовжувала приходити до моєї кімнати?

Що?

Вона, хай Бог благословить її душу, лягала до мене в ліжко, знаючи, що я нападну на неї. Нам радили спати в окремих кімнатах, але вона щоночі приходила, щоби побути зі мною.

Я не розумію.

Кожного ранку вона вичищала з-під мене мої випорожнення, купала мене й одягала, зачісувала мене, щоб я виглядав, як нормальна людина, навіть якщо це коштувало їй розбитого ліктем носа або зламаного ребра. Вона точила для мене бритву. Вона носила на своєму тілі сліди від моїх зубів, як жінки інших чоловіків носять подаровані їм коштовності. Дірка в стіні не мала значення. Ми на неї не звертали уваги. Ми жили в одній кімнаті. Вона була зі мною. Вона робила для мене всі ті речі й іще більше від того, про що б я нікому не розказав, і при цьому вона навіть мене не кохала. Оце і є любов.

Дозволь розказати тобі історію, — провадив далі Годинник. Вікна будинку, в який твоя пра-пра-прабабця і я переїхали, коли вперше одружилися, виходили на малі водоспади, біля котрих закінчується лінія поділу на єврейське та людське. Той будинок мав дерев'яні підлоги, високі вікна і міг вмістити велику сім'ю. То був прекрасний будинок. Добрий будинок.

Але ж тут шумить вода, — сказала тоді твоя пра-пра-прабабця, — я не зможу чути свої думки. Зачекай, — заспокоював я її, — нехай-но лиш пройде трохи часу.

І, от що я тобі скажу, попри те, що в тому домі завжди було так вогко, подвір'я весь час перетворювалося на болото від постійних бризок, стіни потрібно було лагодити кожних шість місяців, а зі стелі за будь-якої пори року, неначе сніг, падали клапті фарби — попри все те, що кажуть про людей, котрі живуть поруч водоспадів, — це правда.

І що ж, — запитав мій дід, — що про них кажуть?

Кажуть, що ті, хто поселився поблизу водоспадів, не чують шуму води. Таке кажуть?

Справді кажуть. Звісно, твоя пра-пра-прабабця мала рацію. Спершу там було просто жахливо. Більше кількох годин підряд у тому домі ми просто не могли витримати. Перші два тижні ми спали з перервами й постійно сварилися, намагаючись перекричати шум води. Ми волали одне на одного, аби тільки довести собі, що любимося, а не сповнюємося ненавистю.

Наступні тижні далися легше. Ми вже могли спати по кілька годин на ніч, а також обідати, відчуваючи лише незначні незручності. Твоя пра-пра-прабабця все ще проклинала воду (чию присутність ми відчували майже анатомічно), хоча робила це все рідше і з меншою люттю. Так само втишилися і її нападки на мене. Це все твоя вина, — нарікала вона, це ти хотів тут жити.

Життя тривало, так, як завжди триває життя, і час спливав, як завжди спливає час. Десь трохи більше як за два місяці, коли ми, як то не часто бувало, сиділи разом за сніданком, я запитав її: ти це чуєш? Чуєш? Я відставив своє горнятко з кавою і підвівся зі стільця. Ти чуєш цей звук?

Який звук? — перепитала вона.

Ось воно! — заволав я, вискочивши надвір, щоби пацнути кулаком по потоку. Ось воно!

Ми танцювали, підкидаючи в повітря жмені води й абсолютно нічого не чуючи. У воді спліталися обійми наших пробачень і крики людського тріумфу. То хто переміг? Хто переміг, га, водоспаде? Ми! Ми перемогли!

От що значить жити біля водоспадів, Сафране. Для кожної вдови настає такий ранок, коли, можливо, після довгих років чистого й непорушного горювання вона відчуває, що добряче виспалась тої ночі і зможе гарно поснідати, не відчуваючи поза спиною постійної присутності привида її чоловіка — лише інколи його відчуваючи. Коли її горе змінює непотрібна печаль. Кожен і кожна з батьків, котрі втратили дитя, рано чи пізно, знову засміються. Звук скорботи потроху вивітриться. Гострий край затупиться. А біль стихне. Так, кожна любов виникає із втрати. І моя так прийшла. І твоя так приходить. І такою прийде любов до твоїх пра-пра-правнуків. Але ми щойно вчимося з нею жити.

Мій дід кивнув головою, неначе все зрозумів.

Але це ще не вся історія, — продовжував Годинник. Я зрозумів це, коли вперше спробував і не зміг прошепотіти комусь на вухо таємницю, коли побачив, як злякалися мого свисту чоловіки за двісті метрів від мене, коли хлопці, з якими я працював, почали

благати мене стишити голос, бо: Хто ж здатен думати, коли ти отак волаєш? А я запитував у них: Я ЩО, ДІЙСНО КРИЧУ?

Знову тиша — і зненацька: потемніло небо, завіса хмар розірвалася надвоє, плеснув у долоні грім. Всесвіт вивернуло донизу смертельною блювотиною бомб.

Хто все ще не спав і був надворі — кинулися шукати прихисток. Мандрівний журналіст Шекель Р. накрив голову "Львівською щоденною газетою" (НАЦИСТИ ПРОСУВАЮТЬСЯ НА СХІД). Відомий драматург (проїздом) Бунім В., чию трагікомічну переробку Трохимової історії — Трохим! — народ зустрів з ентузіазмом, а критика — байдуже, вскочив у Брід, щоби в нього не поцілили. Спершу божественна десниця з небесної тверді впала на первістків, а далі потоки вогню, просякнувши Трохимбрід до самих основ, забарвили води ріки у жовтогарячий колір, сповнили до країв давно сухий фонтан з розпростертою русалкою, затопили руїни портику синагоги, спопелили попелясті тополі, поглинули малих комах і сп'янили радістю щурів та круків на обох берегах річки.

Початок світу настає часто, 1942 — 1791

Того дня, 18 березня 1942 року, як і завжди на Трохимів день упродовж останніх ста п'ятдесяти років, вузькі бруковані артерії Трохимброду заснували простирадла білих ниток. Таку ідею подав ще скромний торговець рибою Біцль Біцль Р.: на пам'ять про речі, котрі першими зринули на поверхню після краху Трохимового воза. Один кінець білої нитки було прив'язано до регулятора звуку в радіоприймачі (НАЦИСТИ ВДЕРЛИСЯ В УКРАЇНУ, ШВИДКО ПРОСУВАЮТЬСЯ НА СХІД) на утлій книжковій шафці в однокімнатній хатині Бенджаміна Т., а інший — тягнувся через усю забрьохану Шелістерську вулицю до срібного підсвічника на обідньому столі в їдальні в цегляному будиночку Більш-Менш-Поважного Рабина; тонка біла нитка напрасованим рубчиком з'єднувала переносний стенд першого і єдиного трохимбрідського фотографа й молоточок до першої октави в улюбленому піаніно, виставленому в крамниці музичних інструментів Зенівела З. на другому боці вулиці Малкнера; біла нитка зв'язувала незалежного журналіста (НІМЦІ ПОСПІШАЮТЬ, ВІДЧУВАЮЧИ НЕМИНУЧУ ПЕРЕМОГУ) та електромонтера, який невідомо чого вдивлявся в глибіню річки Брід; біла нитка тягнулася від пам'ятника Пінчасу Т. (доботно й реалістично викарбуваного з мармуру) до трохимбрідського роману (про любов) і до скляної посудини, в якій були виставлені гадюки старих білих ниток (їх тримали в Музеї Справжнього Фольклору при температурі не нижчій 56 градусів), складаючи нерівнобічного трикутника, обриси якого відбивалися в скляних очах Сонячного Годинника на центральній площі містечка.

Мій дід разом зі своєю дуже вагітною жінкою спостерігали за початком параду возів з пікнікової ковдри, розстеленої на їхньому подвір'ї. Першою за традицією рухалася платформа з Рівного: нещасна, обліплена безсилями жовтими метеликами, котрі нескромно прикривали потрісканий сосновий щит із зображенням плугатаря, котрий і минулого року виглядав не дуже — що вже говорити про теперішній. (У проміжках поміж крилами метеликів можна було розгледіти кістяки.) Клецмерський

оркестр рухався попереду платформи, котру несли на плечах старші чоловіки, бо вся молодь пішла на фронт, а коней експропріювали на сусідню вугільну шахту, на підтримку армії.

ОХ! — голосно заверещала Зося, не змігши стримати голос, — ЩОЙНО ВОНО МЕНЕ КОПНУЛО!

Мій дід притулив вухо до її живота — і дістав добрячого стусана по голові, від якого йому довелося відлетіти на кілька метрів і приземлитися на спину.

ТА ЦЕ Ж ПРОСТО ЯКАСЬ НАДЗВИЧАЙНА ДИТИНА!

Над річкою зібралося куди менше симпатичних чоловіків, ніж то траплялося кожного року. Починаючи з найпершого, коли Трохима придавило або не придавило в річці його возом. Всі симпатичні чоловіки пішли на фронт брати участь у війні, всю складність якої тоді ніхто ще не міг передбачити, і ніхто б не зміг і не зможе передбачити потім. Брати участь у змаганні вийшли хіба каліки та боягузи, які покалічили себе — хтось зламав собі руку, хтось випік око, прикинувся глухим або сліпим — так вони розраховували уникнути призову. То було змагання калік з боягузами, котрі пірнали за мішком з фальшивим золотом. Вони намагалися повірити, що життя тече, як завжди, у здоровому руслі, що традиція здатна замурувати щілини в реальності, що радість усе ще можлива.

Платформи та учасники процесії рухалися від гирла ріки до яток з іграшками та цукерками, котрих наставили біля проіржавілої таблиці, котра позначала місце, де потонув або не потонув віз Трохима:

ЦЯ ТАБЛИЦЯ ВКАЗУЄ МІСЦЕ (АБО МІСЦЕ, НАБЛИЖЕНЕ ДО МІСЦЯ), У ЯКОМУ ВІЗ ТАКОГО СОБІ ТРОХИМА Б. (ЯК МИ ДУМАЄМО) ПЕРЕВЕРНУВСЯ В РІКУ

Волею громади, 1791

Як тільки перші платформи проїхали вікно Більш-Менш-Поважного Рабина (з якого він традиційним кивком голови відкрив парад), у далеких неглибоких траншеях почали розстрілювати чоловіків у зелено-сірих уніформах.

Луцьк, Сарни, Ковель — платформи з цих міст були прикрашені тисячами метеликів і нагадували про різні епізоди Трохимової історії: ось його віз, дівчата-близнючки, поламані спиці парасольки, ключі у вигляді скелетів, кровоточиві букви на монаршій резолюції: Волею, даною мені... А десь в іншому місці у той час їхніх синів убивали між кільцями їхнього ж колючого дроту, на них падали власні, помилково випущені бомби, а вони втискалися в болото і твань, немов звірі, вони потрапляли під вогонь своєї ж артилерії, гинули, часто навіть не знаючи, що зараз будуть забиті, — куля крізь голову якраз у той момент, коли разом з товаришем сміялися із вдалого жарту.

Львів, Пінськ, Ківерці — вози з цих міст просувалися уздовж ріки, прикрашені червоними, коричневими, пурпуровими метеликами, а їхні кістяки випирали назовні, як неприкрита огидна правда. (І в цьому місці так і хочеться зірватися й закричати: ТІКАЙТЕ! БІЖІТЬ, ПОКИ МОЖЕТЕ, ДУРНІ! РЯТУЙТЕ СВОЄ ЖИТТЯ!) Ревіли оркестри — труби, скрипки, губні гармоніки, альти, саморобні пищики з воскового паперу.

ЗНОВ КОПАЄТЬСЯ! — сміялася Зося, — ЗНОВ!

І ще раз мій дід приклав вухо до її живота (і став при цьому на коліна, щоби зручніше прикластися) — і його знов відштовхнуло назад.

ЦЕ МОЯ ДИТИНА! — заволав він, доки його праве око, неначе губка, набухало синцем.

Трохимбрідський віз прикрашали чорні та блакитні метелики. Дочка електрика Берля Г. сиділа на підвищенні у центрі платформи, і на голові в неї сіяла блакитна неонова тіара, шнур від якої тягнувся на сотні метрів аж до розетки над її ліжком. (Вона планувала змотати його назад, коли буде повертатися додому після параду.) Водяну Королеву оточували містечкові водяні принцеси, зодягнуті в блакитні мережива, — вони маяли руками, наче хвилі. Квартет скрипалів спереду воза вигравав польських національних мелодій, а ззаду музики затинали українських.

По обох берегах на дерев'яних стільцях порозсідалися старші чоловіки — вони згадували про минуле кохання, про дівчат, яких ніколи не цілували, про книжки, яких не прочитали і не написали, про те, як час позначився на та-кому-то-як-там-його-звати, і про рани, про обіди, про те, як би вони мили волосся жінок, яких вони не зустрічали, про вибачення і, врешті, про те, був чи не був Трохим притиснутий своїм возом на дні ріки.

Земля перекинулася на небо. Янкель перевернувся в гробі. Доісторична мураха в персні на Янкелевому пальці, котра нерухомо пролежала в камені кольору меду ще від часу дивного народження Брід, від сорому сховала свою голову під лапки.

Мій дід та його молода, неможливо вагітна жінка поволі пішли на берег, щоби подивитися на пірнальників.

(Далі писати майже неможливо, бо ми ж то знаємо, що станеться потім і не можемо зрозуміти, чому вони не... Або це просто неможливо, бо ми боїмося, що вони таки...)

Коли трохимбрідський віз порівнявся з іграшковими та кондитерськими ятками, Рабин подав знак Водяній Королеві кидати мішечки у воду. Роти відкрилися. Руки розімкнулися — вже наготувавшись аплодувати. Кров продовжувала струмувати в тілах. Майже як у старі часи. Святкування, яке не могла спинити навіть видима смерть.

І от вона високо підкинула мішечки в повітря.....

..... Вони стояли там.....

..... Висіли, немов на шнурах.....

.....

..... Сонячний годинник
поскакав з однієї бруківки на іншу, немов пішак, і заховався у грудях розпростертої
русалки.....

..... Все ще є
час.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Після того як бомбардування закінчилося, нацисти увійшли в містечко. Вони вишикували всіх, хто не потонув у ріці. Вони розстелили перед ними Тору. "Плюйте, — сказали вони, — плюйте, бо інакше..." Потім вони загнали всіх євреїв до синагоги. (Те саме відбувалося і в інших містечках. Відбувалося сотні разів. У Ковелі сталося лише на кілька годин раніше, а в Кол-ках станеться щойно за кілька годин.) Молодий солдат згріб усі дев'ять томів Книги Повторюваних Снів і підкинув їх у добряче єврейське вогнище, не помітивши у своєму бажанні нахапати і знищити ще більше, як одна зі сторінок випала з однієї із книг і, неначе вуаль, повільно опустилася на обпечене дитяче личко:

9:613 — Сон про кінець світу. Бомби полилися з небес вибухаючи над трохимбродом у сполохах світла та спеки ті що дивилися на святкування заволали безумно вони стрибали в киплячу розбурхану безумно рухому воду але не за мішечками з золотом а щоби порятувати самих себе вони zostавалися під водою так довго як тільки могли виринали щоби ковтнути повітря і подивитися за рідними мій сафран схопив на руки свою жінку й поніс її як наречену у воду яка здавалося лежала посередині між зламаними деревами і розривами та громом вибухів це було найбільш безпечне місце для сотень тіл які ринули в брід цю річку з моїм іменем і я прийняла їх у свої обійми прийдіть до мене прийдіть і я хотіла врятувати їх врятувати всіх від всіх решти бомби лилися з неба як дощ але наша смерть була не у вибухах і не в граді шрапнелі не у хмарах гарячого попелу не у випадкових уламках а тільки в тілах в тілах які падали і чіплялися одне за одного тілах які дивилися за що вхопитися мій сафран втратив з виду свою жінку яку вир тіл потягнув глибше в мої води бульбашки виносили на поверхню німі крики ПРОШУ ПРОШУ ПРОШУ ПРОШУ в зосиному животі дитя копалося все сильніше ПРОШУ ПРОШУ дитина відмовлялася померти отак просто ПРОШУ бомби стали падати рідше довкола тліло і тоді мій сафран зумів випручатися з маси тіл і відплисти вниз по ріці через малі водоспади на тихі води а зосю затягнуло донизу ПРОШУ дитина в ній відмовлялася помирати отак просто вона випорснула з її тіла окропивши води довкола неї червоним і зринула на поверхню до світла та кисню наче бульбашка до життя до життя А-А-А-А-А закричала вона — досконало здорове дитя і вона б жила якби не та безглузда пуповина котра тягнула її назад углиб до її матері свідомість якої теж чіплялася за пуповину і вона спробувала розірвати її руками далі перекусити зубами але не змогла і тому загинула разом зі своєю безіменною і досконало здоровою дитиною на руках і вона притиснула її до грудей а тіла все падали й падали згори навіть задовго після того як бомбардування завершилося знічена перелякана розпачлива маса немовлят дітей підлітків дорослих старих всі хапалися

одне за одного щоби вижити але всі тим певніше тонули всі вбиваючи всіх решту а пізніше тіла почали підійматися на поверхню по одному тілу кожен раз аж доки мене не стало видно з-під їх посинілої шкіри та відкритих білих очниць я стала невидимою під ними стала кісткою воза а вони моїми метеликами білі очниці посиніла шкіра от що ми зробили ми повбивали своїх немовлят щоби врятувати їх.

22 січня 1998

Дорогий Джонатан,

Якщо ти читаєш ці слова, то це тому, що Саша найшов мою записку й перевів її тобі. І це значить, що я вже мертвий, а Саша — живий.

Не знаю, чи Саша розкаже тобі, що сталося тут вночі і що могло статися, але важно, щоб ти знав, яка він людина, і я це тобі тут зараз розкажу.

А от що сталося. Саша сказав своєму батькові, що він зможе позаботитися про свою Маму і про Ігорчика сам. Я дослівно передаю його слова. Накінець-то він був готовий це сказати. Його батько не міг повірити, що чує таке. Шо? — питав він, — що ти сказав? І Саша повторив йому знов, що він позаботиться про сім'ю, і що він зрозуміє, якщо батя піде від них і більше ніколи не вернеться, і що він навіть не буде його від того менше вважати батьком. Він сказав батьку, що він його простить. О, тоді його тато так розсердився, просто переповнився гнівом і сказав Саші, шоу б'є його, а Саша тоді сказав, що він тоже може його убити, і тоді вони рушили один на одного зі злістю, і батя його каже: Ану повтори мені це в лице, а не в підлогу. І Саша сказав: Ти мені не батько.

Тоді його батя пішов і витягнув з-під мийки великий чемодан, і накидав у нього всього, що було в кухні — хліба, бутілок з водкою, сир... а Саша взяв банку з-під печення і достав звідти два кулака валюти і сунув йому, і сказав: Бот, візьми. І тоді його батя спитав, звідки гроші, а Саша сказав: Бери й ніколи не вертайся. А його батя сказав: Мені твої гроші не треба. А Саша сказав, що це не подарок, що це плата за то все, що він їм лишає. Бери, і ніколи не вертайся.

— Скажи мені це в очі, і я обіцяю, що так і буде!

— Бери, — сказав Саша, — і ніколи не вертайся! Мама й Ігорчик дуже засмутилися. Ігор сказав

Саші, що він дурак і що він все поламав. Він плакав усю ніч, а ви знаєте, що значить слухати, коли Ігорчик всю ніч плаче? Він же ще такий малий. Я надіюся, що колись він пойме, що зробив Саша, і пробачить йому, і буде йому вдячний.

Я говорив із Сашою тої ночі, коли батя пішов, і я сказав йому, що я ним горжуся. Я сказав йому, що я ще ніколи в житті так не гордився і не був такий упевнений у ньому.

— Але ж Батя — твій син, — сказав він, — імій тато.

А я сказав: Ти хороший і зробив хорошу вещь.

Я поклав йому руку на щок і згадав, коли моя щока була такою, як його. Я назвав його по-іме-ні — Апекс — мене теж так кликали цілих сорок років.

Я буду трудитися на "Дорогами предків" і заміню там Батю.

Не треба, — сказав я йому.

Це добра робота, — сказав він, — я зможу заробляти добрі гроші й забезпечувати Маму, Ігорчика й тебе.

Не треба, — повторив я йому, — ти давай, строй своє життя. Так ти забезпечиш нас краще.

Потім я поклав його в ліжку, яке я не стелив йому з того часу, коли він ще був дитиною. Я накрив його одіялом і пригладив йому волосся рукою.

Старайся жити так, щоб ти завжди міг говорити правду, — сказав я йому.

Так і буде, — сказав він, а я повірив йому, і цього мені хватить.

Потім я пішов у кімнату Ігорчика, хоча він уже спав, але я поцілував його в лоб і поблагословив його. Я молився в тишині, за те, щоб він був сильним, щоб знав багато доброго і не знав злого, і ніколи не знав війни.

А потім я прийшов сюди, у кімнату з телевизором, щоб написати тобі листа.

Все це заради Саші та Ігорчика, Джонатан. Ти розумієш? Я б усе віддав, щоб вони жили без насильства. У мирі. Це все, що я би для них бажав. Не грошей і навіть не любові. Це все ще можливо. Я знаю це, і тому можу відчувати себе щасливим. Вони мають почати все спочатку. Вони мають розірвати зі всім, що їх зараз зв'язує, правда ж? Із тобою (Саша сказав мені, що ви більше не переписуєтесь), з їхнім батьою (який більше ніколи не вернеться), зі всіма, кого вони досі знали. Саша це почав, а я тепер маю це закінчити.

У домі зараз, крім мене, всі сплять. Я пишу цей листок при світлі телевізора, тому мені жаль, Саша, що потім це буде важко читати, мої руки сильно дрожать, але це не від слабості чи того, що я зараз піду у ванну, коли я впевнений, що ти вже точно заснув, і не тому, що я більше не можу терпіти. Чи ти мене розумієш? Мене наповнює щастя, бо я знаю, що маю зробити і зроблю це. Розумієш мене? Я буду йти безшумно і я відкрию двері в темряву, я зроблю це.